

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

О. Ю. АКІМЕНКО

**РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Монографія

Чернігів – 2021

УДК 339.9
А39

*Затверджено до друку вченою радою
Національного університету «Чернігівська політехніка»
протокол № 3 від 29.03.2021*

Рецензенти:

Ніколюк О. В., д.е.н., проф., професор кафедри менеджменту і логістики
Одеської національної академії харчових технологій;

Капленко Г. В., д.е.н., доц. доцент кафедри економіки та менеджменту,
Львівського національного університету імені Івана Франка.

Акименко О. Ю.

А39 Регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва:
теорія, методологія, практика : монографія / О. Ю. Акименко. – Чернігів :
Національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. – 398 с.

ISBN 978-617-7932-04-7

У монографії висвітлюються сучасні проблеми функціонування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва України. Сформовано теоретичне підґрунтя для обґрунтування авторського підходу до розуміння сутнісного змісту та виокремлення специфічних характеристик поняття «регулювання зовнішньоекономічної діяльності». Сформовано концептуальний базис системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який передбачає чітке окреслення і узагальнення цілей, завдань, методів та інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Сформовано системно-синергійну парадигму впливу принципів зовнішньоекономічної діяльності промисловості на розвиток національної економіки. Визначено методологічні основи формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва; розроблено концепцію регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва; представлено науково-методичні положення оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва з урахуванням реагування на зміни факторів зовнішнього середовища. Розкрито результати впливу структурних змін світової торгівлі на сучасний стан державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, з'ясовано передумови подальшого розвитку промислового виробництва, здійснено комплексне оцінювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та ефективності використання промислового виробництва України в умовах євроінтеграційних процесів. Проаналізовано світовий досвід регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та обґрунтовано напрями його адаптації в Україні; розкрито проблеми інституційного забезпечення реалізації державної політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та напрями їх вирішення; визначено глобалізаційні процеси в державній політиці регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва в умовах діджиталізації.

УДК 339.9

ISBN 978-617-7932-04-7

© О. Ю. Акименко, 2021
© Національний університет
«Чернігівська політехніка», 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.....	8
1.1. Онтологія та генезис регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва	8
1.2. Концептуалізація механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва	42
1.3. Методи, інструменти та функції державного регулювання ЗЕД промислового виробництва	65
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.....	115
2.1. Методологічні основи формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.....	115
2.2. Концепція регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.....	140
2.3. Науково-методичні положення оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва	160
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНА ПРАКТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ	184
3.1. Оцінка впливу структурних змін у світовій торгівлі на сучасний стан державного регулювання ЗЕД промислового виробництва України	184
3.2. Оцінка стану та особливостей функціонування промислового виробництва України	210

3.3. Інструментарій моделювання ефективності використання промислового виробництва України в умовах євроінтеграційних процесів	243
--	-----

РОЗДІЛ 4. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	270
---	------------

4.1. Досвід державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва в зарубіжних країнах та напрями його адаптації в Україні.....	270
---	-----

4.2. Інституційні засади реалізації державної політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва	301
--	-----

4.3. Глобалізаційні процеси у державній політиці регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва в умовах діджиталізації.....	318
--	-----

ВИСНОВКИ	341
-----------------------	------------

ДОДАТКИ	346
----------------------	------------

ВСТУП

Сучасні тенденції розвитку світових міждержавних відносин та розгортання процесів глобалізації та інтернаціоналізації виробництва зумовлюють необхідність інтенсивної інтеграції України у світовий економічний простір і утвердження власної позиції повноправного й надійного партнерства в системі міжнародного співробітництва.

Постійні трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні впродовж останніх років, призвели до зменшення обсягів зовнішньої торгівлі, втрати багатьох позицій на світових ринках, уповільнення надходження іноземних інвестицій, скорочення обсягів промислового виробництва. Подальше економічне зростання та посилення конкурентних позицій України передбачає використання глобалізації для власного розвитку та вирішення передовсім таких стратегічних завдань, як: 1) переосмислення нових викликів, пов'язаних зі збереженням відносин з головними стратегічними партнерами; 2) просування і зміцнення позицій на міжнародній арені; 3) досягнення успіху в міжнародній конкурентній боротьбі; 4) структурна перебудова та модернізація промислового виробництва, розвиток якого ще не став належним засобом підвищення рівня конкурентоспроможності економіки. Відновлення провідної ролі промислового виробництва приведе до підвищення продуктивності суспільної праці, створення нових високопродуктивних робочих місць, можливості отримання більших доходів, що сприятиме подоланню бідності та досягненню інших цілей сталого розвитку, включаючи вирішення багатьох соціальних проблем, зокрема забезпечення гендерної рівності та створення гідної зайнятості для молоді. Це приведе до зміни стратегічних орієнтирів економічного піднесення та розроблення практичних рекомендацій щодо формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності (далі, - ЗЕД) промислового виробництва з визначенням напрямів підвищення експортного потенціалу промислових підприємств на європейському

ринку й синергетичних детермінант розвитку промислового виробництва в умовах обрання Україною курсу на євроінтеграцію та пристосування до нової європейської промислової політики.

Належне забезпечення регулювання ЗЕД промислового виробництва вимагає побудови цілісної теоретико обґрунтованої концепції, пов'язаної з формуванням та реалізацією інтегрованого механізму регулювання ЗЕД промислового виробництва України, який передбачає імплементацію сукупності підмеханізмів реалізації пріоритетних інтеграційних курсів України, реалізації стратегії розвитку ЗЕД промислового виробництва.

Вагомий внесок у дослідження фундаментальних і прикладних аспектів ЗЕД здійснили: І. Артеменко, І. Багрова, О. Варламова, В. Васюренко, П. Верченко, В. Вітлінський, В. Власюк, О. Гальцова, О. Гетьман, В. Гончаренко, О. Дацій, О. Дегтярова, Г. Дроздова, В. Дубенець, Г. Дугінець, О. Єрмакова, А. Журавель, С. Кириченко, Ю. Козак, М. Лепеха, Н. Логвінова, В. Маргасова, Я. Машталір, І. Мельник, Т. Осташко, Ю. Орловська, В. Петрина, Т. Полякова, В. Покровська, Н. Притула, Н. Редіна, Ю. Сафонов, Б. Семак, І. Свидрук, Г. Свириденко, С. Соркісов, С. Тульчинська, П. Фісуненко, С. Черкасова, О. Шкурупій та ін.

Підходи до формування теоретичних положень та прикладних аспектів проблем розвитку сучасного промислового виробництва висвітлені в працях вітчизняних науковців, таких як О. Амоша, В. Антонюк, І. Бережнюк, І. Булесєв, В. Вишневський, М. Войнаренко, В. Геєць, А. Гриценко, Л. Дейнеко, І. Єгоров, Я. Жаліло, С. Іщук, А.Касич, Ю. Кіндзерський, М. Кизим, М. Крупка, О. Кузьмін, О. Лапко, Г.Ліпич, В. Ляшенко, А. Мохненко, О. Орлов, В.Парсяк, Є. Рясних, Г. Савіна, О. Сарапіна, В. Стадник, С. Стоянова-Коваль, В. Хаустова та ін. Вивченням впливу євроінтеграційних умов на вітчизняну економіку, в тому числі промислове виробництво займаються О. Алимов, Б. Данилишин, В. Ємельянов, А. Єрмолаєв, Е. Лібанова, Д. Лук'яненко, Н. Тарасова, Н. Чала та ін.

Дослідження регулювання ЗЕД, як системи заходів, здатних поєднати пряме законодавче регулювання експортної та імпоротної діяльності суб'єктів господарювання з економічними важелями, здійснили І. Бураковський, А. Гальчинський, І. Галиця, О.Гребельник, О. Кириченко, А. Кредісов, А.Крисоватий, Ю. Макогон, А. Мокій, О. Онищенко, Є.Савельєва, В.Сіденко, В.Суторміна, М. Портер, О. Шпичак та ін.

Констатуючи вагомі наукові та практичні результати досліджень згаданих авторів, слід зазначити, що певне коло питань концептуального, методологічного та методичного характеру залишається недостатньо дослідженим. Необхідним науково-методичним завданням вважаємо розробку ефективного механізму регулювання ЗЕД промислового виробництва, здатного нівелювати проблеми, пов'язані із нарощуванням усіх видів ресурсів забезпечення ЗЕД промислового виробництва, що призведе до посилення позицій вітчизняних промислових товаровиробників на міжнародних ринках і створення умов для сталого економічного розвитку національної економіки.

Сукупність визначених проблемних питань обумовила вибір теми дисертаційного дослідження, визначила її структурну побудову, предмет, об'єкт і наукові задачі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1. Онтологія та генезис регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Сприйняття структурної складової онтології дає підстави вважати її фундаментом наукових знань будь-якого дисциплінарного напрямку. Доволі розвиненою в сучасному світі є онтологія природничих наук, актуального перегляду набуває також онтологія права тощо. Безумовно, онтологія науки або окремого її розділу покликана насамперед задавати обмеження в описі тієї частини реальності, яка є об'єктом вивчення певної галузі знань. Обмеження можуть стосуватися можливості науки як щодо фіксації фактів, так і щодо їх пояснення.

Суттєво до проблеми побудови онтології в економічній науці підійшли наприкінці ХХ ст., коли загострення критики її пояснювальних можливостей зумовило тлумачення цієї проблеми багатьма вченими-економістами як кризи основних теоретичних учень.

Звертаючись до економічної онтології, вчені визначають проблему двозначності цього поняття. Так, онтологія економіки як науки та онтологія господарювання як основного виду людської діяльності розрізнені, і їх відмітність полягає у визначенні меж реальності, яка досліджується. Отже, онтологією економіки як науки або, як точно названо її в науковому колі – онтологією ортодоксальної економічної теорії, називають учення про сутність (субстанцію), структуру та різноманітні типи зв'язків відображеної в категоріях економічної науки частини соціальної реальності [1].

Предметом онтологічних досліджень у цьому сенсі визнаються ключові категорії та моделі, що описують окремі фрагменти економічної реальності. Реальність, що створена науковцями та відображена в теоріях та концепціях, визнається апріорі такою, яка безумовно існує і, відповідно, підлягає онтологічному аналізу як спосіб теоретизування та здобуття наукових знань [2].

На противагу цьому, розуміння економічної онтології розглядається як вчення про фундаментальні основи економічного буття, зокрема в аспекті природи та каузальності суспільно-економічних відносин, які доречні під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Також доречним є формування онтологій окремих предметних галузей економіки, зокрема онтології фінансів, ринків, конкуренції. Звісно, об'єктне розшарування економічних онтологій такого порядку може здійснюватися за будь-якою ознакою, у тому числі за рівнем функціонування економічної системи (мікро-, мезо-, макро-), за окремим функціональним напрямом діяльності (наприклад, онтології інвестицій, інновацій, зовнішньоекономічних зв'язків, зовнішньоекономічної діяльності, міжнародного співробітництва). У такому трактуванні економічна онтологія ототожнюватиметься із вченням про економічну сутність, визначення об'єктів та явищ, які визнаються реальними. Саме кембриджські вчені ототожнюють економічну онтологію постійно змінювану з фіксацією економічної реальності. У такому контексті поняття онтологічного реалізму вводить У. Мякі, визначаючи при цьому ключові термінологічні розбіжності будови економічної онтології, з-поміж яких [3]:

- визначення економічного буття, фрагментальність наявних положень, першочерговість, структура, позиціонування у природному просторі, функціонування за модельною належністю;

- наявність переконань економічного реаліста філософського спрямування щодо визнання окремих об'єктів, дій та подій існуючими та здатними до реалізації;

- маніпулювання економічною реальністю за рахунок інтелектуальної сутності економічних теорій, які поділяються економічними агентами.

Маючи справу зі штучним соціальним буттям, економіст-дослідник аналізує реальність змінюваних подій під впливом наукозалежних обставин.

Позиція У. М'які та його однодумців стосовно онтологічного мислення, на відміну від узагальненої економічної теорії, передбачає виявлення специфічної, але передбачуваної максимально конкретизованої відповіді [3-5].

На відміну від нормальної науки, онтологія впливає на методологічний вибір економічних досліджень, не формує при цьому методологію економічної думки та не вичерпує змісту теорії загалом. Проблематика онтологічної частини економічних знань більше стосується визначення обмежувальних умов, що спричиняють вибір методології. Наприклад, нагальним досліджуванним питанням онтологічної дилеми є розкриття типу суспільних процесів, які виступають предметом вивчення економічної науки. У цьому контексті оцінювання економістами найскладніших викликів економічної критики стосовно категоріальності таких понять, як влада, мораль, духовність, довіра, омана, повинно мати економічний сенс та економічне спрямування доцільності їх вивчення. Оцінювання класичних категорій економічної науки, зокрема таких як ринок, конкуренція, вартість, зовнішні зв'язки, зовнішньоекономічна діяльність, доцільно розглядати в розрізі економічної онтології, але вони можуть набувати і «неекономічного» сенсу, виступаючи предметом вивчення інших дисциплін.

Одним із головних напрямів онтологічного дослідження є ретельне вивчення процесів перетворення механізмів європейської інтеграції, які здобули масштабного характеру та настільки суттєво модифікували систему Європейського Союзу (ЄС), що можна з упевненістю говорити про повноцінне перетворення європейської інтеграції. Однозначно, даний процес суттєво впливатиме на майбутнє держав-партнерів ЄС, країн-членів та країн, які прийняли відповідне рішення пов'язати своє майбутнє з інтеграцією до структур ЄС. Для України, яка прагне здобути повноправне членство світового співтовариства, ключовим політичним завданням у цьому контексті є прийнятне використання нових можливостей, знаходження рівнозначних відповідей на

виклики та ризики, що виникають, зокрема, при визначенні двовекторності зовнішньої політики, яка дозволить державі за рахунок взаємовигідного співробітництва з іншими країнами реалізувати національні інтереси. Саме міжнародне співробітництво, як вагомий фактор впливу на рівень розвитку економіки України, має у своєму арсеналі найпотужніший елемент – ЗЕД, стратегічна важливість якої для держави обумовлена залежністю зовнішньої торгівлі України від світової економічної кон'юнктури та вразливістю під впливом світових фінансово-економічних криз. Важливість запровадження дієвих механізмів регулювання ЗЕД, провідна роль в яких належить державі, підтверджується науковцями та практиками, і у підсумку визначає актуальність обраної проблеми, яка стала наріжним каменем дисертаційних досліджень Г. Дурицької, Д. Пудрик, Т. Павлюк, Т. Топольницької (з економіки та управління національним господарством), Н. Гавловської, А. Зосимової, К. Шафранової (з економіки та управління підприємствами), С. Двигун, А. Машкова, О. Коліжук, В. Уліди (з державного управління), Г. Філін (з організації управління, планування і регулювання економікою), В. Алієвої-Барановської (з права), І. Луценко (з фінансів), Т. Ліпіхіної (зі світового господарства) та інших. Попри це, зазначена проблема залишається актуальною, про що свідчать публікації таких науковців, як О. Амоша, С. Аптекарь, Я. Берсуцький, І. Булеєв, І. Бураковський, А. Воронкова, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Герасимчук, С. Грищенко, Н. Гриньова, О. Кредісов, І. Крючкова, Ю. Макогон, І. Мельничук, А. Мокій, Т. Ландина, В. Письмак, М. Прокопенко, В. Сиденко, Ю. Орловська, М. Чумаченко, М. Янковський та багатьох інших.

Також проведено чимало досліджень, присвячених проблемам регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва з урахуванням тенденцій міждисциплінарного підходу та формування постнекласичної картини світу. Важливість регулювання ЗЕД в Україні також підтверджується тим, що в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» йому присвячено окремий розділ, а у преамбулі зазначено, що Закон було прийнято з метою запровадження правового регулювання всіх видів ЗЕД [7].

Фундаментальні дослідження означеної проблематики представлені в наукових працях відомих закордонних і вітчизняних учених, зокрема: Р. Акоффа, С. Б. Алексєєва, І. Ансоффа, Н. В. Білошкурської, В. Гончарова, В. Гросул, В. Денисова, О. Колодіної, С. Кравченко, Є. Кузькіна, А. Мельник, Л. Соколової, В. Стасюка, О. Телєтова, Л. Шемаєвої та ін. Вивченню функціонування суб'єктів господарювання за умов нестабільного зовнішнього середовища присвячено роботи таких науковців, як У. Бріджес, О. В'ялець, С. Войтко, О. Гавриш, В. Глушевський, Т. Гринько, В. Губенко, В. Данилко, Л. Довгань, С. Єлецьких, О. Зозульов, М. Калінчик, П. Канінський, І. Кирчата, А. Крюков, С. Кудлаєнко, В. Кучеренко, П. Макаренко, А. Овечко, О. Петренко, І. Смолін, І. Сорокіна, Д. Стеченко, В. Стукач, О. Тищенко, О. Шатілова, Н. Янченко, В. Ячменьова та ін.

Зокрема, у працях одного із засновників теорії стратегічного управління І. Ансоффа йдеться про необхідність суб'єктів господарювання враховувати можливі стратегічні варіанти розвитку при високому рівні невизначеності базових факторів середовища, які протягом тривалого часу змінюють культуру та структуру управління суб'єктів господарюванням, тим самим здійснюючи органічне регулювання ЗЕД, у тому числі і промислового виробництва [8].

У процесі формування та реалізації стратегічних напрямів, метод адаптивного пошуку, як «каскадний» спосіб реалізації, передбачає гетерогенність і розмаїття початкових «правил» прийняття управлінських рішень та їх багаторазову інтеграцію. Цей підхід вважався революційним викликом формування товарно-ринкової стратегії суб'єктів господарювання, який ґрунтується на доцільності керування адаптивними змінами і який у так званих «законах ринку» поставив на перше місце зовнішню та внутрішню гнучкість компанії. Гнучкість зовнішня характеризується ступенем диверсифікації товарних інвестицій суб'єкта господарювання, внутрішня – станом ліквідності ресурсів. Саме з працею І. Ансоффа «Корпоративна стратегія» (1965) пов'язують початок розквіту теорії стратегічного управління,

ідеї якої знайшли своє поширення в першому університетському підручнику з корпоративної стратегії (США, 1970), наукових поглядах Г. Мінцберга (1994), Б. де Віта, Р. Меєра та інших [9; 10].

Р. Акофф акцентує увагу на створенні «багатомірної» організації з метою підвищення її гнучкості. Отже, успіх ідеалізованого проєктування неможливий без процесу регулювання ЗЕД промислового виробництва організації, який має базуватись на результатах постійного моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища [11].

Беззаперечно, вітчизняні дослідники також зробили свій внесок у системні дослідження сфери регулювання ЗЕД промислового виробництва. Спільною рисою робіт В. Скубенка [12], М. Калінчика [13] є акцентування уваги на розгляд проблем регулювання ЗЕД промислового виробництва в контексті переходу вітчизняної економіки до ринкової моделі відносин. При цьому, аналізуючи макросередовище вітчизняних суб'єктів господарювання, В. Скубенко пропонує напрями адаптивності до ринкової економіки пов'язувати як з активізацією зовнішньоекономічної діяльності, переходом на нові форми організаційного управління, так і з формуванням промислово-фінансових груп для підвищення стійкості до зовнішніх коливань, обґрунтовуючи важливість техніко-економічних рішень під час формування інвестиційної політики [12, с. 29-33].

Визначним моментом праці М. Калінчика є актуалізація проблем регулювання ЗЕД сільськогосподарських підприємств, пов'язаних з екологічністю їхньої діяльності, досягненням стійкості організацій у ринковому середовищі та ефективним використанням їх виробничого потенціалу [13, с. 8-10]. У цей же період В. Стукач та М. Дауєшов вперше визначили механізм регулювання ЗЕД промислового виробництва як ступінь участі суб'єкта господарювання у ринкових формах функціонування з метою реалізації системи моніторингу середовища існування суб'єкта господарювання та процесів регулювання ЗЕД промислового виробництва [14, с. 35].

Вітчизняна дослідниця А. Воронкова розглядає адаптацію крізь призму забезпечення конкурентоспроможності потенціалу промислового суб'єкта господарювання [15]. Згідно з її думкою, функціонування конкурентоспроможного потенціалу суб'єкта господарювання ускладнене відсутністю врахування впливу чинників середовища та відповідної реакції на цей вплив. У межах дослідження вчена проводить ґрунтовний аналіз факторів зовнішнього середовища загалом та дестабілізуючих факторів впливу на вітчизняну економіку зокрема. Однією з перших А. Воронкова використовує класифікацію факторів зовнішнього середовища, прив'язану до моделі адаптивної реакції суб'єкта господарювання. Вона також обґрунтовує еволюцію систем управління суб'єктів господарюванням з деталізацією по окремих елементах потенціалу та аналізом взаємодії вказаних елементів із зовнішнім середовищем [15].

Т. Шталь, В. Козуб, В. Артеменко, І. Бубенець, С. Артеменко [16] розглянули систему міжнародних економічних відносин, що формується між національними економіками країн світу в умовах інтернаціоналізації та глобалізації, форми та напрями міжнародного економічного співробітництва, роль зовнішньоекономічної діяльності в цьому процесі.

В. Новак, Т. Мостенська, Г. Гуріна, О. Ільєнко [17] навели основні ознаки та принципи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, визначили сучасну митну політику України, особливості здійснення експортно-імпортних операцій, особливості організації діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на міжнародних товарних ринках, особливості страхування ризиків при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Н. Тюріна [18] зовнішньоекономічну діяльність інтерпретує в частині визначення її сутності та видів, оцінивши сучасний етап зовнішньоекономічної діяльності в Україні та особливості регулювання зовнішньоекономічних операцій суб'єктів господарювання, виокремивши основні риси організації та технології міжнародних перевезень, при цьому з'ясувавши основні напрями проведення економічного аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

В. Петрина пропонує в якості зовнішньоекономічної діяльності розуміти сукупність суспільних відносин, які складаються між українськими та іноземними суб'єктами господарювання з приводу таких соціальних благ, як матеріальні блага, послуги та результати інтелектуальної діяльності, що переміщуються на територію України або за її межі, та які регулюються договорами між учасниками таких відносин, міжнародними торговельними звичаями, правом відповідної країни та нормами відповідних міжнародних договорів [19, с. 178].

І. Багрова, Н. Рєдіна, В. Власюк, О. Гетьман [20] розглянули теоретичні, методологічні та практичні аспекти здійснення зовнішньоекономічної діяльності у світогосподарському співтоваристві; висвітлили форми зовнішньоекономічної діяльності, основні законодавчі акти щодо організації та регулювання зовнішньоекономічних відносин в Україні.

Ю. Козак [21] розглянув основні питання функціонування та розвитку сучасної системи зовнішньоекономічної діяльності; визначив місце та роль регіону в системі зовнішньоекономічної діяльності, економіко-правове та функціональне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних науковців, слід наголосити на необхідності продовження наукових розробок, пов'язаних із дослідженням онтології та генезису регулювання зовнішньоекономічної діяльності на макрорівні, яка в умовах конкурентних переваг дозволить зміцнити позиції вітчизняних суб'єктів господарювання промисловості на світовому ринку. Це можливо, зокрема, за рахунок економічних інструментів, які дозволяють оцінити ефективність функціонування суб'єктів господарювання у порівнянні із зовнішнім середовищем, виявити їхні потенційні можливості та розробити ефективні рішення щодо забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Отже, необхідність наукового обґрунтування шляхів вирішення зазначених проблем з огляду на забезпеченість стабільності промислового розвитку промисловості, обумовили тему дослідження.

Для встановлення сутності зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва необхідно розмежувати поняття, приділивши увагу розумінню онтології, яку в традиційному прояві вважають розділом філософії, що вивчає загальні категорії та закони всесвітнього буття. Для філософії, як науки, онтологія виступає початком філософського наукового знання з набутою можливістю формулювати уявлення дослідника про зміст і взаємозалежність базових категорій цієї дисципліни.

У нашому розумінні завдання онтологічного реалізму для дослідження ЗЕД промислового виробництва та процесу її регулювання пов'язане з необхідністю саме такого системного розгляду економічної реальності. Передбачаємо, що дотримання принципу онтологічної послідовності дозволить зробити значний крок у напрямі налагодження зовнішніх зв'язків України, яка позиціонує себе незалежною державою та повноправним партнером світового господарства з налагодженими зовнішніми зв'язками, які, з одного боку, інтерпретуються як потужний засіб прискорення темпів зростання економіки, а з іншого – як різноманітні господарські зв'язки різних країн сформульовані відповідно до міжнародного географічного поділу праці (рис. 1.1).

Отже, зовнішні зв'язки країни, як зв'язки з іншими державами світу, доречні в уявленні синергетичного поєднання політичних, економічних та культурних зв'язків. Сприятливість безпосереднього впливу політичних зв'язків на перспективу подальшого розвитку зв'язків економічного та культурного прояву приведе до налагодження протистояння керівників різних держав, урядових представництв, владних, громадських структур. Поряд із важливістю розвитку політичних контактів між країнами, першочерговим є налагодження та подальший розвиток відносин України з міжнародними організаціями, дійсним членом яких нині вона є, що, безумовно, сприятиме встановленню партнерського співробітництва на взаємовигідних умовах.

Рис. 1.1. Структуралістичне відображення форми прояву зовнішніх зв'язків
Джерело: [16; 19; 22].

Теоретики та практики різних наукових сфер – економічної географії, економіки, логістики приділяють велику увагу зовнішньоекономічним зв'язкам, обґрунтовуючи доцільність їх посилення для України. За визначенням Л. Тарангул, зовнішні економічні зв'язки – це «система господарських зв'язків між національними економіками різних країн, що здійснюється на основі міжнародного поділу та інтеграції праці» [22]. Необхідність існування зовнішньоекономічних зв'язків учений обґрунтовує існуванням для країн різних умов, передусім виробничих, що призводить до необхідності спеціалізації країнами-учасницями виробництва на значно дешевшій продукції, ніж зарубіжні аналогічні групи товарів, що в підсумку нівелює проблеми отримання прибутку та задоволення потреб споживачів у продукції кращої якості.

Головною концептуальною основою А. Горкіна в досліджуваних питаннях ЗЕД є визначення зовнішньоекономічних зв'язків як діяльності держави, окремих підприємств, приватних компаній, спрямованої на реалізацію економічних відносин з іноземними державами або суб'єктами господарювання іноземних країн на основі міжнародного розподілу праці, є застосування географічного підходу [23]. Застосування географічного підходу для дослідження принципів зовнішньоекономічних зв'язків обґрунтовує доцільність використання ключових понять економічної географії, зокрема концепції простору, місця та масштабу:

- концепція простору – визначається територіальністю, місцезнаходженням, потоками у просторі, нерівномірністю простору;

- концепція місця – складається з умов соціально-економічного, природного та культурного характеру, які відображають специфіку або винятковість певної території, обумовлюючи при цьому вертикальність інтеграції внутрішніх характеристик для визначення місця, а також горизонтальність зв'язків між місцями, що визначається потоками людських, товарно-матеріальних та фінансових ресурсів;

- концепція масштабу – визначає організацію місця через формування типології просторових масштабів (глобальний, макрорегіональний, національний та регіональний масштаб), що стане в пригоді під час аналізу впливу глобальних змін на місцеві події, а також впливу місцевих подій на глобальні зміни [23].

Як наукова категорія, зовнішньоекономічні зв'язки досліджується і з погляду економіки, маючи відповідне визначення. На думку І. Балабанова, саме зовнішньоекономічні зв'язки виступають інструментами впливу на економічну систему держави. Учений вважає, що досягнути певного результату можливо за рахунок впровадження механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності [24].

Синергією торгових, виробничих, науково-технічних та інших економічних зв'язків країни з іншими державами вважає зовнішньоекономічні зв'язки С. Мочерний [25]. Погоджуючись з таким твердженням, зазначимо, що

не є доцільним розглядати зовнішньоекономічні зв'язки та зовнішньоекономічну діяльність як різні сфери функціонування та державного регулювання.

За концепцією економістів зовнішні економічні зв'язки, які виступають частиною економічної теорії, потребують ґрунтовного аналізу та визначення їх ефективності під час виявлення реальних операцій між країнами у сфері обігу товарів і послуг, фінансових потоків, переміщення факторів виробництва. Водночас у логістиці досить чітко зовнішньоекономічні зв'язки представляються потоковим явищем, на чому наполягає І. Смірнов, стверджуючи, що зовнішньоекономічні зв'язки – це потокові явища, що потребують комплексного розгляду логістикою, як сукупність потоків матеріальних, інформаційних, кадрових [26].

Таким чином, можна впевнено стверджувати, що зовнішньоекономічні зв'язки доцільно згрупувати в такий вигляд:

- міжнародна торгівля товарами та послугами:

- один із найважливіших та найбільш динамічних чинників глобалізації світового господарства й участі в ньому національних економік;

- форма прояву економічних зв'язків між державами при здійсненні експортно-імпортних поставок з урахуванням географічного аспекту торгівлі товарами щодо партнерства: країни-експортера, країни-імпортера, транзитної країни при практичному здійсненні зовнішньоекономічних операцій;

- міжнародна спеціалізація та кооперування виробництва – вказує на можливість набуття країною певної експортної спеціалізації на світовому ринку за рахунок виробництва певного продукту в межах певної галузі. Переконливими в цьому випадку є тези Я. Олійника, І. Смирнова щодо прояву міжнародної спеціалізації у вигляді галузевого спрямування, внутрішньогалузевого, міжгалузевого, а також геопросторового (у тому числі міжнародна спеціалізація: країни, регіону, інтеграційного угруповання);

- міжнародний обмін робочою силою – відображається у вигляді виїзду громадян будь-якої країни за кордон (трудова міграція);

- обмін науково-технічною інформацією – проявляється у здійсненні обміну науковими розробками, технологіями між країнами; виступає потужним механізмом не лише розвитку двостороннього співробітництва, але й має позитивний вплив на зростання соціального та економічного життя країн;

- спільне будівництво господарських об'єктів [26].

Зовнішньоекономічні зв'язки можна класифікувати також за таким проявом: обраним напрямком, об'єктами, ознаками (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Класифікація зовнішньоекономічних зв'язків

Джерело: [28].

Резюмуючи, під зовнішньоекономічними зв'язками пропонуємо розуміти процес поліпшення співпраці вітчизняних суб'єктів господарювання, міжнародних організацій та держав, зорієнтований на забезпечення інтеграційного зростання національної економіки. При цьому основною складовою в зовнішньоекономічній діяльності України вважаємо розвиток та поглиблення торговельно-економічного співробітництва держави та країн

світу. Отже, акцентуємо увагу на розкритті поняттєво-термінологічної категорії «зовнішньоекономічна діяльність», яка має прямий вплив на визначення вектора державної політики в експортній стратегії України з огляду на складні часи, які переживає нині міжнародна торгівля нашої держави. Академічні підходи, до яких доречно звернутися при визначенні природи зовнішньоекономічної діяльності, виводять на окреме розуміння змісту філософської категорії «діяльність» та категорії «зовнішньоекономічний». Не можна не зважати на те, що діяльність трактується як активність людини щодо зміни буття. У свою чергу, «зовнішньоекономічний» – це переміщений із внутрішнього в зовнішнє середовище, зорієнтований на задоволення потреб (1) іноземних споживачів національною продукцією, (2) задоволення внутрішнього попиту іноземними товарами та послугами. Ймовірно, зовнішньоекономічна діяльність інтерпретується в процесному розумінні як очікувана трансформація внутрішньої діяльності суб'єкта господарювання в міжнародну з можливим зосередженням своїх зусиль для виходу на зовнішні ринки, використовуючи при цьому різні форми зв'язків і процесів. Безсумнівно, зовнішньоекономічна діяльність становить інтерес дослідників і як явище в розумінні останньої системою міжнародних економічних відносин між суб'єктами господарювання країн світу, що виникають внаслідок виробництва, обміну та споживання товарів (послуг, ідей) в умовах міжнародного поділу праці, для виходу за межі національних господарств та максимізації прибутку. Таким чином, запорукою ефективного розвитку промислового виробництва є виробництво та реалізація якісної продукції як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках з урахуванням останніх тенденцій в економіці та суттєвої переорієнтації суб'єктів господарювання.

Актуалізація зовнішньоекономічної діяльності, виникнення якої в економічному розумінні в Україні пов'язують як із початком економічної реформи 1987 року, так і з поступовим скасуванням монополії держави на здійснення будь-яких економічних операцій, заохочує суб'єктів господарювання до володіння активними позиціями на зовнішніх ринках.

Так, Т. Рибаківа узагальнює наведені в науковій літературі визначення ЗЕД як сфери економічної діяльності або як сукупності експортно-імпортних операцій, або як виду (форму) діяльності у два найбільш поширені підходи [27, с. 96]. Перший підхід до зазначеного поняття має розширене трактування та визначає ЗЕД як сукупність низки категорій залежно від рівнів її реалізації (рис. 1.3).

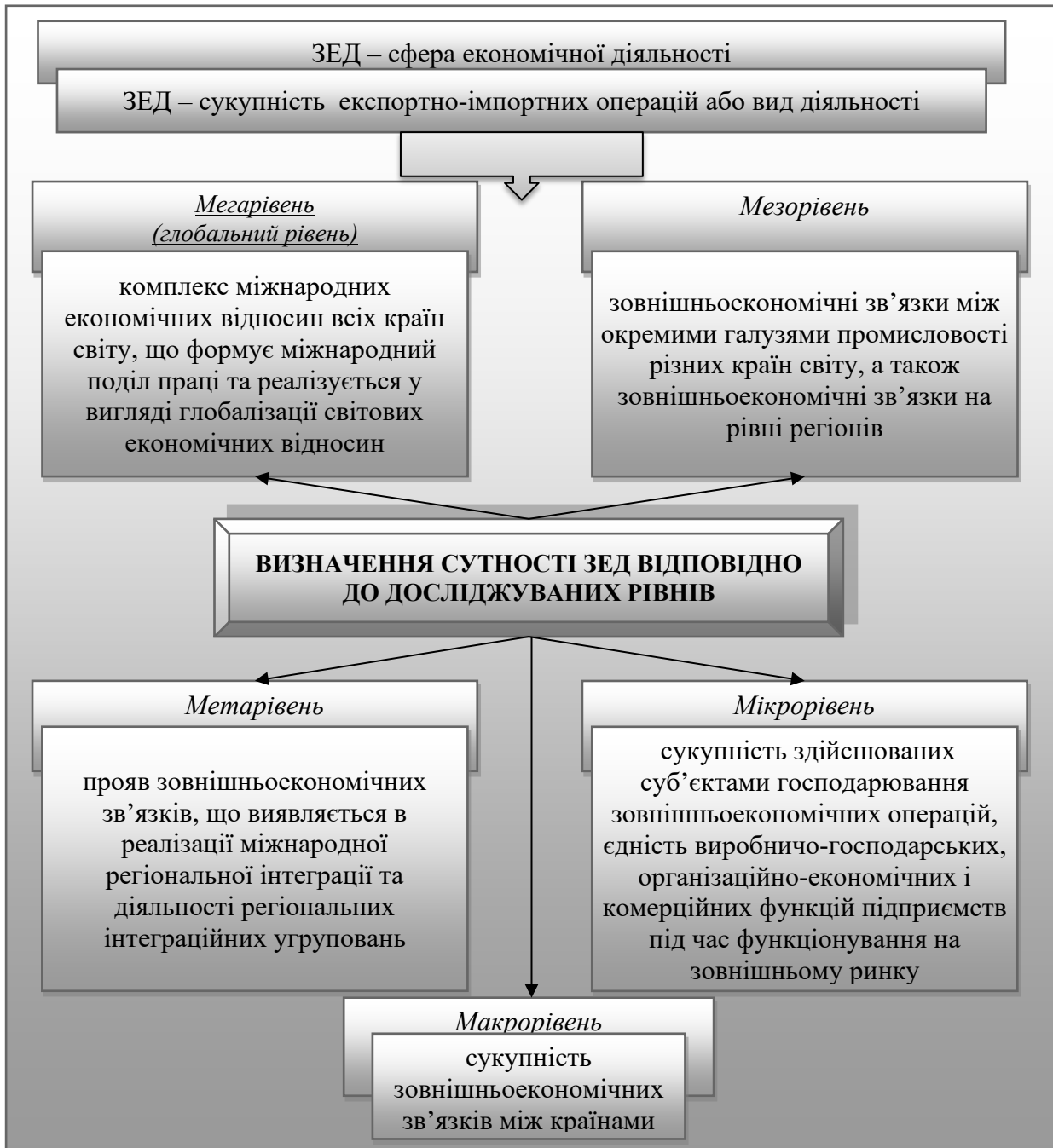

Рис. 1.3. Схематична інтерпретація визначення зовнішньоекономічної діяльності за рівнями реалізації

Джерело: систематизовано авторкою.

Відповідно до даного підходу ЗЕД розглядається як складова національної економічної політики та багатомірна цілісна система господарювання [28, с. 7], що має на меті комплексне дослідження процесів становлення і функціонування світогосподарських зв'язків.

Відповідно, ЗЕД являє собою ієрархічну систему, яка потребує наявності декількох рівнів регулювання, серед яких дослідники виділяють, рівень країни, рівень регіону, рівень підприємства [28, с. 14]; макроекономічний рівень, рівень окремих галузей господарства, мікрорівень [29, с. 8]; міжнародний, загальнодержавний, регіональний [30, с. 12]; мікро-, макро- і мегарівні [31, с. 160].

Згідно з другим, найбільш поширеним серед науковців підходом, ЗЕД розглядається як одна зі сфер господарської діяльності суб'єктів господарювання, що відповідає мікрорівню в межах першого підходу. Тобто безпосередня реалізація зовнішньоекономічної діяльності здійснюється на рівні господарюючих суб'єктів, базуючись на багатомірній цілісній системі господарських відносин між економічними суб'єктами різних країн [32, с. 106]. На більш високих рівнях йдеться вже про зовнішньоекономічні зв'язки, а ЗЕД розглядається як один з аспектів зовнішньоекономічних зв'язків.

Є інші погляди науковців на підходи щодо дослідження ЗЕД. Так, на думку А. Завгороднього, основні наукові погляди на визначення терміна «зовнішньоекономічна діяльність» доцільно розглядати з позиції таких підходів:

- економіко-організаційного – підходу, що передбачає орієнтацію зовнішньоекономічної діяльності на сферу ринкових відносин, критерії підприємницької діяльності, структурний зв'язок із виробничими процесами, з чітким усвідомленням звернення зовнішньоекономічної діяльності на відміну від зовнішньоекономічних зв'язків на рівні підприємств, передусім для забезпечення безперервного виробництва експортної продукції (робіт, послуг) та її успішної реалізації на зовнішньому ринку з метою впливу на поведінку його суб'єктів для досягнення бажаних результатів (ринкова орієнтація в системі господарювання та принципах управління виробництвом і збутом, науково-технічною та фінансовою діяльністю підприємств) [31];

- законодавчо-правового – підходу, що ґрунтується на правових основах законодавчо закріплених відповідних різновидів ЗЕД, наведених в основних законодавчих актах України: Конституції України [33], міжнародних конвенціях (договорах, згодах), які набирають чинності для України після надання нею згоди на їх обов'язковість згідно із Законом України «Про міжнародні договори України» [34], інших нормативно-правових актах, присвячених впорядкуванню процедури здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Такі положення, викладені в законодавстві, припускають можливість реалізації ЗЕД на більш високих рівнях, ніж рівень суб'єктів господарювання.

Проаналізувавши наукові джерела, можна з впевненістю стверджувати, що економічна сутність ЗЕД виявляється, по-перше, у потужності її як фактору економічного піднесення та розквіту кожної країни; по-друге, спроможності приєднання економіки кожної країни до упорядкованої системи світового господарства, процесів міжнародної кооперації та міжнародного поділу праці.

Привертає увагу контент-аналіз, проведений А. Зосимовою щодо визначення основних елементів, які формують зовнішньоекономічну діяльність (рис. 1.4). У результаті проведеного контент-аналізу поняття ЗЕД авторкою було виділено складові частини досліджуваного явища: об'єкт ЗЕД; учасники ЗЕД; процес/діяльність. Отже, як стверджує А. Зосимова, зовнішньоекономічна діяльність – «це частина господарської діяльності (в тому числі експорт та імпорт) підприємств, фірм, компаній, а також, країн (держав, націй), що характеризується переміщенням товарів, робіт, послуг через державні кордони, з метою досягнення конкурентних позицій та отримання прибутку» [35, с. 31].

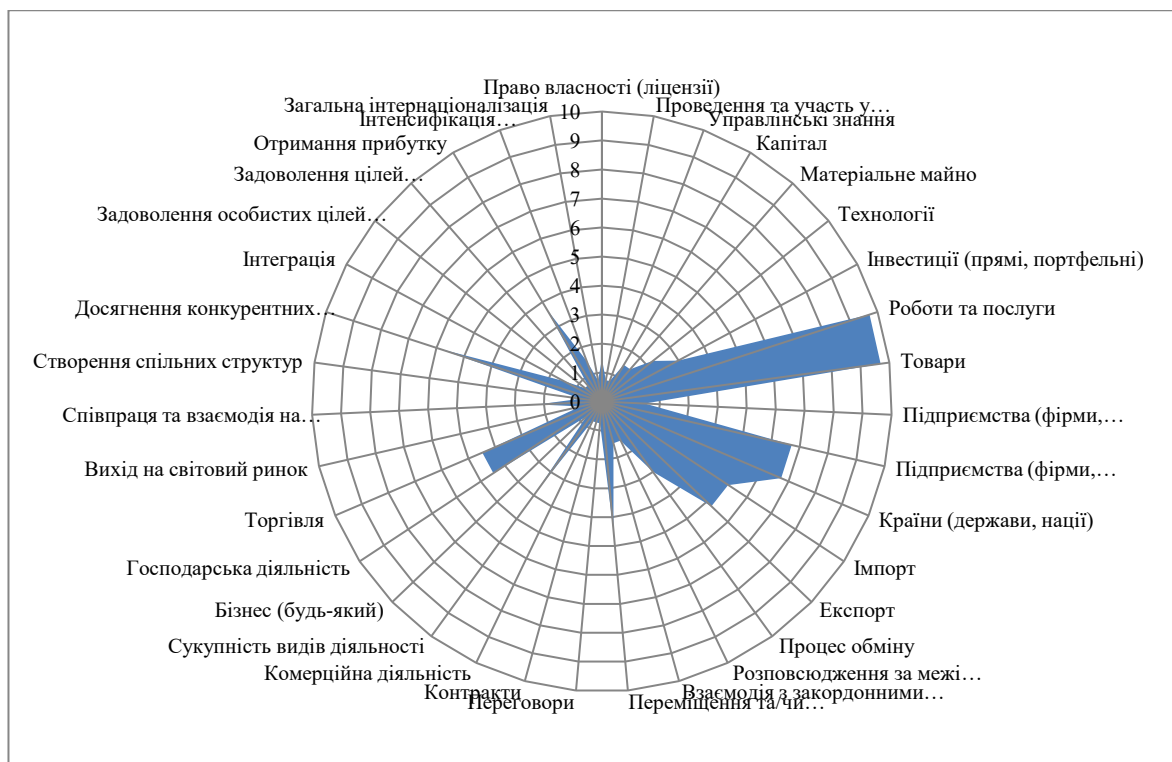

Рис. 1.4. Контент-аналіз структурно-формуєчих складових зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: [35].

У цьому контексті варто взяти до уваги думку Л. Пісьмаченко [36, с. 74] щодо складності досліджуваної агрегованої економічної категорії «зовнішньоекономічна діяльність», склад якої являє собою синергію окремих елементів, а класифікація відбувається за типами (результативна, неефективна, компромісна, ризикова, небезпечна), формами (переміщення товарів, капіталів, робочої сили), видами (експорт і імпорт товарів, капіталів та робочої сили; наукова діяльність; науково-технічна, науково-виробнича; діяльність у сфері послуг; виробнича та інші кооперації; фінансова, операції з цінними паперами; кредитно-розрахункова; спільна діяльність; товарообмін (бартер); оренда, у тому числі лізингові та валютні операції).

Результати дослідження підтверджують справедливість розгляду зовнішньоекономічної діяльності з позиції виходу суб'єктів господарювання на зовнішні ринки в контексті запропонованих підходів: інформаційно-глобалізаційного, комунікаційно-мотиваційного та інституційно-організаційного (рис. 1.5).

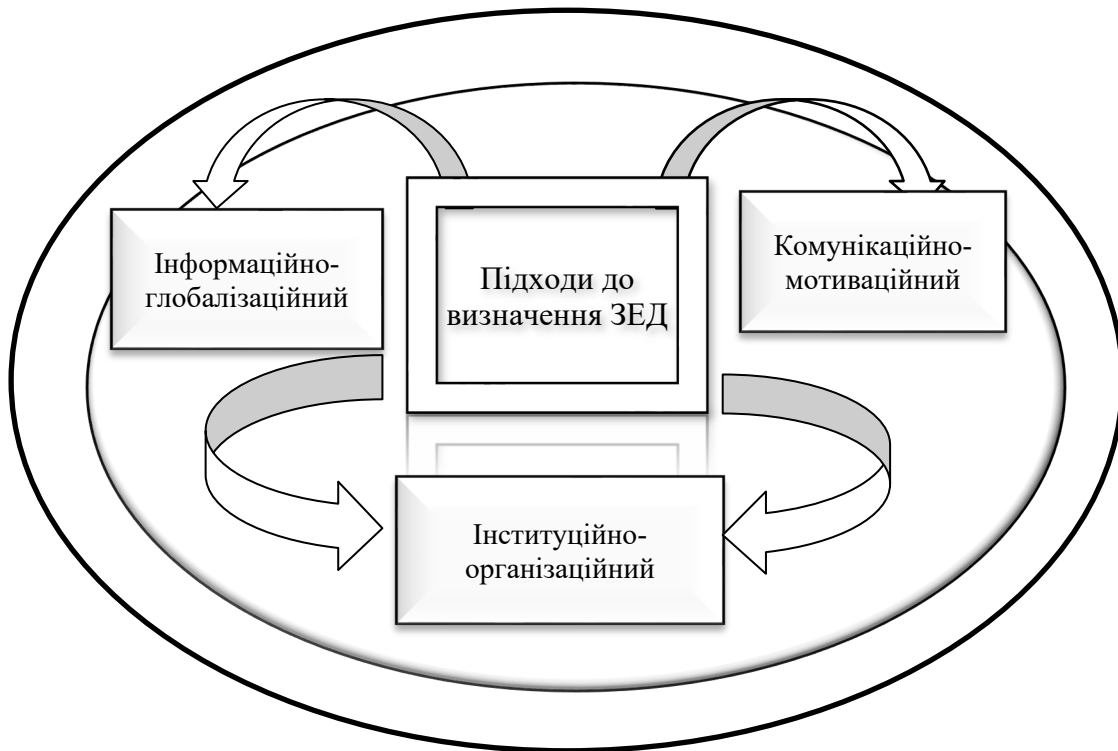

Рис. 1.5. Теоретичні підходи до визначення зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: запропоновано авторкою.

Так, відповідно до інформаційно-глобалізаційного підходу ЗЕД, що має відношення до глобального рівня, базується на сукупності орієнтирів міжнародного поділу праці, глобалізації світових економічних відносин та пріоритетах і нормах поведінки учасників світогосподарської діяльності.

Вважаючи, що в дослідженнях глобалізація постає однією з найважливіших характеристик сучасної світової системи та виступає в якості найбільш впливових сил, за якої спостерігається взаємозалежність структур національного виробництва й фінансів, прискорення результативності укладених і реалізованих зовнішніх угод є очевидним.

Прихильниками цього підходу можна вважати Л. Дідківську та Л. Головку [37], які під ЗЕД розуміють розвиток економічних відносин між країнами, що здійснюють зовнішню торгівлю, міграцію капіталів і робочої сили; міжнародні науково-технічні та виробничі зв'язки. Позиція Ж. Зосимової та Т. Шталь також підтверджує доцільність використання запропонованого підходу [38]. Автори пропонують розуміти під

зовнішньоекономічною діяльністю підприємства «сукупність видів діяльності суб'єктів господарювання, які виникають унаслідок взаємодії із зарубіжними партнерами та контрагентами як на території України, так і за її межами, з метою ефективного використання переваг міжнародного поділу праці». У цьому визначенні, враховано те, що ЗЕД включає всі види співробітництва та види діяльності підприємства із закордонними партнерами. Але цей механізм зовнішньоекономічних зв'язків не передбачає відкритості характеру економіки, інтеграцію її в міжнародну торгово-економічну систему, в міжнародні регіональні й товарні ринки. Отже, таке тлумачення ЗЕД не є широким, здатним охарактеризувати діяльність не тільки регіону, але й держави. А. Борисов у Великому економічному словнику [39] наводить тлумачення поняття зовнішньоекономічної діяльності, як однієї зі сфер економічної діяльності держави, підприємств, фірм, тісно пов'язаної із зовнішньою торгівлею, експортом та імпортом товарів, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних з іншими державами проєктів.

Згідно з комунікаційно-мотиваційним підходом здійснюється забезпечення цілеспрямованої комунікаційної взаємодії всіх учасників процесу здійснення ЗЕД, що спрямовано на досягнення стратегічних цілей країни відповідно до довгострокової національної стратегії для подальшого розвитку економічного співробітництва з іншими державами на основі принципів, серед яких:

- цілісність зусиль – інтеграція та координація комунікаційної діяльності;
- доступність – усвідомлення дій інших суб'єктів ЗЕД;
- зацікавленості – прагнення отримувати найбільший потенційний прибуток;
- спрямованість на результат – відображення очікуваного результату;
- безперервність – ретельний і постійний аналіз, систематичне коригування плану дій щодо здійснення умов ЗЕД;

- мотивація – структурування ефективного мотиваційного механізму активізації ЗЕД для реалізації можливостей господарюючого суб'єкта на світовому ринку.

Цей підхід якнайкраще враховує у своїх працях Л. Письмаченко [36], вважаючи, що поняття зовнішньоекономічної діяльності є складною агрегованою економічною категорією, яка складається з окремих елементів, класифікується за типами, формами, видами й потребує мотиваційного механізму для його управління.

ЗЕД відповідно з інституційно-організаційного підходу являє собою, з одного боку, один аспектів зовнішньоекономічних зв'язків, а з іншого – певну систему господарської та виробничої діяльності суб'єктів господарювання з включенням завдань організаційного, комерційного спрямування, які передують здійсненню зовнішньоекономічних операцій суб'єктами ЗЕД (рис. 1.6). Так, на думку Ю. Орловської зовнішньоекономічну діяльність доцільно розглядати як обумовлену специфікою проведення операцій, сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних та комерційних функцій [40]. О. Гребельник у своїх працях [41] зовнішньоекономічну діяльність розглядає як один з аспектів організації зовнішньоекономічних зв'язків. В Економічному словнику Й. Завадського [42, с. 105] зовнішньоекономічна діяльність визначена як «сукупність експортно-імпортних операцій міністерств, відомств, підприємств, державних, кооперативних та інших організацій». В Економічному енциклопедичному словнику за редакцією С. Мочерного [43], наведено аналогічне тлумачення зовнішньоекономічної діяльності. Тут необхідно відзначити, що автор приділяє увагу видам зовнішньоекономічної діяльності, у яких вона втілюється. Крім того, у словнику приділено увагу тому, що ЗЕД є складовою частиною господарської діяльності підприємства, як одного із суб'єктів ЗЕД.

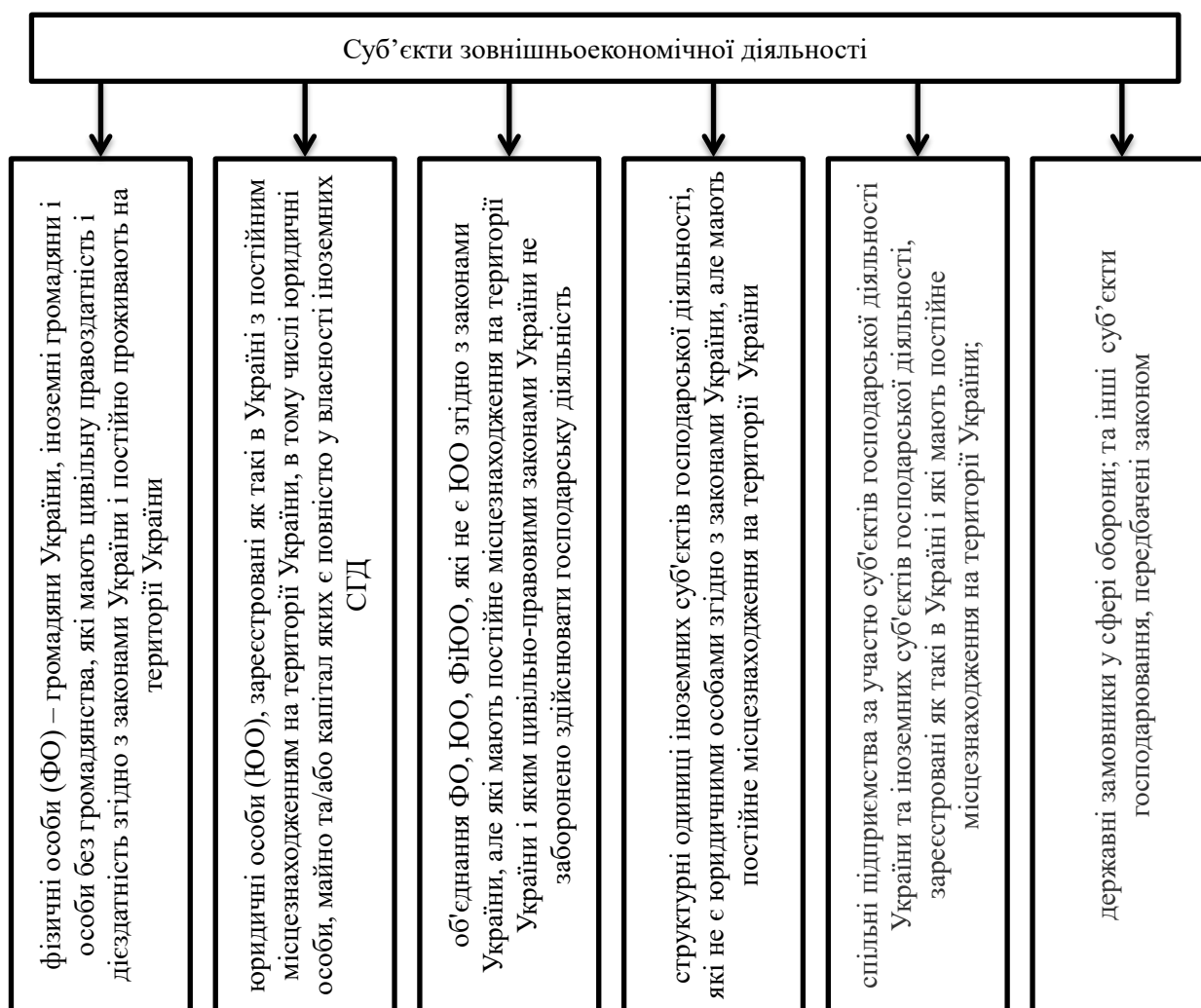

Рис. 1.6. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, визнані на законодавчому рівні

Джерело: побудовано авторкою на основі [7].

Резюмуючи, під ЗЕД пропонуємо розуміти діяльність, орієнтовану на довгострокове співробітництво учасників зовнішньоекономічної діяльності (держави на всіх рівнях управління, суб'єктів господарювання, міжнародних організацій, громадськості, засобів масової інформації тощо) та організацію взаємовигідного співробітництва з іншими країнами для досягнення соціально-економічного зростання в умовах глобалізації, інтернаціоналізації та цифровізації.

Отже, узагальнення наукових підходів до тлумачення терміна «зовнішньоекономічна діяльність» наведена в таблиці 1.1 та Додатку А.

*Узагальнення наукових підходів до тлумачення терміна
«зовнішньоекономічна діяльність» у контексті виходу суб'єктів
господарювання на зовнішні ринки*

Науковий підхід	Характеристика підходу	Представники наукових шкіл
Інформаційно-глобалізаційний підхід	Базується на глобалізаційному рівні, критеріях міжнародного поділу праці, глобалізації світових економічних відносин та врахуванні пріоритетів та норм поведінки учасників світогосподарської діяльності.	А. Борисов, О. Гребельник, Л. Головка, Л. Дідковська, Г. Дроздова, Ж. Зосімова, Ю. Козак, Я. Машталір, В. Покровська, Т. Шталь, А. Фатенок-Ткачук
Комунікаційно-мотиваційний підхід	Базується на інтеграції, координації комунікаційної діяльності, зрозумілості для забезпечення цілеспрямованої комунікаційної взаємодії всіх учасників процесу здійснення ЗЕД для досягнення стратегічних цілей країни у відповідності з довгостроковою національною стратегією та подальшого розвитку економічного співробітництва з іншими державами	І. Багрова, А. Басков, А. Борисов, Г. Вознюк, І. Волкова, О. Гребельник, Й. Завадський, А. Загородній, Л. Леонов, С. Мочерний, Ю. Орловська, Л. Пісьмаченко, Л. Швайка
Інституційно-організаційний підхід	Дає уявлення про зовнішньоекономічну діяльність, як один з аспектів зовнішньоекономічних зв'язків та певну систему господарської та виробничої діяльності суб'єктів господарювання, що включає організаційні, комерційні та інші види завдань, які передують здійсненню зовнішньоекономічних операцій суб'єктами ЗЕД	Господарський кодекс, Закон про ЗЕД, А. Бабицький, В. Васюренко, В. Вітлінський, О. Дегтярова, Т. Полянова, Є. Прокушев, С. Саркісов, Л. Федорець

Джерело: систематизовано авторкою на основі [8; 21; 36; 39; 43-64].

З огляду на запропоновані підходи доречно з'ясувати сукупність причин, які спонукають вітчизняні суб'єкти господарювання освоювати нові ринки. Вважаємо, що поштовхом для розробки вітчизняними суб'єктами господарювання стратегій виходу на зовнішні ринки є:

- вигідне капіталовкладення за кордоном з урахуванням особливостей розвитку внутрішнього ринку, пов'язаних з насиченістю ринку товарами, посиленням тиску конкурентів; посиленням залежності від посередницької торгівлі, особливо у питаннях, пов'язаних з розширенням виробництва, якості, цін, капіталовіддачі; збільшення зборів на захист навколишнього середовища; складнощі у дотриманні соціального законодавства;

- нестабільність як політичного, так і економічного становища в країні, що в підсумку призводить до погіршення інвестиційного клімату, низьких темпів економічного зростання;

- прогалини в національній законодавчій базі щодо регулювання комерційної діяльності;

- нестійкість національної валюти, можливість отримання прибутку в твердій іноземній валюті і компенсація коливань валютного курсу шляхом організації часткового виробництва і збуту у відповідних країнах;

- конкуренція діючих на внутрішньому ринку іноземних компаній;

- можливість зниження ризику втрати доходу за рахунок зменшення залежності від внутрішнього ринку і розсіювання його шляхом завоювання іноземних ринків, в тому числі вирішення проблеми залежності фірми від сезонних коливань, попиту на внутрішньому ринку;

- розвідини унікальних ресурсів;

- вигідне географічне положення;

- найоптимальніше використання виробничих потужностей, що надасть можливість отримання більшого прибутку;

- відкриття нових можливостей від впровадження новітніх технологій завдяки діяльності з іноземними партнерами;

- розширення бази потенційних зарубіжних клієнтів за рахунок зростаючого попиту;

- варіювання дешевими ресурсами, придбаними на закордонних ринках, змінювання джерел постачання, зниження загального ризику шляхом їх віднесення на більший обсяг продукції, виготовленої частково на власних зарубіжних фірмах.

Є підстави вважати, що історія розвитку взаємодії суб'єктів господарювання із зовнішнім середовищем виникла в епоху меркантилізму, в період зародження капіталістичних відносин та формування перших ідей щодо врахування дії чинників середовища функціонування у діяльності господарюючого суб'єкта. Основні етапи розвитку взаємодії суб'єктів економічних відносин з факторами середовища представлено на рис. 1.7.

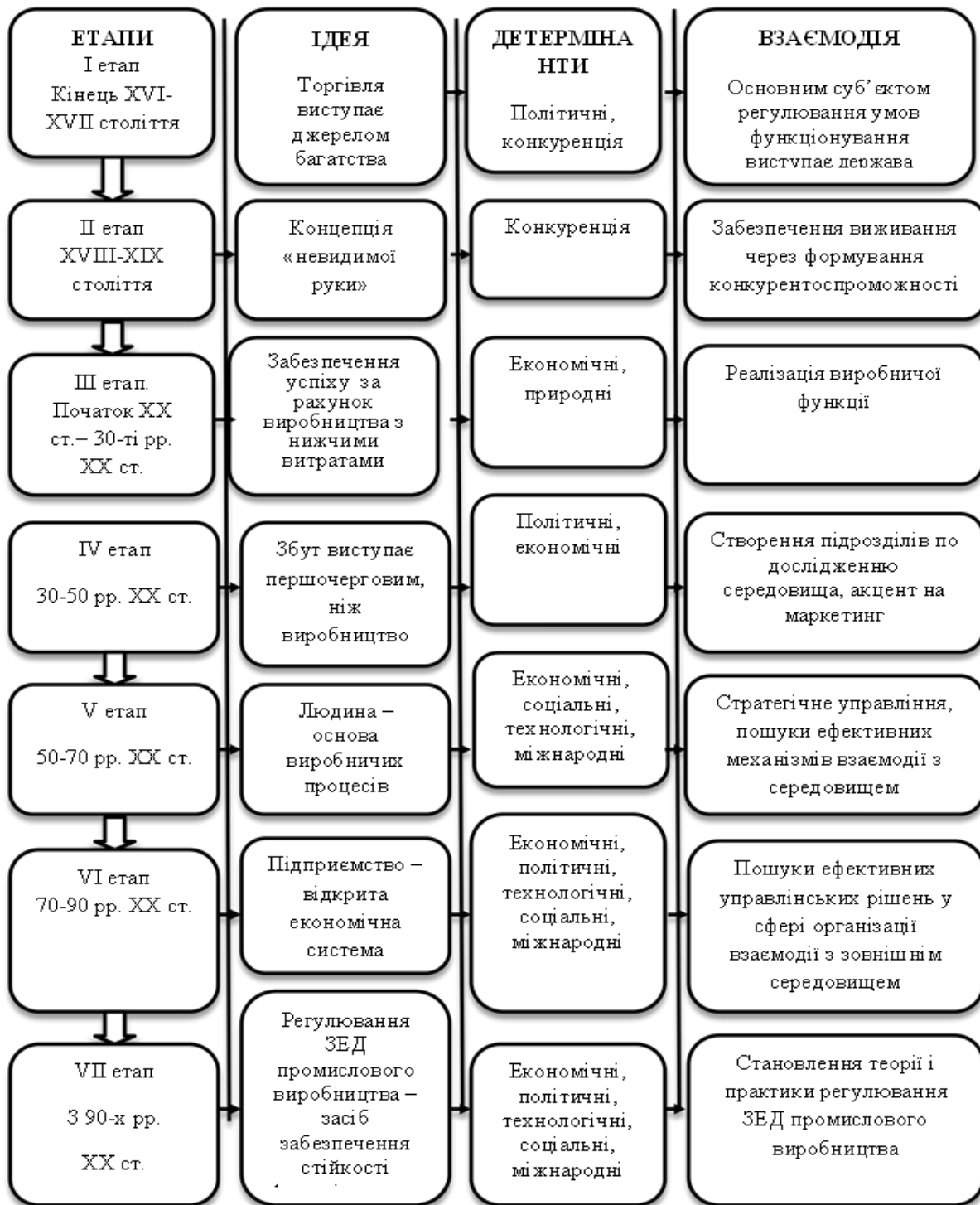

Рис. 1.7. Ретроспективний аналіз ключових етапів взаємодії суб'єктів економічних відносин з факторами зовнішнього середовища

Джерело: побудовано авторкою на основі [65].

Не потребує підтвердження є факт притаманності ЗЕД практичного прояву зовнішньоекономічних зв'язків, необхідною умовою стимулювання яких є регулювання ЗЕД з боку держави.

Проведене дослідження генезису теорії регулювання ЗЕД промислового виробництва в теорії економічної думки дало підстави з'ясувати, що формування системної теорії регулювання ЗЕД промислового виробництва та адаптивного управління має ґрунтуватися на основі рефлексивного та комплексного підходів (рис. 1.6).

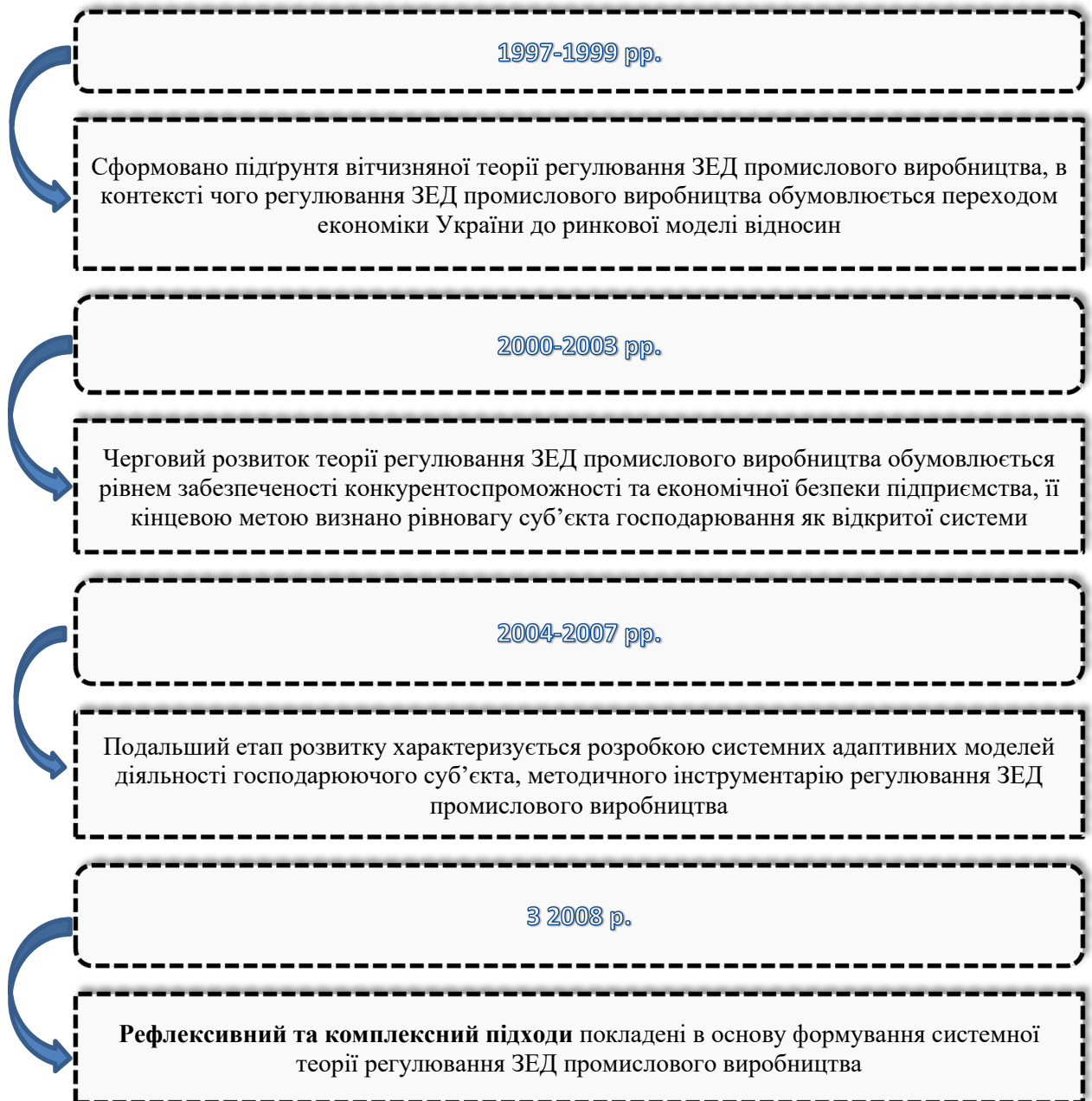

Рис. 1.8. Генезис теорії регулювання ЗЕД промислового виробництва в теорії економічної думки

Джерело: побудовано авторкою на основі [65].

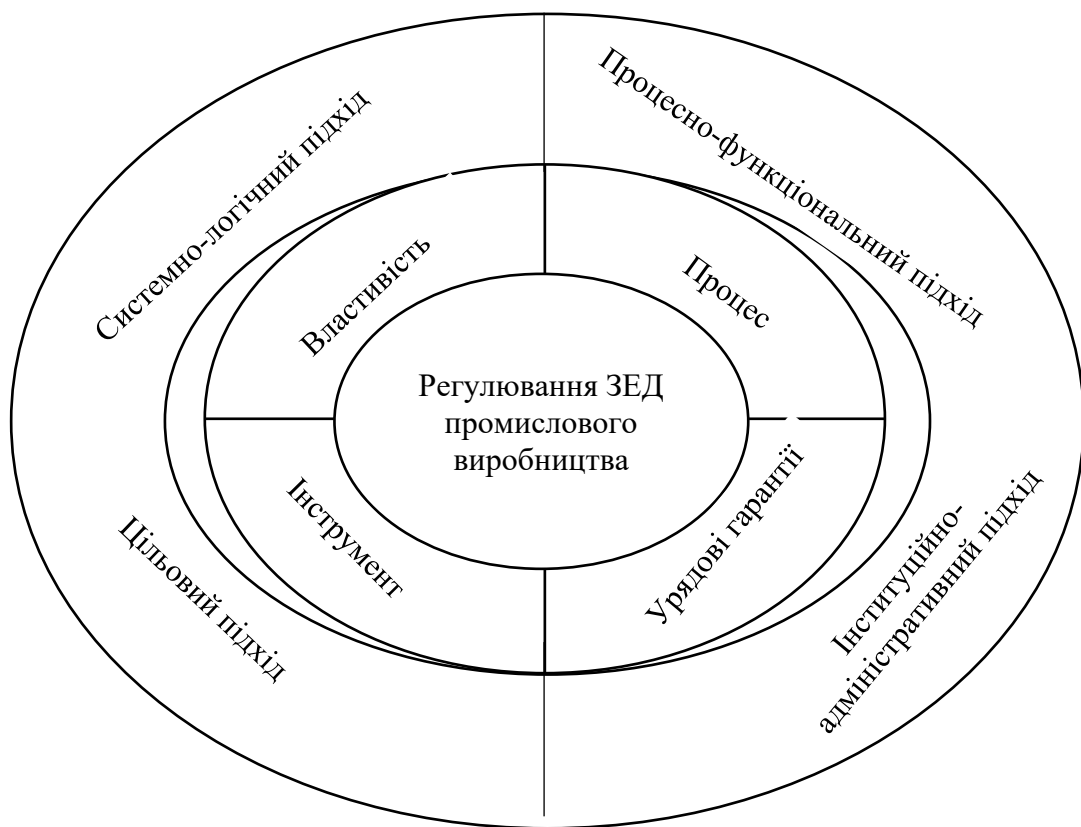
За сучасних умов розвитку ринкових відносин та інтеграційних процесів, дослідження перспектив виходу вітчизняних товаровиробників на ринки Європейського Союзу є актуальним, оскільки очевидна необхідність активізації ЗЕД, яка відіграє вирішальну роль в умовах посилення інтеграційних процесів, забезпечує передумови активного розвитку підприємств на інноваційній основі, визначає конкурентні переваги на світовому ринку товарів та послуг через впровадження комплексу сучасних форм, методів міжнародних економічних відносин та зовнішньої торгівлі [66].

Отже, в сучасних економічних умовах актуальними постають питання наявності продукції вітчизняних промислових товаровиробників на світових ринках, що потребує підвищення їхньої конкурентоспроможності до рівня держав-членів ЄС. З цього приводу постає питання про необхідність дослідження теоретичних аспектів регулювання ЗЕД промислового виробництва з урахуванням підпорядкованості виробничо-економічних відносин механізму, який функціонує відповідно до сучасного стану і проблематики розвитку з урахуванням дії об'єктивних законів і суспільних потреб.

Багатогранність та місткість досліджуваного поняття пояснюється фактом його значного поширення в різних науках і сферах знань, починаючи з використання поняття «регулювання ЗЕД промислового виробництва» у біологічних науках для відображення процесу пристосування живих організмів до змінних умов існування. Згодом, його використання набуло поширення серед представників інших наук. З бурхливим розвитком соціально-економічних відносин поняття регулювання ЗЕД промислового виробництва почало широко використовуватись в обігу суспільно-економічних і суміжних наук.

Термінологічне визначення регулювання ЗЕД промислового виробництва, що наведено в довідковій літературі (англ.: adaptation; нім: zielumsetzung; фр.: adaptation; пол.: adaptacja; лат.: adaptatio) дає

уявлення про останню як про процес пристосування до змінних умов: «процес пристосування системи та її окремих елементів до змінних умов життєдіяльності» [67, с. 22]; «пристосування у процесі еволюції будови, функцій, поведінки організмів до визначених умов існування» [68, с. 69–70]; «пристосування систем, що самоорганізуються, до умов середовища» [69]; «пристосування економічної системи та окремих її компонентів до умов зовнішнього середовища, яке змінюється, виробництва, праці, обміну, життєвих потреб населення» [43]. Відповідна систематизація проаналізованих дефініцій стосовно розуміння змісту регулювання ЗЕД промислового виробництва, дає можливість узагальнити наявні підходи до з'ясування сутності досліджуваного поняття. У контексті цього дослідження визначено ключові підходи до тлумачення сутності регулювання ЗЕД промислового виробництва: системно-логічний; процесно-функціональний; цільовий та інституційно-адміністративний (рис. 1.9).

*Рис. 1.9. Аспекти змістовності поняття
«регулювання ЗЕД промислового виробництва»*

Джерело: систематизовано авторкою.

Отже, дані табл. 1.2 вказують на наявність достатньої кількості прихильників кожного наукового підходу (Додаток Б). Так, згідно із системно-логічним підходом регулювання ЗЕД промислового виробництва визначається як здатність до трансформації.

Таблиця 1.2

*Підходи до тлумачення сутності поняття
«регулювання ЗЕД промислового виробництва»*

№ з/п	Підхід	Сутність підходу	Представники
1	Системно-логічний	Здатність компоненти соціально-економічної системи – суб'єкта господарювання до піднесення, покращення, трансформації, самовдосконалення з огляду на особливості структури, здібності суб'єкта господарювання до перетворень комплексного та системного характеру	Р. Дафт, М. Калінчик, Н. Кізім, С. Коновалова, Ж. Крисько, А. Мельник А. Овечко, Л. Пашнюк, О. Пастухова, В. Петренко, В. Тимохін
2	Інституційно-адміністративний	Адаптація національного нормативно-правового забезпечення до європейських норм і стандартів у сфері співпраці з країнами, членами ЄС	С. Алексєєв, Є. Галушко, С. Галушко, Л. Довгань, Н. Клунок, П. Макаренко, Г. Мохоцько, Л. А. Панкратова, А. Пушкар
3	Процесно-функціональний	Процес взаємодії господарюючого суб'єкта із зовнішнім середовищем у ході функціонування відповідно до статутних вимог	Н. Білошкурська, М. Буднік, О. Грищенко, В. Губенко, В. Денисов, А. Колос, Є. Кузькін, С. Кравченко, І. Ніколаєнко, З. Османова, А. Слюсарев, Л. Соколова, А. Тарасенко, А. Тридід, Є. Чиженькова, В. Ячменьова
4	Цільовий	Інструмент реалізації стратегічних намірів господарюючого суб'єкта та досягнення певної мети – стійкості, економічної безпеки, конкурентоспроможності при виході на ринки ЄС	Н. Беник, О. Колодіна, О. Ляшенко, Г. Козаченко, В. Пономарьов, А. Швиндіна, Н. Янченко

Джерело: узагальнено авторкою [70-101].

У такому трактуванні доцільним є звернення до концептуального визначення адаптації, як складного явища, що вміщує в себе: різноманіття умов, до яких пристосовується система; здатність до виживання безпосередньо самої системи; процес регулювання ЗЕД промислового

виробництва [95, с. 77]. Погоджуючись із двома останніми складовими, зауважимо, що різноманіття умов, до яких адаптується система, є складовою поняття зовнішнього середовища, яке є тісно пов'язаним, однак не є тотожним з поняттям регулювання ЗЕД промислового виробництва.

Схожі концепції висловлює колектив науковців, серед яких: М. Калінчик, С. Коновалова, В. Петренко, О. Пастухова, А. Овечко, В. Тимохін та Н. Кізім. Дослідники в економічний зміст процесу регулювання ЗЕД промислового виробництва вкладають іманентну здатність системи піддаватися змінам структури та/або особливостей функціонування задля протидії негативному впливу інших факторів [81, с. 230; 80, с. 8; 92, с. 6; 94, с. 79]. Отже, будь-яка система – чи біологічна, чи соціально-економічна, повинна ефективно існувати тільки за умови властивостей самозбереження, що приведе безпосередньо до ефективного функціонування та розвитку.

За рахунок зарубіжних досліджень у галузі управління суб'єктів господарювання під адаптацією розуміємо здатність компанії інтерпретувати та тлумачити сигнали середовища в нові поведінкові реакції [76, с. 625]. Передусім увага дослідника зосереджена на можливості системи до розпізнавання дії факторів зовнішнього середовища.

На противагу цьому є тлумачення сутності поняття, наведене А. Мельник щодо першочерговості регулювання ЗЕД промислового виробництва для забезпечення комплексності управління суб'єктами господарювання, яке передбачає внутрішню перебудову та системне перетворення структури системи [89, с. 206].

Матеріали здійсненого аналізу наведених трактувань (табл. 1.2) дозволяють конкретизувати досліджене поняття та виділити спільну рису в прояві властивості системи, або в окремих випадках системне перетворення. Погоджуючись із таким підходом, вважаємо за доцільне його розширити в напрямі цільового спрямування та сутності процесу регулювання ЗЕД промислового виробництва.

Відповідно інституційно-адміністративного підходу регулювання ЗЕД промислового виробництва розглядається як адаптація національного нормативно-правового забезпечення до європейських норм і стандартів у сфері співпраці вітчизняних товаровиробників із країнами, членами ЄС. Так, С. Алексєєвим запропоновано розглядати адаптацію як формування заходів, спрямованих на зміну внутрішнього середовища відповідно до вимог зовнішнього з метою забезпечення виживання в умовах динамізму зовнішнього середовища та досягнення цілей суб'єкта господарювання [70, с. 31].

Позицію Л. Панкратової також доцільно розглядати в межах запропонованого підходу, зважаючи на те, що вчена регулювання ЗЕД промислового виробництва розглядає як безперервний процес протікання певних заходів, які реалізують зміни в режимі функціонування організації, її структурі та ресурсному потенціалі, що має на меті пристосування суб'єкта господарювання до змін чинників зовнішнього середовища [93, с. 10].

Стосовно процесно-функціонального підходу треба зазначити, що він є поширеним у теорії регулювання ЗЕД промислового виробництва щодо тлумачення його сутності. Прибічники цього підходу надають характеристику регулювання ЗЕД промислового виробництва не як властивості системи, а як процесу взаємодії господарюючого суб'єкта із зовнішнім середовищем під час функціонування відповідно до статутних вимог. Так, Є. Чиженькова під адаптацією розуміє процес пристосування функціонуючого суб'єкта підприємницької діяльності в умовах нестабільності зовнішнього середовища [97, с. 12]. Ґрунтовне визначення у межах даного підходу надають С. Кравченко та Л. Соколова, розглядаючи адаптацію як діалектично цілісну систему економічних процесів зі спрямуванням зусиль на досягнення можливостей та характеристик суб'єкта господарювання відповідно до коливань і вимог зовнішнього середовища [85, с. 22; 96, с. 12]. Інші думки про адаптацію в розрізі процесно-функціонального підходу є також змістовними, але дещо звуженими віднесенням адаптації до процесу пристосування суб'єктів господарювання в умовах нестабільного зовнішнього середовища [72, с. 102; 73, с. 6; 75, с. 87; 77, с. 26; 100, с. 347].

Позиція цільового підходу щодо визначення регулювання ЗЕД промислового виробництва зазвичай відноситься до проведених досліджень у суміжних сферах та розгляду адаптації як інструменту досягнення певної мети. Так, з погляду забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання адаптацію визначають Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко [83, с. 180]; стратегічну стійкість як пріоритет адаптивних процесів проголошує Н. Янченко [99]; метою адаптаційних процесів реалізацію пристосованості життєзабезпечуючих структурних елементів об'єкта регулювання ЗЕД промислового виробництва визначає О. Колодіна [84, с. 204]. Отже, цільовий підхід надає зміст процесу регулювання ЗЕД промислового виробництва, визначаючи його кінцеву мету, вектор спрямованості, але не розкриваючи сутності самого процесу.

Узагальнюючи концептуалізацію запропонованих підходів до визначення сутності регулювання ЗЕД промислового виробництва, пропонуємо власне визначення досліджуваного поняття. Вважаємо, що регулювання ЗЕД промислового виробництва доцільно розглядати як процес пристосування вітчизняних товаровиробників до зовнішніх нестабільних умов, спричинених ситуацією, пов'язаною з пандемією COVID-19, тиском військової та торговельної агресії з боку Російської Федерації, що передбачає зміни в системі загального і функціонального управління організації та забезпечує стійкість функціонування та розвитку соціально-економічної системи в довгостроковій перспективі.

Суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарювання при здійсненні ЗЕД керуються різними принципами, що систематизовані як на національному, так і загальному рівні. На національному рівні принципи зовнішньоекономічної діяльності закріплені Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (рис. 1.10) [17].

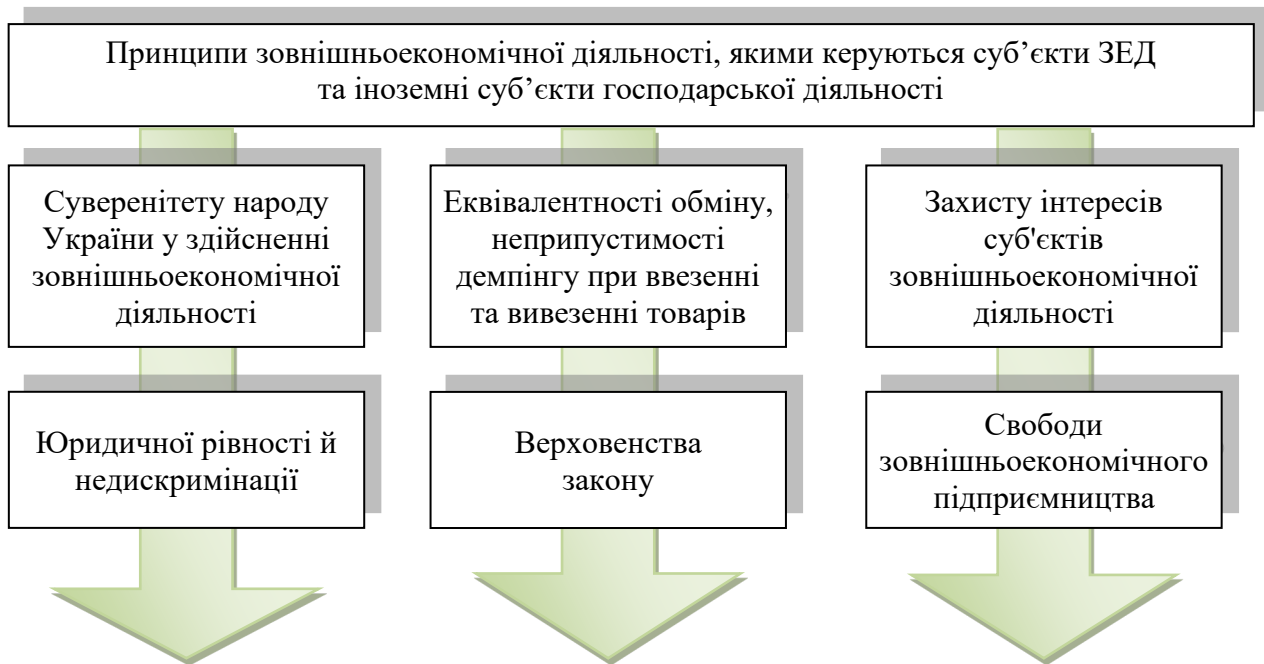

Рис. 1.10. Законодавчо визнана система принципів здійснення зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: [7].

Специфічні принципи закріплені в певних міжнародних правових актах. Так, у 1974 році ООН було підписано Міжнародний документ «Хартія економічних прав та обов'язків держав», де, крім іншого, були наведені принципи міжнародних економічних відносин, які звичайно діють зараз: мирного співіснування; суверенної рівності держав; співробітництва держав; невтручання; сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; взаємної вигоди; принцип утримання у своїх міжнародних відносинах від погрози застосування сили або її застосування як проти територіальної недоторканості і політичної незалежності будь-якої держави; принцип рівноправ'я та самовизначення народу; принцип розгляду міжнародних спорів мирними засобами; розвитку міжнародних економічних і науково-технічних відносин між державами; юридичної рівності і недопустимості економічної дискримінації держав; свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків; невід'ємного суверенітету держав над їхніми природними та іншими ресурсами, а також над їх економічною діяльністю; найбільшого сприяння; національного режиму [23].

Для України, як країни, що здійснила імплементацію Угоди про асоціативне членство в Євросоюзі, доречними є принципи, що містяться в Білій книзі (1985 р.), серед них:

- контроль і оформлення документів на товари, що перетинають національні кордони;
- свободу пересування осіб для працевлаштування або постійне місце проживання в будь-якій країні;
- уніфікацію технічних норм і стандартів;
- відкриття споживчих ринків;
- лібералізацію фінансових послуг;
- поступове відкриття ринку інформаційних послуг;
- лібералізацію транспортних послуг;
- створення сприятливих умов для промислового співробітництва з урахуванням законодавства про права на інтелектуальну та промислову власність;
- усунення фіскальних бар'єрів [24].

Отже, узагальнення та систематизація вітчизняного й закордонного досвіду стосовно методологічних принципів, які є базовими при здійсненні ЗЕД та оцінюванні її ефективності, надає можливість виділити принципи загальноекономічного і специфічного характеру. Але більш ґрунтовно приділимо їм увагу в наступному розділі.

Враховуючи сучасні умови розвитку світового господарства з притаманними їм процесами постіндустріалізації, інтернаціоналізації, глобалізації, інтеграції, відбувається активне зростання обсягів міжнародної та світової торгівлі, що безумовно призводить до підсилення значущості розвитку зовнішньоекономічної діяльності для кожної країни та безпосередньо її регулювання, яке здійснюється з метою забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку, створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки країни в систему світового поділу праці.

1.2. Концептуалізація механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Актуальність дослідження формування та реалізації зовнішньополітичного курсу України викликана потребами практики, перш за все - проблемами європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави, її прагненням приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО, заявами політиків США щодо підтримки бажання України стати членом НАТО [109]. Адже події останніх років демонструють гостру необхідність утвердження України в Європі і світі як незалежної держави – повноправного й надійного партнера в системі міжнародного співробітництва [110]. Так, заступник Генерального секретаря НАТО з політичних питань та політики безпеки, посол Алехандро Альваргонсалес зазначив, що союзники визнали прагнення України до членства в НАТО та наголосив на важливості реформ у тих країнах, які прагнуть до членства: «Є два типи країн: ті, що проводять реформи з причини зовнішнього тиску, і ті, хто самі їх прагнуть. Україна належить до другого типу...» [111]. Він підкреслив важливість річних національних програм як інструмента управління процесом євроатлантичної інтеграції.

Усе це форсує інтерес дослідників до інтеграції України як процесу, який здатний вплинути на модернізацію економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності промислового виробництва та активізації зовнішньополітичної діяльності нашої держави [112; 113]. Водночас політичні переваги інтеграції України у ЄС пов'язані, (1) зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки; (2) з наявністю інструментів розбудови демократичних інституцій в Україні; (3) з можливістю відкриття шляхів до колективних структур спільної європейської безпеки, забезпечення ефективної координації дій у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, у боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, нелегальною міграцією тощо [114]. Проте будь-

який процес змін є нелегким і не одразу приносить позитивні результати. На сьогодні вже є певні досягнення і зміни, але ще чимало нереалізованих перспектив, пов'язаних зокрема з підвищенням конкурентоспроможності продукції промислового виробництва.

Не погоджуючись із думкою, що українські компанії не зможуть впровадити стандарти та норми ЄС і програють конкуренцію компаніям ЄС, висловлюємо власну позицію стосовно цілковитої ефективності очікуваних змін, позитивного довгострокового результату, поступовості та стабільності. Безумовно, українські компанії дістануть значно простішого доступу до ринку ЄС, стануть більш конкурентоздатними на світових ринках. Модернізація української промисловості з урахуванням вимог міжнародних стандартів виробництва, буде беззаперечною умовою цього процесу. Поєднання цільової допомоги, інвестицій та порад з боку ЄС допомагатиме процесові адаптації та прагненню розширити свій вплив для того, щоб забезпечити власну виробничу сферу постійним ринком збуту [112]. Відповідно, проблема формування механізму сучасного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, з урахуванням впливів зовнішнього середовища та прагнення розширити свій вплив для забезпечення власної виробничої сфери постійним ринком збуту, є актуальною і потребує вирішення.

Висвітлення окремих питань регулювання ЗЕД здійснювалося багатьма вітчизняними вченими. Насамперед слід назвати наукові праці І. Амоші, І. Бураковського, А. Гальчинського, О. Гребельника, В. Гейця, О. Кириченка, А. Кредісова, А. Крисоватого, Ю. Макогона, А. Мокія, О. Онищенко, Ю. Орловської, Є. Савельєва, В. Сіденка, В. Суторміної, М. Портера, О. Шпичака та ін. Увага здебільшого зосереджувалася на формуванні системи регулювання ЗЕД як сукупності взаємопов'язаних принципів, норм, правил і процедур впливу на формування відповідної ефективної сфери діяльності за допомогою політичних, економічних, фінансових, правових та адміністративних інструментів. Особливий акцент зроблено на регулюванні

ЗЕД як системі заходів, здатних поєднати пряме законодавче регулювання експортної та імпортової діяльності підприємств з економічними важелями (податками, ставками мита, декларуванням товарів, обов'язковою реалізацією частки валюти і ін.), яка покликана захистити й покращити структуру внутрішнього ринку [115].

Останнє десятиріччя є добою практичної реалізації європейської політики України, що здійснювалась разом із формуванням законодавчої бази, покликаної врегулювати ці процеси. Загальновідомо, що для регулювання ЗЕД в Україні, яке здійснюється державою (в особі її органів у межах їхньої компетенції), недержавними органами управління економікою, самими суб'єктами ЗЕД, використовуються певні інструменти, серед яких:

- закони України;
 - передбачені в законах України акти тарифного й нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їхньої компетенції;
 - економічні заходи оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України;
 - рішення недержавних органів управління економікою, які приймаються за їхніми статутними документами в межах законів України;
- угоди, які укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та не суперечать законам України [7].

Державне регулювання ЗЕД здійснюється за допомогою низки методів адміністративного й економічного характеру та базується на використанні нормативно-правового забезпечення, становлення якого представлено сукупністю етапів з відмінністю у практичній значущості та уявленні процесу утворення та функціонування механізму правового регулювання ЗЕД (з часу появи міждержавних договорів у сфері міжнародної торгівлі до моменту інтеграції України до ЄС) (табл. 1.3).

Періодизація становлення та розвитку регулювання ЗЕД

Етапи становлення та розвитку регулювання ЗЕД	Період перетворення	Певна характерність етапу
	Перший період	
	IX–XV ст.	Ознаменовано підписанням міждержавних договорів у сфері міжнародної торгівлі та становленням «князівського законодавства» за часів Київської Русі й політичної роздробленості слов'янських князівств.
	Другий період	
	XV–XVII ст.	Ознаменовано появою перших кодифікованих актів часів Литовської держави, Речі Посполитої, що регулювали окремі аспекти ЗЕД; розвитком торговельного та митного законодавства Козацько-гетьманської держави; розповсюдженням Магдебурзького права в Україні, яке надавало широкі повноваження містам у сфері торгівлі.
	Третій етап	
	XVIII ст. – 1917 р.	Подальший розвиток законодавства, що забезпечував здійснення ЗЕД господарюючих суб'єктів у період перебування українських земель у складі Російської імперії.
	Четвертий етап	
	1917–1918 рр.	Ознаменовано створення законодавства у сфері ЗЕД за часів боротьби за українську державність у форматі Української народної Республіки.
	П'ятий етап	
	1919–1985 рр.	Ознаменовано обмеженням ЗЕД, перебуванням українських земель у складі СРСР, який позиціонував себе як самодостатню державу.
	Шостий етап	
	1986–1991 рр.	Період соціально-економічної перебудови в СРСР, поява перших нормативних актів у сфері ЗЕД, спрямованих на відкриття національних ринків для доступу іноземних товарів та капіталу, початок активної експортно-імпоротної діяльності, в тому числі з країнами капіталістичного світу.
	Сьомий етап	
1991–2003 рр.	Формування національного законодавства у сфері ЗЕД в умовах незалежності з одночасним пошуком моделі державного регулювання ЗЕД та вектору зовнішньоекономічних та зовнішньоторговельних відносин.	
Восьмий етап		
2003–2008 рр.	Ознаменовано цілеспрямованою інтеграцією України до світової організації торгівлі та відповідною систематизацією та адаптацією вітчизняного законодавства у сфері ЗЕД.	
2008 – до сьогодні	Ознаменовано гармонізацією вітчизняного законодавства з вимогами ЄС; активізацією зовнішньоторговельних відносин в умовах інтеграції	

Джерело: систематизовано авторкою [117].

Отже, національне законодавство у сфері ЗЕД пройшло процес суттєвого перетворення із системи норм та принципів, з акцентом на монополію держави на здійснення ЗЕД, у досить структуровану систему правового регулювання ЗЕД. Включення в цю систему подальшого удосконалення та прийняття нормативної бази відповідно до складного процесу інтеграції України до ЄС, виконання норм міжнародного права та укладання міждержавних угод, продовжить процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС, тим самим підтвердивши необхідність приведення національного законодавства у відповідність з *acquiscommunitaire* [118]. Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. визначено мету такої адаптації – досягнення відповідності правової системи України *acquiscommunitaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього [118].

Слід враховувати той факт, що в умовах сучасних тенденцій розвитку світового господарства, зокрема, постіндустріалізації, інтернаціоналізації, глобалізації, інтеграції, відбувається активне зростання обсягів міжнародної та світової торгівлі. У таких умовах зростає неухильно значущість розвитку ЗЕД для кожної країни та безпосередньо її економічне регулювання, яке здійснюється з метою забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку, створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки країни в систему світового поділу праці.

Особливу увагу слід приділяти в цій ситуації економічним регуляторам ЗЕД, до яких належать: розробка і встановлення податків у сфері зовнішніх відносин; затвердження порядку нагромадження і використання валютних коштів суб'єктів ЗЕД; здійснення митного регулювання; формування системи розрахунків та кредитування експортно-імпортних відносин.

У межах дослідження концепцій структурування економіки та уточнення поняттєво-категоріального апарату щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, вбачаємо за необхідне дослідити

сутність організаційно-економічного механізму розвитку ЗЕД вітчизняного промислового виробництва, адже виробничо-економічні відносини мають підпорядковуватися механізму, що діє відповідно до сучасного стану і проблеми розвитку з урахуванням дії об'єктивних законів і суспільних потреб.

Незважаючи на різноспрямованість усіх досліджень цього питання, в наукових джерелах відсутній єдиний підхід до визначення як самого поняття «механізм», так і дефініції «організаційно-економічний механізм», що, у свою чергу, перешкоджає формуванню поняттєвого апарату та вирішенню фундаментального наукового питання, що покладене в основу багатьох досліджень.

Важливість формування механізму для забезпечення ЗЕД промислового виробництва зумовлює детальне обґрунтування понять «механізм» та «організаційно-економічний механізм». У словнику С. Ожегова поняття «механізм» ототожнюється з: внутрішнім устроєм (системою ланок) машини, приладу, апарату, що приводить їх у дію; послідовністю станів, процесів, що визначають собою яку-небудь дію, явище; системою, пристроєм, що визначають порядок якого-небудь виду діяльності [121]. Натомість у Великому тлумачному словнику сучасної української мови дефініція «механізм» характеризується як «внутрішня будова, система, сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище» [122]. Автори словника іншомовних слів наголошують на грецькому походженні терміну «механізм» і уявляють його сукупністю проміжних станів або процесів будь-яких явищ» [123]. Філософська інтерпретація: механізм є системою рухів чи подій, а також пристроєм чи застосуванням, у якому та за допомогою якого здійснюються ці рухи, визначені законами природи [8]. Отже, за цими визначеннями механізм подається у вигляді певної системи або послідовності, що визначають рух або діяльність. Однак запропоновані тлумачення не надають уявлення безпосередньо про механізм і детермінанти самої системи.

Є очевидним, що в економіці поняття «механізм» стали досліджувати у 60-х роках ХХ століття, зокрема в наукових працях, присвячених соціалістичному розвитку [124]. Сутність цього поняття Л. Абалкін пояснює

переконливо: “Господарський механізм соціалістичного суспільства володіє достатньо складною структурою. Серед найважливіших його структурних підрозділів можна виділити: форми організації суспільного виробництва (поділ праці, спеціалізація виробництва, його розміщення та інші, за допомогою удосконалення яких суспільство впливає на розвиток виробничих сил і забезпечує підвищення ефективності їх використання); форми господарських зв’язків, завдяки яким здійснюється своєрідний «обмін речовин» в економіці, у тому числі оборот засобів виробництва, фінансово-кредитні відносини та ін.; структуру, форми, методи планування і управління, у складі яких одночасно з економічними можуть бути виділені також правові й соціально-психологічні форми та методи; сукупність економічних важелів і стимулів впливу на виробництво й учасників господарської діяльності, за допомогою яких забезпечується узгодження і стимулювання господарської діяльності” [124].

Водночас у деяких працях під механізмом розуміють не що інше, як інструмент забезпечення поступального розвитку об’єкта зі спрямуванням на нього рушійної сили чинників зовнішнього середовища [125-127]. У процесі розвитку суспільного виробництва структурно та змістовно механізм змінюється з огляду на взаємозалежність сукупності елементів суспільства та їхню стійкість.

Уточнюючи складові механізму, як складної системи з входом та виходом, М. Дороніна [128] акцентує увагу на необхідності підбору розробником механізму відповідних елементів, які на виході дадуть бажані значення істотних параметрів при мінімальних втратах енергії.

Також існує ресурсний підхід, відповідно до якого механізмами вважаються ресурси (люди, машини, обладнання), які забезпечують реалізацію функції. У середині кожного механізму лежить певний набір елементів, які пов’язані й тісно взаємодіють між собою заради вирішення спільних завдань, досягнення загальної мети існування всього механізму. Таким чином, механізм являє собою систему процесів, прийомів та методів, які стають важливим інструментом для досягнення як коротко-, так і довгострокових цілей через прийняття правильних та своєчасних рішень.

Також при з'ясуванні сутності механізму не менш важливим є погляд на механізм як організовану впорядковану сукупність основних вузлів (елементів) будь-якої системи, що характеризується через теорію і практику. Так, І. Фаріон, І. Перезова стверджують, що “теорія з точки зору функціонування механізму системи передбачає визначення мети, предмета та методу. Відповідно, практика характеризує систему в двох аспектах: – у статиці, тобто визначає її структуру, складові елементи й співвідношення між ними, а також техніку; – у динаміці, тобто технологічні процеси, що в ній відбуваються” [129].

К. Холодкова зазначає, що “з позиції сучасної теорії управління практично будь-які процеси чи явища, що відбуваються в державі, суспільстві чи економіці загалом чи окремої організації здійснюються під впливом функціонування певного виду механізму” [130]. Саме тому економічна наука і практика виробила своєрідний інструментарій використання економічних законів як сукупність різних форм методів, за допомогою яких керуючий суб'єкт цілеспрямовано впливає на об'єкт економічного управління.

При цьому під формами розуміють різні економічні категорії, через які проявляються в господарському житті економічні закони (плани, їхні показники, норми, нормативи, заробітна плата, премії, економічні оцінки ресурсів, ціни, податки, прибуток, фінанси, кредити), методами господарювання вважають способи впливу на виробництво, у процесі якого використовуються перераховані вище форми (планування, стимулювання, ціноутворення, нормування, мотивація).

Щодо визначення сутності організаційно-економічного механізму вчені не мають єдиного погляду. Наприклад, Ю. Осипов характеризує організаційно-економічний механізм як систему організації суспільного господарства, як суспільну систему господарських суб'єктів із притаманними їм механізмами господарювання та притаманними всій системі господарськими суспільними інститутами, регулюючими діяльність господарських суб'єктів [131, с. 60-61].

Більш конкретно сутність категорії «організаційно-економічний механізм» визначає В. Мочерний, який характеризує його як систему основних форм, методів, важелів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного виробництва, а також формування потреб, створення системи стимулів і узгодження економічних інтересів основних класів і соціальних груп [132, с. 50].

І. Біла у своїх працях визначає організаційно-економічний механізм як “систему формування цілей та стимулів, що дозволяють перетворювати у процесі трудової діяльності динаміку матеріальних та духовних потреб суспільства в динаміку засобів виробництва та кінцевих результатів виробництва, які спрямовані на повне та ефективно задоволення цих потреб” [133].

На думку О. Василика та О. Грішнкової, організаційно-економічний механізм необхідно розглядати як систему елементів організаційного та економічного впливу на управлінський процес, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на об'єкт управління і яка має вхідні посилки та результуючу реакцію, з включенням підсистем управління, регулювання, стимулювання, координації, мотивації [134, с. 22]. Погоджуючи з авторами, вважаємо організаційно-економічний механізм системою, яка здатна забезпечувати умови для здійснення управлінської діяльності суб'єктів господарювання.

О. Літвінов розуміє «організаційно-економічний механізм» як сукупність управлінських дій, спрямованих на організацію взаємодії між елементами системи з метою досягнення їхніх економічних інтересів з урахуванням особливостей зовнішнього та внутрішнього середовища [135]. Зазначимо, що визначення А. Калини є більш узагальненим, зважаючи на необхідність дослідження організаційно-економічного механізму певною послідовністю управлінських дій, методів для реалізації функції та принципів управління [136]. Проте автор не визначає мети, спрямованості цієї послідовності дій та методів на встановлення взаємодії окремих елементів системи. Цікавими є

інші концепції науковців щодо визнання організаційно-економічного механізму сукупністю засобів і методів створення системи цілісного управління розвитком та результатами підприємства [137].

І. Гонтарева пропонує системно розглядати сутність організаційно-економічного механізму, розуміючи під ним забезпечення цілеспрямованої, погодженої взаємодії елементів системи у процесі функціонування цієї системи [138]. Схожим, але дещо ширшим представляють визначення досліджуваної категорії науковці Ю. Лисенко, П. Єгоров, які під організаційно-економічним механізмом розуміють систему сформованих цілей та стимулів, які забезпечують процес зміни руху матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва, його кінцевих результатів для задоволення платоспроможного попиту споживачів [139].

Не дивлячись на накопичений науковий та практичний досвід із визначеної проблематики, актуальними залишаються питання щодо визначення учасниками системи цілей, змісту, ресурсних обмежень, системи показників економічної оцінки результативності, відповідного інформаційного забезпечення, порядку формування та реалізації організаційно-економічного механізму сучасного регулювання ЗЕД промислового виробництва.

Вважаємо, що організаційно-економічний механізм регулювання промислового виробництва має базуватись на трьох складових: економічній, організаційній та мотиваційній. До економічної складової входять ціни та ціноутворення, державна, кредитна, податкова, страхова підсистеми. В якості організаційної складової виступає форма господарювання, планування, спеціалізація, технологія виробництва та ін. Мотиваційна складова являє собою сукупність стимулюючих заходів, спрямованих на досягнення кінцевого результату суб'єктами господарювання для підвищення конкурентоспроможності їхньої продукції на зовнішньому ринку.

Очікуваним результатом від використання цього механізму буде досягнення певного рівня інноваційного розвитку, який надасть можливість вітчизняним суб'єктам господарювання здійснюючи свою діяльність у зовнішньому середовищі, конкурувати за показниками з іншими закордонними

та вітчизняними промисловими товаровиробниками. Доцільно зауважити, що організаційно-економічний механізм у своєму прояві виступає відкритою динамічною системою, тому не може існувати як замкнена система та не враховувати впливу множини внутрішніх та зовнішніх чинників.

Отже, під механізмом сучасного регулювання ЗЕД промислового виробництва розуміємо цілісну сукупність взаємозумовлених і взаємозв'язаних методів, форм, інструментів, що здійснюють регулюючий, стимулюючий та координаційний вплив на ЗЕД суб'єктів господарювання з метою розвитку внутрішнього та розширення зовнішнього ринку збуту високотехнологічної промислової продукції та забезпечення експортноорієнтованого виробництва.

Безумовно, реалізація зазначеного механізму потребує використання сукупності принципів регулювання ЗЕД промислового виробництва, згрупованих у національні, загальноекономічні, специфічні [37]:

1) *національні принципи* – суверенітет у здійсненні ЗЕД; свобода зовнішньоекономічного підприємництва; юридична рівність і недискримінація; верховенство закону; захист інтересів суб'єктів ЗЕД; еквівалентність обміну; неприпустимість демпінгу [7];

2) *узагальнені загальноекономічні принципи* (своєрідні загальновідомі аксіоми, яких дотримуються всі учасники міжнародних ділових операцій): цілісність; потенційні здібності; довговічність, емпіричність; взаємовигідний симбіоз; добірність; збалансованість; гармонійність (рис. 1.11) [21; 54; 140];

3) *специфічні принципи* – закріплені у відповідних міжнародних правових актах з обов'язковістю виконання для вітчизняних та зарубіжних суб'єктів господарювання, серед них:

– альтернативність; емерджентність; територіальна недоторканість усіх країн-учасниць зовнішньоекономічних зв'язків; ієрархічність та діагностичність; зв'язаність суб'єктів зовнішньоекономічних зв'язків; сумлінність у виконанні вимог зовнішньоекономічних договорів та дотримання вимог законодавства, альтернативність та ін. [21; 37; 48; 54];

– структуралістичність; онтологічна алгоритмічність; колегіальна компліментарність – «ColCom»; ідентично-консьюмерський принци (рис. 1.12).

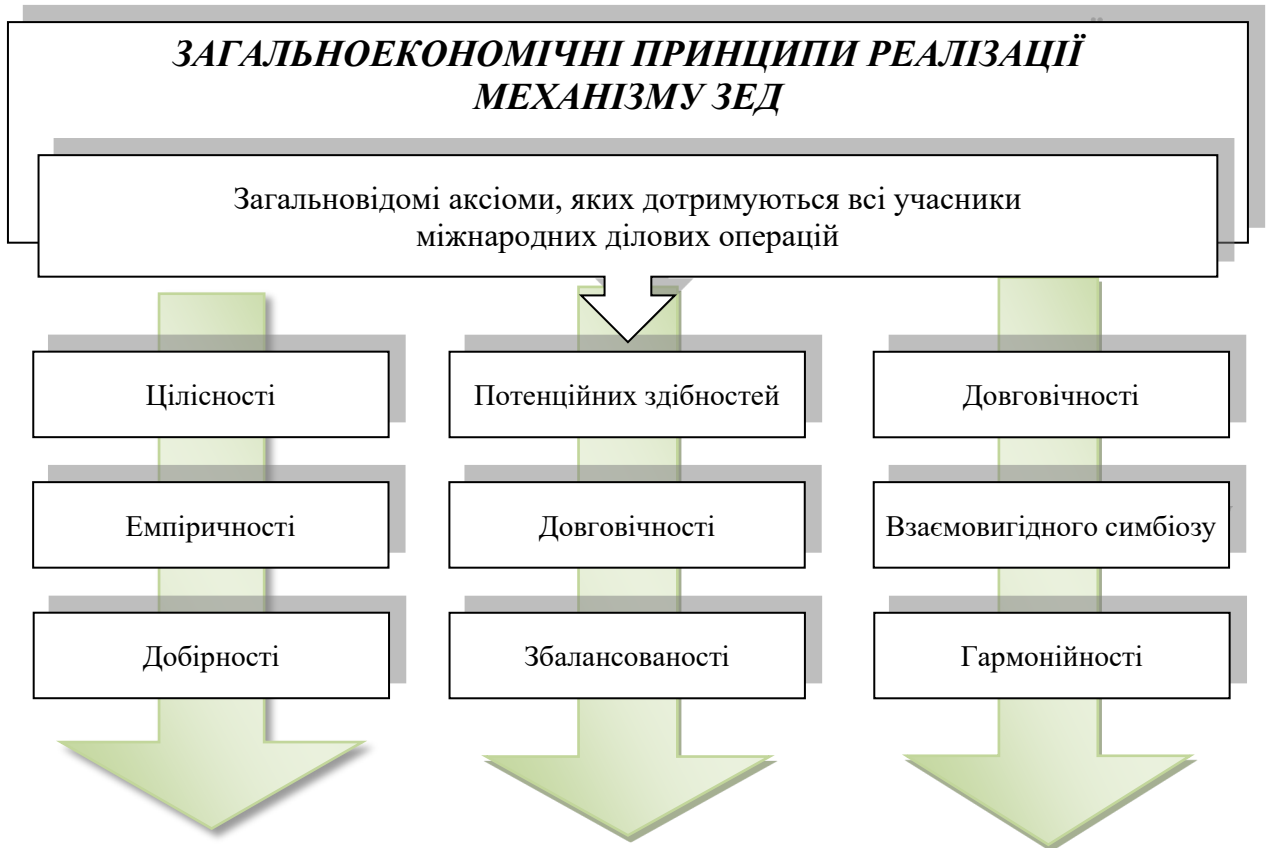

Рис. 1.11. Системно структуровані принципи зовнішньоекономічної діяльності загальноекономічного спрямування

Джерело: адаптовано авторкою [21; 37; 40].

Так, поглиблюючи дослідження обраного напрямку, під структуралістичністю розуміємо принцип формування багаторівневих відносин інститутів влади (на всіх рівнях управління), господарюючих суб'єктів, а також міжнародних інституцій, членом яких є Україна), з виокремленням сутнісних ознак стійких зовнішньоекономічних зв'язків між задіяними суб'єктами зовнішньоекономічного спрямування [37].

– взаємопов'язаних елементів, механізмів, інструментів зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів господарювання, які покликані управляти ЗЕД, у контексті врахування впливу зовнішнього середовища, своєчасного реагування на них, проводячи необхідні реформи у внутрішньому середовищі.

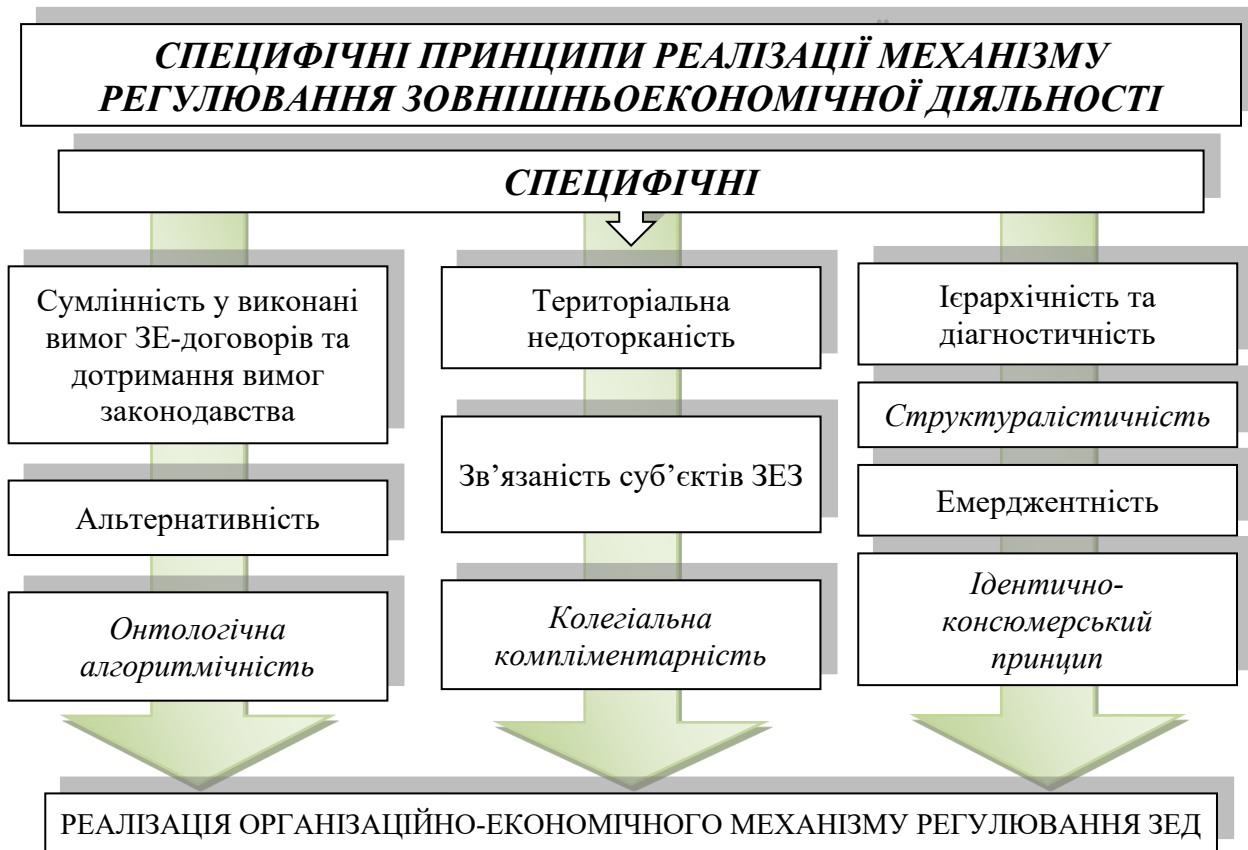

Рис. 1.12. Системність специфічних принципів реалізації організаційно-економічного механізму реалізації ЗЕД (курсив – прим. О. Ю. Акименко)

Джерело: адаптовано авторкою за [21; 41].

Онтологічна алгоритмічність розглядається як принцип спільного використання суб'єктами ЗЕД загального розуміння структури інформації, сформованої відповідно до міжнародного географічного поділу праці, різноманітних господарських зв'язків різних країн та формалізування складних процедур відбору [37].

Саме колегіальна компліментарність, як принцип взаємодоповнення, ґрунтується на зв'язках і взаємодіях суб'єктів ЗЕД, які, по-перше, мають впорядкований характер; по-друге, безперервну об'єднаність спільною місією; по-третє, спрямованість на забезпечення цілісності, внутрішньої диференціації, самоідентифікації, саморозвитку економічних систем у процесі поступової комплементарної інтеграції в систему економічних зв'язків вітчизняних підприємств та залучення іноземних інвестицій в економіку держави [37].

Ідентично-консюмерський принцип – принцип забезпечення прав споживачів, з огляду на захист їхніх інтересів та посилення ролі та правових позицій у системі ринкових відносин з урахуванням політики протекціонізму, що сприятиме забезпеченню рівноправності вітчизняних товаровиробників у міжнародній торгівлі та усуненню перешкод для доступу української промислової продукції на зовнішні ринки [37].

Методологічною основою економічного регулювання ЗЕД визначено пізнання і свідоме використання економічних законів, специфічних закономірностей ринкової трансформації, а також конкретних особливостей розвитку [140-147]. Класифікацію методів економічного регулювання ЗЕД, кожен з яких доцільно розглядати з погляду на набір інструментів для їх реалізації, представлено в наукових доробках вітчизняних науковців. Їх узагальнений вигляд представлено на рис. 1.13 [148].

Отже, в період інтеграції України у високотехнологічний економічний простір, гарантування підтримки розвитку ЗЕД промислового виробництва сприятиме підвищенню його технічного рівня, збільшенню обсягів виробництва, розширенню зовнішніх ринків країни, формуванню конкурентоспроможного середовища, відіграванню ключової ролі для подальшого розвитку держави. Це можливо, зокрема, за рахунок економічних інструментів, використання яких дозволить оцінити ефективність функціонування суб'єктів господарювання у порівнянні із зовнішнім середовищем, виявити їхні потенційні можливості та розробити ефективні рішення щодо забезпечення розвитку ЗЕД.

Дослідження наукових джерел і практика господарювання, аналіз та конкретизації елементів, ідентифікація та систематизація факторів впливу на ЗЕД свідчить про відсутність системного гармонійного поєднання важелів й інструментів, які є основною причиною недосконалості організаційно-економічного механізму забезпечення ефективного розвитку ЗЕД промислового виробництва.

Економічні важелі регулювання ЗЕД

МИТНО-ТАРИФНІ МЕТОДИ

Інструменти регулювання

- експортне та імпорتنе мито;
- Митний тариф;
- митні платежі;
- стягнення з імпорту (адміністративні, прикордонні);
- митний контроль

ВАЛЮТНІ МЕТОДИ

Інструменти регулювання

- девальвація та ревальвація валют;
- дисконтна облікова політика;
- валютна інтервенція;
- диверсифікація валютних резервів;
- валютні обмеження;
- подвійний валютний ринок;
- регулювання платіжного балансу;
- опціони, ф'ючерси, форвардні контракти

ПРОМІСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

Інструменти регулювання

- НД та ДКР;
- інвестиційно-інноваційне забезпечення;
- інфраструктура просування наукомісткої продукції

ІНФОРМАЦІЙНО-МАРКЕТИНГОВІ

Інструменти регулювання

- система зовнішньоекономічної інформації
- рекламно-інформаційне забезпечення
- інформаційно-консалтингові служби
- виставки і ярмарки

ПОДАТКОВІ МЕТОДИ

Інструменти регулювання

- ставка податку;
- податкові пільги;
- податкові кредити;
- акцизні та інші збори;
- імпортні податки;

ФІНАНСОВІ МЕТОДИ

Інструменти регулювання

- експортні субсидії;
- експортні премії;
- ціни, в т.ч. демпінгові;
- інвестиції;
- інвестиційні пільги та обмеження;
- інвестиційні гарантії;
- страхування та дотації;
- імпортні депозити;
- фінансові санкції;
- амортизація

ГРОШОВО-КРЕДИТНІ МЕТОДИ

Інструменти регулювання

- емісія грошей;
- облікова ставка;
- пільгові (експортні) кредити;
- безвідсоткові (експортні) кредити

ІНФРАСТРУКТУРНІ МЕТОДИ

Інструменти регулювання

- збутові фірми;
- дилерська мережа;
- сервісні центри;
- банки і страхові організації;
- фондові і валютні біржі;
- шляхи сполучення;
- засоби зв'язку і передачі інформації

Рис. 1.13. Структурно-логічна схема методів та інструментів економічного регулювання ЗЕД промислового виробництва

Джерело: систематизовано авторкою [148].

На рівень розвитку ЗЕД впливають фактори, які вітчизняними науковцями поділяються на основні та додаткові. Звичайно ж така класифікація є умовною, адже залежно від конкретних умов функціонування ЗЕД виникають різні фактори, як основні, так і додаткові, відносно суб'єктивні у часі та просторі.

Закордонні дослідники класифікують фактори на регульовані та нерегульовані, контрольовані, тобто ті, які є досить близькими за своїми характеристиками. Контрольовані фактори включають певну зміну структури щодо продажу, стимулювання працівників, підвищення кваліфікації, перерозподіл активів, рівень якості товарів та послуг. До неконтрольованих факторів відносять зазвичай певне господарське оточення, ціни, насамперед у період інфляції, динаміку показників розвитку галузі, валютний курс, митний тариф, облікову ставку, інфраструктуру ринку, організаційні процеси та відповідні процедури.

Значну увагу в процесі дослідження факторів, які передусім впливають на розвиток ЗЕД, варто надавати комплексному аналізу всього зовнішнього середовища [149]. Адже нагальною є потреба в оцінці існуючого нормативно-правового та соціально-економічного базису функціонування ЗЕД, можливих змін у довгостроковій перспективі й дослідженні показників внутрішнього та зовнішнього ринку.

Отже, зовнішніми факторами, які мають безпосередній вплив на ЗЕД, є конкуренція (насамперед на міжнародних ринках), демографічний стан, соціально-економічні показники, як природні, так і науково-технічні фактори, механізми державного регулювання, політичні, культурні та інші. Таку класифікацію факторів також можна конкретизувати в контексті ідентифікації особливостей зовнішнього оточення держави (суб'єктів господарювання), яке перебуває під дією функціонування нормативно-правових, суспільно-політичних, соціально-економічних, культурних, техніко-технологічних національних і міжнародних процесів, та безпосередньо внутрішнього оточення, яке перебуває під впливом конкурентів, середовища, в якому працює

суб'єкт господарювання, зарубіжних партнерів, відповідних регулювальних служб тощо. Таким чином, саме зовнішньому середовищу властиві складність, багатофакторність явищ, адже воно перебуває під впливом сукупності значного числа факторів, які помножені на багатоваріантність кожного з них.

Перманентність сучасного зовнішнього середовища є досить важливою його ознакою та зазвичай визначається тривалістю проведених змін. Також оточення має тенденцію до постійної швидкісної зміни. Саме тому виникають труднощі з реалізацією механізмів управління такого середовища, що пояснюється різноманітністю інформації, яка впливає на результативність прийнятих рішень [137; 138].

Враховуючи необхідність забезпечення ефективного економічного регулювання ЗЕД держави, варто фактори зовнішнього середовища класифікувати на фактори прямого та опосередкованого впливу, з ідентифікацією міжнародних, загальнодержавних та регіональних властивостей. Характерними особливостями прямих факторів зовнішнього середовища, які насамперед впливають на розвиток ЗЕД, вважають споживачів, партнерів, конкурентів тощо. До опосередкованих факторів, які впливають на середовище розвитку ЗЕД, варто віднести соціально-економічні, нормативно-правові, політичні, міжнародні, демографічні, екологічні, культурологічні, технологічні. На нашу думку, така класифікація факторів сприяє ідентифікації та можливості врахування найважливіших із них у процесі соціально-економічного регулювання розвитку ЗЕД держави.

Внутрішніми факторами, які безпосередньо впливають на розвиток учасників ЗЕД, є фактори, які насамперед впливають на базові показники розвитку інститутів держави. Визначення таких факторів передбачає дослідження відповідних соціально-економічних умов їх виникнення та можливості їхнього впливу. Тобто саме ідентифікація відповідних умов, які забезпечують розвиток ЗЕД, є підґрунтям для формування передумов оптимізації впливу конкретних факторів на імплементацію ефективних методів державного регулювання, орієнтованих на комплексне всеосяжне забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Нами систематизовані та згруповані такі її особливості:

1) формування та розвиток інфраструктури передбачає, що відповідні чинники виробництва все частіше мігрують у межах визначеного інтеграційного простору. У цьому аспекті досить важливим є розвиток відповідних інфраструктурних елементів, які сприяють забезпеченню швидкого їх переміщення і ефективного використання вже на території інших держав. Насамперед це стосується різних шляхів сполучення і транспортних засобів, страхових організацій, банків, засобів зв'язку й передачі інформації, готелів та ресторанів, митної служби, фондових і валютних бірж тощо;

2) відбувається динамічна зміна пріоритетів зі сфери розвитку зовнішньоторговельних інфраструктурних складових до нових обслуговуючих елементів (маркетинг, іноземні інвестиції, міжнародний лізинг та інше);

3) виникнення особливих інфраструктурних засобів і елементів, які забезпечують обслуговування інтересів на рівні регіонального угруповання (наприклад, діяльність Європейського банку реконструкції і розвитку).

4) інтеграція зусиль відповідних учасників регіонального об'єднання у сфері формування та спільного використання відповідних об'єктів інфраструктури.

У процесі проведеного дослідження встановлено, що ЗЕД проявляє себе як дуальна система екстенсивного та інтенсивного розвитку. За екстенсивного розвитку спостерігається розширення частки ринку, поступове зниження собівартості продукції (послуг) на основі збільшення їх абсолютних обсягів, зумовлюючи зростання надходжень. Інтенсивний розвиток проявляє себе в тому, що саме через зовнішньоекономічні зв'язки відбувається підвищення продуктивності та стійкості основних економічних показників. Саме за цього виду розвитку відбувається залучення інноваційних технологій, які мають значний вплив саме на якісні характеристики.

XX століття характеризувалось домінуванням структурного підходу до організації діяльності суб'єктів господарювання. Досить широкого розголосу набули саме функціональні організаційні структури, які притаманні й

організації ЗЕД. На думку більшості науковців, що досліджувала цей напрям, структурному підходу до організації та управління діяльністю суб'єктів господарювання властиві недоліки, серед яких: відсутність чіткої відповідальності за результат та орієнтацію на кінцевого споживача; відсутність дієвої інформаційної підтримки; орієнтація системи управління на ускладнення організаційної структури; функціональна ієрархія деформує та сповільнює робочі процеси; значне ускладнення механізму погоджень тощо.

Тому альтернативою для використання структурного підходу є процесна організація управління, що зумовлена насамперед необхідністю застосування бізнес-процесів, які повністю відповідають вимогам діяльності в сучасних ринкових умовах, адже орієнтовані на виготовлення продукції або ж надання послуг відповідно до визначених внутрішніх і зовнішніх потреб конкретних споживачів [146, 148].

В Україні система ЗЕД суб'єктів господарювання функціонує у двох таких формах: як частина існуючої структури у вигляді певного відділу та як відносно самостійний підрозділ. У першому випадку досить поширеним варіантом є функціонування ЗЕД у структурі служби маркетингу.

Досить актуальним є досвід організації та управління ЗЕД, який зосереджений у зовнішньоторговельних інститутах. Адже саме зовнішньоторговельні організації як юридично самостійні та відносно відособлені суб'єкти володіють більшою свободою щодо вибору стратегії та прийняття відповідних оперативних рішень. У свою чергу, варто пам'ятати, що формування зовнішньоторговельної організації є доцільним лише у випадку сприяння покращенню відповідних техніко-технологічних і економічних характеристик суб'єктів господарювання [149; 150].

Проведене дослідження підтвердило, що поширене закріплення за ЗЕД лише функцій збуту є неефективним, оскільки такий вид діяльності включає не лише експортні, а й імпорتنі операції, сукупність операцій у контексті налагодження співробітництва та міжнародної виробничої кооперації, формування спільних підприємств тощо.

Уже на початку 60-х років ХХ ст. панувала думка про те, що організаційна структура та відповідна стратегія підприємства повинні бути адаптовані одна до одної. Саме з того часу характерні властивості взаємозв'язків між стратегією та структурою суб'єктів господарювання стали важливими питаннями в управлінні.

Вивчаючи базову ідею представленого підходу, варто зробити висновок про те, що враховуючи недоліки та зауваження така концепція не була відхилена, а на її основі сформовано сукупність більш широких, обґрунтованих та, у свою чергу, ефективних інтерпретацій зв'язків між стратегією та структурою суб'єкта господарювання. Представлене вище узгоджується з основною зміною цілей господарюючого суб'єкта на етапі виходу його на закордонні ринки та підтверджує те, що в сучасних умовах зміст відповідних змін передбачає не стільки в необхідності краще здійснювати розподіл нових завдань (які виникають у процесі розширення ЗЕД), скільки в потребі забезпечити функціонування суб'єкта господарювання як цілісної системи.

Тобто передумови розвитку ЗЕД суб'єктів господарювання в контексті визначення напрямів та принципів впровадження відповідних організаційних змін характеризуються такими особливостями трансформацій ринкової економіки:

- поглибленням просторової та товарної диверсифікації з метою забезпечення розвитку організаційних структур;
- децентралізацією структур суб'єктів господарювання;
- формуванням холдингової структури, яка є результативною за умови розширення основної діяльності суб'єкта господарювання;
- формуванням структур, які зорієнтовані просторово у напрямку прийняття нетрадиційних рішень [149; 150].

Вітчизняна практика ЗЕД суб'єктів господарювання свідчить про те, що саме організаційні зміни, які зумовлені змінами ЗЕД, є досить поверхневими, відмінними від трансформацій, які необхідно проводити в процесі реалізації стратегії розвитку. Ключовою метою проведених змін є спрощення

організаційних структур, цим самим можливість надання їм більшої відкритості та еластичності для ринку. Враховуючи передумови та динаміку змін у структурі суб'єктів господарювання в контексті системної трансформації та розширення меж ЗЕД, варто виокремити такі групи змін:

- структурно-функціональні зміни, які залежать від стану та перспектив обслуговуваних ринків;
- прості зміни відповідних організаційних структур;
- організаційні трансформації, які пов'язані з формуванням ефективних структур, відповідаючи положенням відповідних стратегій розвитку [151; 152].

Інтегрувавши положення організаційної та економічної складових розвитку ЗЕД суб'єктів господарювання, логічним вбачається визначення загальних характеристик організаційно-економічного механізму розвитку ЗЕД: це багатофункціональна комплексна система взаємопов'язаних елементів, механізмів, інструментів зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів господарювання, які покликані управляти ЗЕД, у контексті врахування впливу зовнішнього середовища, своєчасного реагування на них, проводячи необхідні реформи у внутрішньому середовищі.

Організаційно-економічний механізм розвитку ЗЕД суб'єкта господарювання включає перш за все ресурсне забезпечення, цілі ЗЕД та кон'юнктуру внутрішнього й зовнішнього ринку. У свою чергу, враховується синергія економічних і організаційних компонент, шляхом проведення системного аналізу, планування і регулювання ЗЕД.

Схематична інтерпретація організаційно-економічного механізму розвитку ЗЕД суб'єктів господарювання як синергії складових організаційного, економічного та мотиваційного характеру варто групувати за відповідними ознаками, серед яких:

1. Оптимальна організаційна структура відповідних суб'єктів ЗЕД, яка враховує форму господарювання та передбачає становлення нових, більш гнучких, динамічних, доступних і активних як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Важливими елементами такого механізму є освітній і кваліфікаційний рівень працівників організацій, які є суб'єктами ЗЕД, а саме:

якість управління, фінансового менеджменту, обізнаність з митною справою, рівень відповідальності менеджерів тощо.

2. Ефективність організації діяльності економічної служби у напрямку акумуляції даних та проведення аналізу змін попиту та пропозиції на внутрішньому й зовнішніх ринках, проведення прогнозування обсягів продажу, ринкової кон'юнктури тощо.

3. Ефективна взаємодія суб'єктів господарювання із певними контрагентами та іншими стейкхолдерами, яка передбачає налагодження оптимальних комерційних зв'язків, партнерські стосунки, гнучкість зовнішньоекономічних операцій, поєднання взаємних інтересів суб'єктів ЗЕД із комерційними партнерами й фінансово-кредитними установами, налагодження взаємодії із державою.

4. Проведення ефективної цінової політики в державі та на рівні суб'єкта господарювання (аналіз кон'юнктури зовнішнього та внутрішнього ринку, оцінка рівня цінової конкуренції, гнучкості попиту, стабільності на ринку, рівень впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, розробка стратегії щодо зниження витрат у напрямку зниження цін та інше).

5. Поточне та довгострокове нормативно-правове забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності, визначення належного організаційно-інституційного забезпечення процесу реалізації законодавства, а також їх ресурсного забезпечення (рис. 1.14).

У результаті проведеного дослідження визначено, що механізм економічного регулювання ЗЕД суб'єктів господарювання повинен включати: диверсифіковані економічні регулятори для налагодження взаємовідносин між стейкхолдерами ЗЕД (постачальниками та покупцями, імпортерами й експортерами, державними та фінансовими органами); регулятори результативності використання матеріальних та трудових ресурсів; інструментарій ефективного розподілу результатів фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання (відрахування в бюджет, оплати праці, відрахування соціально-економічний розвиток, розширення та вихід на нові ринки тощо).

*Рис. 1.14. Організаційно-економічний механізм розвитку
зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва*
Джерело: побудовано авторкою на основі [41].

Отже, можемо дати таке визначення організаційно-економічного механізму розвитку ЗЕД промислового виробництва як гнучкої, адаптованої до змін зовнішнього середовища відповідними змінами внутрішнього

середовища системи взаємозв'язаних цілей, ресурсів, кон'юнктури ринку, компонент організаційного та економічного змісту, принципів управління та методів проектування, розроблення, реалізації програми розвитку ЗЕД промислового виробництва [37]. Безумовно, це важливий інструмент для досягнення цілей через прийняття стратегічних рішень.

1.3. Методи, інструменти та функції державного регулювання ЗЕД промислового виробництва

Державне регулювання ЗЕД промислового виробництва здійснюється за допомогою різних методів та інструментів, які застосовують державні органи управління на різних рівнях залежно від цільового призначення [144-146]. Методи державного регулювання ЗЕД промислового виробництва висвітлюються у працях Д. Бікулова, О. Борисенка, О. Гребельника, І. Дахна, Г. Дроздової, Л. Івашової (Пісьмаченко), Ю. Козака, Г. Коршунової, А. Кредісова, А. Машкова, А. Мерзляк, П. Мойсейченка, О. Онищенко, В. Покровської, І. Райніна, Ю. Світличної, О. Стеценко, А. Ткаченка, В. Ткаченка, Г. Філатової, В. Юсупова [153-169] та ін. Більшість із цих учених залежно від критеріїв поділу виділяють економічні та адміністративні методи впливу держави на зовнішньоекономічні зв'язки через систему митно-тарифного регулювання, але по-різному їх класифікують.

Окремі науковці у своїх працях розробили такі класифікації методів державного регулювання ЗЕД промислового виробництва, що певною мірою відрізняються від загальноприйнятого розподілу за групами. Так, О. Гребельник виокремлює ще правові методи регулювання ЗЕД промислового виробництва, які включають як міжнародно-правове, так і національно-правове нормативне забезпечення [42]. Основним завданням цих методів є створення належного правового поля для забезпечення економічних інтересів суб'єктів ЗЕД промислового виробництва. Фахівці у сфері державного регулювання Л. Дідківська та Л. Головка класифікують методи

державного регулювання ЗЕД на такі групи: економічні, адміністративні, правові, валютне регулювання та заохочення експорту [171, с. 155]. Загалом регулювання ЗЕД промислового виробництва реалізується шляхом застосування державою великої кількості методів, чисельність яких у сучасних умовах постійно збільшується, тому нами було систематизовано існуючі методи відповідно до низки критеріїв (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

*Класифікація методів державного регулювання ЗЕД
промислового виробництва*

Критерій	Метод державного регулювання ЗЕД
за спрямованістю дій на економічні процеси	протекціоністські; лібералізаційні заходи
за характером впливу на економічні процеси	організаційно-правові; адміністративні; економічні заходи
За формою впливу	– прями; – непрямі
За впливом на механізми здійснення ЗЕД	– економічні; – адміністративні
За способом здійснення	– нетарифного регулювання; – митно-тарифного регулювання
За пріоритетністю застосування	– основні; – другорядні (супутні)
За напрямом дії	– ті, що посилюють; – ті, що стримують
За масштабами покриття	– комплексної дії; – специфічної дії
За функціями управління	– фіскальні; – захисні; – регулювальні
За призначенням	– обмежувальні; – стимулюючі
За терміном дії	– короткострокові; – довгострокові
За глибиною втручання	– системні; – оперативні
За терміновістю реагування	– перманентного впливу; – негайної дії
За способом прояву	– явні; – приховані
За цілеспрямованістю дій	– на обсяг зовнішньої торгівлі; – на структуру зовнішньоекономічних операцій; – на посилення державного контролю; – за певних умов

Джерело: систематизовано на основі джерел [155-163].

Значного поширення в сучасних наукових джерелах набула така думка, що з огляду впливу на механізми регулювання ЗЕД промислового виробництва всі методи можна розділити на дві великі групи:

– адміністративні, які розраховані на короткострокову перспективу, вносять фіскальний та обмежувальний характер, шляхом яких державні органи здійснюють оперативне регулювання у сфері зовнішньої торгівлі та інших видів ЗЕД промислового виробництва з метою впливу на хід реалізації процесів, що характеризують ЗЕД промислового виробництва, враховуючи при цьому інтереси держави;

– економічні, які розраховані на довгострокову перспективу, застосовуються державою з метою стимулювання розвитку вітчизняної економіки та сприяють додатковим надходженням до бюджету країни від реалізації зовнішньої торгівлі [172].

Регулювання зовнішніх зв'язків, як форми прояву ЗЕД здійснюється державою через адміністративне втручання із використанням методів, зображених на рис. 1.15.

Однак можна зробити висновок про неоднозначність існуючої класифікації методів державного регулювання ЗЕД, що пояснюється наступним: по-перше, дуже часто економічні методи науковці ототожнюють лише з тарифним, а адміністративні – з нетарифним регулюванням ЗЕД. При цьому науковці вважають, що тарифні методи реалізуються тільки через справляння мита, а нетарифними методами при цьому виступають всі інші регулювальні засоби, однак, вважаємо, що це не є правильним. У цьому контексті наведемо класифікацію, яку пропонують Л. Дідківська та Л. Головка, які серед методів державного регулювання ЗЕД виокремлюють: правові; економічні (включають інструменти тарифного регулювання); методи валютного регулювання; адміністративні (передбачають застосування нетарифних інструментів); методи стимулювання експорту [171].

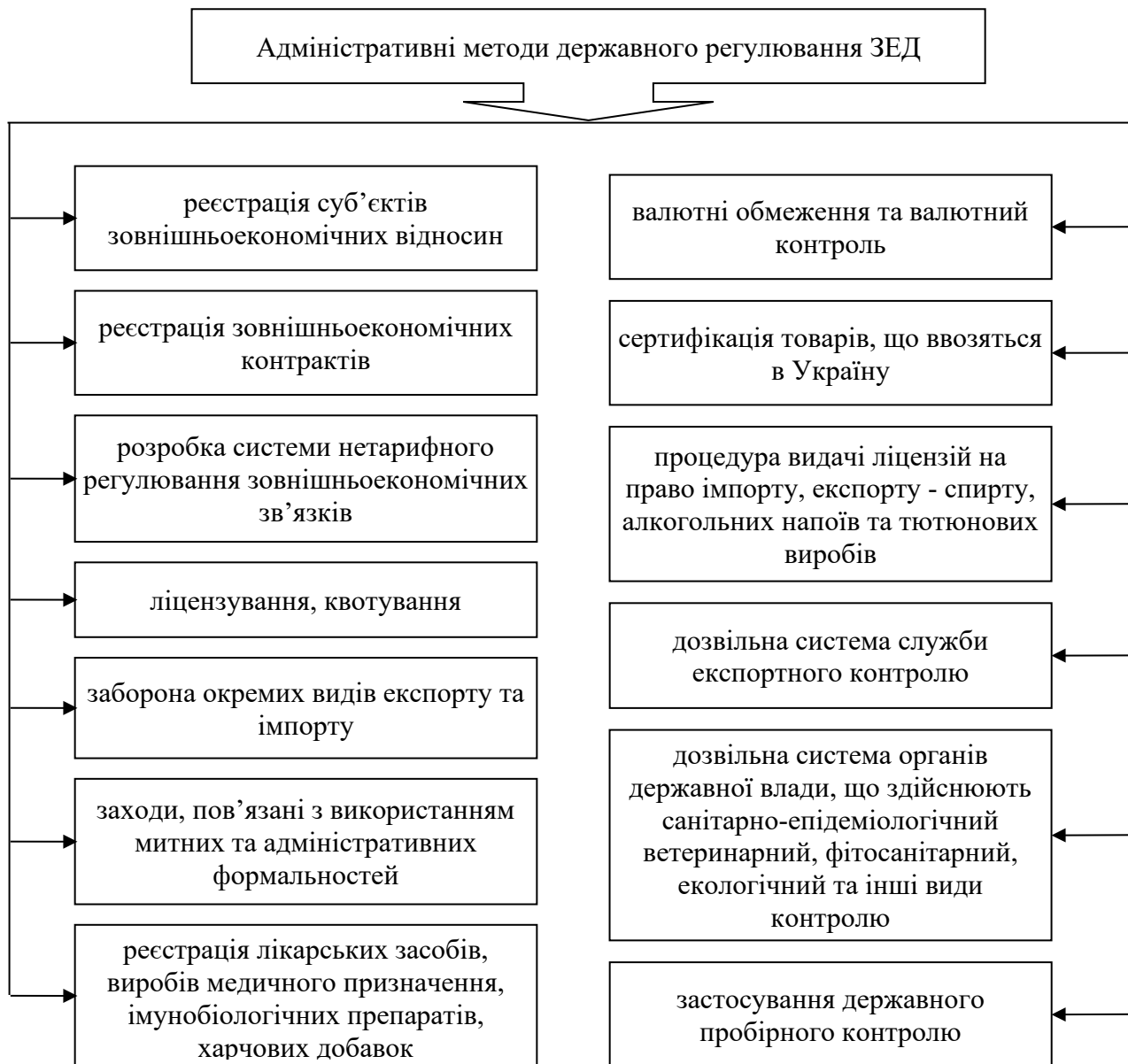

Рис. 1.15. Адміністративні методи державного регулювання
Джерело: побудовано авторкою на основі [119].

Інші науковці також часто ототожнюють економічні методи з тарифними, а адміністративні – з нетарифними. При цьому деякі вчені дотримуються такого підходу, що методи тарифного регулювання реалізуються лише через функції мита, а нетарифні передбачають кількісні обмеження, ускладнення процедур проходження митного контролю, податки на експорт та імпорт, встановлення вимог до стандартів якості, нормування упаковки, маркування, інші технічні бар'єри, «добровільні обмеження експорту та імпорту», реалізація антидемпінгових заходів (компенсаційне й антидемпінгове мито), валютні обмеження тощо.

С. Двигун пропонує класифікацію методів регулювання ЗЕД, відповідно до таких ознак, як форма впливу; характер; спосіб здійснення; призначення; термін дії. При розробці такого поділу було враховано, що державне регулювання ЗЕД промислового виробництва здійснюється через реалізацію широкого набору інструментів, зокрема: митні платежі, податкові платежі, коливання валютного курсу, кількісні та вартісні обмеження, стимулювання експорту, технічні бар'єри [172, с. 131].

На нашу думку, методи державного регулювання ЗЕД можна поділити на чотири основних групи (рис. 1.16).

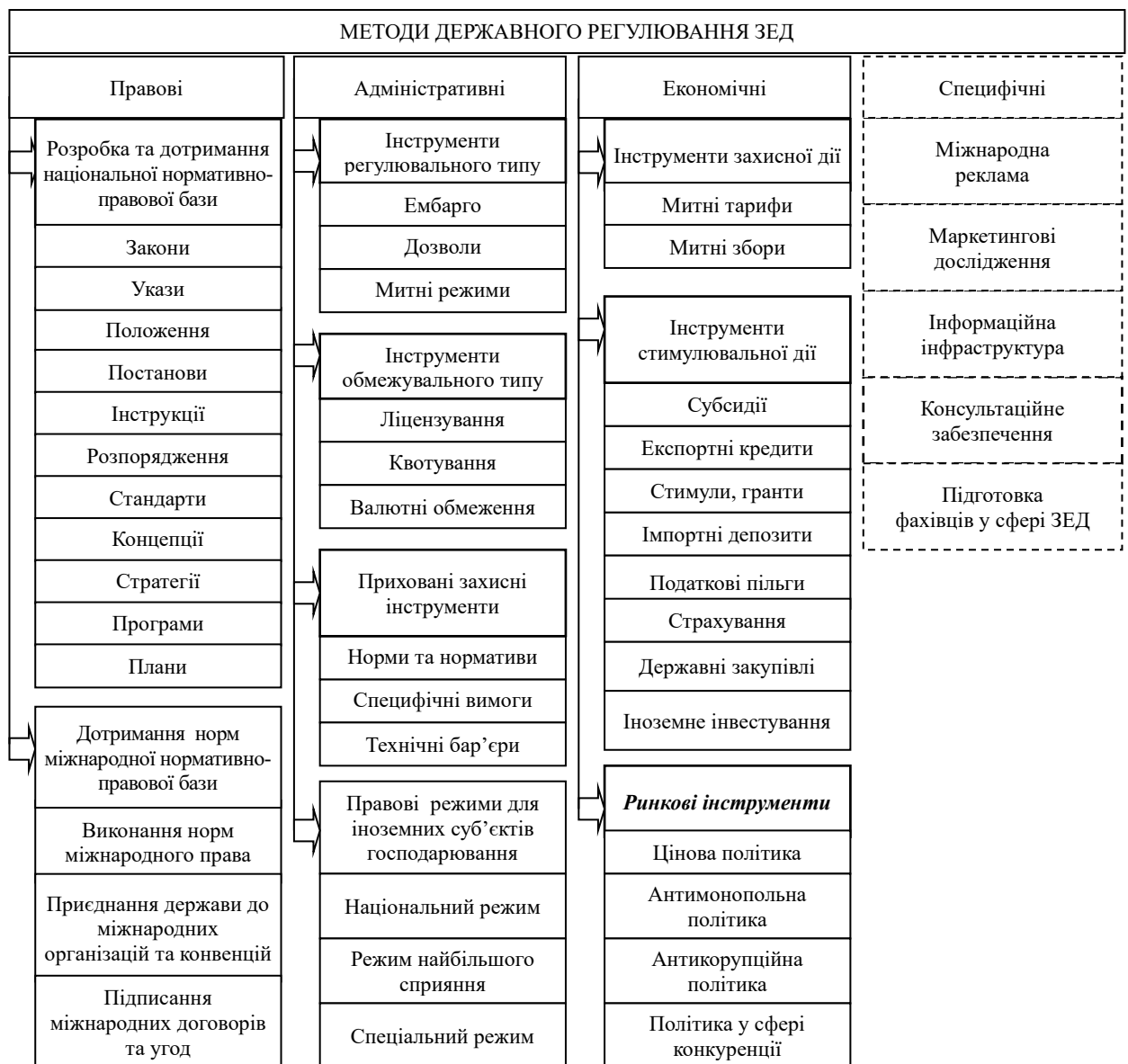

Рис. 1.16. Методи державного регулювання ЗЕД промислового виробництва

Джерело: систематизовано авторкою.

Перша група – правові методи (передбачають розробку та дотримання національної нормативно-правової бази, дотримання норм міжнародної нормативно-правової бази, встановлення правових режимів для іноземних суб'єктів господарювання); друга – адміністративні (заходи регулювального типу – ембарго, дозволи, митні режими; заходи обмежувального типу – ліцензування, квотування, валютні обмеження; приховані захисні заходи – норми та нормативи, специфічні вимоги до товару, технічні бар'єри); третя – економічні (заходи захисної дії – митні тарифи, митні збори; заходи стимулювальної дії – субсидії, експортні кредити, стимули та гранти, імпорتنі депозити, податкові пільги, страхування, державні закупівлі, іноземне інвестування; ринкові важелі – цінова політика, антимонопольна політика, антикорупційна політика, політика у сфері конкуренції); четверта – специфічні методи (міжнародна реклама, маркетингові дослідження, інформаційна інфраструктура, консультаційні послуги, підготовка фахівців у сфері ЗЕД промислового виробництва).

Найбільш поширеним інструментом регулювання експорту та імпорту є митний тариф, який за характером впливу належить до економічних регуляторів. Митний тариф являє собою за змістом систематизований перелік усіх чинних митних ставок, які регламентують розмір платежів (мита) для експортних та імпорتنих товарів. В Україні після прийняття нею Декларації про державний суверенітет стало можливим самостійна координація митної політики, впровадження власної митної системи та митне регулювання на території держави. Державне регулювання шляхом використання митних тарифів реалізується, спираючись на Митний кодекс України, закони України, міжнародні угоди.

Завдання, пов'язані з митним регулюванням покладені на найвищі органи державної влади України. Функції, пов'язані з митно-тарифною політикою покладені на Державну митну службу, яка здійснює реалізацію державної митної політики, державної політики у сфері боротьби з

правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи. Діяльність Державної митної служби спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів.

Одним із ключових завдань зазначеного органу є забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку ЗЕД, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі. Відповідно до покладених завдань Державна митна служба забезпечує та здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства з питань митно-тарифного регулювання, розробляє проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів Мінфіну з питань, що належать до компетенції Держмитслужби, та в установленому порядку подає їх Міністрові фінансів [173-184]. Безпосередньої митно-тарифним регулювання опікується Департамент митних платежів, контролю митної вартості та митно-тарифного регулювання ЗЕД.

Комплексний механізм дії мита на економіку країни представлено на рис. 1.17.

На думку О. П. Гребельника [42], функції, які виконують органи митного регулювання, можна ідентифікувати таким чином:

1) фіскальна функція виявляється в тому, що митні органи за змістом своєї діяльності виконують у тому числі податкові функції, тобто нараховують та утримують митні платежі (мито, митні збори, акцизний збір, ПДВ на імпорт товарів тощо), справляння яких при перетині державного митного кордону згідно з чинним законодавством мають забезпечувати саме державні органи митного регулювання, які є також відповідальними за подальше переміщення митних коштів до Державного бюджету України;

2) функція регулятора товарообміну простежується через реалізацію державними митними органами зовнішньоторговельної політики. Отже, вони можуть слугувати економічним інструментом, зміст якого полягає у створенні перешкод або мотивів щодо виходу на вітчизняний або зарубіжний ринок;

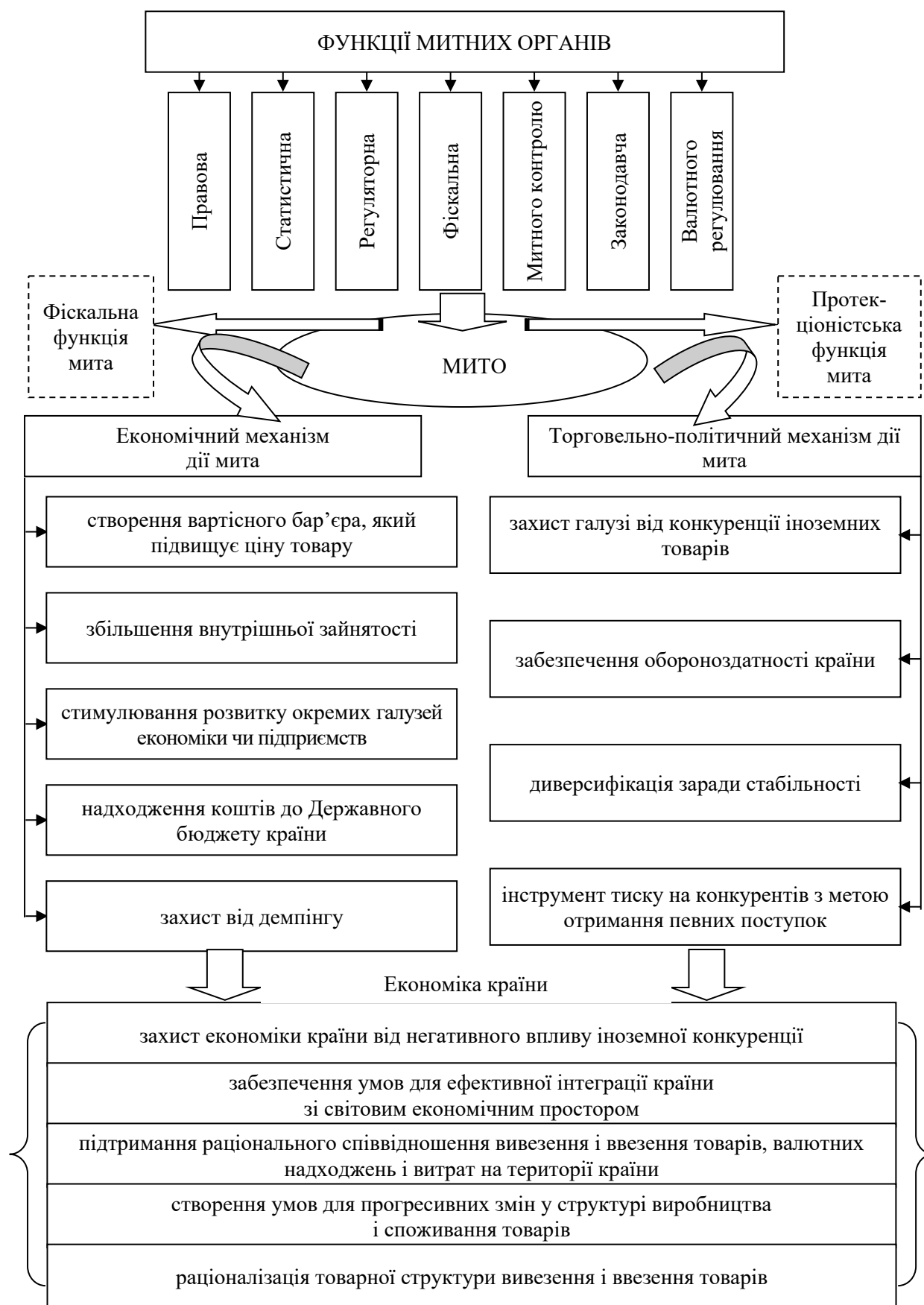

Рис. 1.17. Комплексний механізм дії мита на економіку країни

Джерело: розроблено авторкою.

3) правова функція митних органів може бути реалізована за такими основними напрямками: здійснення спільно з правоохоронними органами превентивних заходів щодо незаконного експорту за межі митної території держави предметів, які становлять національне, історичне та культурне надбання України; здійснення контролю за постачанням митних вантажів до інших митних органів, а в разі їх зникнення проведення спеціального розшуку; розслідування справ, пов'язаних із контрабандою;

4) статистична функція передбачає збір та обробку статистичної інформації про результати зовнішньоторговельних операцій країни, яка є підґрунтям для подальшої підготовки зведених статистичних матеріалів. В умовах ринкових перетворень, у яких вдосконалення вимагає зміст функціональних завдань органів державної влади, загострення набуває проблема інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень у сфері ЗЕД промислового виробництва, саме тому, статистична інформація, яка збирається на митниці стає підґрунтям для інформаційного забезпечення ЗЕД промислового виробництва, дає уявлення про тенденції та стан сфери зовнішньоекономічних зв'язків;

5) встановлення порядку у сфері переміщення товарно-матеріальних цінностей через державний митний кордон, контроль щодо дотримання цього порядку з боку громадян та суб'єктів ЗЕД, що включає перевірку інформації, зазначеної при оформленні товарів, вантажів та інших предметів на території митних органів у митній документації (зокрема, вантажній митній декларації); контроль за діяльністю митних брокерів, функціонуванням магазинів безмитної торгівлі, митних ліцензійних складів тощо;

6) законодавча функція виявляється в тому, що державні митні органи розробляють нормативно-правові акти, що регламентують основні аспекти митної справи, організації прикордонного контролю, запобігання порушенням митних процедур, боротьби з контрабандою і т.ін., які впроваджуються в межах чинного законодавства та не суперечать йому, є

призначеними для реалізації в межах функціональної діяльності митних органів та є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами ЗЕД промислового виробництва;

7) функція валютного регулювання, яка пов'язана із забезпеченням валютної безпеки як однієї з основних елементів загальної економічної безпеки країни. При цьому державні митні органи посідають важливе місце в системі валютного регулювання, оскільки до компетенції Департаменту митної справи входять функції контролю у валютній сфері, а митниця при цьому виконує роль агента валютного контролю. Крім того, виокремлюють також митно-банківський контроль, який спрямований на забезпечення дотримання термінів повернення в Україну валютної виручки від реалізації експортних та імпорتنих контрактів [42].

Також учений В. Гребельник [42] зазначає, що відповідно до етапу розвитку держави, а також з огляду на низку факторів (політичного й економічного характеру), може переважати певна з вищезазначених функцій державного митного органу. Наприклад, у тих державах світу, які перебувають на початковій стадії формування своєї економічної системи, а також ті з них, платіжний баланс яких характеризується значним дефіцитом, а державний бюджет має істотний рівень валютної заборгованості, переважає фіскальна функція. У державах, в яких наявною є проблема щодо врівноваження зовнішньоторговельного балансу або існує загроза у сфері конкуренції іноземних товарів, переважає функція регулятора торговельної політики. У тих країнах, де митні кордони є сильно лібералізовані, важливим залишається виконання митними органами функцій митного контролю, а також правової функції (так, у багатьох державах останнім часом акцент робиться на боротьбі з контрабандою наркотиків, зброї, охороні інтелектуальної власності).

Одним із найбільш вагомих інструментів регулювання ЗЕД є митний тариф, що за своєю сутністю уявляє деталізований перелік товарів, який оподатковується митом (експортним, імпорتنим або транзитним) із визначенням способу стягнення, розміру ставки мита, можливих коефіцієнтів

знижок і надбавок, переліку продукції, яка заборонена до ввезення, вивезення або транзитного перевезення відповідно до товарної номенклатури ЗЕД промислового виробництва. У більш вузькому значенні митний тариф розглядається як конкретна фіксована ставка мита, що нараховується при ввезенні певного товару на митну територію країни або вивезенні його поза її межі. У цьому випадку значення митного тарифу повністю збігається з визначенням мита, що справляється при перетині товарами державного кордону та може визначатися як вид митної плати, що стягується з матеріальних цінностей, що переміщуються через митний кордон держави.

У більш широкому контексті визначення «митний тариф» характеризується вченими як важливий інструмент зовнішньої політики держави та регулювання внутрішнього ринку держави в напрямі його взаємодії зі світовим ринком, тому в цьому випадку він являє собою не конкретну тарифну ставку, що застосовується до окремої групи товарів, а є інструментом регулювання ЗЕД промислового виробництва, який за змістом можна визначити як «тарифне» регулювання. Тому в деяких випадках категорії «митний тариф» і «мито» розглядаються як тотожні.

Незважаючи на той факт, що мито за характером дії є економічним механізмом, його використання може мати як економічне, так і політичне підґрунтя. З одного боку, впровадження мита може бути заходом економічного впливу на окремі держави, з іншого боку, це може свідчити про встановлення режиму найбільшого сприяння у зв'язку з політичними причинами. Отже, з погляду мотиваційного впливу можна виокремити економічний і торговельно-політичний механізм дії митного тарифу.

Щодо економічного механізму дії митного тарифу, то він пов'язаний насамперед зі здійсненням впливу на ціну продукції, відокремлення вітчизняного ринка від зарубіжних, збільшення рівня цін на експортні або імпорتنі товари, мито спричиняє вплив на конкурентоспроможність товару, що, у свою чергу, позначається на рівні нагромадження капіталу в країні,

нормах прибутку в окремих галузях економіки, темпах їхнього розвитку, усуваючи диспропорцію між міжнародним і вітчизняним виробництвом. З огляду на це економічний механізм дії митного тарифу полягає у [42]:

- формуванні вартісного бар'єра шляхом підвищення ціни на товари (незалежно від мита, що стягується – експортного, імпортного або транзитного);

- збільшенні рівня зайнятості на вітчизняному ринку. Сукупні витрати в умовах зростання відкритості економіки та лібералізації кордонів включають витрати споживачів, державні витрати, капіталовкладення, чистий експорт (що уявляє різницю між експортом та імпортом). При цьому зростання сукупних витрат через зменшення обсягів імпорту є мотиваційним важелем внутрішньоекономічного розвитку держави внаслідок зростання доходів і зайнятості;

- сприяння з боку держави розвитку окремих галузей економіки або суб'єктів. Це передбачає передусім захист молодих галузей, тимчасовий захист державою вітчизняних підприємств від жорсткої конкуренції іноземних великих підприємств, що дає всі підстави для галузей, які були нещодавно створені, зміцнити свій потенціал та ефективно реалізовувати свою діяльність;

- перерозподілу отриманих коштів до Державного бюджету країни;

- антидемпінгових заходах. Митні тарифи слугують захисними інструментами вітчизняних виробників від іноземних конкурентів, які займаються збутом своєї продукції за цінами, які є нижчими за собівартість;

Торговельно-політичний механізм дії мита передбачає [42]:

- захист галузей у державі від конкуренції з боку іноземних товаровиробників (це можуть бути не тільки економічно слабкі галузі та підприємства, а особливо захист саме найбільш розвинених, монополізованих галузей. Метою такої політики є створення вітчизняним виробникам умов для отримання монополю високого прибутку на внутрішньому ринку та успішного виходу на зовнішній ринок);

– забезпечення обороноздатності країни (аспект військово-політичного характеру). Захисне мито направлене на збереження і посилення ролі стратегічних галузей, які спеціалізуються на виробництві ключових товарів і матеріалів, необхідних для їх обробки;

– диверсифікація заради стабільності. Пряма залежність доходів високоспеціалізованих економік від міжнародних ринків. Стимулювання промислової диверсифікації для зменшення залежності країни від світових процесів за рахунок митного тарифу;

– здійснення тиску на конкурентів з метою отримання переваг за рахунок інструментів впливу.

Отже, використання митного тарифу одночасно забезпечує виконання фіскальної та захисної функції, вирішуючи для країни, яка застосовує митний тариф, проблему захисту національного ринку та акумуляції доходів. Є очевидною закономірність використання низьких ставок для отримання фіскального ефекту, а високих – для ефекту захисту. Враховуючи специфіку, яка залежить від політики окремих країн, вирізняють:

– тарифи промислово розвинених держав, рівень яких, як правило, помірний з огляду на певний економічний розвиток країни. Так, в економічно розвинених країнах середньоарифметичний імпорتنий тариф на промислові вироби становить 6,3 % (США – 4,6 %, ЄС – 5,7 %, Канада – 9 %, Японія – 3,9 %). Однак, навіть незначний рівень митних ставок є суттєвою перешкодою для виходу імпорتنих товарів на ці ринки збуту. За ствердженнями експертів зниження від 30 до 45% торговельно-митних бар'єрів на ринках економічно розвинених країн надало б країнам периферійної зони додатково від 100-150 млрд дол. США на рік;

– тарифи країн, що розвиваються з характерним надвисоким рівнем мита, що пояснюється значними національними витратами на виробництво товарів та прагненням убезпечити свій ринок від конкуренції іноземних товарів. В залежності від розмірів митних ставок, ці країни логічно згрупувати за митним

критерієм: (1) країни з незначним рівнем мита (не перевищують 50 % мита для більшості товарів) - Ангола, Нігерія, Болівія, Чилі, Сінгапур, Філіппіни, Тонга; (2) країни з більш високими ставками мита (50–100 %) - Алжир, Лівія, Танзанія, Аргентина, Бразилія, Мексика, Іран, Індонезія, Південна Корея; (3) країни, де ставки митного тарифу перевищують 100 % (Єгипет, Ботсвана, Марокко, Колумбія, Пакистан, Індія, Сирія, Таїланд, Туреччина) [42].

При застосуванні митного тарифу та формуванні механізму його пристосування враховується не тільки товарна класифікація об'єкта оподаткування та методи оцінки вартості оподатковуваних товарів, а й методи визначення країни походження товарів та процедура застосування митних ставок. Тому для досягнення протекціоністських чи фіскальних цілей, в розрізі ефективного застосування митного тарифу, можлива маніпуляція всіма елементами митного тарифу (без обмежень простою зміною рівнів митних ставок).

У науковій літературі немає єдиної думки щодо критеріїв, за якими здійснюється класифікація мита, і нормативні визначення доповнюються різними дослідниками залежно від їх бачення (табл. 1.5).

На думку Л. Пісьмаченко, входження України у світову економічну систему вимагає розробки чітко визначеної і зваженої державної економічної політики, яка потребує принципово нових підходів до вдосконалення механізму нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі. Це насамперед пов'язане з низкою проблем, серед яких: недоцільність структури зовнішньої торгівлі, непідготовленість суб'єктів ЗЕД промислового виробництва до високоефективних форм зовнішньоекономічних зв'язків; недосконалість механізмів входження України у світову господарську систему, низька конкурентоспроможність національних товарів та послуг, гарантування економічної безпеки держави в умовах глобалізації тощо [36, с. 229].

Таблиця 1.5

Аналіз класифікацій мита за основними критеріями в науковій літературі

Критерій	Автор				
	Гребельник О. П.	Дахно І. І.	Матвеев М. Е. Дідович І. І.	Дроздова Г. М.	Дідівський М. І.
1	2	3	4	5	6
мета і функціональність	- фіскальне; - протекціоністське; - преференційне	- економічне; - регулятивне; - політичне	- фіскальне; - протекціоністське; - балансувальне	- фіскальне; - протекціоністське	-
за впливом	- номінальне; - реальне	- номінальне; - реальне	-	-	-
за походженням	- автономне; - конвенційне	- автономне; - конвенційне	- автономне; - конвенційне; - преференційне	- автономне; - конвенційне	-
за напрямом руху, за об'єктом обкладення, за видами стягнень	- експортне; - імпортне; - транзитне	-	- імпортне; - експортне; - транзитне	- експортне; - імпортне; - транзитне	- ввізне; - вивізне; - транзитне
за способом (або методом) нарахування, за способом стягування	- адвалерне; - специфічне; - комбіноване; - змішане	- адвалерне; - специфічне; - комбіноване	- номінальне; - ефективне; - специфічне; - адвалерне; - комбіноване	- адвалерне; - специфічне; - змішане	- специфічне; - адвалерне; - комбіноване
за принципом обмеження, за характером, за особливостями	- спеціальне; - антидемпінгове; - компенсаційне	- спеціальне; - антидемпінгове; - компенсаційне	- сезонне; - антидемпінгове; - компенсаційне; - спеціальне	- спеціальне; - антидемпінгове; - компенсаційне; - сезонне	- спеціальне; - антидемпінгове; - компенсаційне
за механізмом дії	- контингентне; - надквотне	-	-	-	-
за періодом застосування (або за терміном дії)	- попереднє; - постійне; - сезонне	- постійне; - сезонне	-	-	-

Продовження табл. 1.5

1	2	3	4	5	6
за способом застосування митних ставок	- просте; - складне	-	-	- просте; - складне	-
за типами митних ставок	- стале; - змінне	- постійне; - змінне	- постійне; - змінне	-	-
за напрямом руху	-	- вивізне; - ввізне	-	-	-
за видами ставок	- мінімальне; - помірне; - максимальне	-	-	- максимальне; - мінімальне; - преференціальне	-

Джерело: розроблено авторкою.

Уже йшлося про систематизацію заходів державного регулювання ЗЕД та їх угруповання на митно-тарифні (пов'язані з використанням Митного тарифу України та особливих видів мита) та нетарифні (запровадження автоматичного або неавтоматичного ліцензування, тарифні квоти, субсидування, повне або часткове ембарго, національні й міждержавні технічні регламенти, стандарти або процедури підтвердження відповідності, режим попередніх імпорتنих депозитів, обмеження строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями в іноземній валюті тощо (рис. 1.18). У свою чергу, нетарифні заходи поділяють на три категорії :

- 1) заходи безпосереднього обмеження, спрямовані на захист інтересів національної економіки (ліцензування і квотування);
- 2) заходи, пов'язані з виконанням митних чи адміністративних формальностей (імпортні податки й депозити, сертифікація);
- 3) валютні обмеження і валютний контроль.

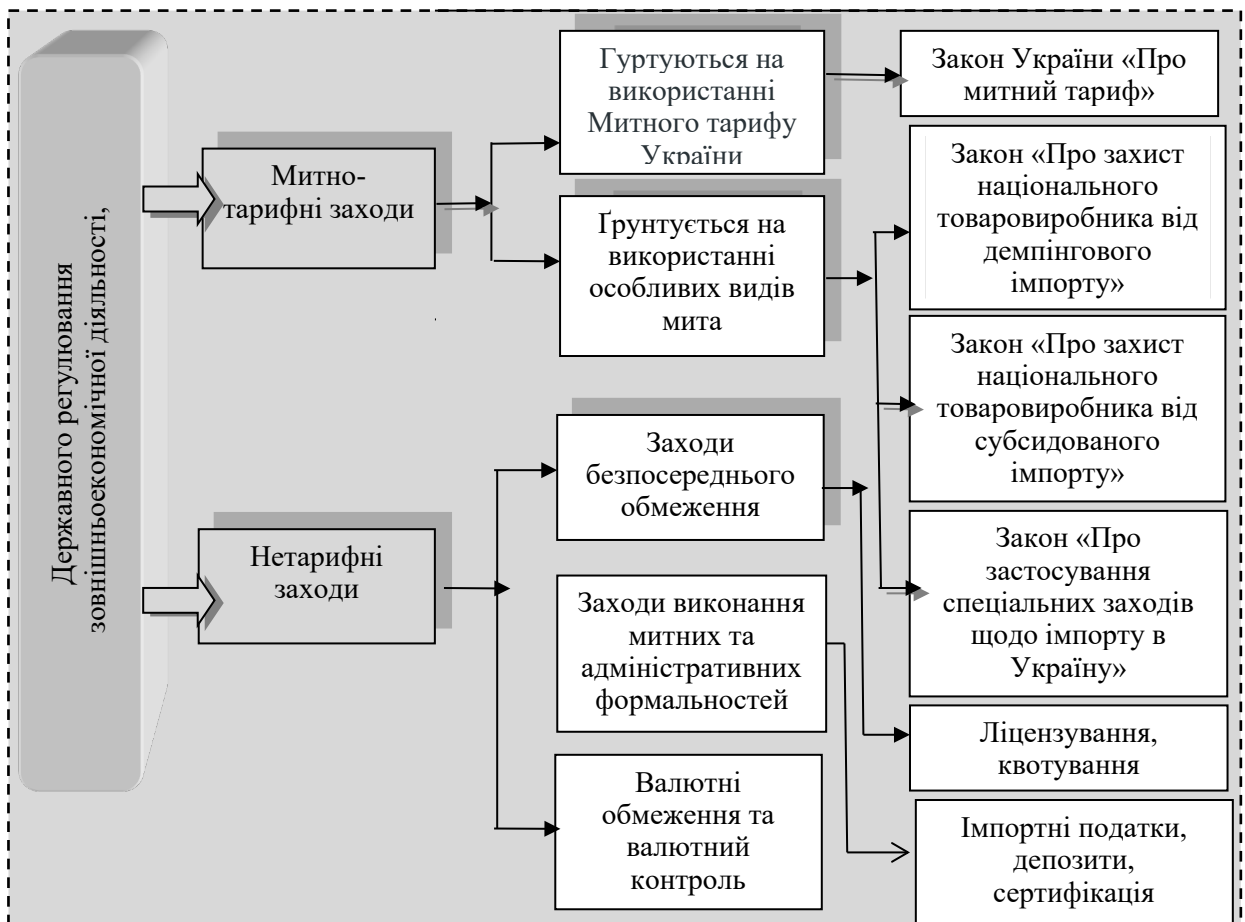

Рис. 1.18. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: систематизовано авторкою [141-143].

При цьому нетарифне регулювання, як один з інструментів регулювання ЗЕД промислового виробництва, доцільно розглядати як комплекс заходів обмежувально-заборонного характеру, що перешкоджають проникненню іноземних товарів на внутрішній ринок країни, стимулюють розвиток експортного потенціалу країни. Ці заходи посилюють конкурентні позиції країни-імпортера, забезпечують захист національної промисловості, охорону життя і здоров'я населення, навколишнього середовища, моралі, релігії і національної безпеки. У зв'язку зі своєю національною належністю та особливостями застосування нетарифні методи, на нашу думку, є головним регулювальним фактором обсягів ЗЕД промислового виробництва.

Учений О. Гребельник [42] акцентує увагу на автономному характері нетарифних заходів регулювання, відсутності їх зв'язку з міжнародними зобов'язаннями країни та застосуванні їх переважно органами державної влади. Тому, і методика застосування, і їхні обсяги повністю регулюються національними органами та правилами, що є свідченням підвищення ролі національного законодавства як регулятора міжнародних економічних зв'язків.

На погляд Ю. Цьомик [173], розрізняють чотири групи засобів нетарифного регулювання: кількісні обмеження, приховані методи протекціонізму, фінансові, неекономічні (рис. 1.19).

Нетарифні заходи застосовуються державою у випадках:

- різкого погіршення платіжного балансу країни, коли його від'ємне сальдо перевищує 25 % від загальної суми валютних зобов'язань країни;
- необхідності поповнення державного бюджету країни;
- досягнення максимального рівня, встановленого урядом країни, зовнішньої заборгованості (понад 50 % валового внутрішнього продукту);
- значного порушення рівноваги щодо певних груп товарів на національному ринку;
- потреби в забезпеченні певних пропорцій між імпортною і експортною сировиною у виробництві;
- великої різниці між цінами на національному та світовому ринках;

- необхідності здійснення заходів у відповідь на дискримінаційні дії інших держав;
- порушення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності її правових норм, що встановлено законодавством країни;
- укладення міжнародних угод щодо добровільного обмеження експорту чи імпорту.

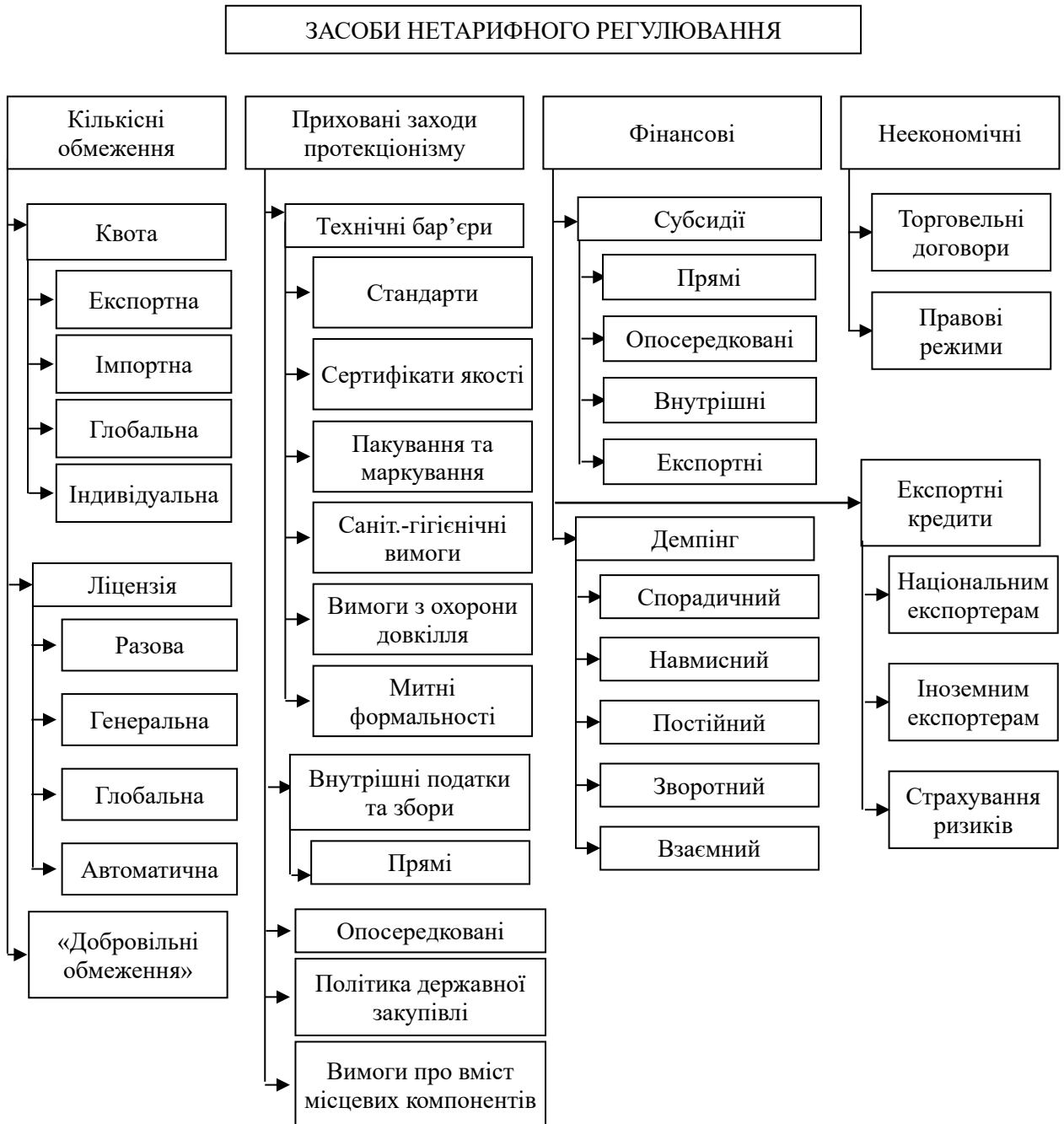

Рис. 1.19. Класифікація засобів державного нетарифного регулювання ЗЕД промислового виробництва

Джерело: складено на основі джерела [173].

На сьогодні у світовій практиці не існує єдиної класифікації нетарифних методів регулювання. За методикою П. Ліндерт [174, с. 150] нетарифні обмеження класифікуються таким чином:

- бар'єри, спрямовані на загальне обмеження імпорту;
- бар'єри, зорієнтовані на торговельну дискримінацію окремих держав стимулюванням імпорту з інших держав;
- заходи обмеження або субсидіювання експорту.

Нетарифні методи регулювання класифікуються також за механізмами дії, відповідно до якої відбувається їх групування на сім категорій:

- паратарифні заходи – являють собою різні види митних зборів (крім мита), внутрішні податки, спеціальні цільові збори. Офіційно ці заходи для регулювання зовнішньої торгівлі не застосовуються, але водночас суттєво впливають на неї;

- заходи контролю за цінами – процедури компенсаційного та антидемпінгового спрямування, зорієнтовані на захист інтересів національних товаровиробників;

- фінансові заходи – окреслюють особливі правила здійснення валютних операцій для регулювання зовнішньої торгівлі;

- кількісне регулювання - встановлення кількісних обмежень на ввезення і вивезення товарів;

- автоматичне ліцензування – відповідний моніторинг як обсягів, так і напрямів товаропотоків;

- державна монополія зовнішньої торгівлі;

- технічні бар'єри - контроль за імпортованими товарами у відповідності до національних стандартів.

Найпоширенішою вважають класифікацію нетарифних обмежень ГАТТ, яка включає п'ять груп регуляторів:

- безпосередня участь держави в заходах зовнішньоторговельного спрямування (субсидування виробництва та експорту товарів, система державних закупівель, державна торгівля в країнах із ринковою економікою);

– митні, адміністративні імпорتنі формальності (методика оцінювання митної вартості товарів, антидемпінгове мито, митні і консульські формальності, товаросупровідні документи, які підтверджують факт проведення операції, товарна номенклатура ЗЕД);

– стандарти і вимоги, спрямовані на охорону здоров'я, промисловість та техніку безпеки (у т.ч. промислові стандарти, вимоги до пакування і маркування товарів, санітарно-ветеринарні норми);

– обмеження закладені в механізм платежу (прикордонний податковий режим, імпорتنі депозити);

– кількісні обмеження імпорту й експорту.

Класифікація нетарифних методів регулювання прийнята ООН, визнає їх в наступній категоріальній площині: пряме обмеження імпорту (експорту) націлене на захист провідних галузей національного виробництва (ліцензування, квотування, антидемпінгове мито, компенсаційне мито та збори, «добровільне» обмеження експорту, цінові преференції, імпорتنі депозити, експортні субсидії тощо); локалізація зовнішньої торгівлі (митні формальності, стандарти і норми технічного, санітарного і ветеринарного характеру, вимоги до пакування і маркування тощо); певне втручання в утворення експортно-імпорتنих операцій (регулювання податкових та митних платежів, обсягів виробництва інвестиційних процесів, участь у міжнародних проєктах тощо).

Відомий учений у галузі державного управління Л. Пісьмаченко зазначає, що різноманітність методів нетарифного регулювання та державних органів, які його здійснюють, пояснюють складність організації на державному рівні ефективного управління цим процесом та повноцінного контролю за його якістю. Так, з погляду впливу дії основних методів нетарифного регулювання на зовнішньоекономічні операції, вони поділяються на прямі (ліцензування, квотування, добровільне обмеження експорту) та непрямі заходи (техніко-нормативне регулювання, додаткові митні формальності, політика державних закупівель, регулювання обсягів виробництва) [36, с. 236].

Нетарифні обмеження є заходами прихованого протекціонізму. На думку спеціалістів, у зовнішній торгівлі використовуються понад 50 таких заходів, які можуть здійснюватися як через адміністративні, так і через фінансові інструменти регулювання.

До нетарифних заходів регулювання належать:

1. Заборони експорту та імпорту – визнані міжнародною практикою вимушені заходи, які проявляють себе як у відкритій, так і в закритій формах. Різновидом заборони відкритої форми є часткові, які, у свою чергу, можуть мати безумовний і умовний характер. Заборони безумовного характеру встановлюються на імпорт товарів, здатних заподіяти шкоду різним сферам життєдіяльності держави. Умовні заборони використовують тоді, коли постачальник імпортової продукції не дотримується встановлених правил і норм. Крім постійних заборон, використовуються також сезонні й тимчасові заборони на ввіз.

2. Кількісні обмеження експорту та імпорту – традиційні методи кількісного обмеження в міжнародній торгівлі, які включають квотування і ліцензування.

Квотування являє собою лімітування розміру імпорту (експорту) за допомогою квот (контингентів). Квота – це встановлення у вартісному чи фізичному вираженні певного обсягу експорту (імпорту) на визначений період (рік, квартал тощо). Квотування здійснюється з метою ліквідації торгового і платіжного дисбалансу з окремими країнами; регулювання попиту і пропозиції на внутрішньому ринку; виконання міжнародних зобов'язань і досягнення взаємовигідних домовленостей.

В Україні використовують такі види квот:

– глобальні – встановлюються для товарів без визначення конкретних країн, куди вони експортуються чи з яких вони імпортуються;

– групові – для товарів з визначенням групи країн, куди вони експортуються чи з яких вони імпортуються;

– експортні (імпортні) – зазначає граничний обсяг певної категорії товарів, дозволений для експортування з території України (імпортування на територію України) протягом встановленого строку, визначений у натуральних чи вартісних одиницях;

– індивідуальні – для товарів з визначенням конкретної країни, куди вони можуть експортуватися чи з якої вони можуть імпортуватися;

– спеціальні – встановлюються для граничного обсягу імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку, який визначається в натуральних та вартісних одиницях виміру [7].

Ліцензування – це обмеження у вигляді одержання права чи дозволу (ліцензії) від уповноважених державних органів на ввіз (вивіз) певного обсягу товарів. В Україні використовуються такі види ліцензій:

– спеціальна - належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом спеціального розслідування та / або спеціальних заходів;

– відкрита (індивідуальна) – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом конкретного періоду (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу [

– генеральна – відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції щодо окремого товару чи окремої країни (групи країн) протягом періоду дії режиму ліцензування цього товару;

– експортна (імпортна) – належним чином оформлене право на експорт (імпорт) протягом встановленого строку певних товарів або валютних коштів з метою інвестицій та кредитування;

– разова (індивідуальна) – одноразовий дозвіл, який має іменний характер і видається для кожної окремої операції конкретним суб'єктом ЗЕД на період, необхідний для її здійснення [7].

Ліцензії на експортно-імпортні операції видаються на підставі заявок суб'єктів ЗЕД промислового виробництва згідно з формою, затвердженою Міністерством економіки України. Рішення про встановлення режиму ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій приймається Кабінетом Міністрів України з визначенням списку конкретних товарів, які підлягають під режим ліцензування і квотування, а також періоду дії цього режиму [141; 185]. Реалізація квот і ліцензій на окремі товари здійснюється Міністерством економіки України.

3. «Добровільні» обмеження експорту. Їх відносять в особливу групу кількісних обмежень. Вони являють собою неофіційну домовленість між експортером та імпортером про обмеження ввозу певних товарів на ринок імпортера. Ще наприкінці 50-х рр. США почали нав'язувати азійським країнам угоду про добровільне обмеження в односторонньому порядку в США текстилю, а пізніше – сталю прокату і багатьох інших товарів. З 1969 р. система «добровільних» квот почала діяти на світовому ринку чорних металів, охопивши майже $\frac{2}{3}$ світового ринку цих товарів. І таких прикладів можна навести багато. На сьогодні у світі країнами укладено понад 100 угод про «добровільне» обмеження експорту і про встановлення мінімальних імпортних цін. Ці угоди переважно стосуються торгівлі текстильної, швейної, взуттєвої промисловості, чорної металургії, молочними продуктами, побутовою електронікою, легковими автомобілями, металооброблювальними станками та ін.

4. Антидемпінгові заходи – специфічні заходи нетарифного регулювання, що являють собою судові та адміністративні тяжби, претензії, які висувають національні підприємці іноземним постачальникам, звинувачуючи їх у продажу товарів за заниженими цінами (нижчих за «нормальні» ціни), що може зашкодити місцевим виробникам. Антидемпінгові заходи часто використовуються країною-імпортером для здійснення тиску на експортерів з метою захисту свого ринку. Демпінгові санкції можуть бути різними: чи обкладається демпінговий товар антидемпінговим митом, чи знижується експортеру квота доставки товару.

5. Технічні бар'єри. Це перешкоди для імпорту іноземних товарів, що виникають у зв'язку з їх невідповідністю національним стандартам систем виміру та інспекції якості, вимогам техніки безпеки, санітарно-ветеринарним нормам, правилам пакування, маркування та іншим. Перевірка відповідності ввезеного в країну товару всім цим вимогам зумовлюється об'єктивними потребами виробництва і споживання продукції. Водночас вони можуть виконувати протекціоністську роль.

6. Заходи, пов'язані з виконанням митних формальностей. До них належать:

– прикордонний податок, який накладається на товари за факт перетину кордону;

– платежі, пов'язані з оформленням документів на митниці, митним оглядом товарів, перевіркою їхньої якості;

– інші платежі (портові, статистичні, фітосанітарні тощо) [57].

7. Імпортний депозит. Це попередня застава, яку імпортер повинен внести у свій банк перед закупівлею іноземного товару. Розмір застави залежить від вартості угоди. Імпортер не одержує по депозиту проценти, і через кілька місяців сума застави повертається. Протекціоністське значення імпортних депозитів полягає в тому, що вони збільшують витрати імпортера під час цієї операції і підвищують ціну імпортного товару [57].

Показником ефективного використання нетарифних засобів регулювання зазвичай є один із таких індексів: індекс частоти, індекс покриття торгівлі, індекс впливу на ціни. Індекс частоти показує частку тарифних позицій, які покриті нетарифними обмеженнями. Здебільшого використовується для визначення рівня нетарифних обмежень, але не показує відносної важливості обмеження окремих статей імпорту та їх ефективності для економіки. Індекс покриття торгівлі ілюструє вартісну частку експорту та імпорту, що покриваються нетарифними обмеженнями. Недоліком цього індексу є те, що він недооцінює впливу найбільш інтенсивних нетарифних бар'єрів. Індекс впливу на ціни – це співвідношення ціни світового ринку та ціни на товар,

імпорт або експорт якого підлягає під нетарифному регулюванню. Його недоліком є те, що не вся різниця між національною і світовою ціною на товар залежить від нетарифних обмежень [177].

Завдяки тому, що податкова політика у сфері ЗЕД як певна система дій та заходів держави втілюється через механізм оподаткування, необхідно зупинитися на принципах формування податкової політики у сфері ЗЕД, серед яких:

- доступність, стабільність, визначеність (збалансування інтересів як державних, так і підприємницьких);

- принцип спонукання до здійснення зовнішньої підприємницької діяльності та посилення інвестиційної активності (поступове відновлення пріоритетності та інвестиційної привабливості галузей реального сектору економіки та гарантування конкурентоспроможності держави на рівні світових спільнот);

- принцип країни походження товару та країни призначення (стимулювання національного експорту або заохочення імпорту);

- принцип дотримання територіальності та резидентства при укладанні зовнішньоекономічних угод (уникнення подвійного оподаткування згідно з Багатосторонньою конвенцією про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування) [147].

Наведені принципи беззаперечно вказують на автономність держави у встановленні, скасування податків, пільг з оподаткування для суб'єктів підприємницької діяльності, зосереджених на здійсненні ЗЕД, з урахуванням необговорюваного факту встановлення та скасування податків Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. Встановлення рівня оподаткування здійснюється з огляду на необхідність досягнення, підтримку самоокупності та самофінансування суб'єктів ЗЕД та забезпечення бездефіцитності платіжного балансу країни. Також доцільно зазначити, що

держава є гарантом стабільності встановленої системи оподаткування, про що свідчать розміри ставок податків однакових для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності залежно від товарної ознаки.

Повільно, але впевнено країни приєднуються до Багатосторонньої конвенції MLI, та все більше Угод, підписаних Україною, зазнають модифікацій, передбачених MLI [147]. Так, з 01.01.2021 р. почав діяти тест на основну мету операції (PPT, principle purpose test) в Угодах між Україною та такими юрисдикціями з Єгиптом, Йорданією, Казахстаном, Кіпром, Латвією, Південною Кореєю, Португалією, Саудівською Аравією. Нормативно зазначено, що тест на основну мету операції надає контролюючим органам можливість відмовити платнику податків у вигодах Угоди (наприклад, у застосуванні пониженої ставки податку на доходи нерезидентів), якщо є достатні підстави вважати, що одержання такої податкової вигоди було основною (або однією з основних) метою здійснення операції. Також впродовж 2020 року були завершені процеси ратифікації та набули чинності Протоколи до Угод із Сінгапуром і Туреччиною. Протоколи не змінюють чинні ставки податку на доходи нерезидентів. В Угоді з Сінгапуром оновлені лише положення щодо обміну інформацією між податковими органами. В Угоді з Туреччиною також додана стаття про взаємну допомогу в стягненні податкових зобов'язань, уточненні деякі визначення (податковий резидент; податки, на які поширюється Угода тощо).

Також завершили внутрішні процедури для ратифікації Протоколу до Угоди між країнами у 2020 році Україна й Австрія. На стадії завершення – здійснення обміну ратифікаційними листами між державами та з 01.01.2022 р. до виплат на користь резидентів Австрії будуть застосовуватися ставки податку на доходи нерезидентів у розмірі 5, 10 та 15 % (табл. 1.6).

*Ставки податку на доходи нерезидентів до виплат
на користь резидентів Австрії*

№	Вид доходу	Ставка податку
з 01.01.2022 р.		
1	Дивіденди	5 % за умови володіння принаймні 10 % капіталу дочірньої компанії; 15 % в інших випадках.
2	Проценти	5 %
з 01.01.2023 р.		
1	Роялті	5 % за користування правами на наукову працю, патент, торгову марку тощо; 10 % за користування правами на літературні твори або твори мистецтва

Джерело: систематизовано авторкою [147].

Отже, Україна продовжує активно збільшувати кількість угод про уникнення подвійного оподаткування та вносити зміни до текстів уже укладених Угод та підписувати двосторонні міжнародні договори міждержавного та міжурядового характеру (Додаток В).

У такий спосіб, можна зробити висновок про залежність успішної ЗЕД від ступеня нормалізації конкуренції на внутрішньому ринку, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, знання можливостей її збуту, дотримання умов роботи на зовнішніх ринках, норм і правил національних і міжнародних засобів впливу на зовнішню торгівлю.

Узагальнення дає підстави стверджувати, що державне регулювання ЗЕД здійснюється з використанням правових (регулювання Митного тарифу, квотування, ліцензування, добровільного обмеження експорту), адміністративних (встановлення місцевих вимог, стандартів, санітарно-гігієнічних норм, технічних бар'єрів) та економічних методів (встановлення відповідних податків, заборон або обмежень, мита, кредитування експортерів) (рис. 1.20).

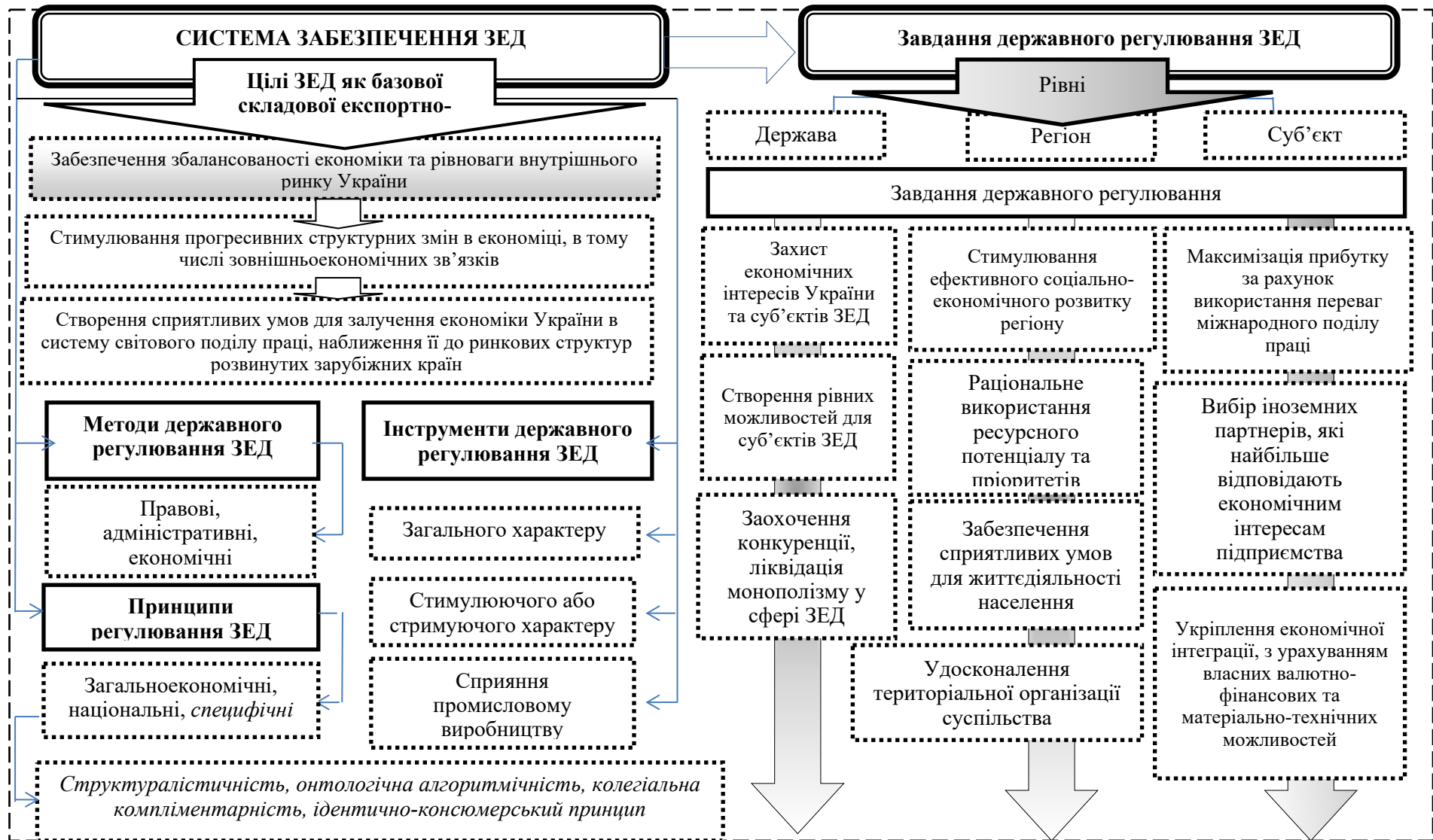

Рис. 1.20. Структуризація регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до системного підходу

Джерело: розроблено авторкою.

Отже, в межах дослідження концепцій структурування економіки та уточнення поняттєво-категоріального апарату щодо регулювання ЗЕД промислового виробництва нами було сформовано системно-синергійну парадигму впливу принципів зовнішньоекономічної діяльності на економічний розвиток, який ґрунтується на поєднанні й узгодженні дій усіх рівнів влади та відповідних інституцій.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Онтологія як метод наукового реалізму в економічних дослідженнях. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197224747.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).
2. Болдырев И. А. Онтология ортодоксальной экономической науки: проблемы построения и интерпретации. *Вопросы экономики*. 2008. № 7. С. 36–50.
3. Uskali Maeki. The Economic World View: Studies in the Ontology of Economics. Edited by Uskali Maeki. Cambridge University Press, 2001. 400 p. URL: <http://economicsbooks.econguru.com/book> (last accessed: 12.02.2021).
4. Лоусон Т. Современная «экономическая теория» в свете реализма. *Вопросы экономики*. 2006. № 2. С. 34.
5. Gambetta D., Origgi G. L-worlds: The curious preference for low quality and its norms. *University of Oxford, Sociology Working Papers*. Paper Number 2009. № 8. URL: <http://www.sociology.ox.ac.uk/documents/working-papers/2009/2009-08.pdf> (last accessed: 12.03.2021).
6. Fullbrook E. A Brief History of the Post-Autistic Economics. *Journal of australian political economy*. 2002. № 50. URL: <http://www.altruists.org/static/files/The%20PostAutistic%20Economics%20Movement%20%28Edward%20Fullbrook%29.pdf> (last accessed: 12.02.2021).
7. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12/page> (дата звернення: 12.02.2021).

8. Ансофф И. Стратегическое управление : сокр. пер. с англ. / под ред. Л. И. Евенко. Москва : Экономика, 1989. 519 с.
9. Гурков И. Б. Стратегический менеджмент : учебное пособие. Москва : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2001. 195 с.
10. Колесов О. С., Вацьківська А. В. Сучасні підходи до стратегічного управління розвитком підприємства в умовах господарювання. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. № 2 (64). С. 43-49. URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/868.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).
11. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / пер. с англ. В. И. Данилов-Данильян. Москва : Прогресс, 1985. 169 с. URL: <https://pqm-online.com/assets/files/lib/books/akoff3.pdf> (дата обращения: 12.02.2021).
12. Скубенко В. П. Пути повышения эффективности организации топливноэнергетического комплекса Украины : дис. ... канд. экон. наук: 08.02.03 / Донецкая гос. академия управления. Донецк, 1996. 171 с.
13. Калінчик М. В., Алексеєнко І. М. Економіко-екологічна стратегія розвитку аграрного сектору: постановка проблеми. *Агросвіт*. 2016. № 3. С. 3-7.
14. Стукач В. Ф., Дауешов М. Е. Адаптация сельскохозяйственных предприятий к рыночным условиям. Омск : Изд-во ОмГАУ, 2001. 144 с.
15. Воронкова А. Е., Пономарьев В. П., Дібієс Г. Т. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства. Київ : Техніка, 2000. 152 с.
16. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / Т. В. Шталь [та ін.]. Харків : Видавництво «Форт», 2015. 364 с.
17. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : підручник / В.О. Новак та ін. Київ : Кондор, 2012. 552 с.
18. Тюріна Н. М., Карвацка Н. С. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 408 с.
19. Петрина В. Н. Зовнішньоекономічна діяльність як предмет правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 174-179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_1_40 (дата звернення: 12.02.2021).

20. Багрова І. В., Редіна Н. І., Власюк В. Є., Гетьман О. О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : підручник. Київ : Центр навч. літератури, 2004. 580 с.

21. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство регіон : монографія / Ю.Г. Козак ін. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 240 с.

22. Тарангул Л. Л., Горленко І. О., Євтушенко Г. І. Розміщення продуктивних сил : посібник. Київ, 2000. 264 с.

23. Горкін А. Соціально-економічна географія: поняття та терміни. Словник довідник / відп. ред. А. П. Горкін. Смоленськ : Ойкумена, 2013. 328 с.

24. Балабанов І. Т., Балабанов А. І. Внешнеэкономические связи: учеб. пособ. Москва : Финансы и статистика, 2008. 512 с.

25. Злупко С. «Економічна енциклопедія» та українські економісти : Економічна енциклопедія / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 863 с.; 2001. Т. 2. 847 с.; 2002. Т. 3. 952 с.

26. Олійник Я. Б., Смирнов І. Г. Міжнародна логістика : навчальний посібник. Київ : Обрії, 2011. 544 с.

27. Рibaкова Т. О. Зовнішньоекономічна діяльність як об'єкт фінансового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 14, ч. 2. С. 94-98.

28. Акименко О. Ю., Мальцев О. О. Створення ефективного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті інтеграції України до ЄС. *Напрями та сучасні фактори розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти* : збірник тез міжнародної-науково-практичної конф. (м. Ужгород, 7-8 грудня 2018 р). Ужгород, 2018. С. 110-113.

29. Береславська О. І. Механізм валютного регулювання в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Київ, 2011. 31 с.

30. Крупін В. Є. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2008. 24 с.

31. Почерніна Н. В. Інститути регулювання зовнішньоекономічної діяльності на макрорівні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 3. С. 159–162.

32. Вітко Ю. Д. Морфологічний аналіз сутності поняття зовнішньоекономічна діяльність підприємств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2016. № 249. С. 101–109.

33. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

34. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

35. Зосімова А. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінювання зовнішньоекономічної діяльності з позиції конкурентоспроможності підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / ХНЕУ. Харків, 2018. 269 с.

36. Пісьмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторгівельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 366 с.

37. Акименко О. Ю. Принципи реалізації організаційно-економічного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. *Економічний простір* : збірник наукових праць. 2020. № 158. С. 122-128.

38. Дідівський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 462 с.

39. Зосимова Ж. С., Шталь Т. В. Наукові підходи до визначення поняття зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, вип. 1(1). С. 134-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1%281%29__31 (дата звернення: 12.02.2021).
40. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. Изд. 2-е перераб. и доп. Москва : Книжный мир, 2009. 860 с.
41. Орловська Ю. В., Дугінець Г. В., Фісуненко П. А., Варлаамова О. А. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Донецьк : АРТ- ПРЕС. 2010. 291 с.
42. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. Київ : ЦНЛ, 2004. 384 с.
43. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Кондор, 2006. 355 с.
44. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [під ред. С. В. Мочерного]. Львів : Світ, 2005. Т. 1. 616 с.
45. Акименко О. Ю. Теоретико-методологічні аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств в умовах європейської інтеграції. *Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон.наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2018. С. 67-76.
46. Господарський кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).
47. Бабицький А. Ф. Методологія аналізу економічних процесів і управління : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 128 с.
48. Баскаков А. П. Формирование организационно-экономического механизма управления внешне-экономической деятельностью промышленных предприятий : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Саратовский государственный социально-экономический университет. Саратов, 2006. 210 с.

49. Погребняк А. Ю., Хоменко Т. Ю. Еволюція наукових поглядів на сутність поняття «зовнішньоекономічна діяльність». *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2016. Вип. 18. С. 48–55.

50. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: підручник для вузів / за ред. І. В. Багрової. Київ : Центр навч. літ., 2004. 580 с.

51. Васюренко В. О. Фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. Суми, 2009. 25 с.

52. Вітлінський В. В., Маханець Л. Л. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2008. 432 с.

53. Волкова І. А., Реслер М. В., Калініна О. Ю. Облік зовнішньоекономічної діяльності : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 304 с.

54. Гребельник О. П., Романовський О. О. Основи зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Київ : Деміур, 2003. 296 с.

55. Дегтярова О., Полянова Т., Саркісов С. Зовнішньоекономічна діяльність : навч. посіб. Москва : Дело, 2006. 424 с.

56. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2004. 172 с.

57. Акименко О. Ю., Мальцев О. О. Економічна сутність зовнішньоекономічної діяльності: принципи, суб'єкти та види стратегії. *Управління економічним та соціальним розвитком підприємництва* : збірник наукових праць міжвузівської студентської конференції (м. Чернігів, 29 листопада 2018 р.). Чернігів : ЧНБІП, 2018. С. 21-24.

58. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Зовнішньоекономічна діяльність: термінологічний словник. Київ : Кондор, 2007. 168 с.

59. Шталь Т. В., Зосімова Ж. С. Наукові підходи до визначення поняття зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2013. Вип. 1/1. Т. 18. С. 134-136. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_1_1/30.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

60. Леонов Я. В. Організаційно-економічний механізм інноваційного розвитку підприємств водопостачання : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Харк. нац. акад. міського госп-ва. Харків, 2008. 22 с.

61. Машталір Я. П. Механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (машинобудування)». Хмельницький, 2009. 23 с.

62. Прокушев Е. Ф. Внешнеэкономическая деятельность. Москва : ИВЦ Маркетинг, 1999. 208 с.

63. Покровская В. В. Международные коммерческие операции и их регламентация. Москва : ИНФРА, 1996. 336 с.

64. Федорець Л. М. Управління зовнішньоекономічною діяльністю аграрних підприємств на регіональному рівні (на прикладі Черкаської області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства та АПК)». Херсон, 2010. 22 с.

65. Фатенок-Ткачук А. О. Формування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (машинобудування та приладобудування)» / Національний університет "Львівська політехніка". Львів, 2009. 32 с.

66. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 435 с.

67. Орлова К. Є. Взаємодія суб'єкта господарювання з зовнішнім середовищем як передумова досягнення стійкості функціонування. *Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи*

розвитку : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Г. М. Тарасюк. Житомир : ЖДТУ, 2012. С. 165–179.

68. Маргасова В., Акименко О. Вихід вітчизняних підприємств на європейський ринок в умовах посилення інтеграційних процесів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 7-14.

69. Энциклопедический словарь бизнеса: менеджмент, маркетинг, информатика / под общ. ред. М. И. Молдованова. Киев : Техника, 1993. 856 с.

70. Украинская советская энциклопедия. Киев : Гл. ред. Укр. сов. энцикл., 1978. Т. 1. 562 с.

71. Служба тематических толковых словарей. URL: <http://www.glossary.ru> (дата обращения: 12.02.2021).

72. Алексеев С. Б. Формування адаптивного управління суб'єкта господарюваннями вугільного машинобудування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління суб'єкта господарюваннями». Донецьк, 2003. 23 с.

73. Беник Н. Г. Поняття і сутність категорії «регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єктів господарювання». URL: [http://www.maritime.kiev.ua/uploads/Jurnal/3\(15\)/narezka/Vnutr_3_15__2012__8_5_.pdf](http://www.maritime.kiev.ua/uploads/Jurnal/3(15)/narezka/Vnutr_3_15__2012__8_5_.pdf) (дата звернення: 12.02.2021).

74. Білошкурська Н. В. Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки суб'єкта господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 12. С. 101–105.

75. Буднік М. М. Регулювання ЗЕД промислового виробництва промислових суб'єктів господарювання до ринкових умов господарювання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління суб'єктів господарювання». Харків, 2002. 23 с.

76. Галушко Е. С., Галушко С. А. Моделирование организационно-экономического механизма адаптации промышленного предприятия на основе сетей с нейроподобными элементами. *Научный вестник Донбасской государственной машиностроительной академии*. 2013. № 1. С. 194–198.

77. Губенко В. К., Николаенко И. В., Тарасенко А. В. Адаптация транспорта металлопотоков к изменяющейся экономической среде : монография. Донецк : Изд-во «Вебер», 2009. 236 с.

78. Daft R., Lane P. Management / R. L. Daft. 9th ed. Cengage Learning, 2010. 699 p.

79. Денисов В. Т., Грищенко О. В., Слюсарев А. В. Управление адаптивным развитием промышленных предприятий. Донецк : ИЭП НАН Украины, 2007. 276 с.

80. Довгань Л. Є., Мохонько Г. А. Стратегічна стійкість у системі стратегічного управління суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 11. С. 115–122.

81. Ждамірова А. О. Адаптивне управління суб'єктів господарювання. *Економічний простір*. 2011. № 52/1. С. 237–245.

82. Калінчик М. В. Наукові основи економічної регулювання ЗЕД промислового виробництва сільського господарства до навколишнього середовища. Київ : Агропромсистема, 1997. 263 с.

83. Адаптивные модели в системе принятия решений : монография / под ред. Н. А. Кизима, Т. С. Клебановой. Харьков : ИД «ИНЖЭК», 2007. 368 с.

84. Клунко Н. С. Проблеми регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єктів господарювання металургійного комплексу до умов сучасного ринкового середовища. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25. С. 27–41.

85. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека суб'єкта господарювання: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

86. Колодіна О. М. Економічний зміст регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єкта господарювання. *Вісник СумДУ. Серія: Економіка*. 2010. № 1. С. 200–210.

87. Кравченко С. А. Адаптация экономического механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка. Киев : ННЦ «Институт аграрной экономики», 2008. 444 с.

88. Крисько Ж. Регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єкта господарювання до змін зовнішнього середовища через механізм реструктуризації. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 2. С. 38–42.

89. Кузькін Є. Ю. Проблеми регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єктів господарювання до умов зовнішнього середовища : монографія. Київ : Зовнішня торгівля, 2008. 236 с.

90. Макаренко П. М. Організація і економічний механізм регулювання ЗЕД промислового виробництва аграрного господарювання до ринково-підприємницького середовища : монографія. Київ : Наукова думка, 1999. 621 с.

91. Мельник А. О. Економічна регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єктів господарювання у механізмі підвищення їх конкурентоздатності. *Вісник Технологічного університету Поділля*. 2004. № 6. С. 206–210.

92. Мельник А. О. Регулювання ЗЕД промислового виробництва вітчизняних суб'єктів господарювання в умовах світової економічної кризи. *Бізнес Інформ*. 2012. № 10. С. 30–32.

93. Пушкарь А. И., Тридед А. Н., Колос А. Л. Антикризисное управление: модели, стратегии, механизмы. Харьков : ООО «Модель Вселенной», 2001. 452 с.

94. Овечко А. В., Петренко В. Л., Тимохин В. Н. Модели и методы адаптивной экономики. Донецк : ООО «Юго-Восток Лтд.», 2003. 156 с.

95. Панкратова Л. А. Регулювання ЗЕД промислового виробництва сільськогосподарських суб'єктів господарювання до ринкового середовища : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК». Київ, 2005. 17 с.

96. Пастухова Е. А. Адаптация экономической системы к изменениям окружающей среды. *Современные наукоемкие технологии*. 2006. № 5. С. 77–80.

97. Пашнюк Л. О. Теоретичні аспекти регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єкта господарювання до ринкових умов господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 1(67). С. 76–81.

98. Соколова Л. В. Організаційно-економічне забезпечення регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єктів господарювання до невизначеності бізнес-середовища : автореф. дис. ... д-а екон. наук : 08.06.01 «Економіка, організація та управління суб'єкта господарюваннями». Дніпропетровськ, 2006. 34 с.

99. Чиженкова Е. В. Формирование экономического механизма адаптации хозяйствующего объекта к рыночной среде : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория». Москва, 2006. 24 с.

100. Швиндина А. А. Адаптация организационных структур управления к современным рыночным условиям. *Вісник СумДУ. Серія: Економіка*. 2008. № 1. С. 20–25.

101. Янченко Н. В. Організаційно-економічний механізм адаптивного управління на суб'єкта господарювання залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 34. С. 354–357.

102. Ячменьова В. М., Османова З. О. Сутність понять «регулювання ЗЕД промислового виробництва» та «адаптивність». *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»*. 2010. № 684. С. 346–353.

103. Characterization of waste – Overall guidance document for characterization of waste from the extractive industries CEN/TR 16376 : 2012. [Date of ratification 24.06.2012]. URL: <http://standards.cen.eu> (last accessed: 12.02.2021).

104. Хартія економічних прав та обов'язків держав : прийнята і проголошена ООН від 12 грудня 1974 р. База даних «Законодавства України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_077 (дата звернення: 12.02.2021).

105. Акименко О. Ю. Теоретична концептуалізація зовнішньоекономічної діяльності як вагомого фактору економічної стабілізації держави. *Причорноморські економічні студії* : науковий журнал. 2019. Вип. 38-1. С. 37-42.

106. Акименко О. Ю., Мальцев О. О. Аудит зовнішньоекономічної діяльності підприємств: запровадження в Україні світового досвіду. *Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку* : тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 27 листопада 2018 р.). Чернігів : ЧНТУ, 2018. С. 104-105.

107. Акуменко О., Andarak V. Theoretical and methodological aspects of the formation of industry competitiveness in the conditions of strengthening international economic relations. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 213-219.

108. Bly R. W. The White Paper Marketing Handbook. Florence, Kentucky: South-Western Educational Publishing, 2006. 256 p.

109. Акименко О., Костюченко І. Перспективи впровадження альтернативних джерел енергії як крок до міжнародного співробітництва. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 4(24). С. 43-50.

110. Акименко О. Пономаренко В. Економічна інтеграція країн та її вплив на гармонізацію системи обліку та фінансової звітності : досвід Ізраїлю. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 2(26). С. 172-181.

111. У НАТО прокоментували намір України закріпити євроатлантичний курс у Конституції. Українські національні новини. *Інформаційне агентство*, 2018. URL: https://www.unn.com.ua/uk_ (дата звернення: 12.02.2021).

112. Акуменко О. Assessment of the competitiveness of industrial production influence on the foreign economic activity development under the conditions of globalichization. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 2 (22). С. 157-169.

113. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. URL: <http://nbuviar.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2021).

114. Міфи про Угоду про асоціацію –аналіз фактів. Євроінтеграційний портал. URL: http://eeas.europa.eu/archives_ (дата звернення: 12.02.2021).

115. Акименко О. Ю. Формування механізму сучасного регулювання зовнішньоекономічної діяльності як важливої передумови розвитку експорторієнтованого виробництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. № 24. С. 5-9.

116. Дурицька Г. В. Економічне регулювання виробництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук: за спец. 08.00.03 / Інституті регіональних досліджень НАН України. Львів, 2007. 27 с.

117. Поляк О. І. Господарсько-правове забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності в умовах СОТ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 22 с.

118. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2021).

119. Фінансова політика зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / В. П. Хомутенко та ін. Харків : Діса плюс, 2018. 370 с.

120. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (дата звернення: 12.02.2021).

121. Ожегов М. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / Русская академия наук. Москва : Азбуковник, 1998. 944 с.

122. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Ірпінь, ВТФ «Перун», 2001. 1140 с.

123. Словник іншомовних слів. Київ, 1974. 776 с.

124. Абалкин Л. И. Избранные труды : в 4 т. Т. II. На пути к реформе. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества. Новый тип экономического мышления. Перестройка: пути и проблемы. Москва : Экономика, 2000. 911 с.

125. Золотых И. Б. Экономический механизм: суть и системное представление в аграрном секторе. *Економіка та управління національним господарством*. 2017. № 13. С. 198 – 201.

126. Кульман А. Экономические механизмы / пер. с фр.: Е. П. Островская, ред.: Н. И. Хрусталева. Москва : Прогресс-Универс, 1993. 189 с.

127. Організаційно-економічні механізми розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств : монографія / Л. П. Артеменко та ін. Електронні текстові дані (1 файл: 4,7 Мбайт). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 320 с.

128. Дороніна М. С. Управління економічними та соціальними процесами підприємства. Харків, 2002. 431 с.

129. Фаріон І. Д., Перезовова І. В. Організація обліку, контролю й аналізу. Тернопіль, 2007. 714 с.

130. Холодкова К. С. Анализ подходов к определению сущности организационно-экономического механизма управления. *Современные научные исследования и инновации*. 2016. № 5. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/05/66404> (дата обращения: 12.02.2021).

131. Осипов Ю. М. Основы теории хозяйственного механизма. Москва : Изд-во МГУ, 2004. 368 с

132. Мочерний С. В. Економічна теорія : посібник. Київ : Академія, 2001. 656 с.

133. Біла І. П. Організаційно-економічний механізм управління гнучкістю виробничих систем : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Донецьк, 2006. 16 с.

134. Грішнова О. А., Василик О. В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2008. Вип. 6. С. 22-27.

135. Літвінов О. С., Капталан С. М. Визначення сутності та складових організаційно-економічного механізму управління підприємством в умовах інноваційного розвитку. *Управління розвитком*. 2016. № 3 (185). С. 59-65.

136. Калина А. В. Організаційно-економічний механізм стимулювання праці як чинник гідної праці. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика* : зб. наук. пр. КНЕУ. 2015. Вип. 2. С. 144-148.

137. Варава Л. М., Арутюнян А. Р., Варава А. А. Організаційно-економічні підходи до управління конкурентоспроможністю промислового підприємства. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 3. С. 96-100.

138. Гонтарева І. В. Функціональна організованість як фактор оцінки системної ефективності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 683: Проблеми економіки та управління. С. 216-223.

139. Лисенко Ю., Єгоров П. Організаційно-економічний механізм управління підприємством. *Економіка України*. 1997. № 1. С. 86-87.

140. Завгородній А. В. Принципи зовнішньоекономічної діяльності: національні та регіональні виміри. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4, № 1. С. 85–93.

141. Про митний тариф : Закон України від 04.06.2020 № 674-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-20#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

142. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту : Закон України від 22.12.1998 № 330-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

143. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту : Закон України від 22.12.1998 № 331-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-14#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

144. Generald D. B. *Organization and the External Environment*. McGuire, op.cit. 1997.

145. Бойко Є. І. Проблеми економічного регулювання ефективності господарської діяльності. *Регіональна економіка*. 2005. № 3. С. 245-246.

146. Губенко С. П. Організаційно-економічний механізм експортної діяльності підприємства. *Фінанси України*. 2002. № 10. С. 75-80.

147. Огляд основних змін до угод про уникнення подвійного оподаткування в 2021 р. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/tax-and-legal-alert/2021/double-tax-treaty-update.html> (дата звернення: 12.02.2021).

148. Дурицька Г. В. Особливості економічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств у перехідний період. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2004. Вип. 15. С. 307-311.

149. Бойко Є. І. Концептуальні засади прогнозування соціально-економічного розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2004. № 3. С. 89-96.

150. Коломієць І. Ф. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства в процесі його інтернаціоналізації : монографія. Львів, 2004. 247 с.

151. Демьянченко А. Анализ внешнеэкономической деятельности Украины в 1998-2003 годах: от спада к экономическому росту. *Економіст*. 2004. № 9. С. 42-45.

152. Дурицька Г. В. Економічне регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Львів, 2007. 20 с.

153. Бікулов Д. Т. Механізми державного регулювання ринків (на прикладі ринків металургійної продукції) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ, 2007. 20 с.

154. Борисенко О. П. Комплексний підхід до систематизації методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Економіка та держава*. 2012. № 12. С. 115–117.

155. Зовнішньоекономічна діяльність : навч. посіб. / за ред. д.е.н., проф. І. І. Дахна. Київ : ЦНЛ, 2006. 360 с.

156. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової, І. Ю. Сіваченка. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦНЛ, 2006. 792 с.

157. Коршунова Г. С. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: методологічний аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2009. 20 с.

158. Машков А. О. Аналіз чинників у системі реалізації державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 3. С. 131–134.

159. Мерзляк А. В. Державне управління іноземними інвестиціями: регіональний аспект : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ, 2003. 36 с.

160. Мойсейченко П. О. Розвиток стимулюючої функції державного управління зовнішньоекономічною діяльністю : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Академія муніципального управління. Київ, 2008. 20 с.

161. Онищенко О. А. Застосування загальних та спеціальних механізмів державного регулювання економіки у сфері зовнішньоекономічної діяльності України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Класичний приватний ун-т. Запоріжжя, 2008. 20 с.

162. Покровская В. В. Международные коммерческие операции и их регламентация. Москва : ИНФРА, 1996. 336 с.

163. Райнін І. Л. Політика регіональних органів влади у сфері зовнішньоекономічної діяльності: управлінські аспекти : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.04 «Місьцеве самоврядування» / Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2003. 20 с.

164. Світлична Ю. О. Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2011. 20 с.

165. Стеценко О. В. Регіональне управління розвитком зовнішньоекономічної діяльності в системі державного управління: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Донецький держ. ун-т управління. Донецьк, 2008. 20 с.

166. Ткаченко А. М. Державне регулювання у сфері транспортного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності України : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2005. 32 с.

167. Ткаченко В. С. Зовнішньоекономічна стратегія держави як засіб забезпечення конкурентоспроможності національної економіки : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Донец. держ. ун-т упр. Донецьк, 2012. 20 с.

168. Управління зовнішньоекономічною діяльністю : навч. посіб. / під заг. ред. А. І. Кредісова. [2-ге вид., перероб. та доп.]. Київ : ВІРА-Р, 2001. 640 с.

169. Філатова Г. О. Організаційно-економічний механізм визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. К., 2004. 21 с.

170. Юсупов В. А. Господарсько-правове забезпечення зовнішньоекономічної політики держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2009. 19 с.

171. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 213 с.

172. Двигун С. М. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=488> (дата звернення: 12.02.2021).

173. Положення про Державну митну службу. URL: <https://customs.gov.ua/polozhennia> (дата звернення: 12.02.2021).

174. Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1147 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

175. Про порядок встановлення та застосування правила адвалерної частки та виконання виробничих і технологічних операцій : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 № 1765 (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1765-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

176. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1765 : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 № 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

177. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Перелік актів законодавства України та *acquis* Європейського Союзу у пріоритетних сферах адаптації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629%D0%B0-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

178. Про затвердження Порядку справляння єдиного збору у пунктах пропуску через державний кордон : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2002 р. № 1569 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1569-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

179. Про затвердження переліків товарів, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 436 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

180. Про затвердження вичерпного переліку підстав, за наявності яких може проводитись огляд (переогляд) товарів, транспортних засобів комерційного призначення органами доходів і зборів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 № 467 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

181. Питання пов'язані із застосуванням митних декларацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

182. Про визначення пунктів пропуску через державний кордон України, через які здійснюється переміщення підакцизних товарів, та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.2013 №390 (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

183. Про реорганізацію деяких органів державної податкової служби, спеціалізованих митних органів та організацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03 13 № 228. URL: <http://sfs.gov.ua/ofitsiyini-dokumenty/mitni-plateji/62616.html> (дата звернення: 12.02.2021).

184. Питання звільнення від обкладення ввізним митом фармацевтичної продукції та сполук, що використовуються для її виготовлення, які не виробляються в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 № 1568. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1568-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

185. Перелік кодів товарів згідно з УКТ ЗЕД, які застосовуються для визначення відповідності податкових накладних / розрахунків коригування, які подано для реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних, критеріям ризиковості здійснення операції при здійсненні автоматизованого моніторингу. URL: https://services.dtkr.ua/catalogues/other_dov/113 (дата звернення: 12.02.2021).

186.Цьомик Ю.В. Удосконалення зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.02 – «Економіка сільського господарства і АПК» / Південний філіал «Кримський агротехнологічний університет» Нац. Аграрн. ун-ту КМУ. Сімферополь, 2006. 20 с.

187.Линдерт П. Х. Экономика мирохозяйственных связей : монография / пер. с англ. О. В. Богачевой, О. В. Ивановой, А. А. Конопляник [и др.] ; под общ. ред. О. В. Ивановой. Москва : Прогресс, 1992. 520 с.

188.Зовнішньоекономічна діяльність: навч. посіб. / за ред. д.е.н., проф. І. І. Дахна. Київ : ЦНЛ, 2006. 360 с.

189.Тюріна Н. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2013. 408 с.

190.Циганкова Т. М. Міжнародний маркетинг: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 1998. 120 с.

РОЗДІЛ 2**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО
ВИРОБНИЦТВА****2.1. Методологічні основи формування механізму регулювання
зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва**

Комплексність підходу до вивчення проблем формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва забезпечується поєднанням концептуально-теоретичних основ зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та об'єктивно зумовленої методологічного конструкту. Роль методології в організації наукових досліджень є надзвичайно важлива, адже саме вона дозволяє відповідним науковцям та практикам у різних мінливих умовах сучасності систематизувати й належним чином впорядкувати отримані знання про досліджуваний нами об'єкт з метою, щоб більш точно представити закономірності, тенденції, ключові проблеми, напрями врегулювання тощо. У свою чергу, наявність значної кількості системних проблем у сфері формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та їх тривалість засвідчує про недосконалість методологічних основ їх упорядкування й вирішення.

Насамперед до обґрунтування теоретико-методологічних засад з реформування системи регулювання розвитку різних галузей промисловості, видів діяльності, можливих інститутів управління зверталось багато вчених, серед яких О. Кондрашов [1], Ю. Кунев [2], О. Половцев [3], В. Порохня [4] і багато інших. Проводячи аналіз стан розвитку науки з питань регулювання, науковці вказують на потребу вжити більш практичні напрями щодо розвитку методологічної й емпіричної основи проведених наукових досліджень. Підтримуємо позицію науковців, які стверджують, що державне регулювання

в Україні відбувається досить неефективно, адже в сучасних умовах не використовується адекватна й зрозуміла методологія формування моделей державного регулювання, які повинні були б стати основою для прийняття виважених рішень і проведення оцінювання якості безпосередньо прийнятих рішень. Досить тривалий час у національній науковій думці, яка пов'язана із теорією і методологією досліджень у сфері державного регулювання, спиралися на методологічні засади класичної наукової раціональності, певним чином обмежено використовували ключові методи стратегічного підходу до регулювання, що суттєво стримувало необхідне задоволення вимог суспільства до становлення стійких позитивних тенденцій для соціально-економічного розвитку. Своєю чергою, ми підтримуємо позицію більшості сучасних дослідників, які вважають саме системний підхід актуальним і першочерговим методологічним підходом у проведенні дослідження проблем у динамічній системі державного регулювання, оскільки саме він передбачає інтегрований аналіз процесів та відповідних механізмів державного регулювання і різних існуючих методів вирішення теоретичних і емпіричних завдань у досліджуваній сфері.

Актуальні моделі адміністративно-правових, інституційно-організаційних, інформаційно-комунікаційних правил та норм регуляторної діяльності на загальнодержавному й міжнародному рівнях включають систему певних суперечностей за певними взаємозалежними аспектами, а саме: соціально-екологічними, законодавчими, інституційно-організаційними, інформаційно-комунікаційними тощо. Необхідність проведення системної нейтралізації сукупності причин і актуальних проблем щодо практичного напрямку переходить на етап вирішення проблем саме методологічного характеру.

Значно ускладнюється процес формування належного методологічного забезпечення формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва тим, що сучасна зовнішньоекономічна діяльність досить глибоко інтегрувалась у внутрішні соціально-економічні

відносини та стала взаємопов'язаною та однією зі складових державної економічної політики, яка реформується під впливом екзогенних і ендогенних суспільно-політичних, соціально-економічних, техніко-технологічних, інформаційно-комунікаційних та інших факторів. Таким чином, фактори мають різноплановий вплив на формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, змінюючи перспективні можливості для їх регулювання на різних рівнях. Усе вищевикладене зумовлює перспективну актуальність становлення нових підходів до реалізації методології формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Сучасний науковий світ уже провів оцінювання ролі безпосередньо методології, теорії, відповідних технології, методів і форм для організації наукових досліджень [5]. Незважаючи на те, складність завдання методології та його об'єктивно-суб'єктивне спрямування підтверджується дотриманням у проведеному дослідженні певного алгоритму, а саме інтерпретації об'єкта, предмета для дослідження, поступова генерація інтуїтивно визначеної наукової ідеї, представленої гіпотези для оцінки проблем, які зумовлюють виникнення негативних наслідки, генерація цілі, розробка принципів, завдань, практичних механізмів і методів реалізації встановлених цілей, способу забезпечення реалізації поставленої ідеї, належним чином допомагає сформувати ефективну систему генерації знань та інновацій.

Доведено, що питання теорії та практики проведення методологічних досліджень є досить складним та інтерпретується по-різному. Більшість світових наукових шкіл не представляють різниці між методологією і методами дослідження. Також вітчизняні науковці [6] методологію розглядають як учення про певні наукові методи пізнання, що відбувається з дотриманням алгоритму дій у дослідженні, починаючи із визначення цілі й завершуючи оцінкою ефективності отриманих результатів від проведеного дослідження.

Зауваживши, що врегулювання питання ефективного використання інструментів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва полягає не лише в кількості використовуваних регуляторів, а насамперед із визначення їх взаємозв'язку, встановленого взаємного впливу, вважаємо актуальним зосередитись на ідентифікації й розробці концептуально-методологічних підходів, які орієнтовані на представлення максимально доцільної визначеної кількості факторів, які перебувають у полі їх перетину соціально-економічних інтересів держави й суб'єктів промислового виробництва, впливають на практичний вибір споживачів товарів і відповідних послуг, дозволяючи цим самим прогнозувати наслідки використання державних регуляторів та нейтралізації соціально-економічних і суспільно-політичних суперечностей у виважених діях механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Використовуваний методологічний апарат, який у сучасних умовах реалізується, пройшов різноманітні етапи його становлення, має стратегічне призначення та орієнтований на формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, виходячи із прийнятої на конкретному етапі розвитку держави, орієнтованої на ефективну модель зовнішньоекономічного співробітництва.

З поступовим переходом до дієвої стратегії соціально-економічної підтримки національного продукту, виважена євроінтеграційна політика – формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва відображає вже інші практичні аспекти щодо розвитку ефективного зовнішньоекономічного співробітництва [7]. Такі аспекти передусім пов'язані з виробничо-інвестиційним кліматом, відповідним регіональним аспектом, специфікою використання економічних зон, виваженим інтеграційним напрямом тощо. Саме отримані показники змін у представлених аспектах пропонуються нами як практичні критеріїв результативності механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Проблемність, багатогранність і міждисциплінарний статус формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва приводить до актуальності та потреби його дослідження у динамічній системі координат, який задається різноманітними рівнями проведеної наукової методології. Зазвичай у національній науковій думці методологію визначають як вчення про певний науковий метод пізнання [8], певну динамічну систему наукових принципів, які слугують базисом для дослідження і відбувається безпосередній вибір сукупності практичних засобів, динамічних методів, прийомів організації дослідження [9], методів проведення дослідження, розробка концепцій, як динамічна система знань про науки або ж певну вибудовану систему методів проведеного дослідження [8], наукові парадигми про правила мислення на етапі формування теорії науки [10]. Ґрунтуючись на сукупності теоретичних підходів, відповідну методологію формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва зручно представляти як поблокову структуру за сукупністю основних блоків: початковий (мета, завдання), основний (об'єкт, предмет, суб'єкт), системний (загальнонаукова, конкретнонаукова та спеціальна методологія), структурно-функціональний (механізми, методи, ефективні інструменти, види забезпечення формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва) (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Поблокова схема методології формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: [7-9].

Насамперед повинна систематизуватись і належним чином узгоджуватись між собою представлена блокова складова. Представлені проблеми акцентуватимуть увагу на напрямках проведення спеціальних досліджень та ідентифікації практичних методів їх проведення.

Підтримуємо позицію дослідників В. Шейко та Н. Кушнарєнко [8] щодо наукового визначення представлених складних явищ та факторів, які не можуть обмежуватись конкретними формально-логічними вимогами та насамперед потребують використання саме системного підходу, як виваженої загальнонаукової методології. Однак дискусійним питанням, на наш погляд, є визначення об'єкта спрямованих дій, тобто ідентифікації проблеми, адже проблема спричинює потребу в її дослідженні. Це підтверджує факт існування проблеми, а її представлення може бути конкретизоване з урахуванням отриманих нових знань. На нашу думку, дієвим способом вивчення проблеми відбувається на засадах системного підходу в процесі проведених досліджень, який належним чином представлений у наукових доробках вітчизняних і закордонних науковців, проте недостатньо використовується на етапі врегулювання проблем формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Незважаючи на те, що виявлені проблеми, пов'язані насамперед із представленням сутності, мети, специфічних принципів, інструментів і напрямів вдосконалення механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, є предметом аналізу й обговорення у сучасних наукових колах і державних інституціях, однак цілісного та системного бачення таких проблем і стратегічних напрямів їх нейтралізації дотепер не склалося. Функціонування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва в такому вигляді, як він зараз існує та інтерпретований у нормативних актах, вбачається досить неадекватним реаліям сучасності. У свою чергу, при імплементації відповідних механізмів регулювання в зовнішньоекономічній діяльності промислового виробництва відсутній системний підхід до

реформування держаних інституцій, які б належним чином сприяли розробці раціональної структури національного господарства не тільки в поточній або середньостроковій перспективі, а і сприяли б реалізації стратегічних цілей національної економіки на довгострокову перспективу.

Методологія проведеного дослідження формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва належить насамперед до спеціальної методології, яка безпосередньо орієнтована на пізнання конкретних галузей знань, які ґрунтуються, крім легітимних законів розвитку щодо наукового знання загалом, ще й на певних законах, які діють у відповідних спеціальних науках і проявляються шляхом використання спеціальних емпіричних методів для дослідження: економічних, статистичних, інформаційно-аналітичних, відповідного системного аналізу тощо.

Розглядаючи питання спеціальної методології, а методологія формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва відноситься саме до такої, розглядалась науковцем Л. Пісьмаченко [6], яка сформувала логічноструктурну схему для представлення процесу наукового пізнання, алгоритмізувала методіку дослідження, представила механізм дослідження сучасного стану й тенденцій регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва [6]. Специфічною особливістю авторського підходу було представлення функціонального й результативного етапів, розробка на концептуальному рівні ефективного механізму дослідження сучасного стану й напрямів удосконалення механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Загалом, погоджуючись із поглядами інших вітчизняних науковців на процеси дослідження, пропонуємо представлені підходи до інтерпретації змісту методології формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва подати на основі структуризації цього поняття (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Структурна схема методології формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: [6-7].

Наявність актуальної проблеми викликає потребу її наукового обґрунтування, яке передусім визначає перспективну необхідність цілісного визначення його предмета. Таким чином, основним моментом у проведенні дослідження проблеми в напрямку формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва є вибір відповідного предмета дослідження – «зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва».

Оскільки загальна методика проведення дослідження передбачає поетапну реалізацію відповідних пізнавальних дій щодо налагодження взаємозв'язку предмета з об'єктами (тобто механізмом регулювання) й суб'єктами (відповідними органами державної влади та контролю; певними недержавними органами у сфері зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва; суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва), які на насамперед мають слабо структурований вигляд, то за таких умов предмет, об'єкт й суб'єкт представляють змістовий базис проведеного дослідження.

У свою чергу, характер представленої проблеми визначається головною метою і завданнями проведеного дослідження. Тобто мета вказує, на що орієнтовані наші зусилля та чого варто очікувати на завершальному етапі проведеного дослідження. Наші зусилля орієнтовані насамперед на визначення ключових напрямів модернізації регуляторної політики зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та їх теоретико-методологічного обґрунтування. З метою отримання позитивних результатів від поставленої мети нами були систематизовані завдання її досягнення, а саме: своєчасно проаналізувати та оцінити тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва під впливом екзогенних та ендогенних факторів, дослідити можливі ефективні механізми її реалізації.

Цей етап дослідження визначає той концепт, у координатах якого проводитиметься вивчення предмета дослідження. Практичної завершеності також додають складові загальнонаукових і функціонально-прикладних методологічних підходів.

Отже, представлена наукова концепція проведеного нами дослідження передбачає: на методологічній основі проведення аналізу стану регуляторної політики зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та механізмів її реалізації ідентифікувати базові проблеми в системі регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, що заважають якісному соціально-економічному розвитку держави і зменшують рівень її

конкурентоспроможності в реалізації міжнародної економічної інтеграції; надати пропозиції щодо реформування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Таким чином, методологія кожної із наук не обмежується визначеною в науковій сфері загальноприйнятої парадигми, специфічними особливостями імплементації її принципів, проявів фундаментальних положень тощо. Становлення наукових принципів та актуальних підходів дослідження, які належним чином забезпечують розробку логічної, внутрішньої взаємоузгодженої системи економічних знань, які насамперед адекватно представляють різні аспекти соціально-економічних процесів, які постійно змінюються із прискоренням пропорційно до динамічних процесів глобалізації та інформатизації [11], безпосередньо потребує використання, разом із загальноприйнятими підходами, диверсифікованих методів проведення дослідження та поглибленого системного погляду на визначену проблему. Представлений підхід дає можливість не тільки визначити стан певних елементів і їх сукупностей, а також ідентифікувати взаємозв'язки між такими елементами, тобто визначити їх взаємодію.

Отримані результати дослідження у визначеному напрямі узагальнюють представлені розробки провідних науковців і практиків, що присвячені відповідним методологічним аспектам щодо формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, можуть слугувати ключовою основою для представлення нормативних і методичних документів для різного рівня державного регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності, насамперед концепції формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та відповідної стратегії щодо її реалізації.

Рано або пізно різні країни світу проходили через соціально-економічні складнощі та різні проблеми. Проте глибина та тривалість отриманих кризових явищ у таких країнах були передусім неоднаковими. Така відмінність, на наше переконання, перебуває не лише в дії загальновизначених об'єктивних

обставин, що пояснюється глибиною представлення і належним урахуванням і нейтралізацією прояву негативних факторів, які активізували соціально-економічні проблеми. Серед ключових кризових явищ, які активізувалися раніше й зумовлюють руйнівні процеси в національній економіці, нами актуалізовано увагу на відсутності кваліфікованого, комплексного аналізу соціально-економічних явищ і адекватної дії відповідних державних регуляторів. Визначені інтеграційні процеси актуалізували роль різних економічних законів і фінансових категорій. У свою чергу, вони суттєво поглибили наслідки щодо неефективного використання наявних ресурсів зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Дослідження проблем регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва доводить, що динамічний процес державотворення насамперед не є статичним й однозначно визначеним. Він перебуває на етапі постійного розвитку, проведення організації та реорганізації, відповідного творчого пошуку напрямів удосконалення відповідних систем державного регулювання і певних її складових. Досить проблемним, а іноді і кризовим для суспільства [8] є безпосередньо пошук оптимальних напрямів державного устрою відповідними державами та Україною зокрема. Безумовно, відчутним є вплив оточення промислово різнопланових розвинутих й економічно досвідчених країн на молоду державу.

За період незалежності України зміст її соціально-економічної політики сформувався в зовнішньоекономічних координатах. Отже, враховуючи існуючі методологічні підходи до проведення дослідження, головною складовою, яка потребує оптимального методологічного забезпечення, є насамперед механізм реалізації зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва (рис. 2.2), а саме розробка системи методів регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, що становлять механізми державного регулювання і забезпечуються безпосередньою реалізацією зовнішньоекономічних відносин промислового виробництва на засадах реалізації поставлених завдань з метою досягнення обґрунтованої мети.

Методологію формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва вважаємо за необхідне систематизувати за основними складовими, насамперед на методологічні завдання і напрями їх врегулювання, які дозволяють конкретно сформулювати напрями модернізації механізму реалізації зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Методологічні підходи до формування ефективного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: розроблено авторкою.

Зауважимо, що представлена в межах нашого дослідження діяльність містить специфічні риси нелінійної прямої залежності. Представлені рівні зміни для однієї незалежної або відносно незалежної властивої характеристики не призводять відповідно до рівного або пропорційного змінювання протилежної. На етапі проведеного дослідження ідентифіковано ефект щодо нестійкого характеру функціонування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Це пояснюється передусім тим, що за практичної відкритості такої системи й відсутності впливу сформованих сил, у представленій детермінованій системі безпосередньо виникають хаотичні процеси. Причиною для появи такої хаотичної взаємодії є насамперед нелінійність такої штучно сформованої системи. У свою чергу, активізація штучності суттєво підвищує її нелінійність.

Досліджуючи механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, нами зроблено певні висновки системного характеру, тобто: 1) досліджуваний механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва є відкритим, нелінійним і паліативним (проблемним), у якому можлива диверсифікованість. За умови, коли в перспективі такий механізм буде настільки ж консервативним, як у сучасних умовах, то проаналізовані процеси матимуть специфічну особливість періодичності та зворотності й непрогнозованості; 2) реакція досліджуваного механізму не є пропорційною використовуваному впливу. Суттєві зусилля країни приводять до незначних результатів. Системна суперечність державного регулювання полягає в порівняно слабкому механізмі впливу (за мотивацією, узгодженістю інтересів) та прискорюванні еволюційності. Тобто головною причиною є нелінійність такого позитивного зворотного зв'язку.

Таким чином, принцип ідеологізації не працює (представлені складні завдання не вирішуються через врегулювання простіших). Тобто синергія конструктивної та деструктивної інтерференції можливих впливів механізму

регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва потребує перегляду поглядів на можливу випадковість, досягнення (відсутність) необхідного порядку, отриманого прогнозу поведінки для такого механізму.

Загалом за результатами проведеного аналізу доцільно зробити проміжний висновок, що логічне ускладнення об'єкта механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва насамперед потребує системного мислення на шляху реалізації механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Також зауважимо, що ефективність використання інструментів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва полягає не тільки в кількості використаних регуляторів, а насамперед у якості їх злагодженого взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємообумовленості. Отримана суперечність діючого підходу «спроб та помилок» до імплементації механізмів і методів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та наявність значної кількості проблем, що виникають у сфері проведення реалізації зовнішньоекономічних відносин також свідчить про потребу в пошуку інноваційних науково-методологічних підходів, наприклад, системно-синергетичний підхід до дослідження проблем механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Аналіз сучасної ситуації засвідчує, що економіка України перебуває в стані досить глибокої затяжної кризи. Передусім основними причинами такого соціально-економічного стану є проблеми, які були безпосередньо успадковані країною від минулої адміністративно-командної системи; наявне неефективне використання методів державного регулювання економікою загалом і зовнішньоекономічною її складовою безпосередньо, із суттєвим переважанням акцентів захисту й підтримки вітчизняних галузей і напрямів реалізації зовнішньоекономічної діяльності для «латання дір» і лобіювання інтересів вітчизняного бізнесу на більш вищих рівнях влади. Отже, Україна отримала дисбаланс економіки, певну асиметрію в розвитку регіонів країни,

політичну напруженість, соціальний дисбаланс, які свідчать про потребу в пошуку інноваційних підходів до врегулювання проблем механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

У межах представленої нами теми дослідження необхідність застосування саме системного підходу обумовлюється певною суперечністю існуючого використовуваного підходу «спроб та помилок» до імплементації механізмів і методів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, наявністю дискусії щодо пріоритетів провадження міжнародної інтеграції України, суттєвої кількості проблем у напрямку практичної реалізації інструментів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Раціональність використання саме системного підходу можна також доповнити ефектом синергії щодо факторів, які регулюють відповідні зовнішньоекономічні відносини та зовнішньоекономічну діяльність промисловості. Змістовне наповнення синергетичного ефекту ми насамперед вбачаємо в активізації впливу на результат певних спеціально врегульованих екзогенних факторів. Також деякі із факторів можуть активізувати дію інших факторів і зумовити появу нових факторів, які кожного разу потребують регулювання.

Інтерес до імплементації «синергетичної парадигми» пояснюється перспективною можливістю на теоретичному рівні доповнити підходи, які орієнтовані на визначення урівноважених станів, тому вважаємо доречним дослідити складові, які перебувають у стані кризи, та виробити сукупність заходів, які повинні бути орієнтовані на утримання їх шляхом реалізації системи в межах використання раціональних параметрів. Можливість визначення критичних точок системи сприяє встановленню поведінки системи в більш складний період існування та розвитку.

Наукові публікації у сфері імплементації системного підходу, а також системного аналізу й методів, які забезпечують загальні принципи системності, показують, що паралельно із загальною теорією систем, що досліджує найбільш загальні та актуальні для такої системи положення,

досить широкого розвитку набув саме спеціальний напрям для системних теорій, який відповідно охоплює інформаційну сферу, системний підхід, аналіз, ефект синергетики й інші. Використання положень щодо спеціальної системної теорії певним чином дозволяє дослідити основні складні системи як комплексний механізм. Певна обмеженість використання дослідниками зазначеного методологічного конструкту на етапі дослідження проблем регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва підкреслює перспективну актуальність такого досліджень.

Головні труднощі щодо механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва значною мірою пов'язані зі значною кількістю складових його елементів, насамперед різноманітних методів, різних інструментів, дієвих засобів регулювання, що перебувають у постійному динамічному русі й розвитку. Раціональне їх представлення безпосередньо потребує врахування обставин, що виникають, чинників, тенденцій, наявних закономірностей. Таким чином, у системі міжнародних відносин проводиться аналіз: наскільки відповідні національні механізми регулювання відповідають встановленим завданням діючої економічної політики та імплементуються до системи світових господарських відносин. У цьому контексті актуальним на методологічному рівні є упорядкованість складових компонентів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Класифікація існуючих методів та інструментів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва є концентрованим вираженням саме системного підходу. Таким чином, для якісного аналізу явищ зовнішньоекономічної діяльності сприяє поєднанню критеріїв та ознак. Відповідно представлення у наведеній класифікаційній мережі одного з таких станів дає практичну можливість подати практично функціонуючу модель для явищ регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва на певному проміжку часу або ж модель регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яка є безпосереднім

орієнтиром для її трансформацій. Тобто мається на увазі проведення перегрупування критеріїв та ознак, а також затвердження їх певного поєднання [7]. Логічність та методологічну орієнтованість для проведення системного аналізу регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва в загальному вигляді представимо такими етапами (рис. 2.4).

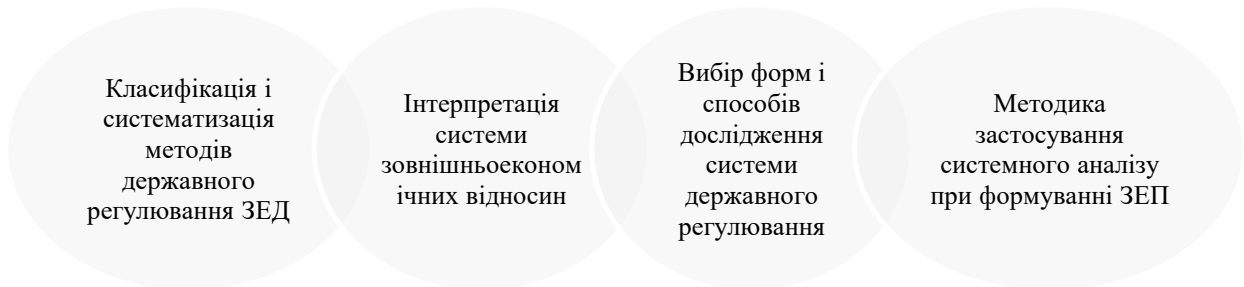

Рис. 2.4. Методологічна послідовність системного аналізу регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: побудовано авторкою.

Представлений у такому вигляді комплексний системний аналіз визначених явищ регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва не тільки відкриває простір для проведення якісного аналізу, а і сприяє реалізації кожного наступного кроку до проведення аналітичного опису механізму злагодженої взаємодії в моделі механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва [7]: до теоретичного формування відповідних методик, розробки відповідних методичних рекомендацій щодо їх імплементації, положень у напрямку формування практичних заходів, їх врегулювання на основі розроблених інноваційних моделей тощо.

Проблемність реалізації такого процесу, на нашу думку, полягає в диверсифікованій ієрархії зв'язків безпосередньо по горизонталі між різними державами, галузями, сферами, регіонами, суб'єктами господарювання вертикальними зв'язками на етапі функціонування відповідних товарних ринків, враховуючи різні елементи, які їх формують. Враховуючи вищевикладене, досить актуальним є групування встановлених зв'язків між

учасниками з необхідним рівнем узагальнення або ж їх деталізації. Саме неврахування факторів, практичне незнання їх взаємозв'язків певним чином призводить до викривлення належної інформації про сучасний стан соціально-економічних процесів, а досить суттєва кількість об'єктів проведеного дослідження суттєво розпорошує зусилля для науковців, заважаючи акцентувати увагу на актуальних факторах. Так, на засадах невизначеності й недостатності актуальними є узагальнення необхідних знань [11], спричинених нейтралізацією можливих прогалин у дієвому інформаційному забезпеченні, та подальше використання необхідних методів проведеного дослідження.

Акцентуємо увагу на необхідності врахування того, що ефективна економічна система спроможна до саморегуляції або ж процесу адаптації. Вона також не дозволить входження недоліків у механізми її функціонування та зорієнтує відповідний механізм до такого стану врегульованості її складових елементів, при якому практично всі вони набували безпосередньо характеру практичної доцільності (у свою чергу, іноді в обхід визначеній меті й принципам механізму регулювання). Саме це означає, що за умови неефективного регулювання зовнішньоекономічна діяльність промислового виробництва буде компенсувати так звану «неефективність» шляхом пошуку альтернативних перспективних можливостей та вийде за межі державного контролю. Підкреслимо, що в авторському підході ми відповідну синергетику не ототожнюємо із самоорганізацією та нелінійністю.

Серед факторів складності та, своєю чергою, перспективності проведення дослідження механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, доцільно виокремити синтез дії щодо впорядкування відповідної системи державного регулювання та самоорганізації зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. За умови раціонального їх співвідношення ефект синергії, а саме перевищення кінцевого ефекту порівняно з простим представленням ефектів від конкретної дії певних інструментів механізму регулювання

зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва [12], дасть набагато кращий результат від використання ресурсів державного регулювання. Такий ефект насамперед залежить від рівня якості представлених пріоритетів у мінливості механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, встановлення досконалої внутрішньої взаємозалежності та взаємовпливу встановлених задач, які вирішуються на етапі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, вчасного використання або ж відміни встановлених регуляторів. Таким чином, мета та завдання механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва лежать в основі визначеного ефекту синергії. Використання належних синергетичних зв'язків на етапі імплементації системного підходу [1] забезпечує поступовий перехід від технології лінійного планування до ефективного програмування в державному регулюванні.

Таким чином, по-перше, механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва необхідно тримати в контрольованому стані, тобто в контексті параметрів, які мають забезпечувати та належним чином зберігати стійкість регулювання; і по-друге, використовувати методологічні підходи, які постійно полегшуватимуть вибір ефективного рішення і представлення питань, від яких безпосередньо залежить визначення відповідних стартових параметрів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Отже, у процесі проведення дослідження нами зроблено висновки, що використання системно-синергетичного підходу до здійснення аналізу механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва є найбільш конструктивним із емпіричних напрямів системних досліджень. Саме він орієнтує науковців не тільки на констатацію конкретних закономірностей функціонування та стійкого розвитку механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, а й розробку дієвої методики організації процесу прийняття

рішень на засадах взаємозв'язку та злагодженої взаємодії факторів, які перебувають у постійному русі. Така методика потребує проведення залучення знань і досвіду провідних фахівців різних сфер знань та використання різних методів дослідження, організації системного аналізу безпосередньо механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та оцінки отриманого синергетичного ефекту від імплементації елементів такого механізму.

Головним моментом є ідентифікація та врахування синергетичних зв'язків [13-14], адже саме вони сприяють підвищенню рівня ефекту спільної дії складових компонентів механізму та забезпечують різного роду емерджентні властивості механізму, її комплексність (доповнюють або ж беруть безпосередньо на себе недостатні функції, щоб свідомо або несвідомо ліквідувати відсутніх елементів).

Не враховуючи логічні переваги для проведення системного аналізу, до сьогодні такий методологічний компонент у механізмі регулювання зовнішньоекономічної діяльності застосовується недостатньо, а ефект щодо пролонгованої дії механізмів державного регулювання оцінюється за визначеними результатами фактично. У свою чергу, у методології проведеного дослідження напрямів зростання результативності механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва пропонуємо використовувати алгоритм системного аналізу, який сприятиме активізації процесу регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва зрозумілим, гнучким, орієнтований на визначені потреби прийняття виважених управлінських рішень і проведення оцінювання їхньої якості.

На першому, початковому етапі методологічного алгоритму проведення системного аналізу доречним вбачаємо концептуальне визначення механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. На другому етапі – представлення взаємозв'язків між складовими компонентами системи й ідентифікація рівня їх безпосередніх взаємозалежностей. На етапі аналізу взаємодії складових компонентів у механізмі регулювання

зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва необхідно враховувати їхній внутрішній зміст, що представляється у їх функціях: головних та другорядних (або ж допоміжних, паралельних) щодо визначеного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Враховуючи, що складові компоненти такого механізму виконують автономну функцію, безпосередньо характеризуються специфічними властивостями, зумовленими ендогенними факторами, ознаками, конкретно локалізовані щодо об'єкта використання, деколи є обмеженими певними часовими інтервалами дії, належним чином регламентовані специфічним нормативно-правовим забезпеченням, актуальності набуває формування моделі системи з безпосереднього узгодження дії складових елементів і підпорядкованості різних функціональних компонентів, кожен із представлених елементів якої також несе відповідальність за конкретні структурні властивості визначеного компонента загалом [15] і підпорядковує основній меті.

Наступним етапом для реалізації методологічного алгоритму є отримання синергетичного ефекту. Оскільки елементи такої системи мають спроможність взаємодоповнювати один одного, то зміни або ж припинення певних дій одного з елементів неминуче відображається на різного роду взаємопов'язаних складових елементах.

Останнім етапом щодо реалізації методологічного алгоритму є сприяння забезпечення стійкої функціонування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Оскільки тільки ключові елементи на етапі гармонійної рівноваги можуть певним чином підтримувати необхідне «життєзабезпечення» такого механізму, тому підтримка принципу адаптивності механізму є ключовою умовою для формування балансу й забезпечення стійкості і стабільності механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Це відповідним чином досягається забезпеченням необхідних інформаційно-технологічних зв'язків згідно із зовнішнім для механізму середовищем шляхом формування конкретного переліку елементів, які певним чином відповідають за необхідний потік інформації в безпосередньому і зворотному напрямі [16].

Отже, важливими ключовими складовими реалізації методологічного алгоритму за різного рівня агрегації є різні підсистеми, складові компоненти, елементи механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. У механізмі регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва відповідні підсистеми забезпечують ключові напрями соціально-економічного розвитку на довгострокову перспективу. Таке забезпечення реалізується механізмами державної політики в контексті використання засобів зовнішньоторговельної політики, виваженої політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, митної політики й т. ін. Кожна із представлених підсистем складається із ключових складових компонентів, відповідно кожен із яких орієнтований на свою мету, стратегічні завдання; об'єкти, до яких вони використовуються; суб'єктів, які також залучаються; засоби, якими оперує така політика. Кожен із представлених компонентів являє собою динамічну систему елементів та взаємозв'язків між основними частинами і, у свою чергу, є підсистемою механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Схематично концептуальна структура такого механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва представлена на рис. 2.5.

Визначені функціональні підсистеми являють собою так звані функціональні компоненти, які безпосередньо складаються з різних функціональних задач та підскладових. Отже, наприклад, зовнішньоторговельна діяльність поділяється на визначену експортну та імпортну зовнішньоторговельну діяльність і включає митну політику. Таким чином, експортна зовнішньоторговельна діяльність врегульовує завдання щодо підвищення рівня конкурентоспроможності відповідних національних товарів на відповідні зовнішні ринки, становлення екзогенних та ендогенних умов забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств; налагодження структури експорту тощо.

Рис. 2.5. Функціональна структура механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: побудовано авторкою.

Визначаючи ключові складові елементи механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та взаємозв'язки між ними, доцільно дотримуватися конкретної послідовності дій, які визначаються як сукупність взаємопов'язаних операцій. Отже, більший рівень деталізації такого процесу, тим самим є адекватнішою реальним умовам функціонування представляється відповідний досліджуваний механізм.

Представлена теоретична модель механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва має бути представлена в контексті більш узгодженого стану з урахуванням стратегічних цілей її формування, фактичного стану визначених компонентів

механізму, специфічних особливостей врегулювання певних задач на засадах використання методики системного аналізу різних компонентів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. В умовній схемі представлені загальні стадії системного дослідження і врахування найважливіших етапів представленого процесу (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Методика проведення системного аналізу компонентів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: побудовано авторкою.

Проведений системний аналіз є дієвим інструментом для здійснення наукового обґрунтування динамічного процесу прийняття рішень на етапі врегулювання складних проблем із реалізацією належного синергетичного ефекту. Специфічна особливість полягає насамперед у тому, що сукупність заходів відбирається таким чином, щоб сформувати належні умови для

ефективного використання наявного потенціалу кожної зі складових елементів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Тобто така ідея передбачає отримання максимальної економічної ефективності за мінімальності використання державно-управлінських заходів. Отримана синергія в механізмі регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва представляє стратегічні переваги, які виникають на етапі вдалого й найбільш раціонального використання сукупності заходів, позитивний ефект від яких суттєво перевищує загальний ефект від дії конкретного інструмента механізму державного регулювання [17]. Таким чином, ефект синергії безпосередньо залежить не стільки від абсолютної кількості та інтенсивності використовуваних інструментів, скільки безпосередньо від механізму їх взаємозв'язку й практичного взаємодоповнення.

Це відповідно можуть бути фінансово-економічні методи, які належним чином доповнені адміністративними регуляторами, враховуючи технологічні зв'язки, різного роду регіональні традиції й перспективні можливості, певним чином балансують із дотриманням соціально-економічних інтересів усіх учасників механізму (держави і суб'єктів господарювання). Однак замало лише провести вибір інструментів регулювання – адже всі такі інструменти повинні бути оптимально узгоджені за визначеною метою і напрямом дії, що синхронізовані в часовому лазі.

Вищенаведене доводить, що одним із найбільш прийнятних підходів, який дає перспективну можливість повноцінно проаналізувати проблеми щодо налагодження взаємодії різних методів, інструментів, стратегічних засобів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, рівня їх суперечливості на певний момент часу, основних зрушень у визначних пріоритетах однієї із групи інструментів відповідно над іншою є відповідно системно-синергетичний підхід.

Саме синергія може досить позитивно впливати в разі достовірно визначених ключових методів регулювання і ефективно визначених другорядних методів, які врегульовують безпосередньо дію ключового

методу в напрямку забезпечення отримання позитивного результату. Синергія також може бути досить негативною у випадку неправильного використання або ж недосконалості методів та інструментів регулювання.

Отже, розглядаючи механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, можна виділити такі ключові види синергії, які сприяють проведенню раціональному використанню наявних ресурсів держави і відповідних суб'єктів механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: синергія щодо узгодження цілей для держави й суб'єктів господарювання, також синергія механізмів розвитку конкурентоспроможності підприємств, отримана синергія взаємодії між державою і суспільством. Досягнення різних видів синергії в механізмі регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва приведе до формування загального синергетичного ефекту. Сформульовані методологічні підходи також окреслюють напрям щодо системно-синергетичного бачення на етапі дослідження, однак не менш важливими є інтерпретація методологічних прийомів, які застосовуються до відповідних об'єктів дослідження.

2.2. Концепція регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Активізація міжнародних трансформаційних явищ і прагнення України повноцінно використовувати інтеграційні переваги для стійкого соціально-економічного розвитку країни насамперед зумовлено потребою не тільки на постійній основі робити перегляд і корекцію поставлених державою та загалом суспільством стратегічних цілей і пріоритетів, а також сприяння удосконаленню відповідно до певного часу та глобальних викликів ефективних механізмів для їх реалізації. Важливою тенденцією сучасності, яка впливає на динамічні зміни внутрішнього й зовнішнього середовища, стала передусім глобалізація. По-перше, вона сприяє сталості розвитку перспективних стратегічних можливостей, по-друге – ставить його під певну

загрозу. Сприяючи формування необхідних умов для забезпечення сталого розвитку, саме Україні як країні, яка перебуває на етапі розвитку, необхідно нейтралізувати нерівноправність у існуючих відносинах між нею та більш потужними й розвинутими учасниками світового господарства.

Діюча система світового розподілу праці, також світової торгівлі та кредитування різними міжнародними фінансовими організаціями сформована так, що країни, які перебувають на етапі розвитку, практично не мають перспективної можливості без різних радикальних змін у соціально-економічній стратегії та тактиці покращувати свій стан. Таким чином, сильні країни, виборюючи свої економічні вигоди, здійснюють тиск на слабших конкурентів більш дешевими, надійними і якісними товарами, цим самим витісняючи їх зі своїх вітчизняних ринків і погіршуючи їхній стан, проводячи експлуатацію наявних місцевих ресурсів, використовуючи сучасні методи нееквівалентного обміну та генеруючі національні ринки, враховуючи переважно особистий інтересів. Тобто це означає, що без конкретних дієвих заходів замість наявного стану сталого розвитку генеруються деструктивні соціально-економічні процеси.

Актуалізація позицій країн на теренах відкритої економіки, яка обтяжена кризовими процесами, формуючи інновативну зовнішньоекономічну стратегію, враховуючи зміни ключових пріоритетів і перспективних можливостей динамічного процесу глобалізації, злагоджених і ефективно використаних власних механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, дієвості і скоординованості інструментів впливу держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, своєчасного контролю за алгоритмом досягнення стратегічних і поточних цілей зовнішньоекономічної діяльності промисловості та оперативного корегування відповідних управлінських рішень. Це обумовлює перспективну необхідність перегляду діючої концепції регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва з метою максимально ефективного імплементації державного управлінського ресурсу в контексті забезпечення довгострокового та стійкого соціально-економічного розвитку країни, враховуючи підвищення рівня лібералізації національної економіки.

Змістове наповнення концептуальних підходів щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва являє собою проєкцію легітимної сукупності взаємозв'язаних та взаємообумовлених ознак зовнішньоекономічної діяльності, що формується на засадах перспективних можливостей, актуальних вимог щодо досягнення визначених стратегічних цілей й сприяння обґрунтування кількісно-якісних властивих характеристик соціально-економічних умов та дієвих результатів [18]. Насамперед від реалістичності, цілеорієнтованості та однозначності розроблених цілей, конкретного розуміння представлених шляхів, визначених засобів і методів їх досягнення, злагоджених механізмів щодо державного регулювання безпосередньо залежить результативність такої діяльності.

Сучасна концепція регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва потребує розгляду інноваційних підходів, сформованих на принципі належного якісного розвитку системи державного регулювання відповідних товарних потоків на вітчизняному ринку, формування сприятливих умов для безпосереднього виходу національних товарів на міжнародні ринки. Тобто існуючий економічний принцип щодо кількісного зростання, на якому сформований сучасний ринок, практично себе вичерпав і не відповідає встановленим завданням стійкого розвитку.

У сучасних умовах Україна не має конкретної й зрозумілої моделі щодо економічного розвитку безпосередньо у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що обґрунтовано визначала б необхідні стратегічні й тактичні пріоритети національної економіки загалом та промисловості зокрема, і яка передбачала б системний розвиток для суспільства. Важливим фактором має слугувати диверсифіковане й системне стимулювання процесу виробника національної промислової продукції, який певним чином забезпечив би концентрацію внутрішнього ринку необхідними товарами промислового виробництва, підвищення високотехнологічного експорту, формування робочих місць та збільшення податкових перерахувань до відповідних бюджетів.

До сьогодні стимулювання безпосередньо національного виробника має практично точковий, декларативний характер. Зазвичай воно обмежується відповідними коротко- або ж середньостроковим стимулюванням певних галузей промисловості, що загалом мало впливає на ситуацію в глобальному і стратегічному аспектах. Отже, доцільно стверджувати про перспективну необхідність розробки на території України більш відкритого, зрозумілого та реального плану практичних дій щодо системного відродження промислового виробництва, залучення належних інвестицій, налагодження бізнес-клімату та розробка інших обов'язкових заходів для стимулювання промислового виробника.

Таким чином, у сучасних умовах значна кількість національних виробників безпосередньо перебуває в досить складних умовах, які безпосередньо не дають змоги розробити належні стратегії і розвивати промислове виробництво. За представленими розрахунками Світового банку, Україна перебуває на 152-му місці у світі за показником легкості ведення бізнесу. Тобто це означає, що представлені на ринку національні виробники перебувають у значно гірших умовах, ніж значна більшість представників світового бізнесу. У результаті суспільно-політичної та соціально-економічної нестабільності, відповідного адміністративного тиску на різних представників бізнесу можуть сформуватися умови вимушеного скорочення бізнесу або його закриття. Тож, основне місце продукції для національного виробника посідають саме імпортні аналоги.

З огляду на зазначене без представлення чіткого, більш доступного і цільового плану дій стосовно використання насамперед зовнішньоекономічної складової, орієнтованої на підтримку та постійне стимулювання вітчизняного виробника, однак Україні не вдається подолати суспільно-політичну й фінансову кризу й розробити ефективну модель для соціально-економічного розвитку нашої держави для поступової імплементації її безпосередньо на практиці.

Для мінімізації рівня необхідності регулювання бізнесу значна увага органів влади має концентрувати увагу на зростання рівня якості ведення бізнесу через активізацію різних факторів розвитку та організації саморегулювання.

Представлений підхід також передбачає, що держава, акцентувавши увагу на зростанні результативності виконання ключових функцій у сфері захисту соціально-економічних інтересів, у кінцевому підсумку позбавить національну економіку різних надлишкових важелів для державного регулювання, паралельно оптимізувавши різні функції представників органів влади.

Міжнародний суспільний досвід переконує, що процес саморегулювання є більш ефективною мірою та формою контролю різних учасників вітчизняного ринку, аніж державний контроль. У країні з розвинутою економікою організації саморегулювання підприємницької діяльності визначається як головний елемент більш загальної системи процесу регулювання бізнесу [19], що належним чином доповнює й навіть у певні моменти заміняє систему державного регулювання.

Отже, механізм щодо реалізації відповідної концепції включає декілька головних компонентів, які суттєво підвищують актуальні перспективи досягнення визначених нами цілей: представлення як об'єкта регулювання промислового товарного ринку і з урахуванням його особливостей; розробка сукупності інструментів реалізації системи державного регулювання; імплементація парадигмальної комбінації різних стратегій протекціонізму, відповідного рівня конкурентоспроможності й поступального розвитку на повноцінному інтеграційному рівні функціонування суб'єктів бізнесу, реформування митно-податкового механізму, активізованого регуляторними нетарифними методами й фінансовими механізмами, модернізація інституційного механізму із впровадженням методології контролінгу відповідних зовнішньоекономічних процесів як динамічної системи управління кінцевими цілями й конкретними прогнозованими результатами, які дозволять суттєво підвищити рівень інформативності й ефективності регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Реалізація представленої методології контролінгу також дозволить належним чином оптимізувати інституціональну складову регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, доповнивши ресурси відповідних державних органів ресурсами від громадських

організацій; реформувати механізм інформаційного забезпечення регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва з єдиним загальнодержавним центром координації (рис. 2.7).

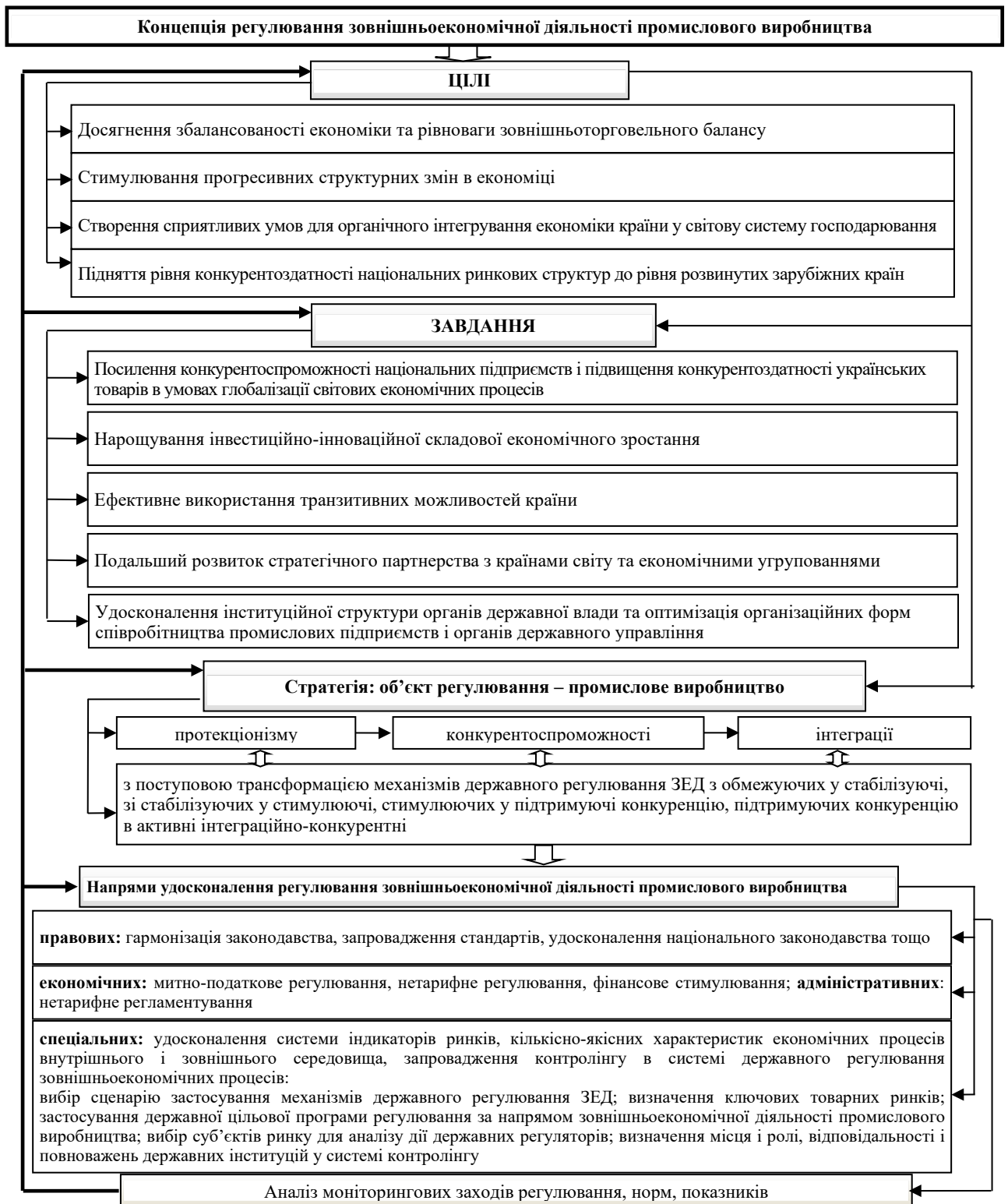

Рис. 2.7. Концепція регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: [16; 18].

Враховуючи те, що за умов постійної нестабільності ринкова економіка згенерувала тенденцію до поступового наростання хаотичних неконструктивних явищ та, у свою чергу, досить легко піддається відповідному державному впливу, відповідно до найбільш успішної варто віднести стратегію щодо активного втручання держави на перших етапах реформування промислового виробництва з поетапним перерозподілом частини управлінських функцій відповідним приватним суб'єктам господарювання у міру їх практичної готовності до такого процесу.

Національна економіка, формуючи найбільш вигідні позиції в мінливому глобалізаційному середовищі, передусім повинна максимально орієнтуватись на передумови досягнення запланованих результатів, сприяти запобіганню негативних впливів геоекономічних процесів, що виникають. Таким чином, особливого значення на етапі реалізації змодельованої нами концепції набуває саме сценарний підхід, який орієнтований на врахування ієрархії цілей і розробки завдань, формування логічно-структурної схеми алгоритму реалізації завдань, ідентифікації переваг і можливих загроз, сильних та слабких сторін України в сучасному геоекономічному просторі, сприяти практичному поєднанню соціально-економічних інтересів держави й бізнесу, згенерувати надійну інформаційну платформу, яка повинна орієнтуватись на підвищення результативності прийняття рішень.

Використання такого підходу в умовах реалізації представленої концепції регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва значно підвищить реалістичність, оперативність та стратегічність коригування інструментів її реалізації в контексті стратегії підвищення результативності промислового виробництва.

Ключовим фактором негативного впливу на регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва є недотримання балансу внутрішньо- і зовнішньоекономічних стратегій і змішування стратегічних і тактичних заходів.

Таким чином, сучасне прагнення для України інтегруватися в міжнародні європейські структури насамперед потребує розробки й реалізації такої динамічної моделі відносин між державою і бізнесом та ефективного управління ними, яка б сприяла активізації бізнес-процесів у національній економіці країни. Безпосередній напрям до досягнення національного успіху передбачає використання адаптивних підходів до розробки економічних стратегій, комплексного поєднання звичайних і специфічних заходів соціально-економічної політики, представлення критеріїв та відповідних часових меж, за яких відповідні набори інструментів належним чином зберігатимуть їх ефективність. Для підвищення результативності на етапі стабілізації та розвитку національної економіки варто проводити впровадження економічної стратегії, кожен із представлених етапів якої орієнтується на вирішення попереднього етапу й формує ключові передумови для логічного переходу до наступного.

Отже, для забезпечення зростання ефективності регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва доцільно відповідну концепцію формувати з урахуванням існуючого рівня розвитку промисловості, легітимного законодавчого, соціально-економічного та технологічного базису для імплементації стратегії розвитку із надійним алгоритмом трансформації механізмів регулювання, ключових перспектив реалізації нових механізмів, розрахованих на стратегічне формування розвинутої країни враховуючи найкращі європейські традиції.

Економічна діяльність, що перебуває під впливом державного регулювання, є досить складною і динамічною системою та не піддається простому дослідженню. Звичайний експеримент над нею є також неможливий, адже ціна виникаючих помилок і прорахунків є досить високою. Таким чином, моделювання соціально-економічних процесів у сучасній системі державного регулювання є ефективним методом, який дає теоретико-практичне визначення існуючому процесу прийняття ефективних рішень. Такий підхід сприяє формуванню структури системи дієвих механізмів, який

містить у собі основні складові властивості механізму регулювання, дозволяє представити його більш детально, не здійснивши практичних кроків у регулюванні, однак оцінивши перспективні можливі наслідки.

Дієвими завданнями для процесу моделювання є: аналіз діючих механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва; економічне прогнозування результатів процесу регулювання, прогнозування розвитку соціально-економічних процесів безпосередньо в країні так і за її межами; формування управлінських рішень на різних рівнях управлінської ієрархії [20]. Практична методологічна допомога для сприяння врегулювання зазначених завдань є базисом для концептуальних узагальнень, розробка прогнозів на етапі прийняття відповідних рішень у контексті зростання якості регулювання.

Сучасними науковцями [19-21] економічні системи розглядаються як один із головних аспектів у проведенні моделювання змісту адекватності моделі, а саме відповідності розробленої моделі обраному об'єктові або ж процесу. Реалістичність такої моделі в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва є умовним поняттям, яке аналізується на основі визначеної відповідності її вагомим властивостям, які також відповідають меті проведеного дослідження і визначеній системі висунутих гіпотез. Як результат проведених досліджень, запропоновано проводити оцінювання:

- рівня емерджентності регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва (збільшення якості отриманого результату на основі досягнення певних локальних цілей). Тобто емерджентність обумовлена безпосередньою дією синергетичних зв'язків, що забезпечують зростання отриманого соціально-економічного ефекту;

- рівня динамічності механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, що передбачає зміни у часі параметрів та структури загальних складових регулювання під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього світу;

– рівня невизначеності напрямів розвитку соціально-економічних процесів у результаті імплементації регуляторних заходів, які володіють нелінійними, випадковими характеристиками. Проведення моделювання процесів і їх екстраполяція орієнтується на визначення можливості перебігу процесів або ж явищ для зменшення ризиків від їх невизначеності;

– неможливості ізолювання процесів, які відбуваються в динамічних економічних системах незалежно від існуючих процесів регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, для проведення своєчасного контролю за ними;

– реакції на нові фактори, які виникають. Перспективна спроможність механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва до активних і не завжди передбачуваних дій залежно від ставлення учасників механізму й самого механізму до таких факторів, способів та методів визначення їх впливу та інше.

Сучасними підходами до процесу організації моделювання в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва домінує підхід, який передбачає аспекти динамічності й раціональної поведінки учасників промислового виробництва в розвинутому ринковому середовищі. Такий підхід використовується для визначення планових показників із надходжень відповідних митних платежів до бюджетів за умов проведення різного роду соціально-економічних реформ.

Зі стрімким розвитком інформаційного суспільства та економіки суттєво зростають перспективні можливості розробки системи моделей на більш якісній і достовірній інформаційній основі, що на інтерактивному рівні можуть розробляти оперативну інформацію з метою її використання в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Отже, якість дії використаних регуляторів постійно зростає.

Прийняття ефективних рішень у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва доцільно представити як модель, сформовану на основі використання методу аналізу ієрархій [22] (рис. 2.8).

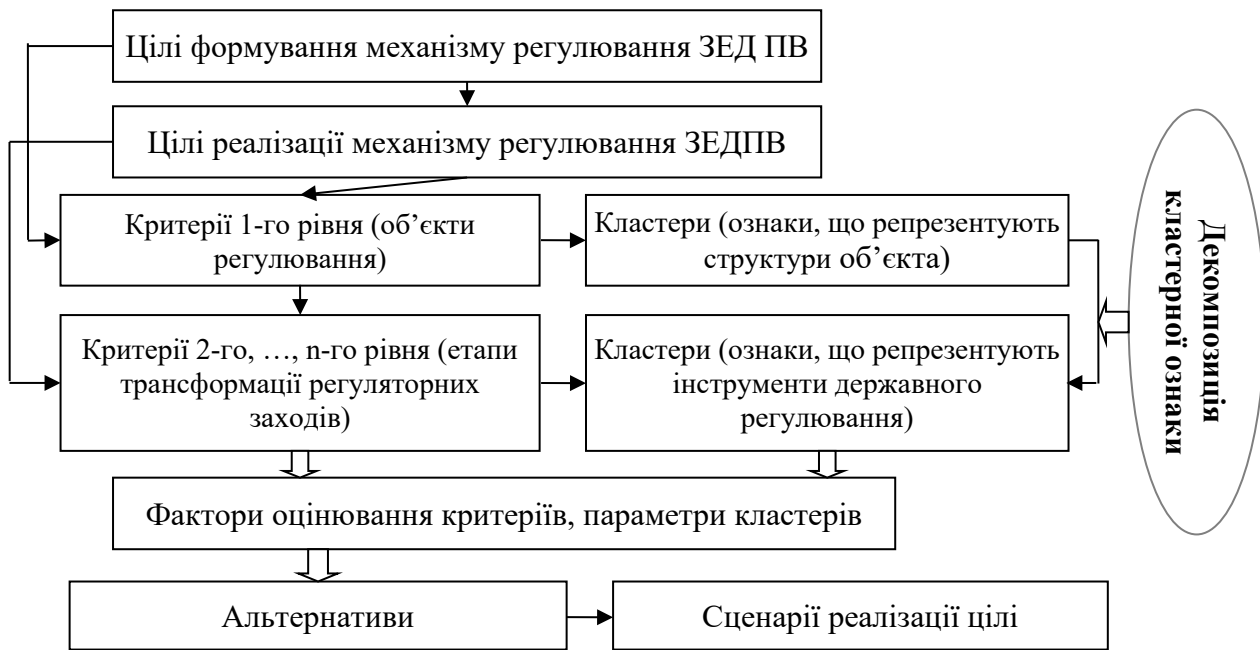

Рис. 2.8. Модель структури ієрархій у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: побудовано авторкою.

Визначення стратегічних цілей регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та їх конкретизації в стратегічних цілях щодо її реалізації насамперед потребує представлення ключових показників, які безпосередньо відображатимуть об'єкти безпосереднього впливу держави ключовими засобами зовнішньоекономічної політики. Таким чином, критерії 1-го рівня представлятимуть базові об'єкти регулювання, а саме, конкретні промислові ринки; критерії 2-го рівня представлятимуть механізми регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва залежно від стану промислового виробництва, які забезпечуються належними інституційними елементами; визначені критерії 3-го рівня – відповідні ресурси щодо забезпечення критерію більш вищого рівня (нормативні, фінансові, динамічні інтеграційні, організаційно-структурні й інші) тощо, які безпосередньо забезпечуються відповідними департаментами, надійними управліннями, відділами тощо. Проведення оцінювання за встановленими критеріями також потребують використання кластерів, які визначатимуть сконцентровану в загальній системі державного

регулювання групи, до якої належать: виважений стратегічний об'єкт щодо регулювання (промисловий ринок); відповідні об'єкти (ключові підприємства-виробники і їх інфраструктура); надійні державні інституції, у певну сферу повноважень яких також належать регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва за певною галузевою, регіональною, певною інтеграційною та іншою ознаками: відомства; науково-дослідні інститути; ЗВО та інші науково-дослідних установ, які взаємодоповнюють одне одного й суттєво посилюють різного роду управлінські якості для кожної з інституцій і кластера загалом.

Отже, кластерні моделі регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва можуть представляти певні групи об'єктів регулювання, які безпосередньо залучені у відповідних регуляторний процес (наприклад, департаменти, рівні управління, відділи та інші структури у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, громадські організації, населення, яке активно бере участь у врегулюванні проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва).

Визначені критерії та кластери визначають перспективні напрями й результати щодо інноваційної і модернізаційної діяльності в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Для забезпечення необхідної технологічної трансформації в таких кластерах мають бути представлені стратегії та сценарії їх реалізації, на основі яких мають бути сформовані умови для постійного стимулювання і орієнтації діяльності різних виконавців і учасників програми на безпосередню реалізацію поставлених стратегічних цілей [23]. Результативні кластери зазвичай мають більш розвинені зв'язки з більш схожими кластерами на рівні інших національних і міжнародних структурах. Поступове стимулювання процесу удосконалення державних і міжнародних зв'язків, використовуючи модель кластеризації може також стати ключовим напрямом для розвитку виваженої державної політики із проведення програмування процесу трансформації вітчизняного бізнесу.

Це дозволить в інтерактивному режимі сформувавши найбільш узгоджений із розумінням змісту проблеми напрям до її врегулювання через використання раціональної структуризації проблеми прийняття рішень, провести оцінювання можливих варіантів для її врегулювання. Таким чином, цей підхід потребує абсолютної кваліфікації експертів, які безпосередньо братимуть участь у формуванні структури такої моделі прийняття рішень, систематизації даних, проведенні інтерпретації результатів. Визначеність прийнятих рішень безпосередньо залежатиме від змістовності врахування існуючих факторів і зв'язків між ними, достовірності визначення перспективних рішень, адекватності інтерпретації критеріїв у сфері поставлених стратегічних цілей.

До сьогодні ще не сформовано універсальних методів, які належним чином зможуть на високому рівні передбачити можливу поведінку соціально-економічної системи на довгострокову перспективу, однак використовують підходи, які дозволяють сформувавши орієнтовний проєкт щодо перебігу подій, який характеризується сукупністю кількісних і якісних показників. Проєкт такого сценарію, який сформований попередньо певним експертним шляхом, потребує суттєвого удосконалення в інтерактивному режимі, використовуючи об'єктивні дані. Використання таких сценаріїв подій може бути сформована на основі використання методології сценарного аналізу, що є системним комплексом математичних, різних програмних, логічних, організаційних заходів, реалізованих у певній алгоритмічній послідовності. Системність для такої організації процесу передбачає формування чіткого алгоритму або ж плану дій, який являє собою за змістом модель перспективної управлінської діяльності. Диверсифікованість сценаріїв також зумовлене сукупністю стратегічних цілей [14], відповідно до яких також використовуються відповідні моделі.

Нами представлено структурно-логічну схему методології саме сценарного аналізу (рис. 2.9). Відповідно на кожному із представлених етапів реалізації такого сценарного підходу використовуються свої групи методів.

Рис. 2.9. Структурно-логічна схема для методології сценарного аналізу

Джерело: сформовано авторкою.

Представлені сценарії мають передусім передбачати поступову диференціацію прийнятих управлінських рішень за визначеними рівнями системи управління (стратегічний, тактичний, оперативний), у розрізі періодів для реалізації (довгострокові, середньострокові, короткострокові), щодо функціонального змісту (захисні, стимулюючі й координуючі), за визначеним рівнем сприйняття (визначені, ризиковані й невизначені) й іншими ключовими для вирішення проблеми ознаками.

У свою чергу, сценарій також повинен надавати перспективну можливість для контролю стану регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Це також досягається представленням порогових значень для відповідних показників. Таким чином, актуальності набуває необхідно прогнозувати можливість визначення представлених показників, які апріорі є невизначеними, обумовлені нечіткістю або ж неповнотою представлених вхідних даних, певною стохастичною природою різних зовнішніх впливів, практичною відсутністю належної математичної моделі щодо функціонування, неконкретністю мети, наявності людських факторів [24] тощо.

Аналізуючи соціально-економічні процеси в країні, науковці акцентують увагу на особливостях якості існуючого інформаційного забезпечення загальної системи прийняття виважених рішень – неповноту й

недостовірність отриманої вихідної інформації, певну обмеженість даних (прямі вибірки), специфічну характеристику взаємозв'язків між різними вхідними та вихідними змінними і практична відсутність ефективного розподілу серед наявних статистичних даних [6]. Представлені нами особливості суттєво обмежують використання класичних методів щодо статистичного аналізу й обумовлюють перспективну доцільність використання безпосередньо систем із нечіткою логікою, які також надають перспективну можливість для роботи з апріорною невизначеністю для вхідної інформації; організацію ведення обліку кількісних і якісних змінних та критеріїв; залучення знань експерта для окреслення відповідних правил і надання висновку для безпосереднього залучення в систему; організацію самовдосконалення динамічної системи нечіткої логіки та поступове поповнення бази для правил і параметрів нечітких встановлених правил висновку на етапі експлуатації такої системи.

На сьогодні логіка є одним із актуальних напрямів проведення наукових досліджень у сфері аналізу, проведення прогнозування і моделювання соціально-економічних явищ й процесів. Однак незважаючи на досить широке коло перспективних можливого використання методів на засадах систем з нечіткою логікою, їх використання в перспективних задачах прогнозування соціально-економічних процесів у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва має більш епізодичний характер. За представленими висновками спеціалістів у сфері математичного моделювання та інформаційних технологій [6], відповідним чином залишається недослідженим, що з алгоритмів не досконалого висновку є найбільш дієвим для реалізації задач прогнозування соціально-економічних процесів, не представлено вплив практичної кількості правил і чисельності представлених значень можливих лінгвістичних змінних на результативність моделювання тощо.

Історичний досвід існуючих ринкових трансформацій також доводить, що в сучасній економічній ситуації й поведінці представників бізнесу не все відбувається відповідно до передбачених сценаріїв. Присутність ключових елементів щодо невизначеності й породжуваного відповідного ризику як на етапі прийняття рішень, так і у наступних етапах щодо їх реалізації, зростає з поступовим зростанням нестабільної суспільно-політичної ситуації та практичною втратою контролю за економічними процесами та явищ зі сторони держави. Насамперед такий недолік може компенсувати також інші моделі.

Діяльність у сфері активізації зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та розвиток його учасників повинен підтримуватися поступовим стимулюванням різних прогресивних змін з боку держави й підтримки чесного та взаємовигідного співробітництва безпосередньо між учасниками бізнесу. Серед головних умов результативності регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва є збалансованість наявних управлінських функцій на основі оптимального узгодження соціально-економічних інтересів різних учасників відносин – держави, учасників бізнесу, імпортерів, експортерів, різних інвесторів, зосередження значної уваги паралельно на різних напрямках регулювання. Для активізації управлінської функції нашої держави шляхом максимального урахування соціально-економічних інтересів для різних учасників зовнішньоекономічної діяльності вважаємо доречним використати комплексну систему стійких стратегічних цілей, основних показників, організовану й збалансовану систему щодо стратегічного вимірювання із використанням моделі BSC (Balanced Scorecard). Нами представлено схему моделі BSC, яка адаптована до наявних потреб регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва (рис. 2.10).

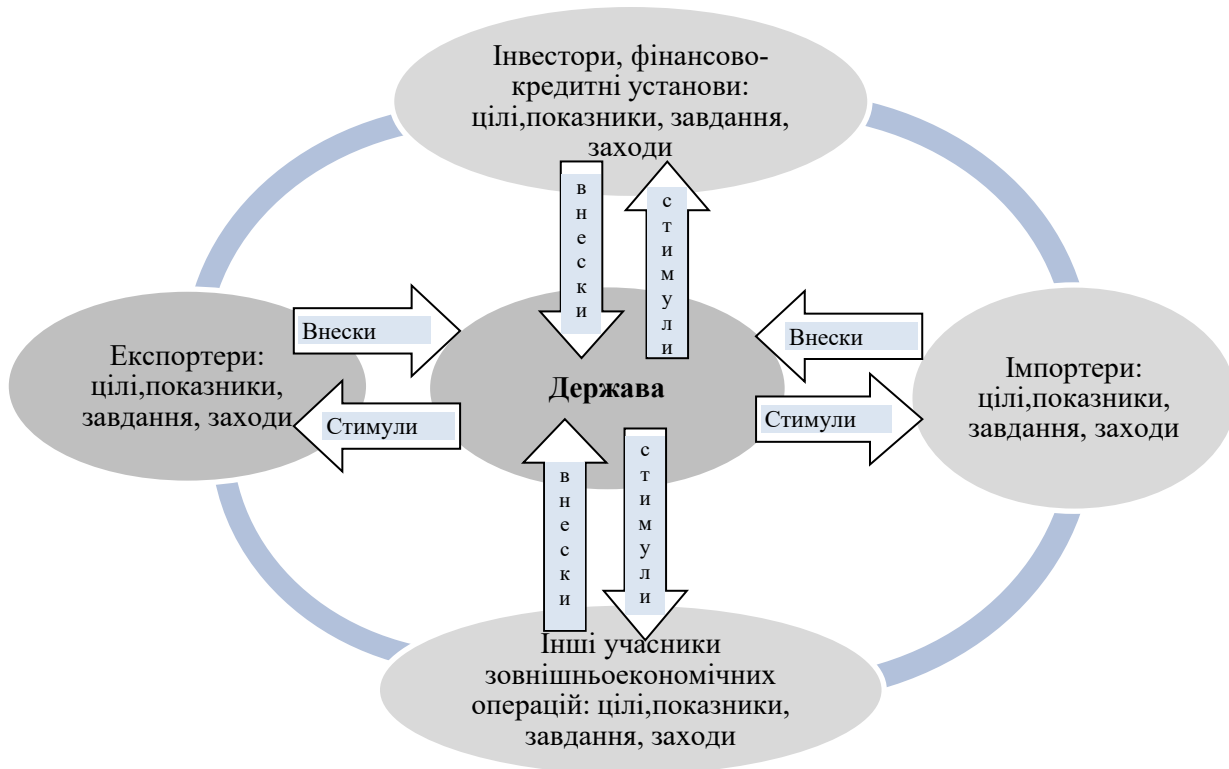

Рис. 2.10. Схематична модель узгодження соціально-економічних інтересів в отриманні результатів регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: сформовано авторкою [6; 14].

Прозорість для відносин держави й інших учасників зовнішньоекономічної діяльності, баланс соціально-економічних інтересів кожної із групи учасників відносин і представлення місця та ролі кожного з учасників у системі розроблених заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва суттєво активізують зацікавленість і перспективну можливість розбудови власної стратегії та тактики безпосередньо кожним із учасників представленої схеми.

Представлена модель передбачає розробку й узгодження стратегічних цілей щодо кожного суб'єкта таких відносин, які перебувають на засадах формування регуляторних моделей регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Представлені завдання і заходи для отримання визначених цілей належним чином допомагають об'єктивності й орієнтації у використанні методів регулювання з метою визначення

важливості критеріїв в оцінці ефективності відповідних регуляторних дій. Також оцінка регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва держави імпортерами, експортерами, відповідними інвесторами й фінансово-кредитними установами, різними учасниками зовнішньоекономічної діяльності (перевізниками, страхувальниками й іншими) належним чином дозволить ідентифікувати в ній можливі недоліки, які пов'язані з фахово-практичними проблемами. Асиметричність інтересів є індикатором певного місця щодо настання ймовірного ризику: соціального конфлікту або ж потенційного виникнення можливих порушень законодавства, визнання позиції втручання інструментів держави на основі реалізації регуляторних заходів.

Таким чином, баланс представлених інтересів у концепції їх узгодження має комплексний характер, адже включає такі зв'язки:

- між фінансовими та нефінансовими показниками;
- стратегічними й оперативними рівнями системи управління;
- порівняння минулих і майбутніх результатів;
- між внутрішніми та зовнішніми аспектами зовнішньоекономічної діяльності.

Така модель повинна розкривати:

- показники, які оцінюють отримані результати;
- індикатори, які представляють процеси, що належним чином забезпечують досягнення бажаних результатів.

Такі категорії показників також повинні бути безпосередньо пов'язані між собою, адже з метою отримання зазначених перших (для отримання митних платежів) доцільно реалізувати інші (тобто об'єктивно визначити й законодавчо регламентувати митний тариф).

За результатами проведеного аналізу можна стверджувати, що конфліктні ситуації та різного роду порушення митних правил на етапі проведення зовнішньоекономічних операцій зазвичай відбуваються за певною недостатністю рівня контролю за відповідними

зовнішньоекономічними відносинами з боку держави та практичної відсутності балансу соціально-економічних інтересів між учасниками зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва й іншими учасниками. Тому нами пропонується активізувати процес прийняття відповідних рішень на етапі регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва інтерпретуючи модель BSC на основі моделі ASC (Accountability Scorecard), яка передбачає реалізацію концепції задоволення соціально-економічних інтересів усі учасників ЗЕД (рис. 2.10).

Також зацікавленою стороною може виступати держава та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: держава безпосередньо може впливати на отримання бажаних цілей учасниками та певним чином отримувати від них позитивний соціально-економічний ефект, який також залежить від результатів їхньої спільної діяльності. Таким чином, практично від поставлених цілей суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності залежить врегулювання соціально-економічних проблем, які перебувають у полі відповідних інтересів країни. Серед представлених соціально-економічних інтересів перебувають і суміжні суб'єкти господарювання, що беруть участь у реалізації інтересів країни.

Процес забезпечення реалізації моделі відбувається на основі імплементації декількох етапів. Відповідно на першому етапі представляється проблема, яка потребує державного регулювання. Потім визначається коло основних зацікавлених сторін, залежно від їх актуальності. Насамперед необхідно не допустити розпорошення стратегічних цілей та ключових пріоритетів на етапі врегулювання поставленої проблеми.

Наступним етапом відповідно є представлення внесків у врегулювання державних проблем соціально-економічного, суспільно-політичного, екологічного й іншого характеру, можливих стимулів, які безпосередньо отримує суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності вже від конкретних регулюючих дій держави. Представлені внески та стимули також мають бути певним чином проранжовані за їхньою важливістю або ж чіткою

пріоритетністю. Наступним кроком є представлення основних показників для кожного із представленої внеску й стимулу. За умови коли такий показник не може вимірюватись, він має хоча б бути оцінений на основі балів, певних часток або ж інших відносних показників.

На завершальному етапі реалізації моделі є безпосередньо аналіз показників та їх практичне використання з метою прийняття рішень щодо використання заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Врахування впливу факторів, які визначають представлені характеристики, дає перспективну можливість для більш глибокого проникнення в зміст оптимізації напрямів розвитку й функціонування соціально-економічних систем за наявної невизначеності необхідної інформації. Таким чином, виникає перспективна можливість провести економіко-математичний аналіз щодо рівня ризику й надійності прийнятих планових рішень, а також систематизувати вимоги для сприяння забезпечення їх раціонального рівня на практичному етапі прийняття рішень.

Таким чином, регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва розглядається як дія відповідного механізму управління соціально-економічними відносинами між його складовими елементами, який забезпечує комплексність і результативність зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Він також виконує необхідні функції та володіє чіткими методами управління, які є практичними формами і прийомами для цілеспрямованого впливу інструментів на інтереси промисловості й умови діяльності суб'єктів господарювання. Такі методи щодо прийняття рішень формуються на моделях із представленням найбільш важливих.

Отже, процес моделювання регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва дозволяє зробити значний крок у представленні ключового набору елементів відповідного механізму, чітких взаємозв'язків між ними, належному забезпеченні узгодженості та

практичної надійності реалізованих заходів [14]. Виступаючи циклічним процесом, саме моделювання, в силу своєї повторюваності, дозволяє своєчасно вносити правки й виправляти помилки в основу моделі й тим самим суттєво розширити отримані знання про об'єкт регулювання, поступового удосконалення моделі. Отже, представлене в методології моделювання передбачає можливості саморозвитку та дозволяє зробити значний поступ у сторону кількісних оцінок та аналізу результатів прийнятих рішень, підвищення якості регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та залучення до практики регулювання сучасних управлінських технологій.

2.3. Науково-методичні положення оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Як і будь-яка система, регулювання зовнішньоекономічної діяльності має свої специфічні особливості та закономірності функціонування, конкретну структуру. Значна більшість науковців мають подібні погляди на структуру зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, однак усе ж їй притаманні деякі відмінності. У сучасній теорії використовуються дві ключові концепції представлення структури зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: ієрархічна та неієрархічна.

Таким чином, комплекс неієрархічних моделей побудований на ідеї про налагодження взаємопов'язаних та не підпорядкованих складових, які функціонують поза межами промисловості. Тобто такі моделі являють собою наявність складових елементів, які надають вплив на функціонування зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та визначення його ролі в соціально-економічній системі. Ієрархічність концепції є більш поширеною в наукових доробках представників стратегічного управління.

Дослідники відзначають функціонування трьох рівноправних складових середовища: внутрішнього, контрольованого бізнесом; сукупності завдань, до яких входять учасники, що безпосередньо взаємопов'язані з процесом розвитку

зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва; загального середовища, на рівні якого формуються загальносистемні ключові умови, фактори, визначені тенденції, соціально-культурні й політичні норми й інші.

Визначені нами моделі не розкривають усього різноманіття наявних підходів, однак відображають досить суттєві напрями проведених досліджень. Доцільно зауважити, що в сучасних умовах в економічній теорії не використовуються концепції структурної будови зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, проте загальний напрям є істотно визначеним. Значка кількість авторів визначають такі основні структурні елементи зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва:

1. Внутрішньовиробниче середовище – включає сукупність факторів та умов, які складають стратегічну прибутковість (або ж збитковість) бізнесу й перебувають під контролем управління суб'єктів господарювання [25].

2. Мікросередовище являє собою сукупність факторів, які формують виважену стратегічну прибутковість (або збитковість) промислового виробництва, на які воно також може надавати вплив у контексті встановлення діючих комунікацій [25]. Також мікросередовище в різних науковців визначається як проміжне середовище, або прямої дії, певне операційне середовище. Отже, до мікросередовища належать певні постачальники зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, торговельні й фінансові посередники, відповідні споживачі продукції, конкуренти й інші.

3. Макросередовище – характеризується факторами, які складають стратегічну результативність зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та відповідно до яких воно не володіє перспективними можливостями впливу загалом або ж має різного роду обмежені напрями [36]. Також використовуються інші підходи до представлення макросередовища: зовнішнє середовище, непрямої дії або ж віддалене середовище. Таким чином, пропонуємо до зовнішнього середовища відносити демографічні, соціально-культурні, організаційно-економічні, суспільно-політичні, техніко-технологічні, міжнародні й інші фактори.

У свою чергу, зауважимо, що саме зовнішнє середовище є складною поліструктурною системою, що являє собою умови функціонування зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та його результативність у довгостроковій перспективі.

З огляду на вищезазначене фактори зовнішнього середовища систематизуються за різними ознаками. Зауважимо, що найбільш повноцінну класифікацію факторів представляє вітчизняна науковиця Г. Козаченко. Зауважимо, що сьогодні фактори зовнішнього середовища характеризуються суттєвим рівнем різноманітності, що певним чином ускладнює завдання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва щодо моніторингу й вироблення належної реакції на дію спливаючих чинників.

У вітчизняній теорії і практиці господарювання поділяють фактори розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва відповідно до їхнього змістовного наповнення, а саме ідентифікувати соціально-економічні, політичні, техніко-технологічні, міжнародні, екологічні групи факторів.

Конкретизовано основні групи факторів, які впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва:

1. Економічні – являють собою механізм формування і розподілу ресурсів у зовнішньоекономічній діяльності промислового виробництва. До економічних також належать такі фактори, як характер і специфічні особливості організаційно-економічних процесів; механізм оподаткування та економічне законодавство; всеохоплююча підтримка певних галузей; динаміка ринку; відповідні інвестиційні й фондові процеси; злагоджені конкурентні відносини; ефективна грошово-кредитна політика й інші.

2. Політичні – загальний стан суспільно-політичних процесів у країні. Ключовими політико-інституційними факторами є: надійність уряду; рівень державного втручання та регламентації соціально-економічних процесів; специфічні особливості використання державного майна; правова захищеність зовнішньоекономічних відносин; підтримка політики

протекціонізму; виважена міжнародна політика, надійний імідж країни на міжнародній арені; наявність не здорової корупції; індикатори соціально-економічної свободи країни й інше [3].

3. Структурно-функціональні – характеризують стан, характер та динаміку стійкості розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

4. Науково-технічні – визначають стан розвитку науки й технології та визначають перспективні можливості промислового виробництва щодо вдосконалення і модернізації. Ключовими факторами такого компонента є: різні «технологічні прориви»; характер «життєвого циклу» для технологій; стан науково-технічного розвитку країни загалом і промислового виробництва зокрема тощо.

5. Природно-екологічні – розкривають стан навколишнього середовища і його безпосередній вплив на зовнішньоекономічну діяльність промислового виробництва. Ключовими природно-екологічними факторами варто вважати: природно-кліматичні умови; розміщення відповідних природних ресурсів; екологічне законодавство й інше.

6. Ресурсне забезпечення – окреслюють структурні співвідношення між різними національними й імпорнтними ресурсами, існуючу структуру експорту й імпорту ресурсів.

7. Соціально-культурні – визначають чисельність населення, його відповідну структуру, риси й характерні специфічні особливості (менталітет, різні уподобання й інше). До такого компонента насамперед відносять ефективну діяльність профспілок [26].

8. Фактори форс-мажору стратегічного характеру. Форс-мажорні фактори передбачають неочікувані зміни зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, є особливістю, властивою середовищу для певної країни.

9. Міжнародні – визначають місце країни у відповідних міжнародних господарських зв'язках, представленості поділу праці, щодо спеціалізації та інше. Також є похідною функцією від міжнародної політики країни [27].

На етапі проведення аналізу й оцінювання факторів зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва варто враховувати, що всі вони певним чином взаємодіють між собою, а саме зміна однієї зі складових призводить до суттєвих змін інших. Конкретний аналіз факторів у їх тісному взаємозв'язку, а також врахування у соціально-економічній стратегії стійкого розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва формує передумови для сприяння забезпечення результативності зовнішньоекономічної діяльності.

Роль впливу факторів на зовнішньоекономічну діяльність промислового виробництва визначає доцільність проведення належного аналізу внутрішнього й зовнішнього середовища для використання його результатів на етапі обґрунтування належних управлінських рішень. Науковець Н. Рітсон акцентував увагу на таких перевагах, які безпосередньо надають аналіз зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: зростання поінформованості про зміни в зовнішньоекономічній діяльності промислового виробництва; краще представлення умов, у яких безпосередньо функціонують окремі сфери промислового виробництва і продовольчі ринки; ознайомлення із перспективними особливостями генерування мультинаціональних процесів; формування господарських рішень для розміщення необхідних ресурсів; розробка системи щодо раннього попередження та управління певними ризиками; акцентування уваги на першочергових факторах і можливих впливах на зовнішньоекономічну діяльність промислового виробництва [28].

Аналіз факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність промислового виробництва – це складний процес, який має відповідну логіку щодо проведення, яку представлено в табл. 2.1.

*Етапи проведення оцінки зовнішньоекономічної діяльності
промислового виробництва*

Найменування робіт	Зміст робіт
Визначення об'єкта оцінки	Ідентифікація характеру та симптомів невідповідності в механізмі регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва й поза ним.
Визначення мети оцінки	Формулювання прогностичних результатів проведеної оцінки.
Складення плану проведення оцінки	Представлення послідовності проведення оцінки, алгоритму робіт, термінів щодо їх виконання, різних персональних виконавців й необхідних для цього ресурсів.
Розробка графіків щодо збирання й обробки отриманої інформації	Визначення складу та змісту графіків, обрання дієвих методів збору інформації і визначення методики проведення оцінки для виявлення її достовірності.
Обробка даних та їх систематизація	Обрання об'єктів опитування, проведення опитувань, обробка анкет, вивчення статистичної, планової, бухгалтерської та іншої документації.
Аналіз систематизованої інформації	Обробка кількісних і якісних показників, які характеризують об'єкт дослідження.
Проведення оцінки впливу факторів	Вивчення причинно-наслідкових взаємодій факторів зовнішнього середовища й організації і визначення можливостей та загроз для організації, що виходять із зовнішнього середовища.
Формулювання висновків та розробка рекомендацій	Оцінка стану об'єкта аналізу, виявлення негативних і позитивних ракурсів його діяльності визначення заходів і рішень, які необхідно застосовувати.

Джерело: побудовано автором на основі [29].

Проведене оцінювання повинно бути насамперед результативним і цілеспрямованим, а отже, мати змістове наповнення для зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, тому виникає нагальна потреба в проведенні належної його організації. Алгоритм проведення оцінювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва представлено на рис. 2.11.

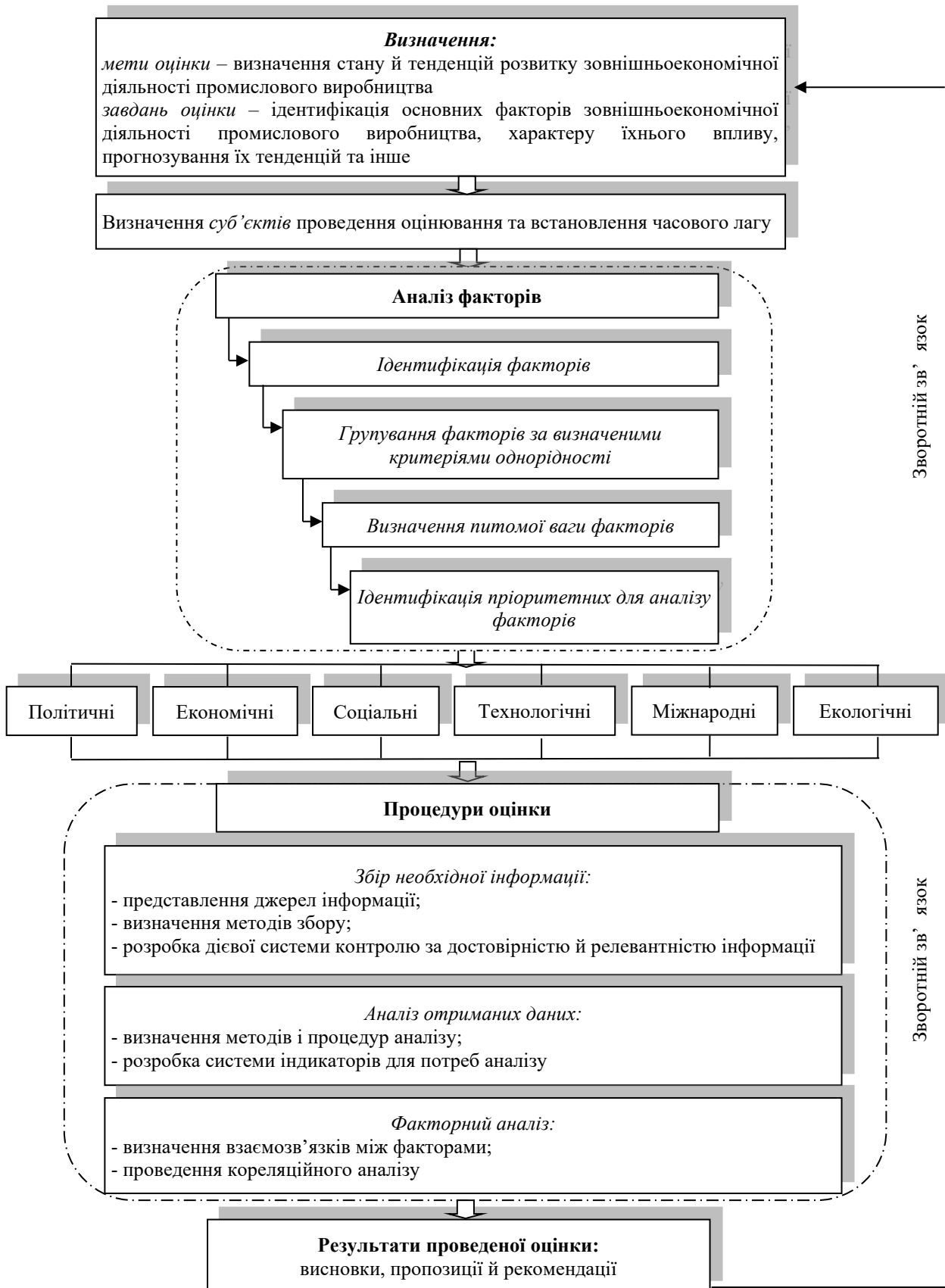

Рис. 2.11. Алгоритм проведення оцінювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: розроблено авторкою.

Проводячи безпосереднє оцінювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, варто врахувати його специфічні особливості й структуру. Відповідно до структури зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва прийнято виділяти оцінку на мікро- і макросередовищі.

Головним методом для оцінки мікросередовища, зазвичай використовують модель п'яти сил, що розроблена М. Портером. Відповідно до цієї моделі діагностика безпосередньо мікросередовища будь-якої структури зводиться до ідентифікації сили й характеру прямого впливу таких ключових факторів: інтенсивності рівня конкуренції в межах промислового виробництва, загрози щодо появи нових конкурентів, влади серед споживачів або постачальників, загрози зі сторони товарів-замінників.

Таким чином, головними факторами мікросередовища, за визначенням М. Портера, є:

1. Загроза щодо появи нових конкурентів. Тобто потенційними конкурентами є організації, які тепер не функціонують у цій промисловості, однак мають практичні можливості робити це, за їх бажанням, чим суттєво погіршать умови для функціонування діючих учасників промислового ринку.

2. Безпосереднє суперництво між діючими на ринку конкурентами. Тобто певного роду суперництво – це належна конкурентна боротьба між різними організаціями промисловості для своєчасного завоювання частки ринку для інших компаній. Визначена інтенсивність конкуренції промисловості здебільшого представлена чотирма такими факторами: відповідна конкурентна структура для промисловості; визначений попит у промисловості; різного роду витратні умови; представлені бар'єри виходу.

3. Діюча ринкова сила покупців. Таке поняття, за М. Портером, належить до можливості конкретних покупців суттєво знижувати ціни, які визначені організацією, або ж підвищувати визнані витрати організацій, вимагаючи вищого рівня якості й сервісу, а тому суттєво знижувати прибутки промисловості.

4. Ринкова сила від постачальників. Передбачає можливості постачальників ресурсів для підвищення витрати організації на вхідні ресурси або ж різного роду операційні витрати організації.

5. Загрози зі сторони товарів-замінників та зі сторони продукції інших сфер діяльності, що може належним чином задовольняти певні потреби споживачів (товарів-субститутів) [30-31].

У свою чергу, доцільно зауважити, що будь-який суб'єкт господарювання має, хоча й обмежені, можливості певного впливу на складові елементи мікросередовища. Тобто суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва мають право обирати відповідних постачальників із більш вигідними умовами, конкурувати на встановлених ринках, залучатись до нових сфер. Значної уваги щодо забезпечення стійкості зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва заслуговує оцінка макросередовища, безпосередньо фактори якого перебувають поза зоною безпосереднього впливу конкретного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Сучасні теорія і практика регулювання виділили різні методи оцінки зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: PEST-аналіз; SWOT-аналіз; ETOM-аналіз; QUEST-аналіз. Більш детально зупинимось на кожному із них.

1. Так, PEST-аналіз є методом оцінки зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, у якому безпосередньо функціонує промисловість, що ґрунтується на врахуванні експертної думки й здійснюється для визначення і виміру безпосереднього впливу базових факторів зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. PEST – це аббревіатура великих чотирьох англійських слів, які визначають фактори, за якими безпосередньо проводиться оцінка: P – політика (policy), E – економіка (economy), S – суспільство (society), T – технологія (technology). PEST-аналіз також може набувати різних модифікацій:

- PESTEL – виокремлення правового компоненту (legal), яке відокремлено від визначеної до цього політичної складової, а також відбувається додавання екологічного фактору (environment);
- STEEPV – передбачає соціально-економічний, технологічний, екологічний, політичний фактори, а також визначені ціннісні орієнтації (value);
- SPENT – додає природне середовище (natural environment);
- STEEPLE – додається етичний фактор (ethics) [32].

Таким чином, PEST-аналіз може бути належним чином інтерпретований у вигляді таких двох форматів: по-перше, простої чотирипільної матриці або ж табличної форми. Відповідна процедура проведення такого PEST-аналізу передбачає поступовий поділ різних можливих факторів зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва на групи й дослідження характеру щодо їхнього впливу [30].

2. Часто використовуваний SWOT-аналіз – дієвий інструмент щодо проведення стратегічного аналізу, який також передбачає оцінку внутрішнього й зовнішнього середовища зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, причому фактори, які аналізуються, групуються у різні комплексні чотири блоки: S – це сильні сторони у зовнішньоекономічній діяльності промислового виробництва (strengthes); W – слабкі сторони в зовнішньоекономічній діяльності промислового виробництва (weaknesses); O – перспективні можливості, які надані середовищем, що також можуть бути безпосередньо використані для значного покращення конкурентної позиції (opportunities); T – виявлені загрози середовища, які також можуть чинити негативний вплив на зовнішньоекономічну діяльність промислового виробництва (threats).

Методика для проведення SWOT-аналізу відповідно передбачає такі етапи: представлення сильних і слабких сторін, перспективних можливостей і загроз, проведення їх оцінювання щодо ймовірності реалізації і сили впливу на зовнішньоекономічну діяльність промислового виробництва; побудова

матриці SWOT-аналізу, враховуючи результати оцінювання; представлення найбільш важливих факторів; розробка стратегічних заходів з метою визначення управлінського впливу [28].

Результати проведеного оцінювання інтерпретуються у вигляді матриці. Відповідно на кожному рівні формуються поля сформованих комбінацій факторів, у свою чергу, особливу увагу звертають на оцінки актуальності факторів для зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Співвідношення отриманих факторів, які формуються у кожному із полів матриці, представляються різними варіантами стратегій для їх використання.

3. Іншим актуальним методом діагностики рівня впливу факторів макросередовища є ЕТОМ-аналіз. Термін «ЕТОМ» походить від *Environmental Threats and Opportunities Matrix* – матриця загроз та перспективних можливостей зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Методика проведення ЕТОМ-аналізу є аналогічною PEST-аналізу. Отримані результати оцінювання інтерпретуються у вигляді відповідної матриці. Таблиця ЕТОМ-аналізу, які отримується в результаті проведення обробки й узагальнення експертних оцінок, також містить дані щодо оцінки трьох факторів, які безпосередньо отримали найвищі оцінки. Серед недоліків таких методик PEST-аналізу й ЕТОМ-аналізу є те, що представлені дані методи не включають можливі взаємозв'язки й взаємний вплив існуючих факторів зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

4. «QUEST» – це похідний метод від *Quick Environmental Scanning Technique* – являє собою техніку швидкісного сканування зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Перші етапи QUEST-аналізу є аналогічними до вже визначених, однак після представлення факторів відбувається їх поступове ранжирування за рівнем значущості й вибір більш значущих. Вибір відбувається з урахуванням кількісного обмеження – насамперед визначається не більше п'яти факторів. Після чого відповідні експерти проводять оцінювання щодо ймовірності реалізації

кожного з факторів і оцінювання взаємозв'язків між представленими факторами. Результати використання QUEST-аналізу інтерпретуються у вигляді матриці [29].

Представлені методики є досить поширеними в сучасній практиці, проте, на нашу думку, різним розглянутим методам оцінки притаманні також спільні недоліки, які нами узагальнено і представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Основні позитивні та негативні сторони методів оцінки зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Виявлені недоліки	PEST-аналіз	SWOT-аналіз	ETOM-аналіз	QUEST-аналіз
Описовий характер	+	–	–	–
Високий рівень суб'єктивізму	+	+	+	+
Усунення з розгляду взаємозв'язку між зовнішнім і внутрішнім середовищем	+	–	+	+
Не врахування взаємозв'язків між певними факторами зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва	+	+	+	–
Неможливість прогнозування розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва	+	–	+	–
Нецільовий характер	+	+	+	+
Низький рівень використання економіко-математичних методів	+	+	+	+

Джерело: узагальнено на основі дослідження [26-29].

Зрозуміло, що представлений перелік ідентифікованих недоліків не є достатньо вичерпним, однак ми зосередились на ключових із них, які погіршують вимоги достовірності й репрезентативності отриманих результатів оцінювання.

Отже, можемо зробити висновок, що оцінка зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва – це складний процес, який передусім має відповідати ключовим вимогам цільового спрямування, необхідного рівня релевантності, достовірності, навантаження та ефективності.

Адаптація за своїм змістом є приведенням внутрішнього середовища зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва у відповідність до потреб зовнішнього, а тому об'єктивно необхідним є представлення методичних засад оцінки зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва на етапі адаптації. Зазначимо, що оцінювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва з погляду поступової імплементації адаптаційних процесів варто, на наше переконання, проводити у двох таких розрізах:

1. Оцінювання сучасного стану й тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

2. Оцінювання перспективних можливостей зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва до впровадження адаптаційних змін у процесів функціонування.

Оцінка поточного стану й тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва вважаємо за доцільне проводити відповідно до загальноприйнятих методик оцінки виробничо-комерційної зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Зокрема, на нашу думку, актуальним є використання таких аналітичних інструментів:

I. Оцінка відповідності розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва модифікованому варіанту так званого «золотого правила економіки» [30-32], тобто безпосередньому вектору ефективного розвитку. Такий вектор передбачає безпосередню реалізацію такої нерівності (2.1):

$$100\% < TA < TO < TK < TC < TD < TP, \quad (2.1)$$

де TA – темп зростання активів промисловості; TO – темп зростання основних засобів та нематеріальних активів промисловості; TK – темп зростання власного капіталу промисловості; TC – темп зростання чистого доходу промисловості; TD – темп зростання доданої вартості; TP – темп зростання чистого прибутку промисловості.

II. У західній практиці відповідним інтегральним показником, який за своїм змістом практично наближається до так званого «золотого правила економіки», є насамперед показник більш стабільного зростання (*sustainable growth indicator*), який досить вдало описано у працях М. Портера [31] і П. Дрейка [32]. Відповідно до позицій представлених авторів, показник щодо стабільного зростання характеризує відповідні довгострокові перспективи зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Показник визначається за формулою (2.2):

$$I_{cz} = K_{об} \cdot R_{пр} \cdot \frac{A}{ЗК} \cdot K_{фін} \cdot \text{Частка непрозпод. прибутку}, \quad (2.2)$$

де I_{cz} – індикатор стабільного зростання; $K_{об}$ – коефіцієнт оборотності активів промисловості; $R_{пр}$ – рентабельність продажу (за чистим прибутком); A – вартість активів промисловості; $ЗК$ – обсяг залученого капіталу; $K_{фін}$ – коефіцієнт фінансування.

III. Інтегральна оцінка фінансового стану зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. На сьогодні існує сукупність підходів до розробки інтегральної оцінки фінансового стану зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Вважаємо за доцільне використовувати методику розрахунку для рейтингового числа Р. С. Сайфулліна і Г. Г. Кадикова [30] за такою формулою (2.3):

$$R = 2K_{звз} + 0,1 K_{зл} + 0,08 K_{оа} + 0,45 K_{рп} + K_{рвк}, \quad (2.3)$$

де $K_{звз}$ – коефіцієнт рівня забезпеченості власними засобами зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва; $K_{зл}$ – коефіцієнт загальної ліквідності; $K_{оа}$ – коефіцієнт оборотності активів; $K_{рп}$ – коефіцієнт валової рентабельності продажу; $K_{рвк}$ – коефіцієнт рентабельності власного капіталу.

IV. Діагностика ймовірності банкрутства слугує важливим елементом комплексної оцінки стану й тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Так, поширеними в аналітичній

практиці є саме моделі Альтмана, Таффлера, Спрінгейта, Ліса, Ковальова-Волкової, Терещенка й інші. Зрозуміло, що проводити оцінювання за різними моделями діагностики банкрутства не є доцільним, тобто для визначення ключових тенденцій розвитку достатнім, тобто актуальним, є використання декількох аналітичних дієвих інструментів.

Оцінювання рівня готовності зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва до впровадження відповідних адаптаційних змін передбачає розрахунок рівня його адаптивності, відповідно спроможності суб'єкта господарювання змінюватись відповідно до вимог зовнішнього середовища, що виникають, визначаючи перспективи й потенціал до функціонування, забезпечення необхідного рівня ефективності зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Отже, узагальнюючи існуючі наукові підходи до представлення змісту розвитку, запропоновано авторське представлення змісту методики оцінки стану та розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва як комплексного індикатора спроможності промислового виробництва реагувати на зміни факторів зовнішнього середовища.

Розглянуті підходи до оцінювання стану та розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва заслуговують на увагу, однак вважаємо за можливе модернізувати наявні методичні підходи в контексті реалізації саме індикативного методу оцінювання стану зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, концептуальну схему якого представлено на рис. 2.12.

Отже, реалізація індикативного методу оцінювання стану зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва передбачає формування таких складових елементів методу:

– мета проведення оцінювання – визначення достовірної інформації щодо перспективних можливостей зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва до реалізації стратегічних заходів;

- стратегічні завдання, які включають: визначення основних критеріїв оцінювання і джерел щодо збору інформації, проведення різного роду аналітичних процедур, представлення висновків;
- об'єкти, якими безпосередньо можуть виступати як промислові підприємства, так й окремі його структурні підрозділи;
- предмет, яким є відповідні кількісна оцінка стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва з урахуванням якісного змісту запланованих результатів;
- суб'єкти, якими також можуть виступати керівник промислового підприємства, управлінці різних рівнів, відповідні працівники планово-аналітичного відділу.

Рис. 2.12. Концептуальна схема оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Джерело: розроблено авторкою.

Оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва має здійснюватися відповідно до науково обґрунтованих принципів і передбачає розробку відповідної системи забезпечення.

Ключовими етапами реалізації представленого автором індикативного методу оцінки стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва є такі:

1) представлення ключових груп індикаторів, що безпосередньо впливають на стан та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Необхідно насамперед формувати систему індикаторів із урахування використання відповідних показників-стимуляторів, а саме таких, які мали б достатню позитивну динаміку до їх зростання, задля уніфікації й спрощення проведення розрахунків;

2) вибір індикаторів у межах кожної із представлених груп;

3) визначення фактичних значень індикаторів;

4) нормалізація отриманих значень розрахованих індикаторів;

5) визначення належних коефіцієнтів вагомості за певними індикаторами й групових прийнятих вагових коефіцієнтів;

6) розрахунок групових індикаторів;

7) представлення узагальненого індексу стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва;

8) інтерпретація отриманих значень.

Визначимо більш детально представлені етапи процесу оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва за індикативним методом.

1 етап. Вважаємо, що актуальним є здійснення оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва за такими групами:

а) показники щодо ринкової стійкості – характеризують перспективні можливості промисловості до участі у конкурентній боротьбі, наявність відповідних конкурентних переваг, можливості до поступового зростання;

б) індикатори збутової діяльності – представлення спроможності промисловості просувати вітчизняну продукцію;

в) ресурсні показники – представляють ефективність використання ресурсів промислового виробництва;

г) фінансові показники – орієнтовані на характеристику фінансового стану промисловості;

д) організаційно-управлінські індикатори – передбачають оцінювання процесів управління зовнішньоекономічною діяльністю промислового виробництва.

2 етап. Виходячи із визначених груп, актуальним вважаємо встановлення наступного переліку показників.

Ринкової стійкості – показник відповідної ринкової частки промисловості, інтегральний показник рівня конкурентоспроможності на світовому ринку, темп зростання для економічної вартості промисловості.

Показники збутової діяльності – визначений темп зростання чистого доходу, результативність каналів збуту, віддача витрат на збут, відповідна кваліфікація персоналу у відділі збуту, ефективність збутової діяльності.

Ресурсні показники – фондівіддача, матеріалівіддача, продуктивність праці, коефіцієнт придатності обладнання, фондоозброєність.

Також фінансові показники – включають три основні підгрупи показників: фінансової спроможності промисловості (коефіцієнти абсолютної і загальної ліквідності, коефіцієнт автономії, коефіцієнт забезпеченості власними засобами); загальноприйняті показники оборотності активів (коефіцієнти оборотності активів, власного капіталу, оборотних активів, дебіторської й кредиторської заборгованостей); індикатори ефективності результатів господарської діяльності (коефіцієнти рентабельності, власного капіталу, активів, продукції, реалізації).

До організаційно-управлінських показників – адаптивність організаційної структури, належна оперативність реагування, рівень кваліфікації діючого управлінського персоналу.

3 етап. Відбувається визначення фактичних даних показників з метою представлення сукупності об'єктів дослідження.

4 етап. Проведення нормалізації розрахованих значень показників орієнтована на перехід до представлення результатів вимірювання, відповідно до яких «найкращому» значенню відповідного показника присвоюється значення 1, тоді значення інших показників представляються на основі практичного співставлення фактичних значень із визначеним ідеальним значенням. Враховуючи те, що ідентифіковані у проведеному дослідженні показники є певними стимуляторами за своїм змістом (тобто поступове зростання значення показника певним чином обумовлює зростання більш загального індексу розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва), для нагальних потреб нормалізації доцільно використовувати формулу (2.4):

$$X_i^H = \frac{X_i}{X_{\max i}}, \quad (2.4)$$

де X_i^H – представлене нормоване значення показника, X_i – практичне фактичне значення показника, X_{\max} – максимальне отримане значення показника.

Для тих показників, економічний зміст яких передусім передбачає наявність відповідних нормативних значень, для актуальних потреб щодо нормалізації варто використовувати певне порогове (критичне) їхнє значення.

5 етап. Представлення коефіцієнтів вагомості за певними показниками враховуючи критерії їх впливу на відповідний груповий показник. Таким чином пропонуємо використовувати методику для визначення частки критерію за відповідними значеннями. Представлена методика передбачає:

1. Розрахунок середніх оцінок (P_i) за кожним представленим показником (2.5):

$$P_i = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^N P_{ij}, \quad i=1, \dots, M, \quad (2.5)$$

де M – це кількість показників; N – кількість представлених об'єктів дослідження, P_{ij} – нормалізовані значення.

2. Розрахунок величини розкиду представлених значень (R_i) за кожним із показників за формулою (2.6):

$$R_i = \frac{1}{N \cdot P_i} \sum_{j=1}^N |P_{ij} - P_i|, \quad i = 1, \dots, M \quad (2.6)$$

3. Представлення суми величин розкиду (2.7):

$$R = \sum_{i=1}^M R_i \quad (2.7)$$

4. Визначення вагомості окремих показників (2.8):

$$w_i = \frac{R_i}{R}, \quad i = 1, \dots, M \quad (2.8)$$

Для визначення коефіцієнтів групової вагомості пропонуємо використовувати експертний метод оцінювання, таким чином вагомості певних груп показників визначатимемо на основі проведення опитування серед експертної групи. Тобто використання експертних оцінок надає можливість врахувати безпосередньо галузеву особливість та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва та підвищує рівень практичності отриманих результатів.

6 етап. Оцінка групових показників із урахуванням представлених одиничних і групових коефіцієнтів їхньої вагомості.

7 етап. Формальний вираз розрахунку комплексного індексу стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва має такий вид:

$$I_a = k_1 \cdot I_{pc} + k_2 \cdot I_{ze} + k_3 \cdot I_{zd} + k_4 \cdot I_{pn} + k_5 \cdot I_{fn} + k_6 \cdot I_{oyn}, \quad (2.9)$$

де I_a – індекс розвитку, $k_1 \dots k_6$ – вагові коефіцієнти, визначені експертним методом, I_{pc} – індекс показників ринкової стійкості, I_{ze} – індекс показників зовнішнього впливу; I_{zd} – індекс показників збутової діяльності, I_{pn} – індекс ресурсних показників, I_{fn} – індекс фінансових показників, I_{oyn} – індекс організаційно-управлінських показників

8 етап. Головним завданням для глобальних потреб забезпечення обґрунтованості ефективних управлінських рішень виступає інтерпретація отриманих значень показників для ідентифікації сфер низького, середнього й високого діапазонів для визначеного розрахованого індексу перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Для потреб щодо реалізації такого етапу проводиться процедура групування значень визначеного індексу розвитку відповідно до представленого підходу.

Отже, вважаємо, що реалізація представленого індикативного методу оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва надасть перспективну можливість отримати узагальнюючу характеристику сучасного стану внутрішнього й зовнішнього середовища промислового виробництва з погляду його перспективних можливостей до впровадження відповідних змін у процесі розвитку.

Представлення теоретичних аспектів щодо оцінки стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва становить базис для досягнення довгострокової мети дослідження – удосконалення механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Кондрашов О. М. Зміст і значення системного підходу в механізмі державного управління. *Економіка та держава*. 2007. № 12. С. 63-65.
2. Кунєв Ю. Д. Діяльність митної служби України: проблеми правової організації : монографія. Дніпропетровськ : Акад. мит. служби України, 2009. 242 с.
3. Половцев О. В. Системний підхід та інформаційні технології підтримки прийняття рішень в державному управлінні. Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. 206 с.

4. Порожня В. М. Корпоративная информационно-аналитическая система. Модели управления в рыночной экономике : сб. науч. трудов. Спец. выпуск. Донецк : ДонНУ. 2002. С. 20-32.
5. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку. *Вісник УАДУ*. 2003. № 3. С. 11-23.
6. Пісьмаченко Л. М. Методологічні основи державного управління зовнішньоторговельними операціями. *Вісник Академії митної служби України*. 2009. № 1 (1). С. 24-32.
7. Храмов В. О. Методологічний інструментарій зовнішньоекономічної політики. Зовнішньоекономічна політика. *Економічна онлайн-бібліотека*. URL: <http://ecolib.com.ua/article.php?book=15&article=1277> (дата звернення: 12.02.2021).
8. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2008. 310 с.
9. Мочерний С. В. Основи економічних знань : підручник. Київ : Академія, 2001. 310 с. URL: <http://library.if.ua/books/41.html> (дата звернення: 12.02.2021).
10. Свердан М. М., Свердан М. Р. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2006. 352 с.
11. Скаленко А. К. Феномен глобальной информатизации мировой экономики. Глобальные резервы роста : монография / пер. с укр. ; науч. ред. и предисл. чл.-кор. НАНУ О. Г. Білоруса. Киев : Информационно-издательский центр “Интеллект”, 2002. С. 35-44.
12. Коломоец Ф. Г. Основы системного анализа и теории принятия решений : пособие для исследователей, управленцев и студентов. Минск : Тесей, 2006. 320 с.
13. Зерчанинова Т. Е. Исследование социально-экономических и политических процессов: учеб. пособие. Москва : Логос, 2010. 304 с.

14. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. для студ. спец. 7.050 106 “Облік і аудит” / за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця, к.е.н., доц. М. М. Шигун. Житомир : ЖДТУ, 2004. 352 с.

15. Жежнич П. І. Технології інформаційного менеджменту : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. 260 с.

16. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підручник. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 384 с.

17. Гордієнко П. Л., Дідковська Л. Г., Яшкіна Н. В. Стратегічний аналіз : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Алерта, 2008. 478 с.

18. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України: теорія і практика : монографія. Київ : НАДУ, 2004. 408 с.

19. Вертов В. Саморегулируемые организации предпринимателей – путь к цивилизованному бизнесу. Саморегулирование в Украине / Информационный ресурс Общественного совета по развитию саморегулирования. URL: http://www.sro.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=904:samoreguliruemye-organizaczii-predprinimatelej-put-k-czivilizovannomu-biznesu&catid=21:2010-01-25-02-24-19&Itemid=223 (дата звернення: 12.02.2021).

20. Вітлінський В. В. Моделювання економіки: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 408 с.

21. Марюта А. Н., Бойцун Н. Е. Экономико-математическое моделирование и оптимизация управления организациями : монография. Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. ун-та, 2001. 540 с.

22. Саати Т. Л. Принятие решений при зависимостях и обратных связях : Аналитические сети / пер. с англ.; науч. ред. А. В. Андрейчиков, О. Н. Андрейчикова. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 360 с.

23. Соколенко С. І. Кластерний підхід як технологія управління регіональним економічним розвитком. *Кластерний підхід до управління та розвитку регіонів* : VI Міжнародна науково-практична конференція, м. Севастополь, 21–22 червня, 2012 р. URL: <http://ucluster.org/blog/2012/06/klasternijj-pidkhd-yak-tekhnologiya-upravlinnya-regionalnim-ekonomichnim-rozvitkom/> (дата звернення: 12.02.2021).

24. Кравець П. Системи прийняття рішень з нечіткою логікою. *Електронний архів наукових публікацій Національного університету "Львівська політехніка"*. 2009. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2806/1/17.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).

25. Струмилин С. Г. Эффективность капитальных вложений. *Известия АН СССР. Отделение экономики и права*. 1946. № 3. С. 10–17.

26. Турило А. М. Фінансово-економічні аспекти оцінки результатів і ефективності діяльності підприємства. *Фінанси України*. 2008. № 8. С. 35–44.

27. Харченко В. А. Економічна сутність ефекту і ефективності виробництва. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2009. № 1. С. 341–344.

28. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія. Київ : НІДС, 2012. 368 с.

29. Струк Н. С. Методи побудови узагальнюючих показників для оцінювання ефективності промислового виробництва України. *Стратегії економічного розвитку : держава, регіон, підприємство* : колективна монографія / за заг. ред. К. С. Шапошникова та ін. : у 2 т. Херсон : ВД «Гельветика», 2015. Т. 1. С. 140–152.

30. Промислова політика посткризової економіки : колективна монографія / за ред. Л. В. Дейнеко, М. М. Якубовського; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2014. 316 с.

31. Перекрест Т. В. Методологія оцінювання ефективності діяльності підприємства. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2011. № 4. С. 130–136.

32. Навольська Н. В. Оцінювання та забезпечення економічної ефективності діяльності підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / Тернопільський держ. економічний ун-т. Тернопіль, 2006. 21 с.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНА ПРАКТИКА РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

3.1. Оцінка впливу структурних змін у світовій торгівлі на сучасний стан державного регулювання ЗЕД промислового виробництва України

Структурні зміни, що відбуваються в ХХІ столітті, ознаменованому епохою суттєвих структурних зрушень у світовій економіці, дали поштовх якісним перетворенням у просторі глобалізації товарних ринків із підтвердженням міжнародної торгівлі найважливішим показником глобалізації [1]. Трансформація ринкової економіки та жорстка конкуренція на міжнародних ринках товарів та послуг вимагають активізації зовнішньої торгівлі як важливого інструменту в механізмі зовнішньоекономічної політики будь-якої країни світу та синергетичної компоненти у складній системі міжнародних зав'язків. Саме зовнішня торгівля уможливорює забезпеченість країни необхідними ресурсами, захищає торговельні інтереси, стабілізує зростання національного доходу.

Враховуючи об'єктивне прагнення вітчизняних суб'єктів господарювання до подальшої інтеграції, міжнародної конкурентоспроможності та здійснення випуску конкурентоспроможної продукції для зовнішніх ринків, необхідним вбачається забезпечення організаційної відкритості та економічної доречності зовнішньоекономічних операцій для вітчизняних товаровиробників. Отже, глобалізаційні й лібералізаційні процеси, до яких приєдналася і наша країна, набирають швидких темпів зростання, залучаючи дедалі більшу кількість країн та прив'язуючи їх господарства до світової економіки, як «старожил» у міжнародній співпраці, які задають темп розвитку подій у зовнішньоекономічній політиці й торгівлі, так і «новачків» зовнішньоекономічного співробітництва [2]. У зв'язку з цим постає

необхідність дослідження впливу структурних змін світової торгівлі на сучасний стан регулювання ЗЕД промислового виробництва з огляду на довгострокове бачення. Перед Україною постають виклики боротьби з пандемією COVID-19 в умовах продовження реформ, забезпечення макроекономічної стабільності, стимулювання економічного зростання та отримання економічної свободи (рис. 3.1) та відповіді на конфлікт у східних регіонах країни, що триває (Додаток Г).

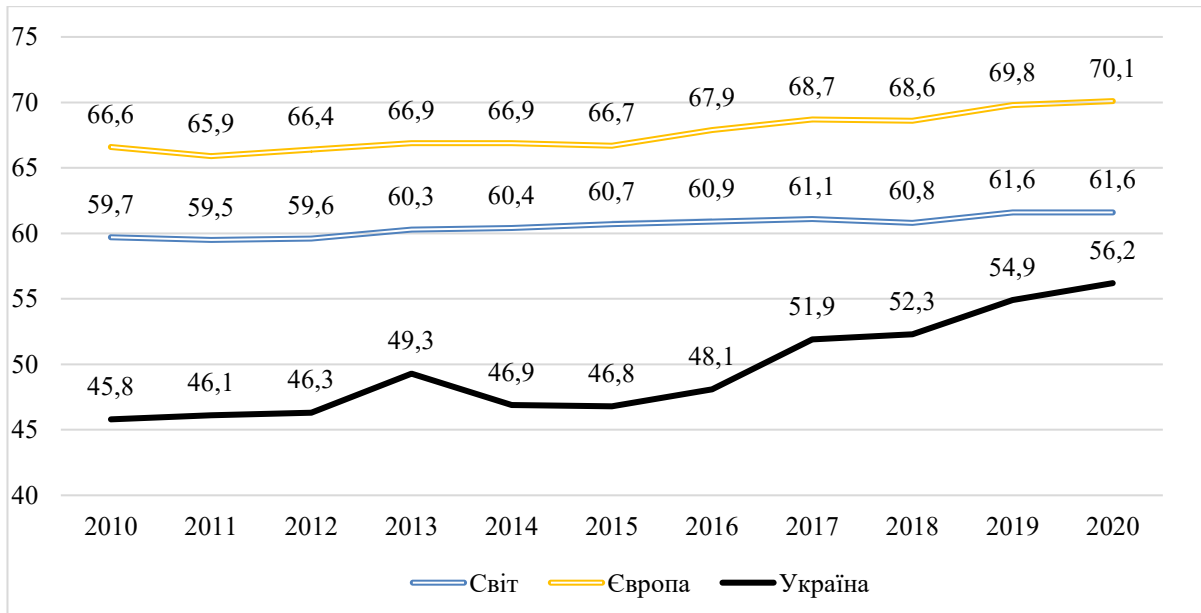

Рис. 3.1. Динаміка показника економічної свободи України за 2010-2020 роки порівняно зі світовими та європейськими

Джерело: систематизовано авторкою [3; 14; 15].

Актуальні проблеми залежності економіки від монопольних імпортерських ринків постачання товарів та ресурсів у поєднанні з відсутністю дієвої зовнішньоторговельної інфраструктури, вказують на необхідність удосконалення регулювання ЗЕД країни та її структурних компонентів. Безумовно, Україна, яка не може відсторонитися від інтеграційних процесів, що відбуваються у світовому економічному просторі, має закономірну необхідність у запровадженні досконаліших коригуючих важелів в економічному механізмі зовнішньої торгівлі в умовах перетворення міжнародної торговельної політики.

Проблеми, які нині існують в європейській економіці та Європі, можуть негативно вплинути на економічну безпеку вітчизняних товаровиробників, які орієнтовані виключно на співпрацю з країнами Європи. Складність ситуації на європейських ринках, яку пов'язують з навалою мігрантів із Сирії та інших країн, терористичними атаками, санкціями щодо Росії, формує негативний тренд розвитку економіки Європи та створює складність для суб'єктів іноземних держав з позиції виходу на європейський ринок [4]. Однак варто зауважити, що вітчизняні суб'єкти ЗЕД, зосереджені на європейський ринок, мають проблеми, пов'язані з:

- насиченістю європейського ринку високотехнологічними товарами, яка призводить до невідповідності продукції вітчизняного виробництва вимогам щодо рівня якості та технологічності;

- превалюванням сировинного та низькотехнологічного характеру більшості експортної української продукції, зорієнтованої на ринки країн Європи.

В умовах падіння платоспроможного попиту на більшості вітчизняних ринків та падіння експорту на ринку Російської Федерації, вітчизняні суб'єкти господарювання постають перед необхідністю пошуку нових ринків збуту, нових партнерів для розвитку своєї діяльності на зовнішніх ринках. При цьому формуються нові умови ведення бізнесу, які передбачають, крім врегулювання факторів негативного впливу, введення державою низки заходів з питань регулювання ЗЕД промислового виробництва на рівні Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Міністерства економіки України, Державної митної служби України, Державної податкової служби, Антимонопольного комітету України, Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі та питань місцевого самоврядування за допомогою відповідних нормативних документів (законів України, актів тарифного і нетарифного регулювання; економічних заходів оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого); рішень недержавних органів управління економікою, які приймаються за їх статутними документами; угод, що укладаються між суб'єктами

зовнішньоекономічної діяльності) [5]. Як було зазначено, державне регулювання ЗЕД промислового виробництва відбувається через використання правових, адміністративних, економічних та специфічних методів, використання яких передбачає розробку та дотримання певних нормативно-правових актів:

- митне регулювання – ст. 13 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», Митний кодекс України [6; 7];

- валютне регулювання – Закон «Про валюту і валютні операції» [8], Постанова ПНБУ «Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті» [9]);

- ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій – ст. 16 Закону про ЗЕД [6];

- введення спеціальних економічних зон – ст. 24 Закону про «Про зовнішньоекономічну діяльність» [6], Закон «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [10]; застосування спеціальних санкцій за порушення зовнішньоекономічної діяльності (ст. 32-37 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», ст. 119-120 Митного кодексу [6; 7].

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII від 16.04.1991 р., ЗЕД – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [6]. І оскільки ЗЕД являє собою діяльність суб'єктів господарської діяльності, то в п. 1 ст. 377 Господарського кодексу України маємо уточнення щодо визначення поняття ЗЕД: «господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою» [11]. Отже, очевидним є те, що в ЗЕД беруть участь не лише національні суб'єкти господарювання, а й іноземні, які не пов'язані з українським правопорядком. Тому, ці відносини підпадають під поняття міжнародних.

У преамбулі Закону України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23 червня 2005 року вказано, що «Цей Закон встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок» [12]. Тобто і цей Закон є складовою правового регулювання ЗЕД. Основні нормативно-правові документами, що регулюють ЗЕД, митно-тарифне регулювання, наведені на офіційному сайті Верховної Ради України.

Фактичний досвід взаємодії вітчизняних промислових товаровиробників з іноземними партнерами дозволяє констатувати неоднозначне ставлення до «чистоти» ведення бізнесу в багатьох країнах (у тому числі європейських), що потребує ґрунтовного вивчення питань щодо правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Беззаперечно, відносити європейських партнерів до апріорі «абсолютно безпечної» категорії партнерів з погляду формування економічної безпеки підприємства не є доцільним.

У більшості країн міжнародна торгівля становить значну частку валового внутрішнього продукту (далі – ВВП). Попри досягнення у відносинах з ЄС (Укладення Угоди про асоціацію, набрання чинності глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС та Україною, безвізовий режим, допуск продукції тваринного походження на ринок ЄС), повільно відбувається перетворення характеру відносин з партнерства на інтеграцію.

Доцільно підкреслити, що глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі (ГВЗВТ) між ЄС та Україною, яка є частиною Угоди про асоціацію, відкриває нові економічні можливості як для України, так і для ЄС. У глобальному масштабі частка світової торгівлі (вартості експорту та імпорту товарів і комерційних послуг) у світовому ВВП постійно зростає (з 20 % у 1995 р. до 56 % у 2016 р., до 61 % у 2019 р.).

З моменту створення Світової організації торгівлі (далі – СОТ) закономірностями функціонування та сучасного розвитку світової торгівлі прийнято вважати такі елементи:

- швидке зростання міжнародної торгівлі товарами та послугами;

- нерівномірність темпів зростання міжнародної торгівлі;
- синхронізація динаміки світової торгівлі та світового ВВП, з більшою волатильністю темпів зростання торгівлі, ніж зростання ВВП;
- волатильність світових цін на товари та її вплив на зниження ціни на метали та продовольство;
- посилення впливу глобалізації;
- концентрація потоків світової торгівлі;
- динамічна зміна продуктової структури світової торгівлі;
- випереджальне зростання світової торгівлі послугами [13].

Більш того, сучасний розвиток світової торгівлі суттєво впливає на трансформаційні зміни, які відбуваються в складний для України час.

Отримавши лише 56,2 бали, Україна посіла місце у групі економічно невідільних країн між Джибуті й Мавританією (рис. 3.2). Це ставить економіку країни на 127-у сходинку в рейтингу країн (група економічно невідільних країн з межею балів від 59,9 до 50) (рис. 3.3).

Рис. 3.2. Місце України серед інших країн за індексами та рейтингами у 2014-2020 роках

Джерело: побудовано авторкою [3; 14; 15; 16].

Довідково, рівень економічної свободи Сінгапуру – 89,7 бала, робить економіку країни найвільнішою за індексом 2020 року. Сінгапур посідає 1-е місце серед 40 країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а його загальний бал

на багато більший за середні регіональні та світові показники [12]. За показником складності ведення бізнесу Україна, яка входить до 23 країн Регіону Європи та Центральної Азії, посідає 17-е місце (64 – в загальному рейтингу), поступившись Болгарії (61) та Косово (57), але обігнавши Узбекистан (69), Киргизстан (80) тощо [14].

З одного боку, відчувався вплив зовнішніх чинників (тиск військової та торговельної агресії з боку Російської Федерації), а з іншого – наявні внутрішні суперечності уповільнювали темпи (ні економіка, ні влада, ні суспільство не були готовими до швидких змін). Втрати, які економіка понесла від втрат на Сході та внаслідок кризи, не були компенсовані зростанням (за підсумком 2019 року фактичний ВВП на 5,6 % нижче за рівень 2013 року). Упродовж 2016–2018 років економіка України (рис. 3.3), навіть за умови нових викликів, які постали перед країною (впровадження у 2016 році торговельних обмежень з боку Російської Федерації, обмеження міжнародних транзитних перевезень вантажів територією Російської Федерації, припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення залізничними і автомобільними шляхами у межах Донецької та Луганської областей у 2017 році та ін.) почала поступово відновлюватися. Проте Україна не змогла повною мірою подолати прояви кризи та перейти до фази економічного відновлення.

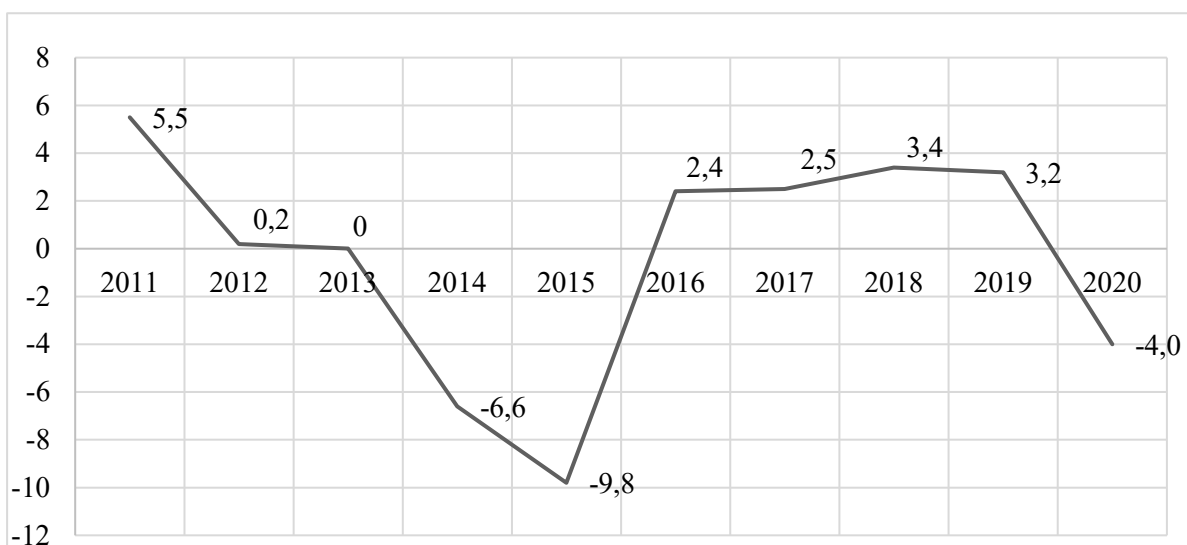

Рис. 3.3. Зміна ВВП у реальному вимірі, відсотків до попереднього року

Джерело: побудовано авторкою [17; 19; 20].

Протягом 2019 року в Україні зберігались ключові ознаки макроекономічної стабільності, реальне зростання ВВП за підсумками року становило 3,2 %. Зростання відбувалося майже за всіма видами економічної діяльності (крім промисловості). ЗЕД також мало позитивну тенденцію [17].

Наведемо динаміку експорту та імпорту торгівлі товарами та послугами України за 2015–2020 роки наведено на рис. 3.4.

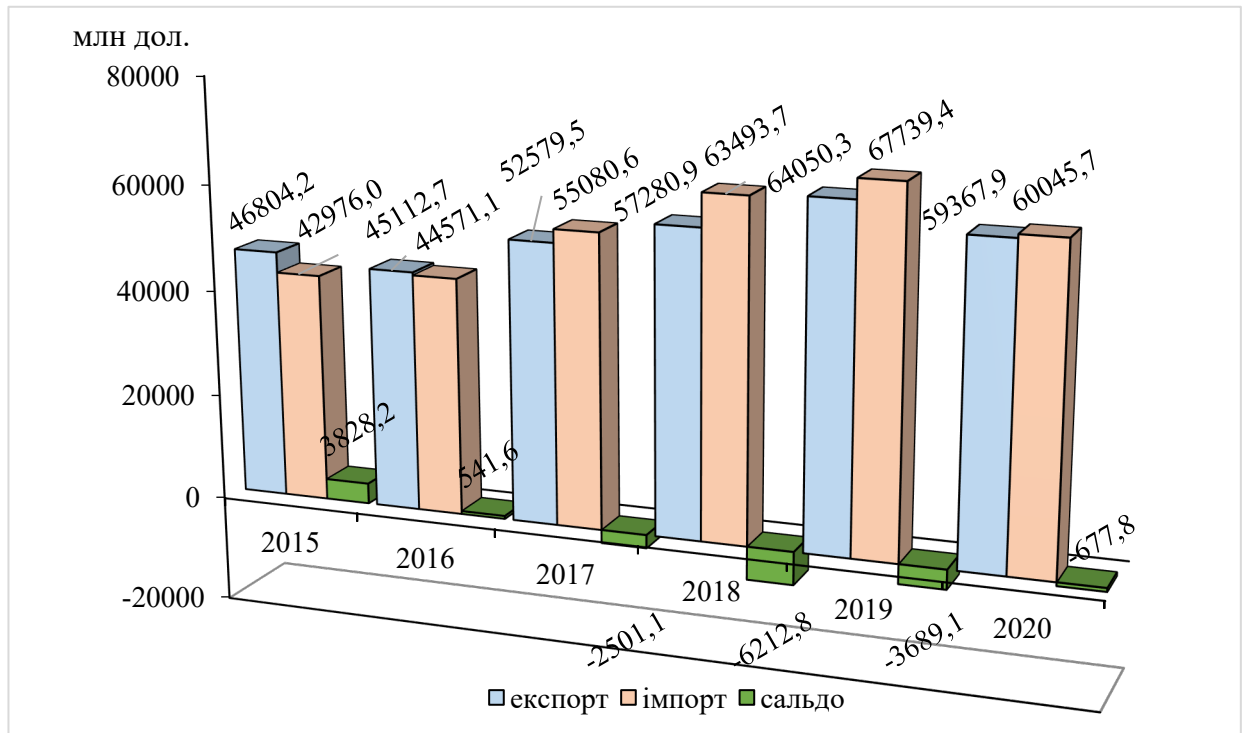

Рис. 3.4. Динаміка експорту та імпорту торгівлі товарами та послугами в Україні за 2015–2020 рр., млн дол. США

Джерело: побудовано авторкою [17; 19; 20].

Протягом аналізованого періоду (2015–2020 рр.) імпорт товарів та послуг в Україні перевищував експорт продукції, однак у 2015-2016 рр. відбулося перевищення експорту продукції над імпортом. У 2020 р. обсяг експорту зовнішньої торгівлі товарами та послугами в Україні становив 59367,9 млн дол. США, імпорту – 60045,7 млн дол. США. Порівняно із 2019 роком експорт скоротився на 7,3 % (на 4682,4 млн дол. США), імпорт – на 11,4 % (на 7693,7 млн дол. США). Сальдо зовнішньої торгівлі України за 2015–2020 рр. наведено на рис. 3.5.

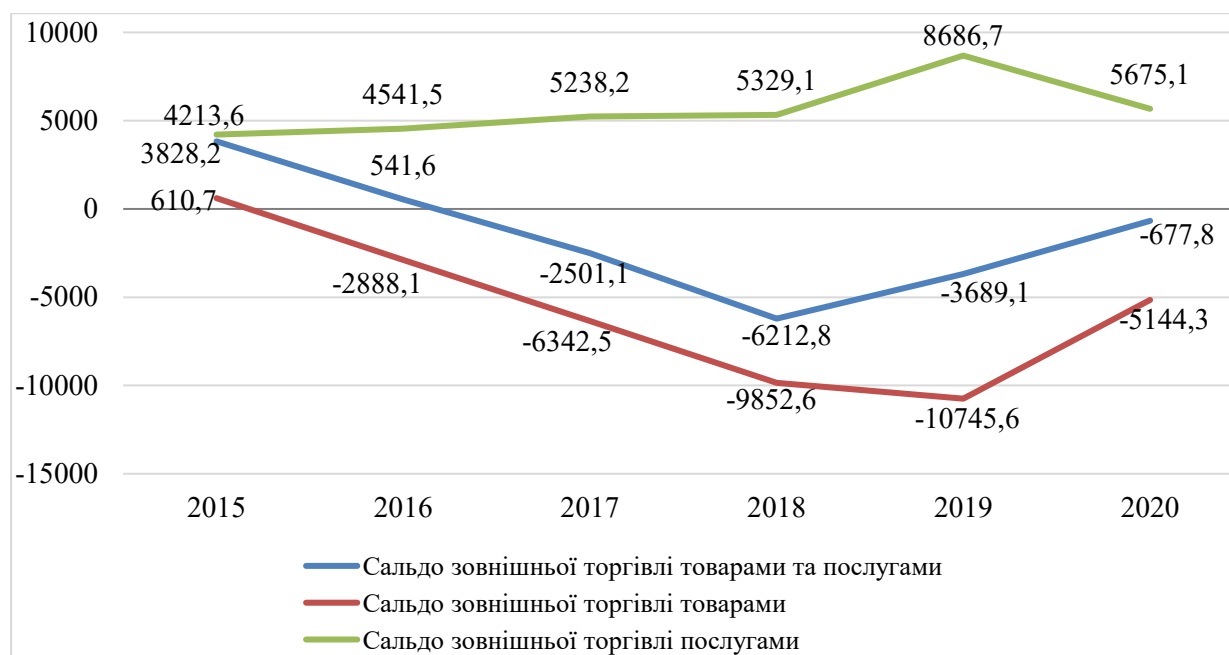

Рис. 3.5. Сальдо зовнішньої торгівлі України за 2015–2020 рр., млн дол. США

Джерело: побудовано авторкою [19; 20].

Сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів і послуг за 2020 рік було негативним у сумі 677,8 млн дол. США, але покращилось на 3011,3 млн дол. США проти показника 2019 року. Тільки у 2015 та 2016 рр. загальне сальдо зовнішньої торгівлі України було позитивним і становило у 2015 р. – 3828,2 млн дол. США, у 2016 р. – 541,6 млн дол. США.

Домінуючу роль у зовнішній торгівлі України відігравала торгівля товарами, частка якої в експорті становила 82,9 %, імпорті – 90,5 %.

У 2020 році, на які припав найжорсткіший карантин та пік економічної кризи, відбулося скорочення як експорту товарів, так і імпорту. Набагато суттєвіше постраждав експорт послуг до України – він знизився аж на 27,1 % або ж на понад чотири мільярди доларів. Водночас сальдо по послугах і далі є позитивним і склало 5675,1 млн дол. США.

Дані проведеного аналізу щодо загального обсягу експорту товарів та послуг у 2015–2020 роках (табл. 3.1) свідчать про скорочення обсягів експорту вітчизняних виробників у 2020 році по зрівнянню з 2019 роком, і про його зростання протягом 2017–2019 років як за товарами і послугами разом, так і окремо, відповідно на ринках країн СНД, ЄС та ринках інших країн.

Таблиця 3.1

Загальний обсяг експорту товарів та послуг у 2015–2020 роках

Показник	Рік, млн дол. США						Темп зміни, %					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2015/2014	2016/2015	2017/2016	2018/2017	2019/2018	2020/2019
Усього (товари і послуги)	46804,2	45112,7	52579,5	57280,9	64050,3	59367,9	73,0	96,4	116,6	108,9	111,8	92,7
Країни СНД	11335,9	9752,4	10674,2	10720,8	13298,7	8832,2	60,0	86,0	109,5	100,4	124,0	66,4
Інші країни світу	35468,3	35360,3	41905,3	46560,1	50751,6	50535,7	78,4	99,7	118,5	111,1	109,0	99,6
у т. ч. країни ЄС	15339,5	15827,5	20157,6	23100,1	24164,7	22085,2	75,3	103,2	127,4	114,6	104,6	91,4
Товари	38127,1	36361,7	43264,7	47335,0	50 054,6	49191,8	70,7	95,4	119,0	109,4	105,7	98,3
Країни СНД	7806,1	6031,5	6916,4	7025,2	6754,1	5934,2	52,5	77,3	114,7	101,6	96,1	87,9
Інші країни світу	30321,0	30330,2	36348,3	40309,8	43300,5	43257,6	77,7	100,0	119,8	110,9	107,4	99,9
у т. ч. країни ЄС	13015,2	13496,3	17533,4	20157,0	20750,7	18604,9	76,5	103,7	129,9	115,0	102,9	89,7
Послуги	9736,6	9868,0	10714,3	11637,9	15628,9	11387,6	84,5	101,3	108,6	108,6	134,3	72,9
Країни СНД	3544,8	3727,9	3763,9	3701,3	6544,6	2898,0	87,9	105,2	101,0	98,3	176,8	44,3
Інші країни світу	6191,8	6140,1	6950,4	7936,6	9084,2	8489,6	82,7	99,2	113,2	114,2	114,5	93,5
у т.ч. країни ЄС	2927,9	3004,9	3452,7	3979,9	4469,0	4461,1	73,4	102,6	114,9	115,3	112,3	99,8

Примітка. Для уникнення подвійного обліку загальні обсяги товарів та послуг розраховані за формулою:
 усього (товари і послуги) = товари + послуги – вартість послуг для переробки товарів з метою реалізації за кордоном.

Джерело: сформовано авторкою [19; 20].

Для наочності наведемо динаміку операцій експортно-імпортного спрямування до/з країн СНД, ЄС та інших країни світу за період 2015, 2019 та 2020 роки (рис. 3.6).

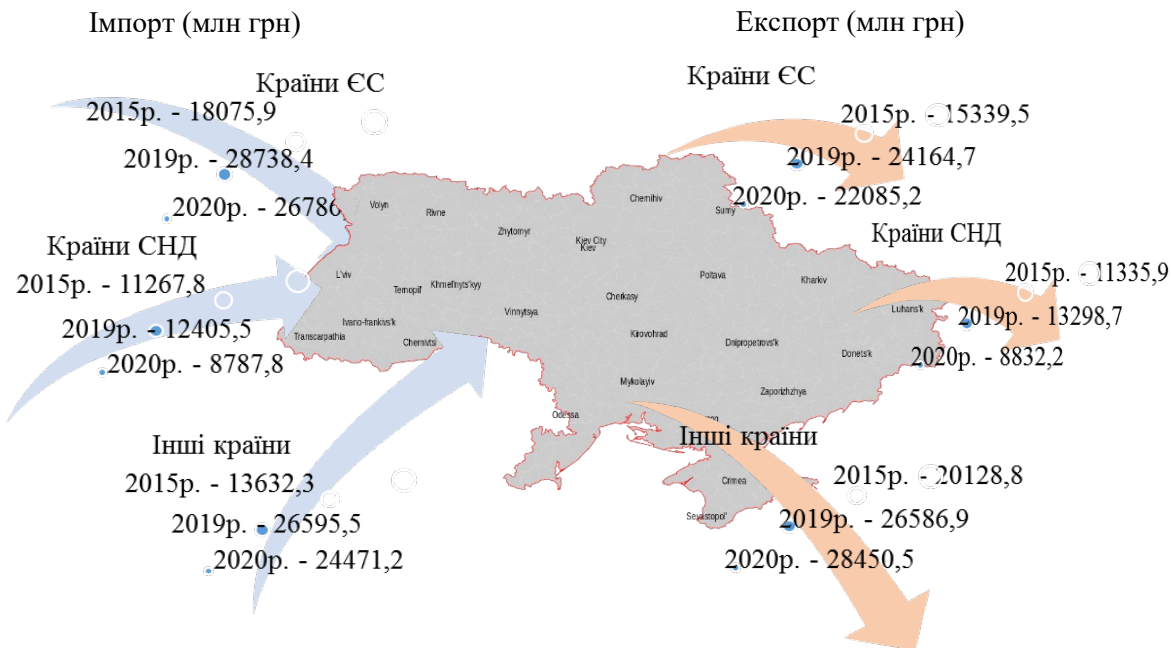

Рис. 3.6. Динаміка операцій експортно-імпортного спрямування до/з країн ЄС, СНД, інших країн за період 2015-2020 рр.

Джерело: побудовано авторкою [19; 20].

Завдяки зростанню частки експорту товарів та послуг у країни ЄС відбувається переорієнтація вітчизняних виробників на ринки країн Європи: у порівнянні питомої ваги експорту товарів та послуг до країн ЄС протягом 2015-2020 рр. спостерігається її зростання на 4,43 відсоткових пункти: у 2015 році становила – 32,77 %, а у 2020 році – 37,20 %. Таким чином, за п'ять років відбулося зростання на 6745,7 млн дол. США.

Тіснота зовнішньоекономічних зв'язків із країнами СНД свідчить про зменшення експорту в країни СНД за структурою експорту в цілому на 9,34 відсоткові пункти (на 2503,7 млн дол. США), тобто питома вага експорту товарів та послуг у країни СНД у 2015 році становила – 24,22 %, а у 2020 році – 14,88 %.

Порівняння показників питомої ваги експорту за країнами світу у 2020 та 2019 роках свідчить про переорієнтацію підприємств-експортерів України на ринки інших країн та зменшення кількості експортованих товарів та послуг у країни СНД та країн ЄС. Отже, питома вага експорту товарів та послуг у країни ЄС в 2019 р. становила 37,73% від загального обсягу експорту, що на 0,53 в.п. менше показника 2020 р. (37,20 % – 2079,5 млн дол. США). У країни СНД спрямування експорту товарів та послуг в 2019 р. становило 20,76 % від загального обсягу та зменшилося на 5,88 в.п. у 2020 р. (14,88 % – 4466,5 млн дол. США). Ситуація з експортом в інші країни характеризується навпаки незначним, але збільшенням питомої ваги експорту товарів та послуг: у 2019 році – 41,51 %, а у 2020 році – 47,92 %, що на 6,41 в.п. більше, ніж показник попереднього року (1863,6 млн дол. США).

Суттєве зменшення у загальному обсязі частки експорту до країн СНД свідчить про поступову переорієнтацію української економіки на зв'язки з країнами ЄС та іншими країнами світу. Аналіз імпорту товарів та послуг протягом 2015-2020 рр. свідчить про аналогічну тенденцію (табл. 3.2).

Після складного для країни 2015 року зростання імпорту відбувалося у 2016–2019 роках. У 2020 році спостерігається скорочення імпорту, причому як за товарами і послугами разом, так і окремо, а також як на ринках країн СНД, так і на ринках ЄС та ринках інших країн. Скорочення потоків імпорту в Україні зумовлено низкою причин, ключовими з яких є такі: пандемія COVID-19 стала ключовим фактором, який у 2020 році впливав на міжнародну торгівлю (тимчасові зупинки виробництва, нові обмеження на кордонах, розірвані логістичні ланцюжки усе це стало стандартним інформаційним фоном 2020 року); звуження внутрішнього споживчого попиту на імпортні товари із боку населення унаслідок зниження купівельної спроможності; зменшення потреби у сировині, матеріалах, комплектуючих тощо з боку національних товаровиробників, яке спричинено скороченням обсягів промислового виробництва в Україні.

Загальний обсяг імпорту товарів та послуг у 2015–2020 роках

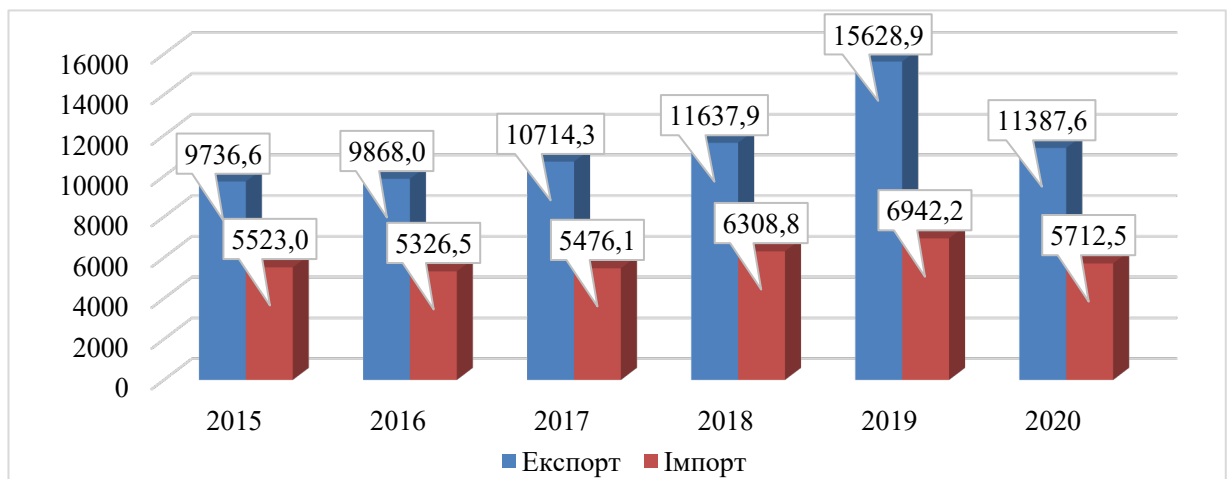
Показник	Рік, млн дол. США						Темп зміни, %					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2015/2014	2016/2015	2017/2016	2018/2017	2019/2018	2020/2019
Усього (товари і послуги)	42976,0	44571,1	55080,6	63493,7	67739,4	60045,7	70,7	103,7	123,6	115,3	106,7	88,6
Країни СНД	11267,8	9237,1	12128,3	13897,6	12405,5	8787,8	61,1	82,0	131,3	114,6	89,3	70,8
Інші країни світу	31708,2	35334,0	42952,3	49596,1	55333,9	51257,9	74,9	111,4	121,6	115,5	111,6	92,6
у т.ч. країни ЄС	18075,9	19558,7	23330,2	26570,1	28738,4	26786,7	74,7	108,2	119,3	113,9	108,2	93,2
Товари	37516,4	39250	49607,2	57187,6	60800,2	54336,1	68,9	104,6	126,4	115,3	106,3	89,4
Країни СНД	10485,5	8565,4	11477,9	13209,1	11876,0	8420,0	60,7	81,7	134,0	115,1	89,9	70,9
Інші країни світу	27030,9	30684,4	38129,3	43978,5	48923,2	45916,1	72,8	113,5	124,3	115,3	111,2	93,9
у т.ч. країни ЄС	15330,2	17140,8	20799,4	23216,5	25012,2	23859,7	72,8	111,8	121,3	111,6	107,7	95,4
Послуги	5523,0	5326,5	5476,1	6308,8	6942,2	5712,5	86,7	96,4	102,8	115,2	110,0	82,3
Країни СНД	839,6	672,6	650,4	688,5	529,5	367,8	69,7	80,1	96,7	105,9	76,9	69,5
Інші країни світу	4683,4	4653,9	4825,7	5620,3	6412,7	5344,7	90,6	99,4	103,7	116,5	114,1	83,3
у т.ч. країни ЄС	2750,1	2421,6	2532,5	3355,8	3728,9	2927,0	87,3	88,1	104,6	132,5	111,1	78,5

Примітка. Для уникнення подвійного обліку загальні обсяги товарів та послуг розраховані за формулою: усього (товари і послуги) = товари + послуги – вартість послуг для переробки товарів з метою реалізації за кордоном.

Джерело: сформовано авторкою [19; 20].

Обсяг імпорту товарів і послуг з країн СНД, ЄС та інших країн світу в Україну у 2015, 2019 та 2020 роках наведено на рис. 3.6. Дані, наведені на рис. 3.7, свідчать про зростання у відсотковому значенні імпорту товарів та послуг з країн ЄС та їх зменшення з країн СНД. Більш докладний аналіз свідчить, що у 2020 році питома вага імпорту товарів та послуг з країн ЄС становила – 44,61 %, порівняно з 2019 роком зростання становило 2,19 в.п., а з 2015 роком – 2,55 в.п. Імпорт товарів та послуг з країн СНД у 2020 році становив 14,64 % порівняно із 2019 роком скорочення становило 3,67 в.п., а з 2015 роком – 11,58 в.п. Імпорт товарів та послуг з інших країн у 2020 році склав 40,75 %, порівняно із 2019 роком зростання становило 1,49 в.п., а з 2015 роком – 9,03 в.п.

Динаміку експорту та імпорту торгівлі послугами в Україні за 2015–2020 рр. представлено на рис. 3.7.

*Рис. 3.7. Динаміка експорту та імпорту торгівлі послугами в Україні за 2015–2020 рр., млн дол. США**

Джерело: сформовано авторкою [19; 20].

Отже, як і щодо експортних операцій, під час здійснення імпортних операцій спостерігається чітка зміна орієнтирів на користь партнерів із країн ЄС та інших країн.

Особливий інтерес під час аналізу викликає сфера послуг. Він викликаний тим фактом, що сфера послуг є дуже динамічною, може швидко розвиватися і таким чином забезпечувати зовнішньоторговельний баланс

України. Крім того, сучасна світова економіка значною мірою є саме економікою послуг, а отже, така орієнтація вітчизняних підприємств представляє стратегічний інтерес для подальшої інтеграції української економіки у світову.

Експорт послуг у 2020 році становив 11387,6 млн дол. США, у 2019 році значення цього показника становило 15628,9 млн дол. США, отже, відбулося зменшення на 27,1 %. Порівняно із 2015 роком експорт послуг зріс на 17,0 %. Імпорт послуг у 2020 році також значно знизився порівняно з попередніми роками і становив 5712,5 млн дол. США. Порівняно з 2019 роком скорочення становило 17,7 % (1229,7 млн дол. США), проти 2015 року – зростання на 3,4 % (на 189,5 млн дол. США).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту послуг у 2020 році становив 1,99 (у 2019 р. – 2,25, у 2015 р. – 1,76). Здійснюючи аналіз коефіцієнтів покриття експортом імпорту послуг 2015-2020 рр., зауважимо, що найвищим рівень коефіцієнта був у 2019 р.

Продовжуючи аналіз зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, слід уважно подивитися на динаміку за останні три роки.

Темпи зростання (зниження) експорту-імпорту послуг (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) наведено нарис. 3.8.

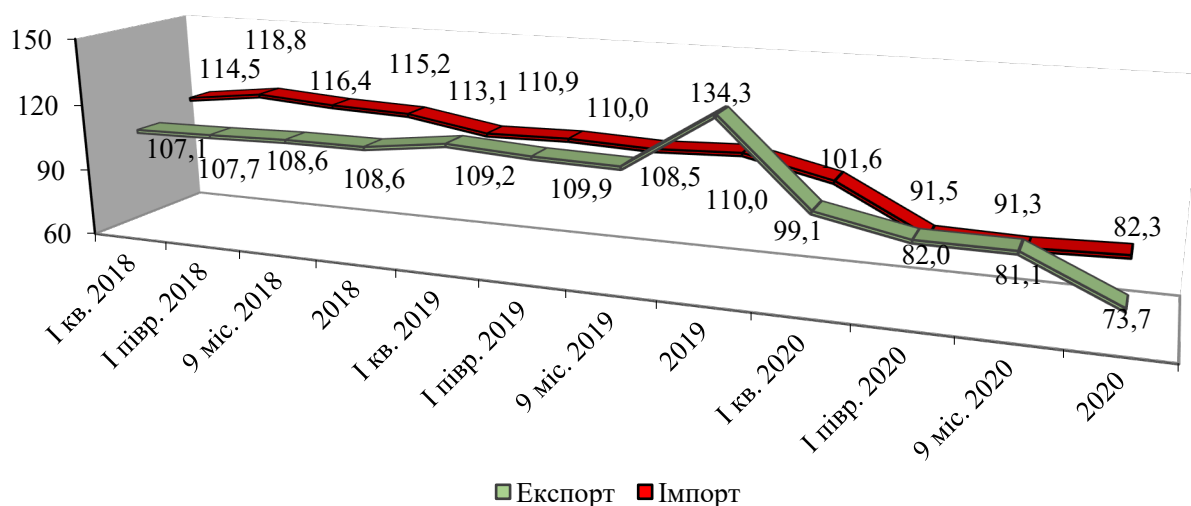

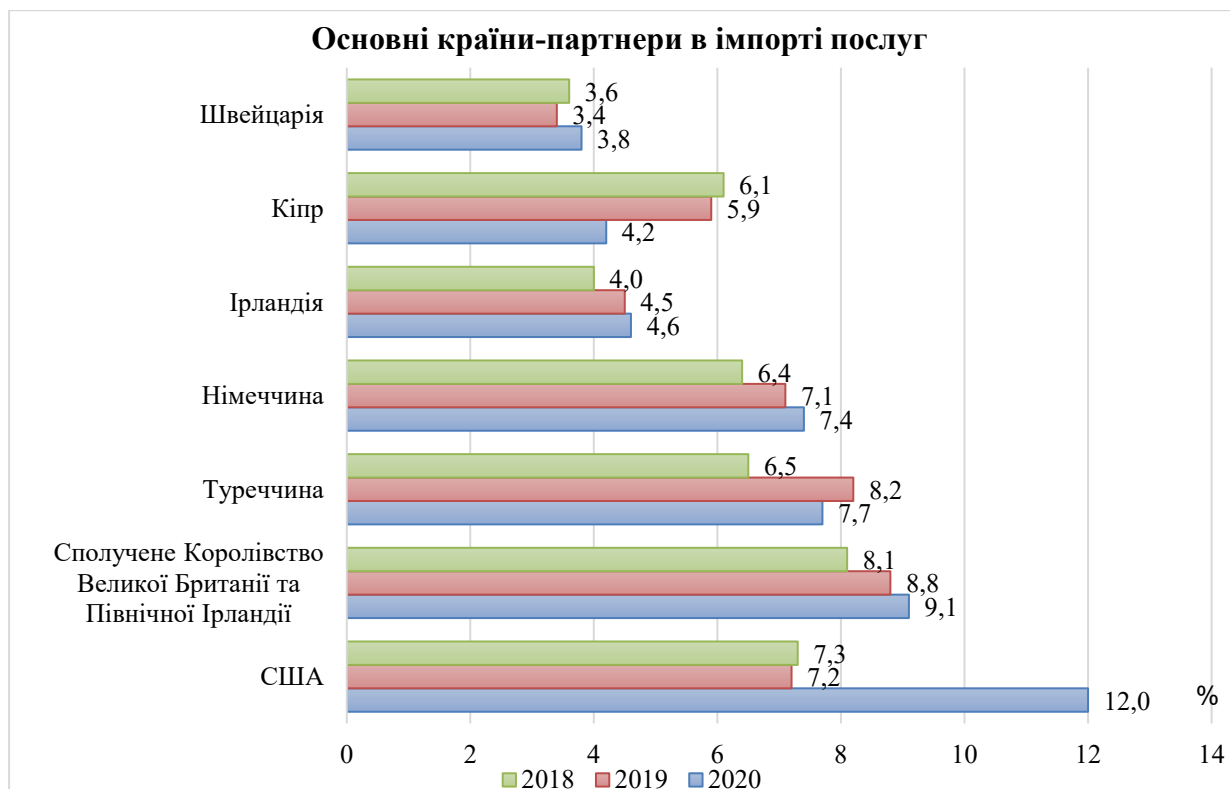
Рис. 3.8. Темпи зростання (зниження) експорту-імпорту послуг (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) у 2018–2020 роках

Джерело: побудовано авторкою [19; 20].

Дані, наведені на рис. 3.8, свідчать про скорочення експорту послуг порівняно з попереднім періодом, починаючи з першого кварталу 2020 року, а суттєве скорочення імпорту послуг відбувається, починаючи з першого півріччя 2020 року.

Аналізуючи стратегічні орієнтири у формуванні зовнішньоекономічних відносин вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, слід розглянути ті країни, на які орієнтуються вітчизняні підприємства у здійсненні своєї зовнішньоекономічної діяльності. Основні країни-партнери в експорті та імпорті послуг України у 2018–2020 роках представлено на рис. 3.9-3.11. Незважаючи на те, що українські підприємства переорієнтовуються на ринки ЄС та ринки інших країн, у 2020 році найбільші обсяги експорту послуг припали на Російську Федерацію – 23,2 % від загального обсягу наданих послуг, США – 12,5 %, Швейцарію – 6,8 %, Сполученого Королівства – 5,6 %.

б

*Рис. 3.9. Експорт та імпорту послуг України у 2018–2020 рр.
за основними країнами-партнерами, % від загального обсягу послуг
за імпортом або експортом*

Джерело: побудовано авторкою [19; 20].

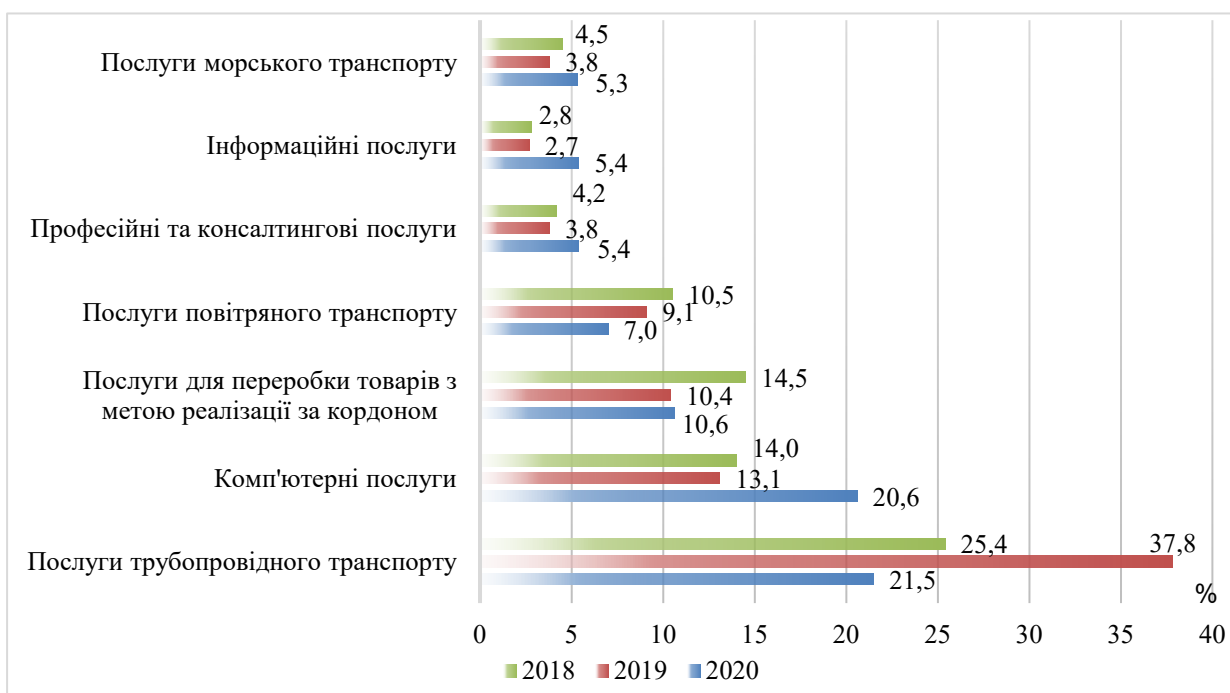

Рис. 3.10. Структура та динаміка експорту послуг у 2018–2020 роках

Джерело: побудовано авторкою [19; 20].

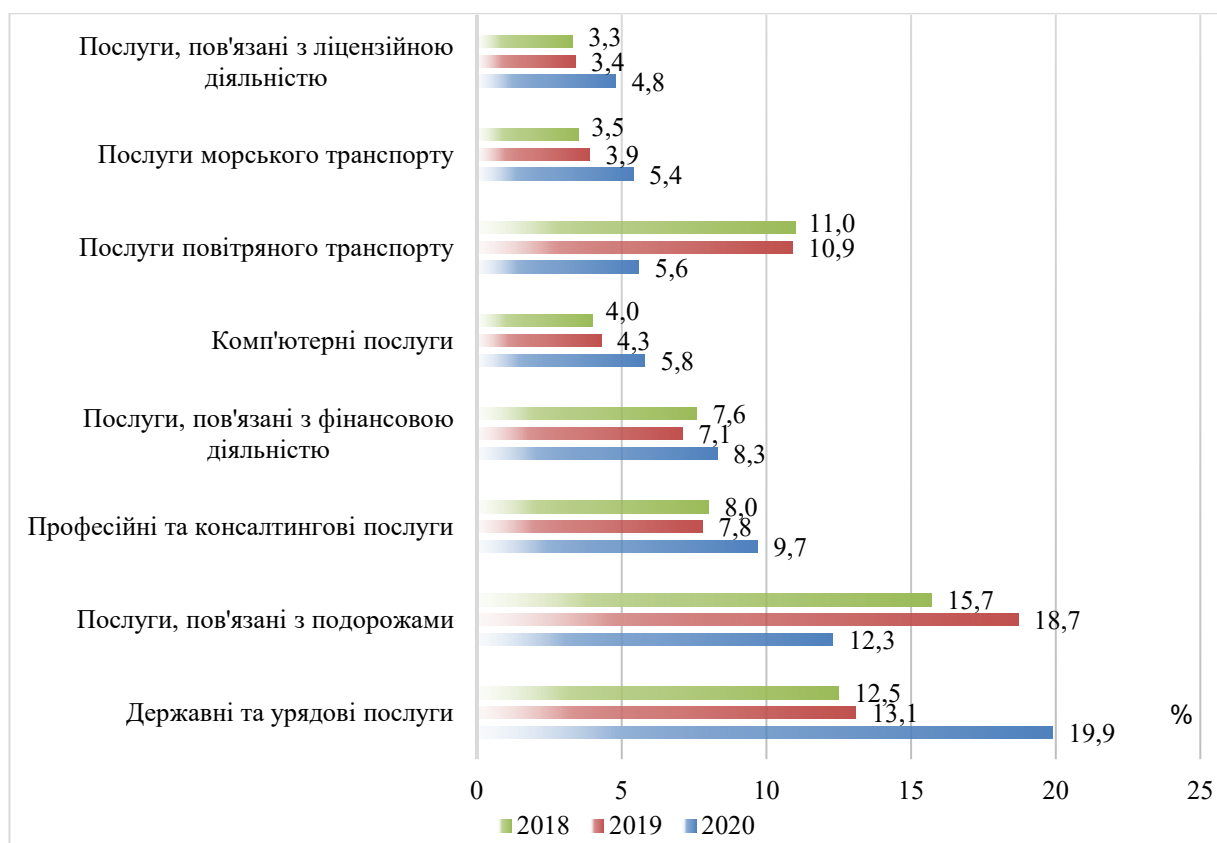

Рис. 3.11. Структура та динаміка імпорту послугами у 2018-2020 роках

Джерело: побудовано авторкою [19; 20].

У 2020 р. серед послуг, що було надано українськими підприємствами, значну частку від загального обсягу експорту традиційно займали транспортні послуги (43,7 %). На експорт послуг у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги припало 26,1 %, послуг з переробки матеріальних ресурсів – 12,1 %, ділових послуг – 10,7 % від загального наданого обсягу послуг.

У 2020 році головними партнерами українських підприємств в імпорті послуг були США – 12,0 %, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – 9,1 %, Туреччина – 7,7 %, Німеччина – 7,4 %, Ірландія – 4,6 %, Кіпр – 4,2 %, Швейцарія – 3,8 %. У структурі імпорту послуг у 2020 році переважали транспортні послуги – 19,5 %, ділові послуги – 18,7 %, державні та урядові послуги – 14,2 %, послуги, пов'язані з подорожами – 13,4 %, послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні – 10,6 %, роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності – 10,1 %.

Отже, структура та динаміка експорту та імпорту послуг за аналізований період істотно не змінилися, втім слід відзначити поступове скорочення частки Російської Федерації (у 2019 році – 39,7% у структурі експорту послуг, у 2020 році – 23,2%) у імпорті послуг частка Російської Федерації скоротилась з 4,4% у 2019 році до 3,1% у 2020 році.

Динаміка та структура товарного експорту та імпорту є певним індикатором, рівня конкурентоспроможності товарів і тих макроекономічних умов, які здійснюють прямий або опосередкований вплив на промислове виробництво.

Динаміку експорту та імпорту торгівлі товарами в Україні у 2015–2020 рр. наведено на рис. 3.12. Найбільші показники експорту та імпорту товарів спостерігалися у 2019 році: експорт становив – 50 054,6 млн дол. США, а імпорт – 60 800 млн дол. США. Найменше значення цих показників відмічається: експорту у 2016 році – 36 361,7 млн дол. США, імпорту – у 2015 році 37 516,4 млн дол. США. Починаючи з 2017 року спостерігається зростання показників як експорту, так і імпорту.

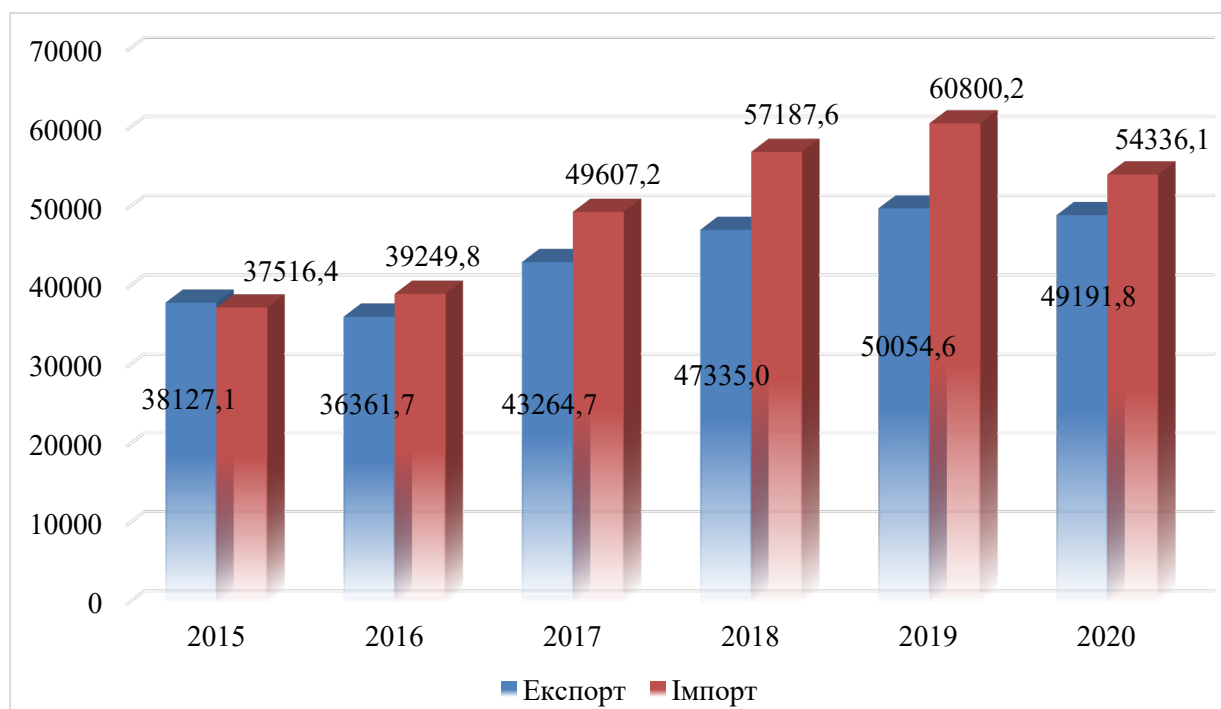

Рис. 3.12. Динаміка експорту та імпорту торгівлі товарами в Україні за 2015–2020 рр., млн дол. США*

Джерело: сформовано авторкою [19; 20].

На жаль, у 2020 році спостерігається зниження обсягів як експорту, так і імпорту, на яких знайшла відображення пандемія та карантинні обмеження.

Якщо ж аналізувати два останніх роки, то слід зауважити, що у 2020 році експорт становив 49191,8 млн дол. США, у 2019 році – 50054,6 млн дол. США. Порівняно із 2019 роком зменшився на 1,7 % (на 862,8 млн дол. США), але проти 2015 року зріс на 29,0% (на 11064,7 млн дол. США).

Імпорт товарів у 2020 році становив 54 336,1 млн дол. США, у 2019 році – 60 800,2 млн дол. США. Проти 2019 року обсяги імпорту товарів зменшилися на 10,6 % (на 6464,1 млн дол. США), а проти 2015 року зросли на 44,8% (на 16 519,7 млн дол. США). Негативне сальдо становило 5144,3 млн дол., у 2019 році також негативне – 10745,6 млн дол. Отже, коефіцієнт покриття експортом імпорту товарів у 2020 році становив 0,91, а у 2019 році – 0,82.

Становить інтерес динамічна характеристика експорту та імпорту товарів та послуг в Україні. Так, 2020 рік ознаменовано суттєвим падінням експорту та імпорту (рис. 3.13).

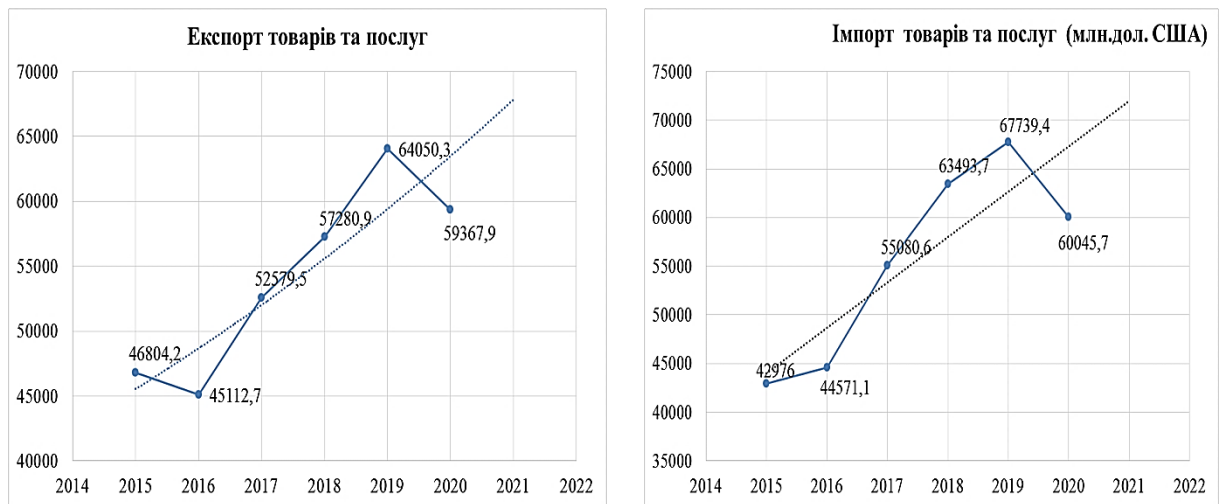

Рис. 3.13. Тренд експорту та імпорту товарів і послуг в Україні

Джерело: обраховано авторкою [14; 15; 19; 20].

Темпи зростання (зниження) експорту-імпорту товарів (у % до відповідного періоду попереднього року, нарастаючим підсумком) у 2020 році за місяцями наведено на рис. 3.14 [20].

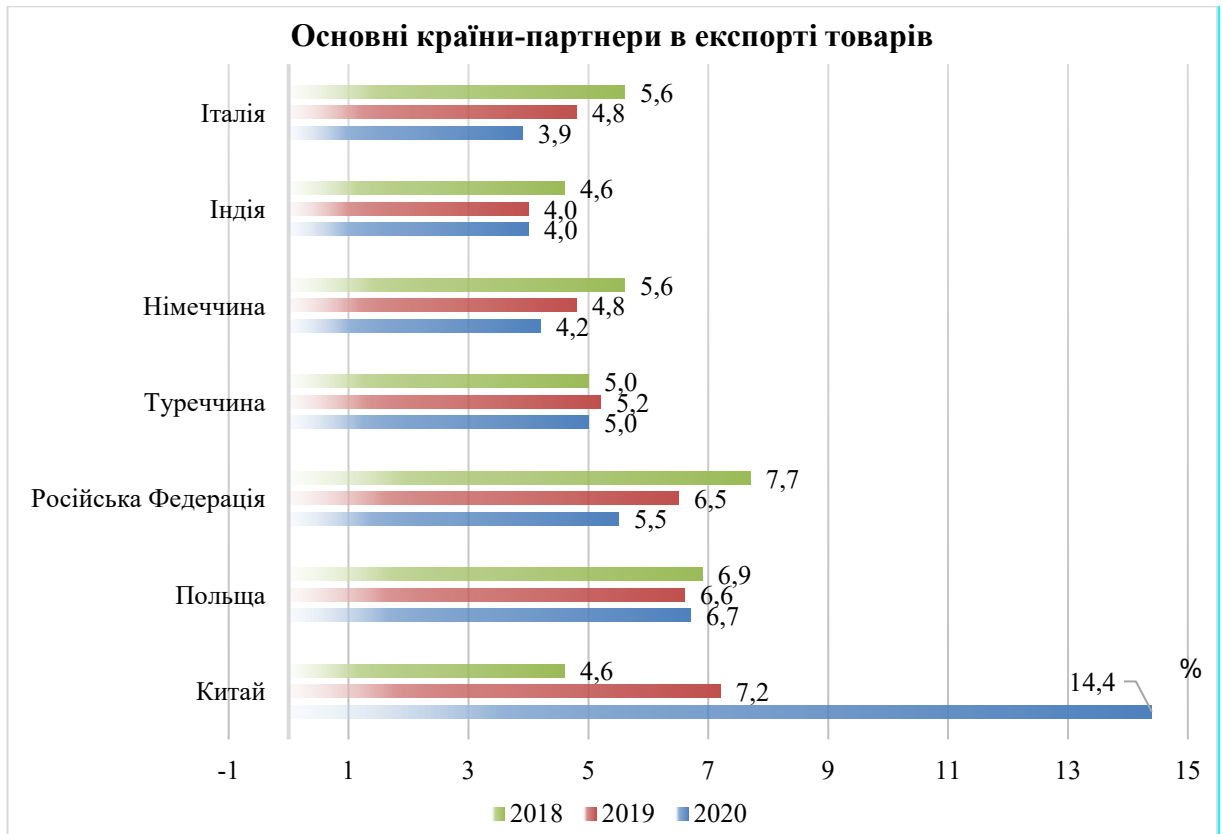

Рис. 3.14. Темпи зростання (зниження) експорту-імпорту товарів (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) у 2020 році

Джерело: побудовано авторкою [19; 20].

Дані, наведені на рис. 3.14, свідчать про суттєве падіння експорту та імпорту товарів у 2020 році порівняно з аналогічним періодом 2019 року. Найбільше скорочення експорту та імпорту відбулося у травні 2020 року і досягти невеликого зростання показника у відсоткових пунктах зовнішня торгівля товарами держави змогла тільки наприкінці року. Але досягти показника 2019 не змогла. Найкращі показники експорту та імпорту продукції відмічаються у листопаді– грудні 2020 року. Як позитивний момент слід відзначити поступове відновлення зовнішньоекономічної активності вітчизняних підприємств. На рис. 3.14. видно зростаючий тренд наприкінці 2020 року.

Основні країни-партнери в експорті та імпорті товарів України у 2018–2020 роках представлено на рис. 3.15.

а

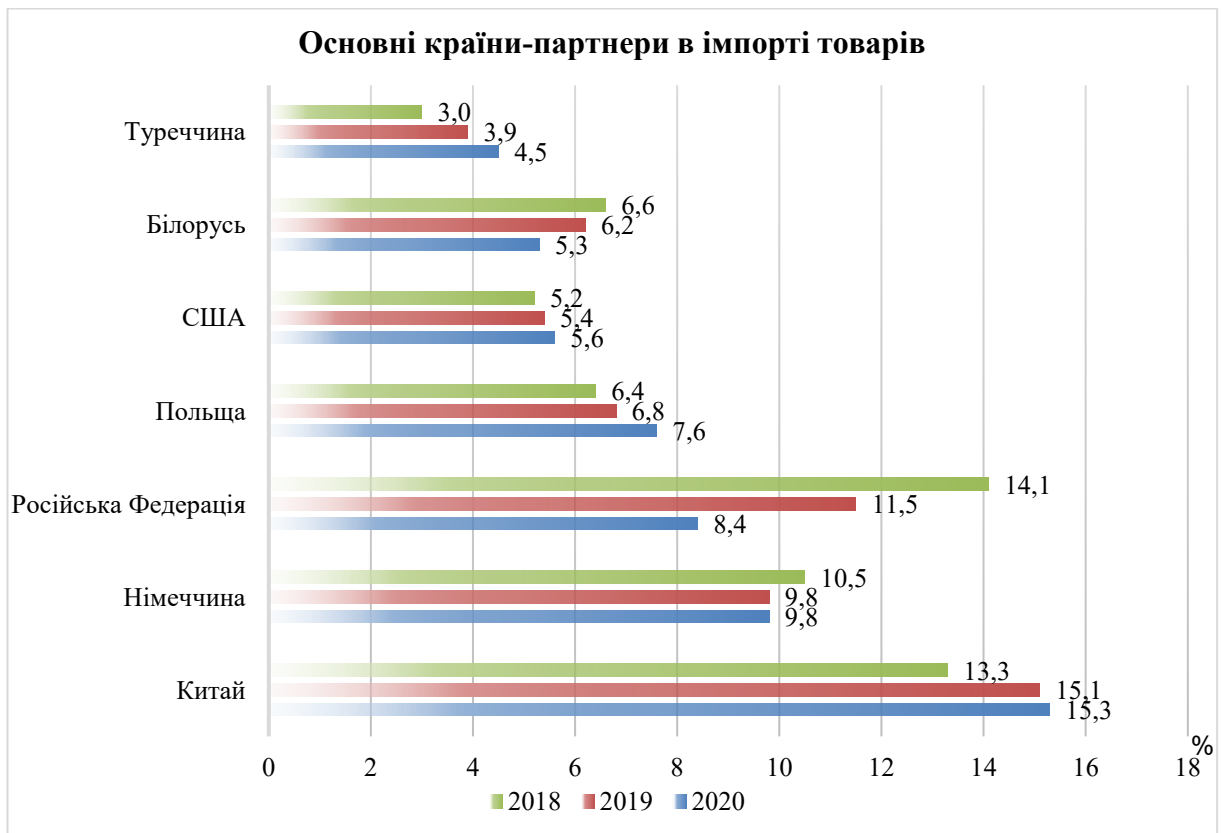

Рис. 3.15. Основні країни-партнери в експорті та імпорті товарів України у 2018–2020 рр., %

Джерело: сформовано авторкою за [19; 20].

У 2019–2020 роках найвагоміші експортні поставки здійснювалися до Китаю. Якщо у 2019 році це було 7,2 % від загального обсягу експорту держави, то у 2020 році цей показник зріс у 2 рази і становив 14,4 % (у 2015 р. – 6,3 %). У 2020 році найбільші за обсягом експортні поставки українські підприємства здійснювали також до Польщі – 6,7 % загального обсягу, Російської Федерації – 5,5 %, Туреччини – 5,0 %, Німеччини – 4,2 %, Індії – 4,0 %, Італії – 3,9 %.

Основу товарної структури експорту зовнішньої торгівлі у 2020 році складали зернові культури – 19,1 %, недорогоцінні метали та вироби з них – 18,4 %, жири та олії тваринного або рослинного походження – 11,7 %, мінеральні продукти – 10,8 %, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – 9,1 %, готові харчові продукти – 6,8 %, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 4,1 %.

Отже, структура українського експорту майже не змінюється, хоча за останні роки відбувся її територіальний перерозподіл. Так, у 2020 році найвагоміші імпорتنі поставки надходили з таких країн: 15,3 % від загального обсягу з Китаю, Німеччини – 9,8 %, Російської Федерації – 8,4 %, Польщі – 7,6 %, США – 5,6 %, Білорусі – 5,3 %, Туреччини – 4,5 %.

Аналіз товарної структури імпорту вказує на те, що найбільше імпортують машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання (21,3 %), мінеральних продуктів (15,9 %), засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів (10,6 %), полімерних матеріалів, пластмаси та вироби з них (6,3 %), недорогоцінних металів та виробів з них (5,8 %), готових харчових продуктів (5,5 %), текстильних матеріалів та текстильних виробів (4,2 %), продуктів рослинного походження (3,7 %).

Спостерігається чітка тенденція поступової відмови вітчизняних підприємств від співпраці з контрагентами з Російської Федерації. Якщо у 2015 році українські підприємства здебільшого експортували та імпортували з підприємствами Російської Федерації (12,7 % загально обсягу експорту, та 20,0 % – імпорту), то у 2020 році експорт та імпорт скоротився більше ніж у 2 рази (5,5 % у загальному обсязі експорту, 8,4 % – імпорту).

У результаті оголошення локдауну більшість країн світу повністю або частково відмовилася від звичних умов торгівлі, обравши більш стримані формати зовнішньої торгівлі, здійснивши форматування альтернативних підходів до реалізації торговельних взаємовідносин.

Поширення пандемії COVID-19 стало викликом і для України в умовах продовження реформ, забезпечення макроекономічної стабільності, стимулювання економічного зростання та відповіді на конфлікт у східних регіонах країни, що триває. Серед найбільших загроз для економічного відновлення в Україні на першому місці на думку експертів – тривале продовження та посилення внутрішніх карантинних заходів, друге місце розділили два фактори: 1) відсутність чіткого антикризового плану заходів з підтримки економіки і громадян в період пандемії та 2) глибоке падіння економічної активності в країнах – основних торговельних партнерах України, відповідно значне погіршення кон'юнктури на світових товарних ринках [17]. Серед найбільш значущих внутрішніх ризиків для вітчизняної економіки експерти виділяють, крім іншого, «Посилення неплатоспроможності реального сектору економіки», а серед зовнішніх: «Дефіцит зовнішнього фінансування та звуження можливостей доступу до міжнародних ринків капіталів»; «Звуження зовнішніх ринків збуту через високу конкуренцію у 2020 році»; «Нова світова криза (внаслідок руйнування усталених виробничих зв'язків, банкрутства ряду промислових виробників у країнах ЄС/світі)»; «Вихід нерезидентів з ОВДП»; «Друга хвиля пандемії COVID-19 в світі»; «Суттєвий сплеск інфляції через наповнення економік багатьох країн коштами стабілізаційних фондів, спрямованих на боротьбу з COVID-19»; «Дефіцит продовольчих товарів внаслідок тривалих карантинних заходів, яке призведе з часом до скорочення попиту та відповідно виробництва продовольчих товарів, банкрутства фермерських господарств» тощо. Інтегральні оцінка ризиків має наступний вигляд (табл. 3.3).

Інтегральна оцінка зовнішніх ризиків / явищ для національної економіки

Зовнішні ризики / явища	2020 р.			2021 р.		
	Інтегральна оцінка	Оцінка вірогідності реалізації явища	Оцінка впливу явища на економіку України	Інтегральна оцінка	Оцінка вірогідності реалізації явища	Оцінка впливу явища на економіку України
1	2	3	4	5	6	7
Дефіцит зовнішнього фінансування та звуження можливостей доступу до міжнародних ринків капіталу	13	4	4	10	3	4
Звуження зовнішніх ринків збуту через високу конкуренцію	12	3	4	9	3	3
Нова світова криза (внаслідок руйнування усталених виробничих зв'язків, банкрутства ряду промислових виробників в країнах ЄС/світі)	11	3	4	9	3	4
Друга хвиля пандемії COVID-19 у світі	11	3	4	7	2	4
Вихід нерезидентів із ОВДП	10	3	4	8	3	3
Суттєве падіння цін на світових ринках сировинних (неенергетичних) товарів	8	3	3	7	2	3
Посилення гібридних загроз національній безпеці України, у т. ч. активне військове протистояння на Сході країни	8	3	3	9	3	3
Суттєвий сплеск інфляції через наповнення економік багатьох країн коштами стабілізаційних фондів, спрямованих на боротьбу з COVID-19	8	3	3	6	2	3
Впровадження нових торговельних бар'єрів для вітчизняного експорту з боку інших країн	8	2	3	7	2	3
Дефіцит продовольчих товарів внаслідок тривалих карантинних заходів, яке призведе з часом до скорочення попиту та відповідно виробництва продовольчих товарів, банкрутства фермерських господарств	8	3	3	7	3	3
Запуск в експлуатацію трубопроводів Північний потік 2 та Турецький потік	8	2	3	9	3	3
Неотримання запланованого фінансування від МВФ	8	2	4	8	2	4
Зростання продовольчої інфляції у світі	8	3	3	7	3	3
Надходження незначних обсягів донорської допомоги	7	3	3	7	3	3

1	2	3	4	5	6	7
Суттєве зростання цін на світових енергетичних ринках	6	2	3	5	2	3
Повна блокада портів Азовського моря	5	2	2	6	2	2
Впровадження додаткових санкцій/обмежень з боку РФ до України	5	2	2	4	2	2
Впровадження додаткових санкцій/обмежень з боку України до РФ	4	2	2	4	2	2
Відмова від співпраці з МВФ	3	1	4	2	1	4

Джерело: [17].

Проте варто зазначити, що пандемія не є єдиною причиною прояву кризових явищ в економіці країни загалом та її зовнішній торгівлі зокрема. Аналіз структури зовнішньої торгівлі відображає, що вітчизняний експортний потенціал переважно сприймається як сировинний. Україна експортує сировину, яка переробляється за кордоном і повертається у вигляді готових імпортованих товарів. Таким чином, вітчизняна переробна промисловість не стимулюється, а лише підтримується інфраструктура для експорту сировини. Довготривалий розвиток вітчизняної економіки не стимулюється ще й через вичерпність сировинного потенціалу на противагу переробному.

З урахуванням того, що національні виробники залежні від імпортованих операцій, стимулювання розвитку вітчизняної економіки повинно бути направлено на розвиток наукоємних галузей, нарощення темпів виробництва та експорту продукції із високою доданою вартістю. Пандемія дозволила критично оцінити й переоцінити можливості вітчизняної економіки та зовнішньої торгівлі. Визначилися наявні проблеми, вирішення яких повинно стати першочерговими завданнями виходу країни з кризи. Безперечно, для покращення та стабілізації ЗЕД, що дуже важливо в умовах сьогодення необхідно вжити відповідних заходів, зокрема: 1) державне регулювання стимулювання експорту та стримування зростання імпорту для врівноваження сальдо зовнішньої торгівлі; 2) забезпечення створення конкурентного середовища для вітчизняних виробників; 3) підвищення контролю за якістю надходження імпортованої сировини; 4) контроль над квотуванням для урегулювання обсягу імпорту; 5) страхування та гарантування експорту за

рахунок відповідних механізмів регулювання; 6) двостороннє співробітництво шляхом визначення перспективних ринків для розширення ринків збуту продукції та в пролонгованій перспективі збільшення експорту; 7) зважена цінова політика у сфері експорту електроенергії; 8) участь вітчизняних виробників у зарубіжних виставках; 9) захист інтересів вітчизняних промислових товаровиробників на зовнішніх ринках; 10) сприяння розширенню споживання продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку шляхом впровадження балансів виробництва і споживання продукції підприємствами всіма галузями економіки; 11) підвищення ефективності міждержавних та міжурядових заходів для збереження і розширення ринків збуту продукції вітчизняних товаровиробників.

3.2. Оцінка стану та особливостей функціонування промислового виробництва України

Безумовна участь промисловості у підвищенні продуктивності суспільної праці, створенні нових високопродуктивних робочих місць та гідної зайнятості для молоді, генеруванні принципово нових можливостей, які відкриває перед людством сучасна, уже четверта, промислова революція, фундамент якої заклали розвиток кіберфізичних систем та злиття передових цифрових, фізичних і біологічних технологій, обумовлює вирішальну роль промисловості як основного драйвера економічного зростання країн.

Водночас гальмування розвитку промисловості продовжується і причиною цього процесу є синергія загальновизнаних показників: віддаленість держави від управління промисловим розвитком, незначний рівень виробництва, незадовільний рівень конкурентоздатності, низький рівень підтримки експорту та його неприйнятна структура, небезпечний знос основних фондів, відділення промислового капіталу від банківсько-фінансового, лавиноподібний відтік кадрів, відсутність повноцінної інноваційної системи, недосконалість та неповнота нормативно- правового забезпечення [22].

Проблемі розвитку промислового виробництва присвячені як конференції і наукові доповіді, так і праці провідних експертів, спільноти науковців, серед яких: Л. Абалкін, В. Архипов, А. Анчишкін, І. Ансофф, В. Геєць, З. Герасимчук, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, М. Згуровський, В. Леонтєв, О. Кушніренко, Л. Мельник, Ю. Сафонов, І. Свидрук, Н. Шелудько, І. Яненкова, В. Трегобчук, С. Черкасова, В. Шевчук, С. Філіпова та ін.

Проте, незважаючи на вагому кількість публікацій за означеною проблематикою, обраний напрямок дослідження є актуальним та своєчасним з огляду на майже відсутнє цілісне та системне уявлення про напрями необхідних трансформацій вітчизняної промисловості та завдань її перспективного розвитку, хоча певні стратегії вже існують. Отже, дослідження питань промислового розвитку є одним з найактуальніших з урахуванням необхідності забезпечення зростання та оновлення економіки як в сучасній Україні, так і в багатьох країнах світу.

Нині у жодного представника світової наукової спільноти не виникає сумнівів стосовно необхідності і значущості нової індустріалізації - неоіндустріалізації, в основі якої покладено виробництво продукції на базі найсучасніших інноваційних, інформаційних технологій і комп'ютерно-інтегрованих систем. Не є винятком і Україна, для якої проблема вибору наступного напрямку розвитку промисловості стоїть найгостріше, з урахуванням критичності положення в яке вона потрапила та минулих можливостей одного з найбільших у Європі, на момент отримання Україною незалежності, розгалужених промислових комплексів. Нажаль, відповідні умови промислового піднесення та формування фундаменту науково-технологічного трансформування у поєднанні з економічним зростанням держави того періоду, втрачені безповоротно. Реалізація принципу повноти структурного та інституційного складу, височезний рівень потужностей з випуску продукції, яка має збут, широта коопераційних зв'язків, науково-технологічне забезпечення розвитку, планомірне оновлення основних фондів,

збалансованість продукції виробленої та споживаної, експорту та імпорту, необхідне фінансове забезпечення створювали потужний виробничий потенціал та задовольняли реалізацію принципу інноваційності. Україна по праву може пишатися минуло столітніми успіхами колективів вчених, конструкторів, інженерів, робітників, які у складі колишнього СРСР створили найсучасніші технології, обладнання та виробництва в усіх областях, від медицини до космосу, що давали можливість країні займати провідні позиції в світі [22].

На сьогодні сучасний тип розвитку економіки країни експортно-сировинної орієнтації вже себе вичерпав, а ініційований інвестиційно-інноваційний тип розвитку має потребу у формуванні сучасного дизайну промислової політики та стратегічного планування процесів модернізації для побудови нової індустріалізації держави. Це означає, що вивести промисловість з нинішньої кризи окремими методами локального характеру не можливо.

Беззаперечним є факт, що саме незбалансована система взаємодії технологічних старих систем, успадкованих від радянських часів, та нових, які виникли в процесі індустріалізації і глобалізації в світовій економіці, дає уявлення про вітчизняну промисловість. І саме через нарощування технологічної та ресурсної бази для модернізації промисловості, зумовлене інноваційним розвитком та переходом до цифровізації промислового виробництва, можливо досягти високих темпів розвитку та рівня прибутковості промислового виробництва.

Для України немає іншої альтернативи, ніж розроблення та втілення індустріальної політики, яка має відповідати новим викликам, що постають у зв'язку з активізацією інтеграції до глобального економічного простору та новим перспективам глобального та внутрішнього характеру (стрімким змінам в технологіях, появою нових виробництв, кліматичним змінам, розривам у продуктивності праці, лібералізацією торгівлі, збільшенням частки людей літнього віку, трудової міграції, необхідності територіальної

консолідації та регіональної інклюзії). Нині деіндустріалізація залишає країну зі статусом сировинної економіки з високим рівнем трудової міграції, мізерною робочою силою, незадовільною якістю життя (у складі ВВП частка ІТ-галузі та інноваційних секторів ще дуже невисока), нерозвиненим внутрішнім ринком та низьким платоспроможним попитом населення [23].

Підпорядкованість кон'юктурі глобальних сировинних ринків та чутливість до різких змін світових цін на сировинні ресурси, у поєднанні з волатильністю глобальних фінансових ринків, фактично робить даний сировинний статус небезпечним для країни. І поки статус України не зміниться на статус нової індустріальної країни з притаманними їй конкурентними перевагами на світовому ринку високотехнологічної інноваційної продукції, вона буде знаходитися у бездонній глобальній залежності, яка буде формуватися за рахунок технологічних, фінансових, цінових, інституційних, інформаційних та демографічних каналів [24-26].

Для України життєво важливими є структурні реформи, які не тільки захистять її від зовнішньої агресії, а й дозволять швидкими темпами розвинути потужну економіку, важливими інструментами якої повинні стати, (1) структурна перебудова та модернізація промисловості; (2) запровадження шостого технологічного укладу; (3) адаптація до революційних змін в промисловості (четвертої промислової революції). Тому ключовим аспектом припинення падіння промислового виробництва в Україні, і як наслідок, подальшого економічного зростання, виступає необхідність гармонізації із європейською практикою підходів до промислової політики, наповнення її новим змістом та віддалення від галузевого судження промислової політики.

Відповідно до цього вбачаємо за необхідне дослідити синергетичні детермінанти розвитку промислового виробництва з огляду на визнання синергетики новітнім позитивістським підходом до вивчення будь-якої складної відкритої системи з притаманними їй елементами самоорганізації і кібернетичного керування, яка відповідно до загальних принципів

синергетичного світогляду буде не просто перебудуватися (модернізуватися), а ініціюватися, виводитися на власні лінії розвитку [24-26].

Виявлення протиріч й здійснення цілеспрямованого пошуку способів їх вирішення, упорядкування нестійких і хаотичних дій, надання їм новітнього напрямку розвитку задля генерації технічних ідей та досягнення рівноважного стану – основні правила синергетики, яку і характеризує саме така взаємодія та виявлення еволюції системи на базі закономірностей внутрішньої самоорганізації. Фактично самоорганізація є встановленням організованості, порядку за рахунок узгодженої взаємодії компонентів системи за відсутності зовнішнього впливу [27; 28]. Отже, передбачається створення трансформаційного потенціалу в самій системі за рахунок взаємодії її детермінант (компонент).

Зазначене зумовлює доцільність та необхідність дослідження сукупності детермінант розвитку промислового виробництва, як системи, де розкривається цілісність об'єкта, єдність і взаємозалежність компонент, що характеризується різноманітними типами зв'язків для досягнення спільного результату взаємодії елементів, ніж результативність кожного з них окремо, що і характеризує ефект синергії. В обґрунтуванні цих тез і дослідженні зазначених проблем полягає мета даної статті, яка є актуальною на сучасному етапі.

Взагалі будь-який розвиток формується та забезпечується його детермінантами. У перекладі з латинської “*determinans* означає визначальний, вважається основним чинником або складовою (компонентом), що визначає розвиток певного явища або процесу. Із трактуванням детермінант пов'язане вчення про взаємозв'язок та об'єктивну зумовленість (причинність) явищ і процесів реальності (як природи, так і суспільства або людської поведінки). Так, Ж. Гурвич визначає детермінант універсальним чинником, який стимулює інтегрування окремих реалій суспільної дійсності в соціальні рамки або середовище, позиціонуючи зазначені реалії у визначеному місці соціального простору, наповнюючи новим змістом, зумовленим функціональною

спрямованістю зазначеного середовища [29; 30]. Ю. М. Лопатинський, С. І. Тодорюк у своїх дослідженнях детермінант визначають, по-перше, як умови, причини, фактори, від яких залежить розвиток; по-друге, як елементи, складові сталого розвитку [31].

Таким чином, зазначене зумовлює необхідність та доцільність визначення сукупності детермінант промислового розвитку як системи, де розкривається цілісність об'єкта, єдність та взаємозалежність компонент, що характеризується різноманітними типами зв'язків. Інтегральні властивості систем зумовлюють вищий спільний результат взаємодії елементів, ніж результативність кожного з них окремо, що характеризує ефект синергії. Необхідність національного промислового відродження для забезпечення зростання та оновлення української економіки актуалізує процес оцінювання промислового виробництва, аналізування його синергетичних детермінантів, оскільки за даними результатами можливо впевнено визначити стратегію подальшого перспективного розвитку промисловості держави з урахуванням модернізації економіки.

Прийнято вважати неоіндустріалізацію явищем, здатним забезпечити налагодження нового розвитку продуктивних сил, маючі за основу високотехнологічні та науково місткі процеси виробництва та підґрунтя для цього - нове інституціональне середовище. Припущення про неоіндустріалізацію як процес, який має певну мету, методи, темпи, джерела та соціально-економічні наслідки, що потребують ґрунтового дослідження, висуває Вишне夫斯基 В. П. [32]. Наявні погляди щодо сучасних моделей індустріалізації можна класифікувати як «традиційну індустріалізацію», «некроіндустріалізацію», «постіндустріалізацію», «неоіндустріалізацію» (рис. 3.16) [33].

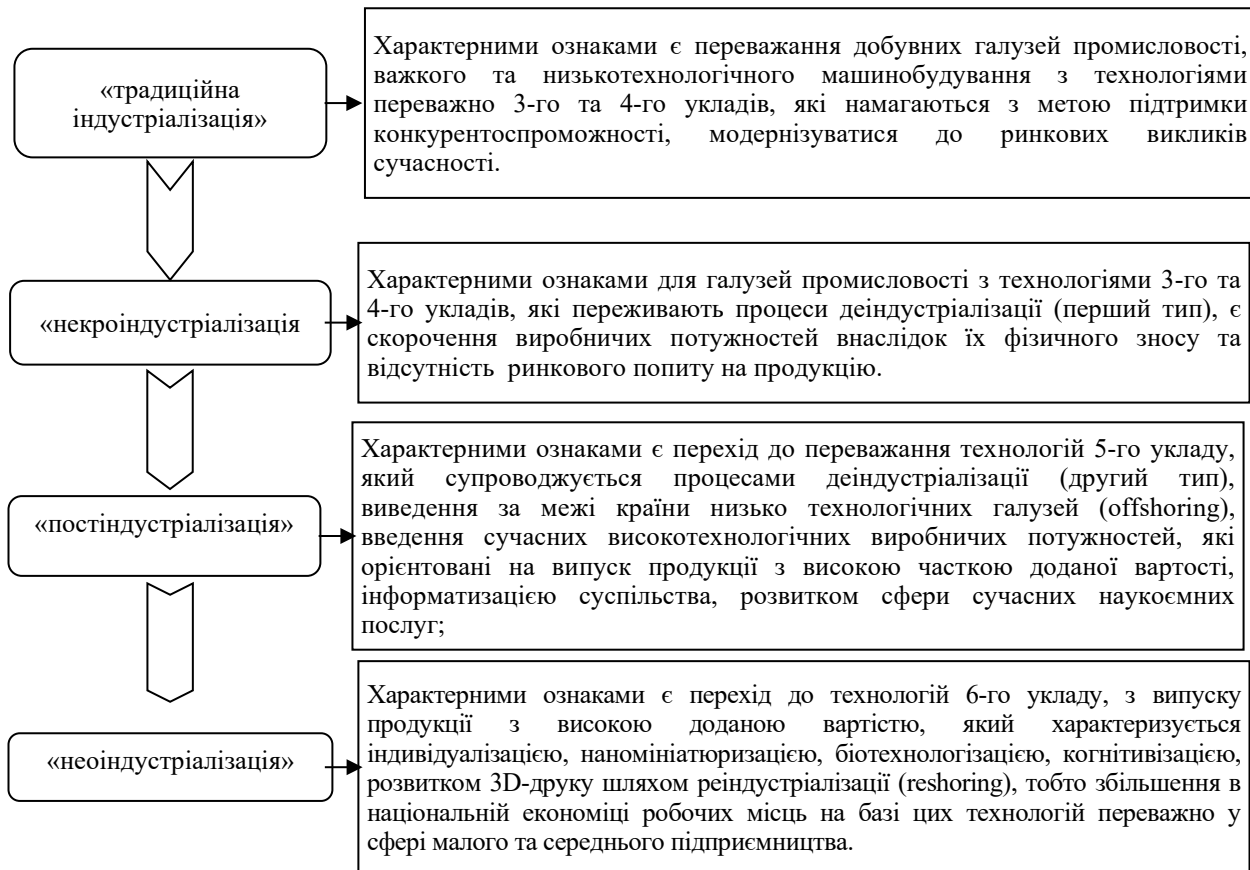

Рис. 3.16. Наявні погляди щодо сучасних моделей індустріалізації

Джерело: побудовано автором на основі [33].

Вивчаючи досвід розвинених країн світу щодо здійснення структурних трансформацій, можемо відзначити, що більшість провідних країн через свою структурну політику прагнуть створити умови для зростання промисловості та конкурентоспроможності економіки [34]. Для України також випереджаючий розвиток промисловості має стати пріоритетним завданням всіх державних органів і структур України, керованого ними вітчизняного бізнесу, представників громадськості [22]. При цьому важливо враховувати вже наявний в даному напрямку досвід з років незалежності України.

Отже, необхідно з'ясувати причини гальмування розвитку промисловості з урахуванням особливостей пройденого шляху (рис. 3.17) в руслі логіки пошуку пріоритетних напрямків та досягнення стратегічної мети реіндустріалізації України для створення конкурентоспроможного, інтегрованого у світову систему промислового сектору, показники якого відповідали б аналогам у промислово розвинених країнах.

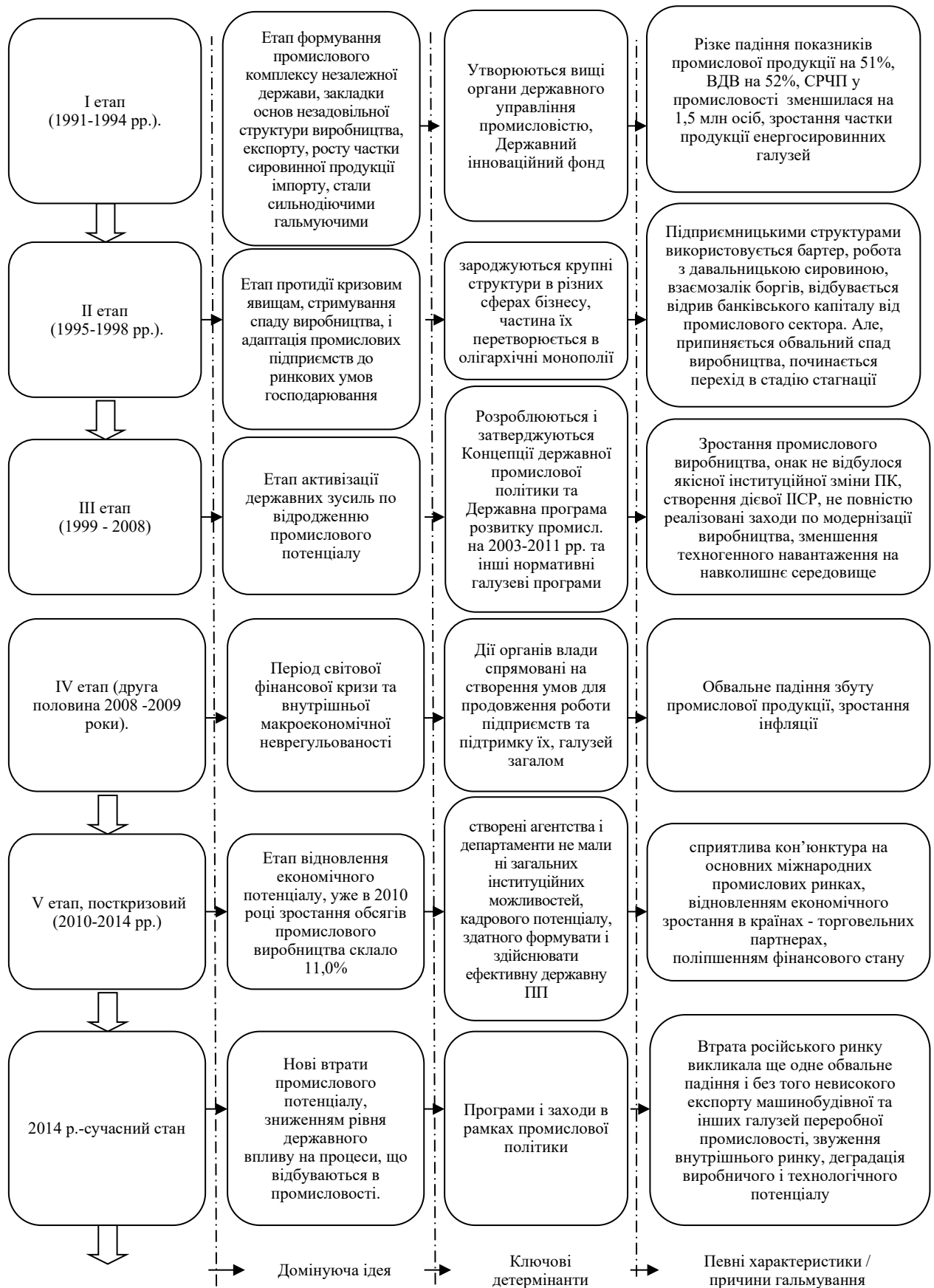

Рис. 3.17. Ретроспективний аналіз ключових етапів розвитку вітчизняної промисловості

Джерело: побудовано авторкою на основі [22].

Вважаємо, що фокус стратегії промислового розвитку повинен бути зосереджений на забезпеченні сприятливих умов для створення конкурентоспроможності, поступовому заміщенні на ефективну горизонтальну секторальну політику, що створить рівні можливості для всіх галузей промисловості та прискорить структурну трансформацію економіки.

Однак сучасний розвиток промислового виробництва в нашій країні ще не став гарантом підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та національної безпеки держави. Складна кризова ситуація тримається, при цьому протягом 2014-2015 років індекс промислової продукції за основними групами обвалився, відповідно на 10,1 та 12,3 % (Додаток Д). Після чого у 2016–2018 роках індекс промислової продукції демонстрував мінімальне зростання відновлювального характеру в межах 1,1-4%, що в умовах обвалу попередніх років можна вважати стагнацією. Основними чинниками стрімкого падіння в промисловості стали анексія Росією Криму, військове протистояння на сході країни разом з втратою контролю над частиною території Донбасу, втрата російського ринку та кооперації з російськими промисловими підприємствами, а також несприятлива кон'юнктура цін на основні товари українського експорту, технічні бар'єри та низький рівень кооперації української промисловості з промисловістю Євросоюзу, падіння внутрішнього попиту та відкритість економіки України для імпорту промислової продукції [23].

Промисловість в Україні демонструє стійке зниження, яке фіксують упродовж 2019 року, а у листопаді 2019 року обсяги промисловості скоротилися на 7,5% порівняно з листопадом минулого року (що становило 92,5% від його рівня у листопаді 2018 року) (рис. 3.18). Падіння було зафіксовано в переробній (на 6,4%), добувній промисловості (на 7,9%) у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря (на 12%). Індекс промислової продукції в грудні 2020 р. порівняно з попереднім місяцем та груднем 2019 р. становив відповідно 102,8% та 104,8%, за підсумками 2020 р. – 94,8%. Індеси промислової продукції за видами діяльності за 2013-2020 роки представлені в додатках (Додаток Е).

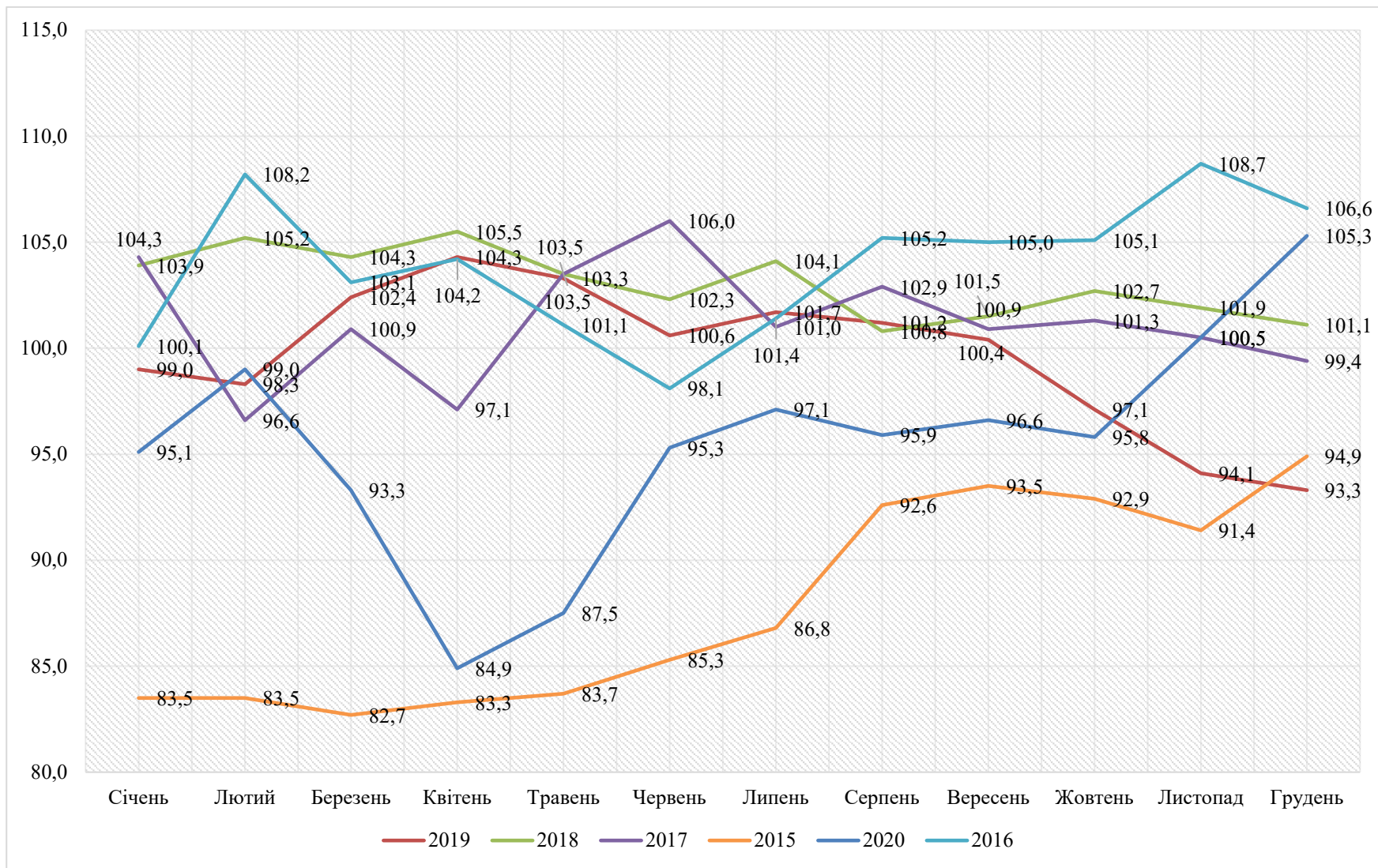

Рис. 3.18. Динаміка індексів промислової продукції у 2019–2020 роках
(у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: побудовано авторкою [17; 20].

При цьому виробництво інвестиційних товарів знизилося на 9,1%; споживчих товарів короткострокового використання – на 6,2%; споживчих товарів тривалого використання – на 4,5%; товарів проміжного споживання – на 6,8%; За січень-листопад 2019 року кумулятивний показник промислового виробництва скоротився на 1,2% (за 10 місяців 2019 року – 0,6%) [20].

Таблиця 3.4

*Індекси промислової продукції за основними видами діяльності
та основними промисловими групами (відсотків)*

Показник	Код за КВЕД-2010	Грудень 2020 до		2020 до 2019	<u>Довідково:</u> 2019 до 2018
		листопада 2020	грудня 2019		
1	2	3	4	5	6
Промисловість за основними видами діяльності	B+C+D	102,8	104,8	94,8	99,5
Добувна та переробна промисловість	B+C	100,9	102,8	94,2	100,2
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів з неї	B	104,2	105,4	96,9	98,4
добування кам'яного та бурого вугілля	05	100,4	97,7	86,2	96,9
добування сирої нафти та природного газу	06	102,4	95,5	98,0	100,3
добування металевих руд	07	109,9	120,0	97,6	97,1
Переробна промисловість	C	99,7	101,8	93,1	100,9
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10-12	89,6	98,3	98,0	103,3
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13-15	98,8	110,7	92,6	92,5
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	16-18	94,8	100,5	93,8	94,8
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	19	118,6	103,1	97,8	103,1
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	120,3	103,6	104,7	112,9
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	117,1	125,1	103,0	103,7
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	22, 23	90,3	114,5	98,7	106,7

1	2	3	4	5	6
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	24, 25	104,5	104,3	90,9	98,6
Машинобудування	26-30	105,7	96,7	81,5	97,8
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	112,6	88,6	72,2	91,6
виробництво електричного устаткування	27	104,1	133,7	98,3	94,7
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	105,8	88,1	83,0	102,5
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	29, 30	104,7	89,3	74,3	96,8
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	31-33	116,9	99,8	88,5	103,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	113,1	115,8	98,7	95,6
за основними промисловими групами					
Товари проміжного споживання		103,4	111,4	95,9	99,1
Інвестиційні товари		111,7	89,6	78,4	99,0
Споживчі товари короткострокового використання		92,2	101,9	97,8	101,9
Споживчі товари тривалого використання		101,4	119,4	97,9	106,0
Енергія		108,3	105,4	97,3	98,0

Джерело: побудовано авторкою [20].

Падінню індексу промислової продукції протягом 2019 року сприяла як несприятлива кон'юнктура світового ринку металів, так і дії Національного банку, який зосередивши свою увагу виключно на досягненні цілей інфляційного таргетування, залишив поза увагою сприяння економічному зростанню на зайнятості. Прояв цих дій знайшов своє відображення в (1) утриманні необґрунтовано високої облікової ставки; (2) непередбачуваності валютно-курсової політики; (3) стримуванні банківського кредитування

промислового сектору економіки. Спрямування банківського ресурсу було направлено на фінансування дефіциту бюджету шляхом купівлі державних цінних паперів, депозитних сертифікатів НБУ, які мали надвисоку доходність. Результативність цих дій була засвідчена появою на ринку державних цінних паперів України біля 4 мільярдів доларів спекулятивного капіталу, що призвело до суттєвого укріплення курсу гривні (до 13%) у порівнянні з початком року. Свідченням даних недолугих дій стало зниження на зовнішніх ринках конкурентоспроможності українських товарів (передусім переробної промисловості) та одночасне підвищення на українському ринку конкурентоспроможності імпортованих товарів [23].

Структура реалізованої продукції за видами промислової діяльності за 2010-2020 рр. наведена на рис. 3.19.

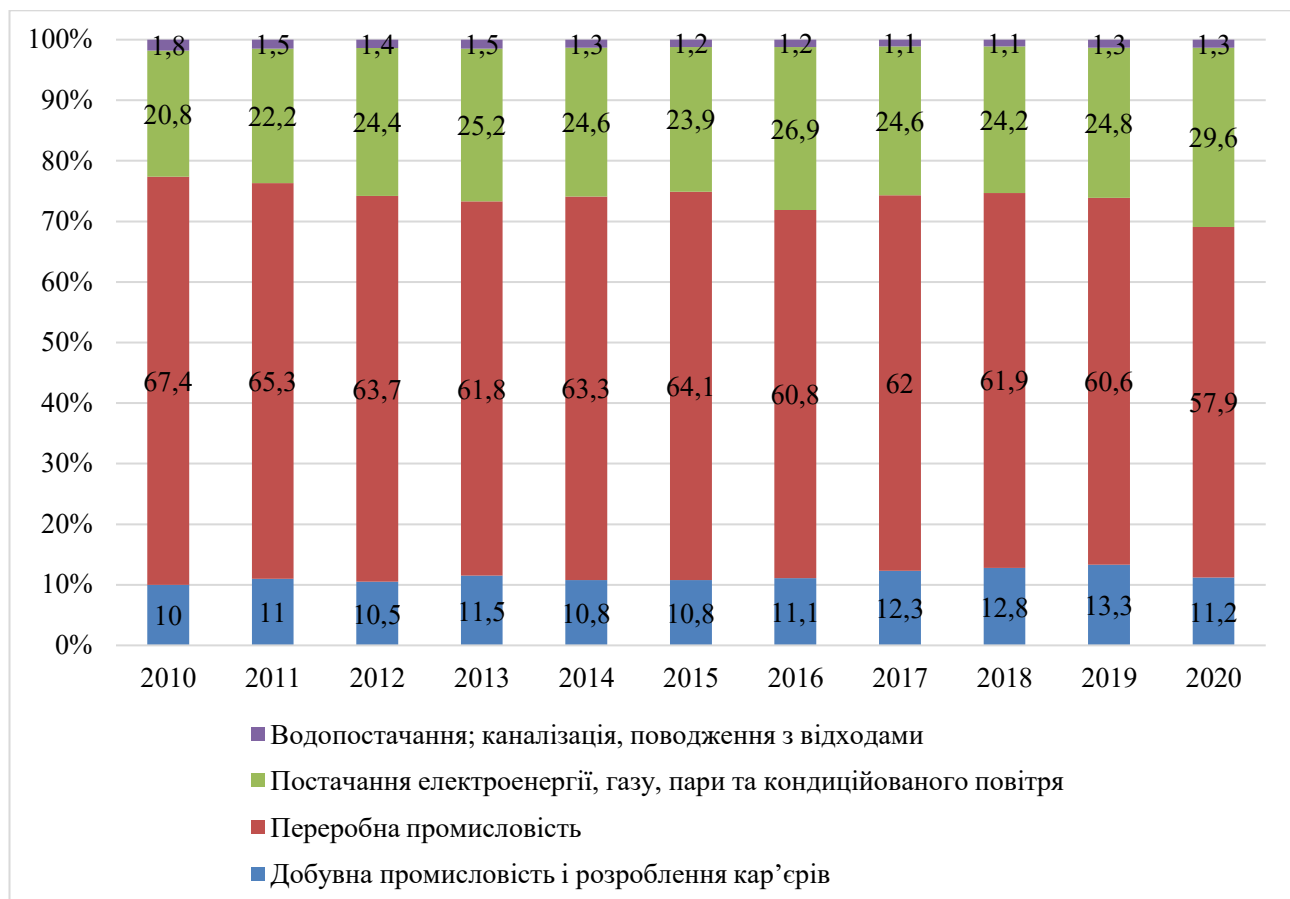

Рис. 3.19. Структура реалізованої продукції за видами промислової діяльності за 2010-2020 рр.

Джерело: побудовано авторкою [37].

Як видно, серед видів промисловості найгірший стан склався у добувній та переробній промисловості із зазначеним показників 11, 2, 57,9 % відповідно, що значно менше показників 2019 р. Обсяг виробництва продовжує зниження.

У добувній промисловості і розробленні кар'єрів за 2020 р. порівняно з попереднім роком індекс промислової продукції становив 96,9% (за 2019 р. – 98,4%), у т.ч. у добуванні кам'яного та бурого вугілля – 86,2% (96,9%), сирової нафти та природного газу – 98,0% (100,3%), металевих руд – 97,6% (97,1%), інших корисних копалин та розробленні кар'єрів – 102,2% (91,6%).

Дані про видобуток (випуск) основних видів продукції добувної промисловості наведено в Додатку Ж.

У переробній промисловості випуск промислової продукції зменшився на 6,9% у порівнянні із 2019 р.; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2020 р. скоротилося на 2,0% (у 2019 р. – зріс на 3,3%). У текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів 2020 р. також не став результативним в частині збільшення обсягів реалізації, зменшення виробництва промислової продукції відбулося на 7,4 % (Додаток Ж).

У виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності за 2020 р. індекс промислової продукції становив 93,8%, у т.ч. в обробленні деревини та виготовленні виробів з деревини та корка – 90,5%, у виробництві паперу та паперових виробів – 97,2%, поліграфічній діяльності, тиражуванні записаної інформації – 87,4%. У виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення за 2020 р. випуск промислової продукції скоротився на 2,2% (за 2019р. – зріс на 3,1%) (додаток).

У виробництві хімічних речовин і хімічної продукції за підсумками 2020р. випуск продукції зріс на 4,7%, у т.ч. у виробництві основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах – на 6,1%, фарб, лаків і подібної продукції, друкарської

фарби та мастик – на 14,3%, мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних та косметичних засобів – на 1,7%. На підприємствах із виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів одержано приріст промислової продукції 3,0%. Аналогічна ситуація і з виробництвом гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції за 2020 р. обсяг виробництва продукції зменшився на 1,3% (у 2019 р. – зріс на 6,7%), у т.ч. у виробництві гумових і пластмасових виробів – на 2,7% (зріс на 2,7%), іншої неметалевої мінеральної продукції – на 0,4% (зріс на 9,4%).

У металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування, у 2020 р. порівняно з попереднім роком випуск промислової продукції скоротився на 9,1% (у 2019 р. – на 1,4%), у т.ч. у виробництві чавуну, сталі та феросплавів – на 7,9% (на 2,0%), труб, порожнистих профілів і фітінгів зі сталі – на 14,8% (на 8,0%), дорогоцінних та інших кольорових металів – на 16,8% (на 4,4%), готових металевих виробів, крім машин і устаткування – на 11,2% (збільшився на 3,3%). Разом із цим у виробництві іншої продукції первинного оброблення сталі приріст продукції становив 7,7% (за 2019 р. – 0,5%). У машинобудуванні за підсумками 2020 р. індекс промислової продукції становив 81,5% (за 2019 р. – 97,8%), у т.ч. у виробництві комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – 72,2% (91,6%), електричного устаткування – 98,3% (94,7%), машин і устаткування загального призначення – 80,3% (94,3%), для сільського та лісового господарства – 85,1% (90,2%), для металургії – 86,3% (109,5%), у виробництві інших машин і устаткування загального призначення – 90,9% (103,2%), машин і устаткування для добувної промисловості та будівництва – 84,2% (104,1%), автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів – 85,4% (74,3%), залізничних локомотивів і рухомого складу – 50,0% (104,1%).

На підприємствах з виробництва, передачі та розподілення електроенергії у 2020 р. обсяги виробництва продукції зменшилися на 2,2% (у 2019 р. – на 3,6%), у т.ч. у виробництві електроенергії – на 4,4% (на 0,2%), розподіленні електроенергії – зросли на 1,3% (зменшилися на 8,6%).

Відмітимо також, що за останні 10 років Україна відчутно втратила свої позиції щодо референтних країн сусідів за показником частки доданої вартості промисловості у валовому внутрішньому продукті (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

*Структура валового внутрішнього продукту України
за кінцевим використанням, 2005-2021 рр.*

Структура валового внутрішнього продукту України за кінцевим використанням, 2005-2021 рр.									
(млн грн)									
Номинальний ВВП за рік		Споживчі витрати		Валове нагромадження		Експорт товарів та послуг		Імпорт товарів та послуг	
		% ВВП		% ВВП		% ВВП		% ВВП	
2010	1082569	914230	84,5	199918	18,5	549365	50,7	-580944	-53,7
2011	1316600	1105201	83,9	282474	21,5	707953	53,8	-779028	-59,2
2012	1408889	1269601	90,1	257335	18,3	717347	50,9	-835394	-59,3
2013	1454931	1350220	92,8	228474	15,7	681899	46,9	-805662	-55,4
2014	1566728	1409772	90,0	220968	14,1	770121	49,2	-834133	-53,2
2015	1979458	1715636	86,7	303297	15,3	1044541	52,8	-1084016	-54,8
2016	2383182	2018854	84,7	512830	21,5	1174625	49,3	-1323127	-55,5
2017	2982920	2552525	85,6	618914	20,7	1430230	47,9	-1618749	-54,3
2018	3558706	3196756	89,8	667953	18,8	1608890	45,2	-1914893	-53,8
2019	3974564	3785133	95,2	500614	12,6	1636416	41,2	-1947599	-49,0
2020	4194102	3923203	93,5	315026	7,5	1637399	39,0	-1681526	-40,1

Джерело: побудовано авторкою [20; 36; 37].

Реальний валовий внутрішній продукт України в 2020 році впав на 4%, після зростання впродовж 2016–2019 років. Державна служба статистики вказує, що в 2019 році ВВП України зріс на 3,2%, роком раніше – на 3,4 %, а в 2017 і 2016 роках він зростав відповідно на 2,5% і 2,4%. Спад на 9,8 % був зафіксований у 2015 році, на 6,6% – в 2014 році.

Науковцями Інституту економіки та прогнозування НАН України було проведено дослідження місця України у світовому вимірі та порівняно її з референтними країнами. Так, згідно даного аналізу Україна посідала 43-тє місце у світі зі 100 аналізованих країн за поточним рівнем розвитку промисловості та входила до складу країн з рівнем розвитку промислового потенціалу, нижчим за середній порівняно з іншими країнами у світі, при цьому такий рівень більшою мірою обумовлений масштабами промислового виробництва, а не складністю та комплексністю промислових процесів. Не зважаючи на випередження провідних країн за внеском переробної промисловості у ВВП (2010 р. – 15 %, 2015 р. – 14 %, 2016 р. - 14,4 %, 2017 р. – 14,7 %, 2018 р. - 13,6 %), за часткою технологічних та високотехнологічних галузей у доданій вартості переробної промисловості Україна поступається як Польщі, Словаччині, Німеччині, так і Франції і Великій Британії. За показником надходження прямих іноземних інвестицій Україна посідала передостаннє місце у групі референтних країн, а обсяг залучених іноземних інвестицій у переробну промисловість України критично недостатній та дуже низький для удосконалення та модернізації виробництва. Для країн з перехідною економікою частка валового нагромадження основного капіталу в структурі використання ВВП, для підтримки економіки в конкурентоспроможному стані, повинна бути на економічно безпечному рівні – приблизно 25 %. У 2014 році частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП становила 14,2 %, у 2015 – 13,5 %, у 2016 – 15,5 %, у 2017 – 15,8 %; у 2018 – 17,2 %, у 2020 – 18,8 % [36-37]. За зазначеним критерієм процес валового нагромадження в економіці є критично незадовільним. Складові валового внутрішнього продукту за категоріями доходу з визначенням частки доданої вартості промисловості представлено на рис. 3.20.

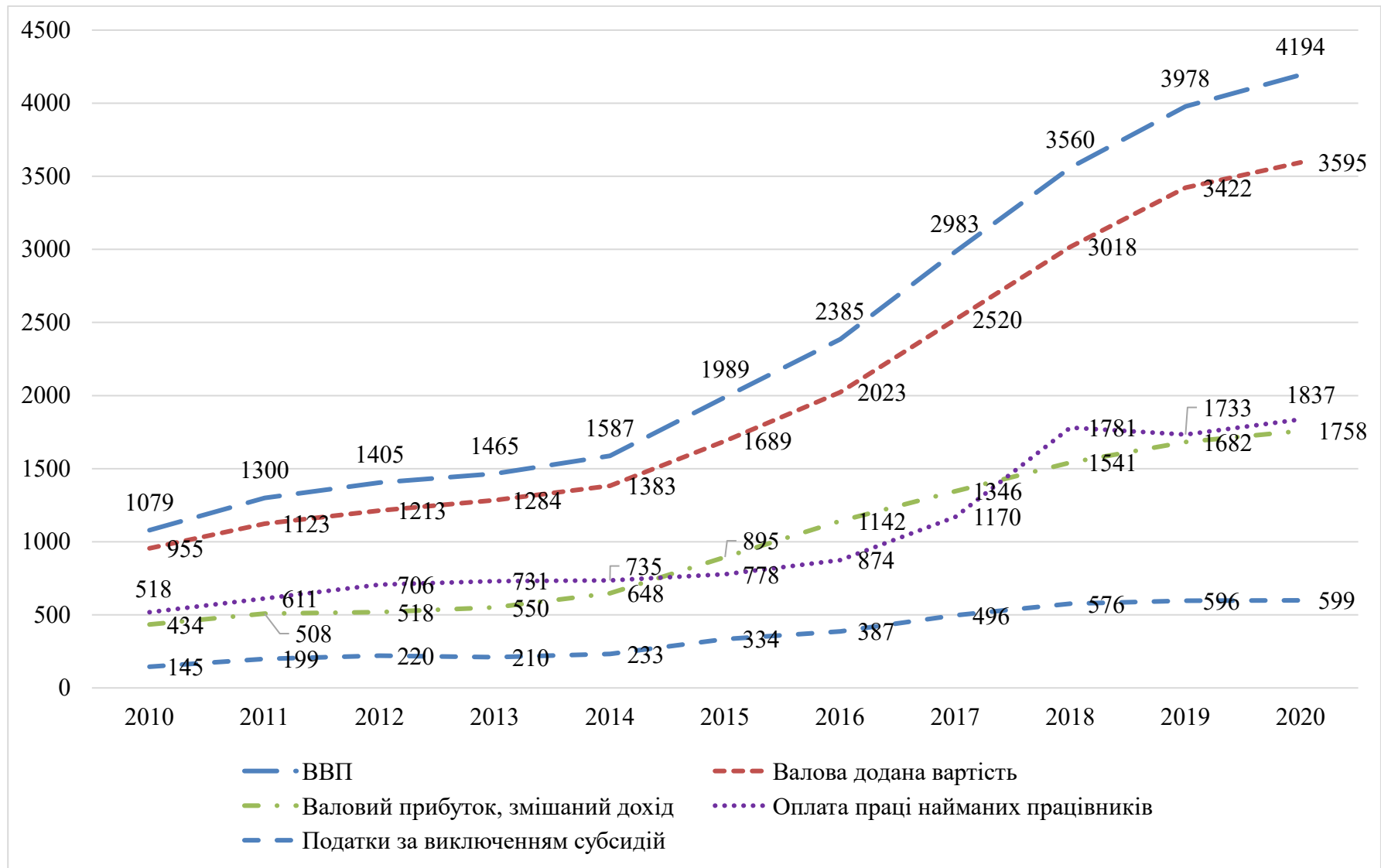

Рис. 3.20. Складові валового внутрішнього продукту за категоріями доходу з визначенням частки доданої вартості промисловості

Джерело: побудовано авторкою на основі [36; 37].

Проведене дослідження дозволяє конкретизувати чинники обмеження промислового розвитку, що негативно впливають на всю економіку країни, серед яких: відстороненість держави від керування промисловим розвитком; стагнація промисловості, що спричиняє послаблення національної економіки; погіршення технологічної структури та низький технологічний рівень виробництва та конкуренції; брак повноцінної інноваційної системи промислових підприємств; низький рівень забезпечення власними інвестиційними ресурсами задля відтворення виробничого потенціалу промислових підприємств; низька продуктивність промисловості за обсягом створеної доданої вартості (підтвердження деіндустріальної моделі економіки); несприятливий інвестиційний клімат для розвитку індустріального бізнесу та брак інвестиційних ресурсів; галузевий розподіл інвестицій, орієнтований на низькотехнологічні галузі, що не забезпечує структурно-технологічну модернізацію виробництва; висока технологічна залежність від імпорту засобів виробництва; недосконалість товарних ринків; несприятливі умови для промислового експорту; низький рівень продуктивності праці за вимірами створеної доданої вартості; невідповідність кадрового забезпечення потребам промисловості та процесам модернізації; незадовільна для потреб індустріального розвитку виробнича інфраструктура; відмежовування банківсько-фінансового капіталу від промисловості; недоопрацьованість нормативно-правового забезпечення [35].

Отже, здійснення соціально-економічних реформ, спрямованих на забезпечення стабільних умов життя та підтримку належного рівня добробуту населення, як і адаптація промислового виробництва до загальносвітових тенденцій розвитку, пов'язаних з формуванням постіндустріальної економіки, вимагають посиленої уваги до процесу здійснення структурних перетворень в промисловості та швидких дій держави, яка зараз демонструє інертність по відношенню до промислового сектора (рис. 3.21).

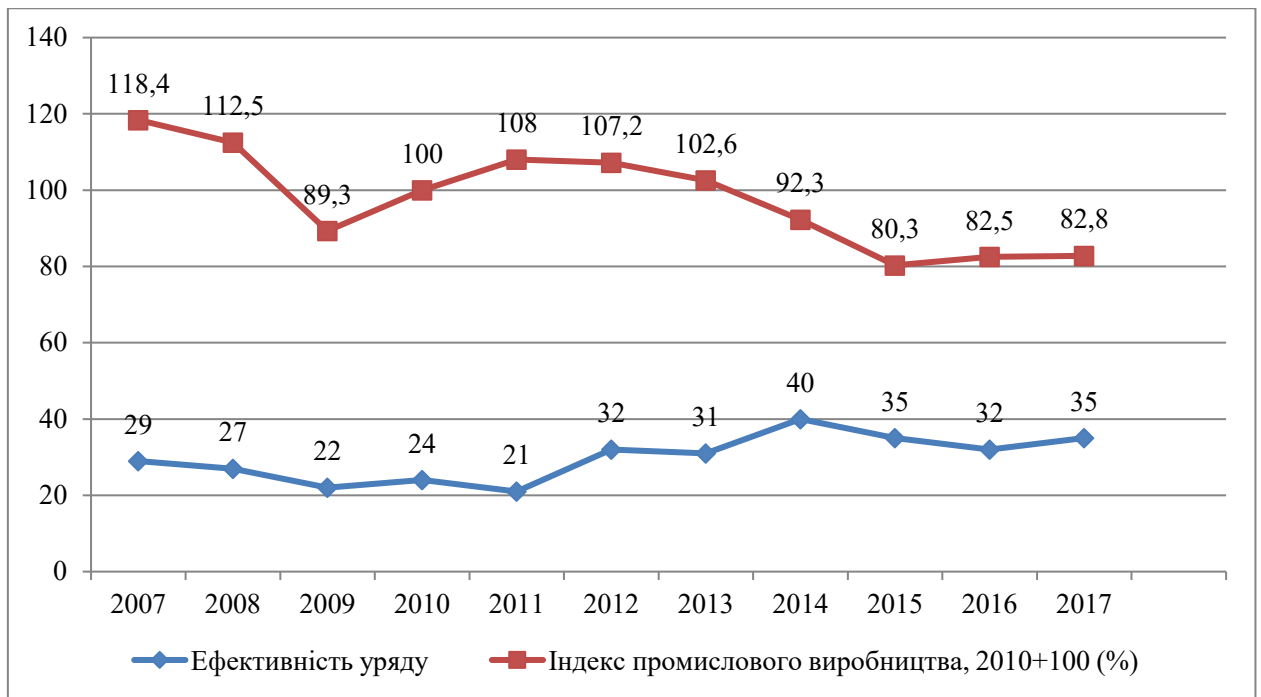

Рис. 3.21. Співвідношення між індексом ефективності уряду та індексом промислового виробництва в Україні, 2007–2017 рр.

Джерело: побудовано авторкою [35].

Реалізація зазначених цілей вимагає відповідної Державної стратегії перетворення вітчизняної промисловості в сучасний конкурентоспроможний комплекс, який відповідав би рівню великої європейської держави. Зазначена стратегія повинна бути розроблена за участю представників бізнесу, вчених, промисловців, громадських спілок і асоціацій, шляхом формування комплексу забезпечених ресурсами Національних проектів і програм, що реалізуються на засадах державно-приватного партнерства. Державна стратегія повинна враховувати кризовий стан в якому знаходиться промисловість, неможливість використання деякий час нинішнього її виробничо-технологічного потенціалу, новий період розвитку сучасного світу (неоіндустріалізацію), в основі якого покладено виробництво на базі інформаційних, інноваційних технологій та комп'ютерно-інтегрованих систем.

Головною стратегічною метою розвитку промисловості України має бути: перетворення наявних та створення нових промислових структур, їх об'єднання в цілісний, інтегрований у світову промислову систему, здатний до

саморозвитку інноваційний промисловий комплекс. Державна та регіональна промислова політика повинна бути спрямована на максимальне залучення наявних внутрішніх ресурсів і зовнішніх можливостей для відновлення з модернізацією багатьох існуючих, створення нових підприємств і формування повнофункціональних інноваційних промислових укладів.

Вбачається доцільним приділити більшу увагу аналізу експортно-імпортних операцій вітчизняних підприємств та їхніх орієнтирів у зовнішньоекономічній діяльності саме промисловим підприємствам.

Динаміка експорту продукції вітчизняних промислових підприємств протягом 2015–2020 років представлена у табл. 3.5.

Беручи до уваги пандемію та карантинні обмеження підприємствам з виробництва промислової продукції вдалося у 2020 році досягти зростання експорту промислової продукції на 1,1% порівняно із 2019 роком.

Основа товарної структури експорту промислової продукції складала недорогоцінні товари та вироби з них – 25,1%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 16,0%, мінеральні продукти – 14,8%, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – 12,5%, готові харчові продукти – 9,3%.

У загальному обсязі експорту товарів промисловості порівняно з 2019 роком зросла частка жирів та олії тваринного або рослинного походження, готових харчових та мінеральних продуктів, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, різних промислових товарів.

Слід позитивно оцінити зростання експорту товарів промислової продукції у 2020 році проти 2019 року за певними позиціями, такими як жири та олії тваринного або рослинного походження – на 21,4 %, готові харчові продукти – на 4,4 %, мінеральні продукти – на 9,6 %, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – на 4,6 %, деревина і вироби з неї – на 0,8%, вироби з каменю, гіпсу, цементу – на 6,9 %, перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння – на 27,3 %, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – на 0,5 %, різні промислові товари – на 14,7 %.

*Структура експорту товарної зовнішньої торгівлі промисловою продукцією
в динаміці 2015-2020 років*

1	Рік, млн дол. США					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	2	3	4	5	6	7
Усього	29222,4	27306,8	32785,1	36079,6	35654,9	36029,5
За розділами УКТЗЕД ¹						
Жири та олії тваринного або рослинного походження	3299,8	3963,0	4605,7	4496,5	4732,2	5746,9
Готові харчові продукти	2468,4	2450,1	2826,7	3018,6	3220,4	3361,0
Мінеральні продукти	3099,5	2728,8	3947,7	4339,6	4866,5	5331,6
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2130,8	1558,2	1660,6	1871,3	1930,8	2020,1
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	412,6	409,2	561,1	694,3	721,5	682,7
Шкури необроблені, шкіра вичищена	114,7	122,0	152,0	165,4	149,1	134,7
Деревина і вироби з деревини	1107,2	1131,6	1205,9	1494,6	1400,4	1411,6
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	617,1	536,9	518,0	548,6	437,7	403,0
Текстильні матеріали та текстильні вироби	634,2	677,4	759,5	846,6	847,2	778,2
Взуття, головні убори, парасольки	150,8	163,8	180,4	208,2	188,4	165,5
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	331,6	298,5	363,9	402,0	414,7	443,2
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	82,0	52,0	103,6	62,4	89,9	114,4
Недорогоцінні метали та вироби з них	9470,7	8338,9	10124,6	11632,7	10255,7	9030,0
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3940,9	3637,9	4276,8	4654,7	4464,4	4486,6
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	679,2	555,7	625,9	669,3	882,3	756,6
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	158,6	145,7	151,6	148,6	181,3	162,6
Різні промислові товари	524,3	537,1	721,1	826,2	872,4	1000,8

1	Рік, відсотків до попереднього року					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	2	3	4	5	6	7
Усього	66,4	93,4	120,1	110,0	98,8	101,1
За розділами УКТЗЕД ¹						
Жири та олії тваринного або рослинного походження	86,3	120,1	116,2	97,6	105,2	121,4
Готові харчові продукти	79,7	99,3	115,4	106,8	106,7	104,4
Мінеральні продукти	50,8	88,0	144,7	109,9	112,1	109,6
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	69,8	73,1	106,6	112,7	103,2	104,6
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	70,4	99,2	137,1	123,7	103,9	94,6
Шкури необроблені, шкіра вичищена	73,2	106,4	124,6	108,8	90,1	90,3
Деревина і вироби з деревини	87,7	102,2	106,6	123,9	93,7	100,8
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	62,6	87,0	96,5	105,9	79,8	92,1
Текстильні матеріали та текстильні вироби	80,7	106,8	112,1	111,5	100,1	91,9
Взуття, головні убори, парасольки	74,4	108,6	110,1	115,4	90,5	87,8
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	69,2	90,0	121,9	110,5	103,2	106,9
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	50,9	63,4	199,2	60,2	144,1	127,3
Недорогоцінні метали та вироби з них	62,2	88,0	121,4	114,9	88,2	88,0
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	69,7	92,3	117,6	108,8	95,9	100,5
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	46,2	81,8	112,6	106,9	131,8	85,8
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	68,4	91,9	104,0	98,0	122,0	89,7
Різні промислові товари	71,2	102,4	134,3	114,6	105,6	114,7

1	Рік, частка у загальному обсязі, відсотків					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	2	3	4	5	6	7
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
За розділами УКТЗЕД ¹						
Жири та олії тваринного або рослинного походження	11,3	14,5	14,0	12,5	13,3	16,0
Готові харчові продукти	8,4	9,0	8,6	8,4	9,0	9,3
Мінеральні продукти	10,6	10,0	12,0	12,0	13,6	14,8
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	7,3	5,7	5,1	5,2	5,4	5,6
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,4	1,5	1,7	1,9	2,0	1,9
Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4
Деревина і вироби з деревини	3,8	4,1	3,7	4,1	3,9	3,9
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,1	2,0	1,6	1,5	1,2	1,1
Текстильні матеріали та текстильні вироби	2,2	2,5	2,3	2,3	2,4	2,2
Взуття, головні убори, парасольки	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,3	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3
Недорогоцінні метали та вироби з них	32,4	30,5	30,9	32,2	28,8	25,1
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	13,5	13,3	13,0	12,9	12,5	12,5
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	2,3	2,0	1,9	1,9	2,5	2,1
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5
Різні промислові товари	1,8	2,0	2,2	2,3	2,4	2,8

¹ Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Джерело: сформовано авторкою за [19; 20; 37].

Загальну товарну структуру експорту промислової продукції в Україні у 2015, 2019-2020 рр. наведено на рис. 3.22.

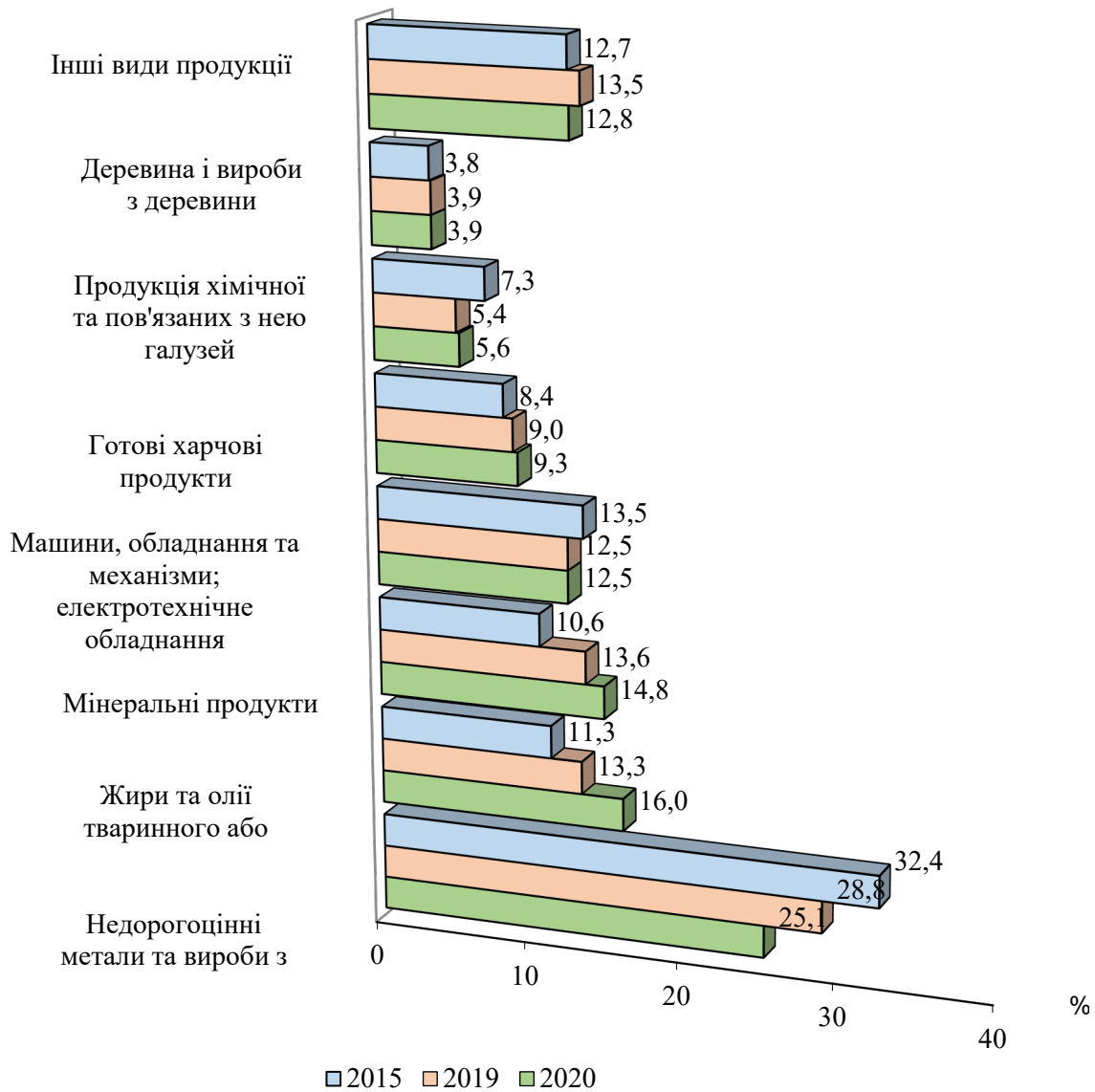

Рис. 3.22. Товарна структура експорту промислової продукції в Україні у 2015, 2019–2020 рр. %

Джерело: побудовано автором за даними, наведеними в табл. 3.5.

Оснoву товарної структури експорту товарів промислової продукції у 2020 році склали недорогоцінні метали та вироби з них – 25,1%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 16,0%, мінеральні продукти – 14,8 %, машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – 12,5 %, готові харчові продукти – 9,3 %, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 5,6 %, всі інші види продукції становлять менше 4 %. Динаміка імпорту промислової продукції протягом 2015–2020 років наведена у табл. 3.7.

*Динаміка імпорту товарної структура зовнішньої торгівлі промислової
продукції у 2015-2020 роках*

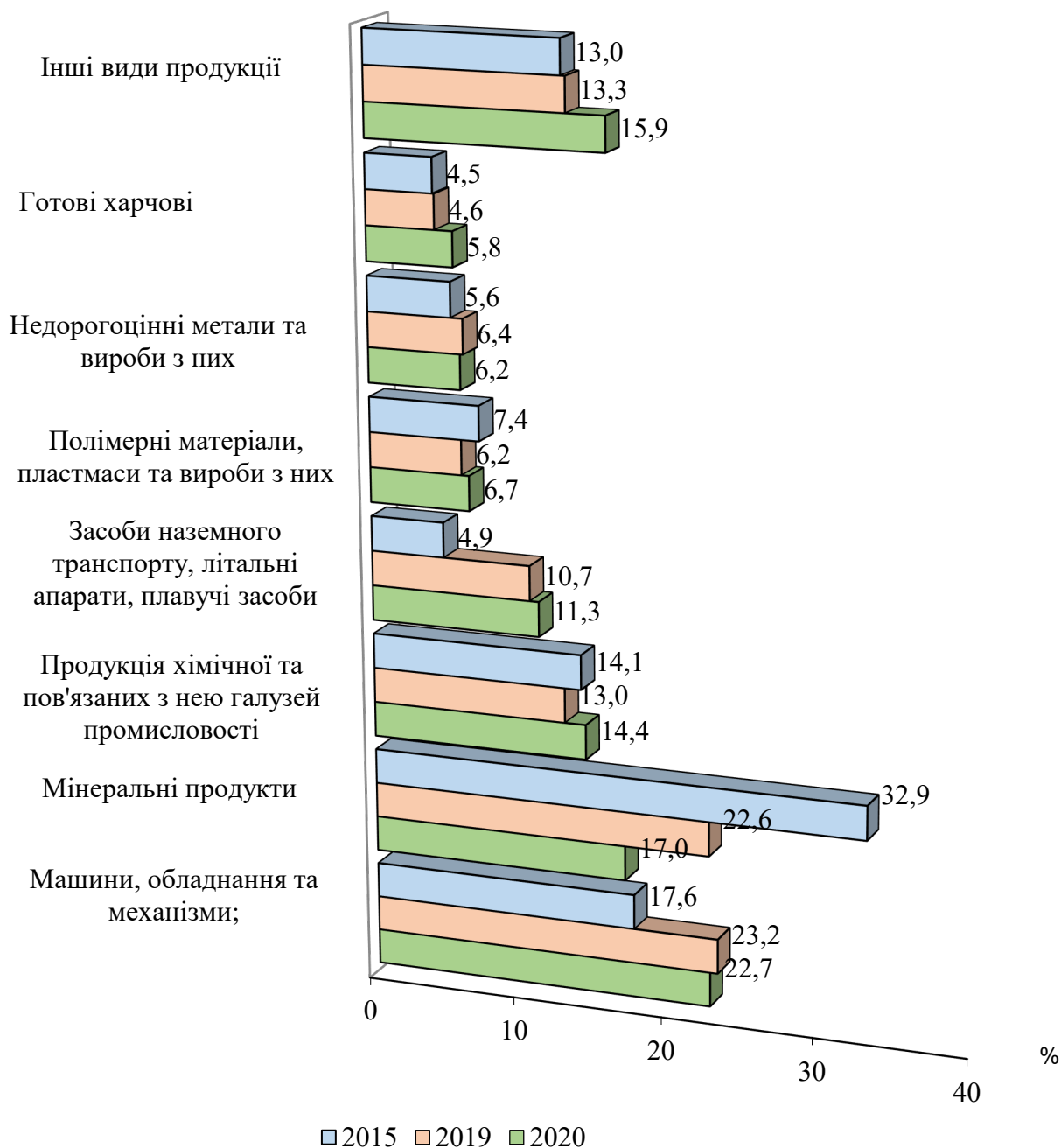
1	Рік, млн дол. США					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	2	3	4	5	6	7
Усього	35570,8	37132,3	47267,0	54199,1	57435,7	50872,2
За розділами УКТЗЕД ¹						
Жири та олії тваринного або рослинного походження	182,3	246,0	266,6	267,4	253,3	280,4
Готові харчові продукти	1607,7	1734,0	1935,0	2340,9	2616,6	2970,6
Мінеральні продукти	11690,0	8495,0	12504,7	14191,9	12984,6	8633,3
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5009,2	5619,5	6545,9	7058,3	7483,4	7333,7
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	2646,2	2866,9	3245,8	3558,6	3564,6	3403,8
Шкури необроблені, шкіра вичищена	167,4	208,8	251,3	284,9	283,0	243,0
Деревина і вироби з деревини	148,2	196,7	250,5	303,9	307,4	315,6
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	878,1	915,3	955,0	1085,2	1003,0	1099,1
Текстильні матеріали та текстильні вироби	1414,6	1545,7	1738,7	2011,7	2376,0	2291,1
Взуття, головні убори, парасольки	248,3	269,4	267,1	365,1	473,5	436,0
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	510,0	605,8	651,4	766,3	786,1	741,5
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	71,9	67,3	54,6	71,4	94,4	162,6
Недорогоцінні метали та вироби з них	2004,2	2306,5	3012,8	3575,2	3650,7	3129,3
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6273,4	7889,4	9902,6	11955,2	13312,8	11552,8
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	1743,6	2959,5	4182,1	4554,0	6162,8	5743,1
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	463,8	580,2	783,0	940,6	1079,5	1272,7
Різні промислові товари	511,9	626,3	719,9	868,5	1004,0	1263,6

1	Рік, відсотків до попереднього року					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	2	3	4	5	6	7
Усього	69,2	104,4	127,3	114,7	106,0	88,6
За розділами УКТЗЕД ¹						
Жири та олії тваринного або рослинного походження	60,4	134,9	108,4	100,3	94,7	110,7
Готові харчові продукти	61,8	107,9	111,6	121,0	111,8	113,5
Мінеральні продукти	72,6	72,7	147,2	113,5	91,5	66,5
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	73,9	112,2	116,5	107,8	106,0	98,0
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	72,7	108,3	113,2	109,6	100,2	95,5
Шкури необроблені, шкіра вичищена	75,2	124,7	120,4	113,4	99,3	85,9
Деревина і вироби з деревини	50,3	132,7	127,4	121,3	101,2	102,7
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	68,1	104,2	104,3	113,6	92,4	109,6
Текстильні матеріали та текстильні вироби	75,1	109,3	112,5	115,7	118,1	96,4
Взуття, головні убори, парасольки	57,7	108,5	99,1	136,7	129,7	92,1
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	63,6	118,8	107,5	117,6	102,6	94,3
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	9,0	93,6	81,1	130,8	132,2	172,2
Недорогоцінні метали та вироби з них	60,3	115,1	130,6	118,7	102,1	85,7
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	71,9	125,8	125,5	120,7	111,4	86,8
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	65,8	169,7	141,3	108,9	135,3	93,2
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	68,9	125,1	135,0	120,1	114,8	117,9
Різні промислові товари	56,7	122,3	114,9	120,6	115,6	125,9

1	Рік, частка у загальному обсязі, відсотків					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	2	3	4	5	6	7
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
За розділами УКТЗЕД ¹						
Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,5	0,7	0,6	0,5	0,4	0,6
Готові харчові продукти	4,5	4,7	4,1	4,3	4,6	5,8
Мінеральні продукти	32,9	22,9	26,5	26,2	22,6	17,0
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	14,1	15,1	13,8	13,0	13,0	14,4
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	7,4	7,7	6,9	6,6	6,2	6,7
Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
Деревина і вироби з деревини	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,6
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,5	2,5	2,0	2,0	1,7	2,2
Текстильні матеріали та текстильні вироби	4,0	4,2	3,7	3,7	4,1	4,5
Взуття, головні убори, парасольки	0,7	0,7	0,6	0,7	0,8	0,9
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	1,4	1,6	1,4	1,4	1,4	1,5
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,3
Недорогоцінні метали та вироби з них	5,6	6,2	6,4	6,6	6,4	6,2
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	17,6	21,2	21,0	22,1	23,2	22,7
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	4,9	8,0	8,8	8,4	10,7	11,3
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	1,3	1,6	1,7	1,7	1,9	2,5
Різні промислові товари	1,4	1,7	1,5	1,6	1,7	2,5

¹ Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Дані табл. 3.6 свідчать про значне скорочення імпорту промислової продукції у 2020 році порівняно з 2019 роком майже за всіма основними видами продукції, крім готових харчових продуктів, де зростання становить 13,5 %. Загальну товарну структуру імпорту промислової продукції у 2015, 2019-2020 роках наведено на рис. 3.23.

*Рис. 3.23. Товарна структура імпорту промислової продукції у 2015, 2019–2020 рр., %**

Джерело: побудовано автором за даними, наведеними в табл. 3.6.

Оснoву товарної структури імпорту промислової продукції у 2020 році склали машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – 22,7 %, мінеральні продукти – 17,0 %, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 14,4 %, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 11,3 %, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 6,7 %, недорогоцінні метали та вироби з них – 6,2 %, готові харчові продукти – 5,8 %, питома вага всіх інших товарів складає менше 5 %.

Отже, активність у сфері ЗЕД вітчизняних суб'єктів господарювання за останні роки (2015-2020 рр.) підтверджує експортоорієнтовну спрямованість бізнесових структур, але й імпортозалежність держави в певних категоріях товарів та послуг. За товарними категоріями вартісний обсяг імпорту по Україні перевищує обсяг експорту; щодо послуг, то експорт більший за імпорт, про що свідчить розрахований показник зовнішньоторговельного сальдо та коефіцієнтів покриття експортом імпорту. Це є свідченням наявної відмінності як між вартісними обсягами експорту товарів та послуг, так і імпорту.

Під час здійснення зовнішньої торгівлі Україна орієнтує свою зовнішньоторговельну співпрацю не тільки на розвинуті країни світу, але й на країни з невисокими потенційними економічними можливостями. Це дозволить нівелювати проблеми, пов'язані з неприйняттям української продукції на світовому ринку хоча б у такий спосіб. Кризова ситуація, яка охопила зовнішню торгівлю України підтверджується також наявною позицією країни в системі Рейтингу «Місце України у рейтингу світового банку "DOING BUSINESS"» в рамках регіону Європа й Центральна Азія. Отже, відсутність достатньої кількості капіталовкладень для виробництва експортно орієнтованих обсягів товарів та неприйняття української продукції на світовому ринку – являють собою не повний перелік проблем пов'язаних з наявною кризовою ситуацією в зовнішній торгівлі.

За рейтингом, який виступає в якості інструменту для вимірювання, обрахунку сприятливості бізнес-клімату; рівню підприємницької активності, корупції та конкурентоздатності країни, Україна із загальним 64-м місцем сімнадцята серед країн Регіону Європа і Центральна Азія (рис. 3.24).

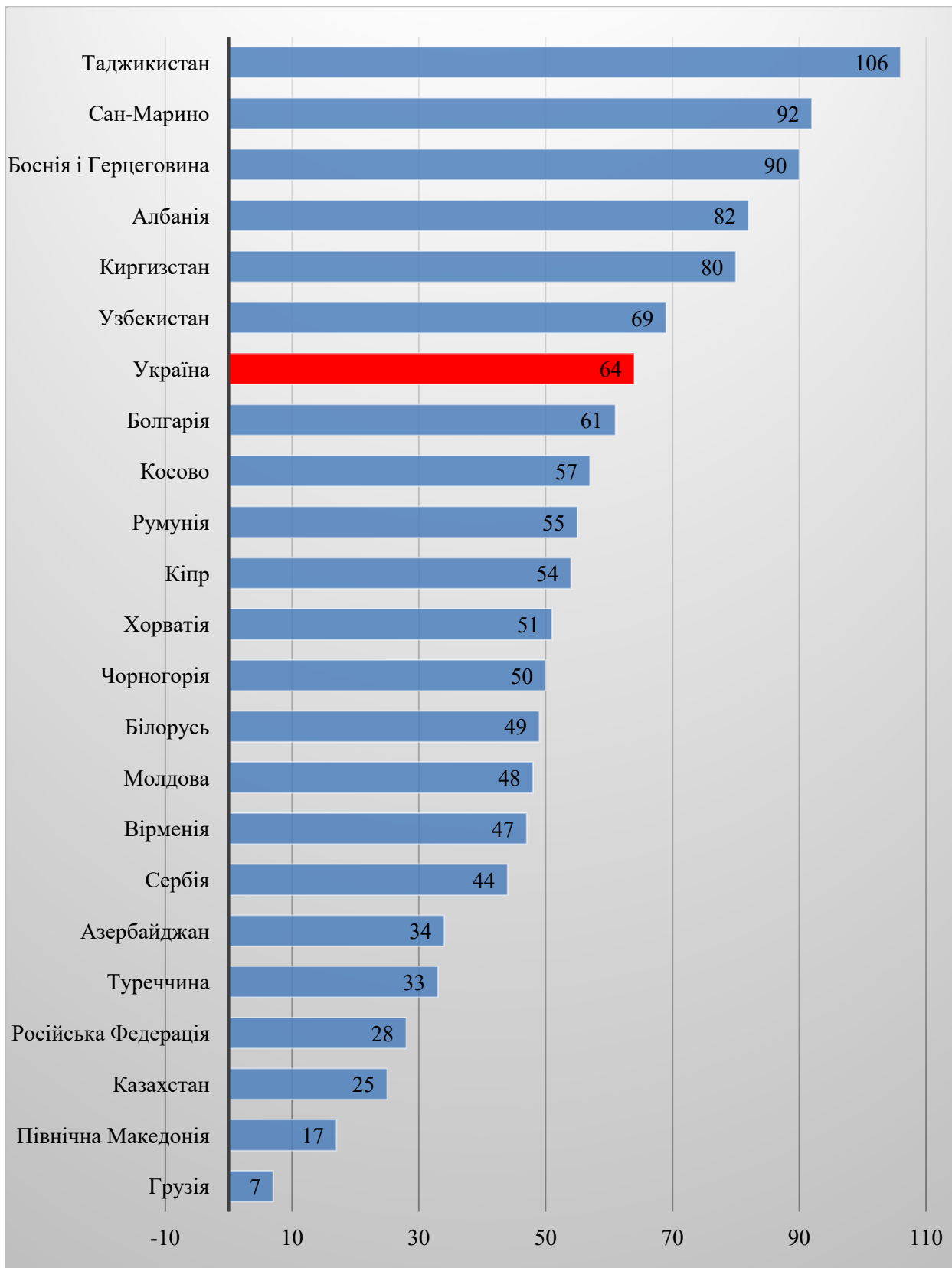

Рис. 3.24. Позиціонування України в системі Рейтингу «Місце України у рейтингу світового банку “DOING BUSINESS” в рамках регіону Європа і Центральна Азія

Джерело: побудована авторкою [14; 21].

Так, якщо у 2016 року Україна посідала 83-є місце, то починаючи з 2016 року намітилася тенденція поступового збільшення кількості сходинок, які Україна долає щороку (2017 р. – 80-е місце, 2019 р. – 71-е місце, 2020 р. – 64-е) [14].

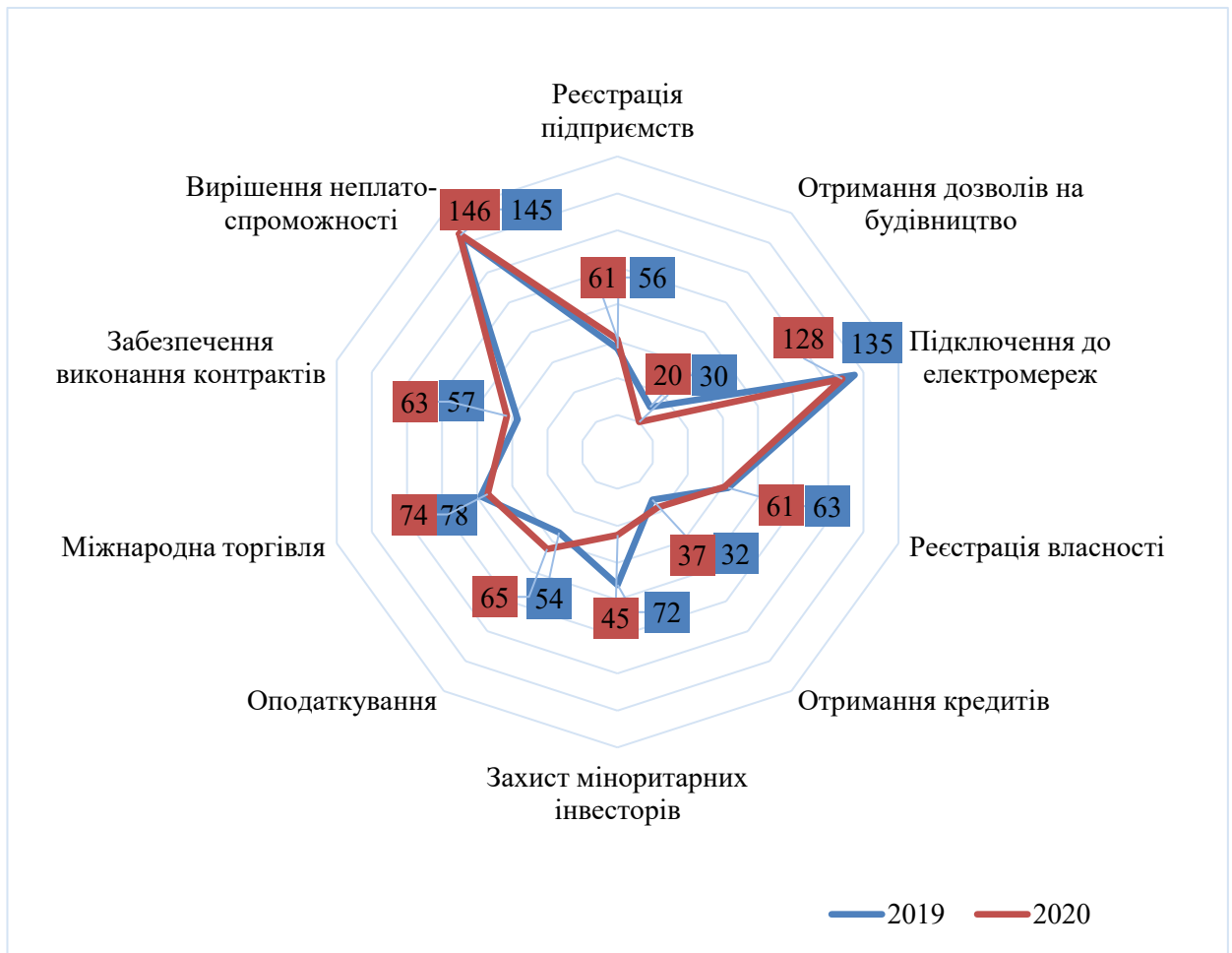

Рис. 3.25. Місце України в рейтингу «Doing Business»

за основними напрямками

Джерело: побудовано авторкою [14; 21].

З рисунку 3.25, на якому представлено місце України в рейтингу «Doing Business», видно зростання позицій за п'ятьма напрямками, серед яких:

- «захист інвесторів» - зміцнення з 72-го на 45-е місце (+ 27 позицій) за рахунок посилення захисту міноритарних інвесторів через запровадження вимоги більш суттєвого розкриття інформації про операції з зацікавленими сторонами;

- «міжнародна торгівля» - покращення позиції з 78-го на 74-е місце (+4 сходинки) за рахунок скорочення часу на імпорт завдяки спрощенню вимог сертифікації відповідності для автозапчастин;

- отримання дозволів на будівництво – підкріплення позиції з 30-го на 20-е місце (+ 10 позицій) за рахунок спрощення процесу отримання дозволів на будівництво шляхом усунення вимоги щодо найму зовнішнього спостерігача, запровадження системи онлайн-повідомлень, здешевлення отримання дозволу на будівництво;

- «підключення до електромереж» - закріплення позиції на 135-му місці замість колишнього 128-го (+ 7 позицій) за рахунок оптимізації випуску технічних умов і запровадження системи географічної інформації, підвищення надійності енергопостачання шляхом запровадження механізму компенсації за відключення;

- «реєстрація власності» - зміцнення позиції з 61-го на 63-е місце (+ 2 позиції) за рахунок спрощення реєстрації власності шляхом підвищення прозорості системи управління земельними ресурсами [14; 21].

Однак за напрямками «Оподаткування» (11-е місце), «Забезпечення виконання контрактів» (6-е місце), «Реєстрація підприємств» (5-е місце), «Отримання кредитів» (5-е місце), «Врегулювання питання щодо неплатоспроможності» (1-е місце) Україна дещо втратила позиції через недостатність проведених реформ. Глобальний Показник сприятливості умов ведення бізнесу в Україні зріс на 1,1 % і становить 70,2 %. Це означає, що Україна наразі на 29,8 % нижче передової практики, встановленої з урахуванням результатів усіх 190 країн-учасниць Рейтингу [14; 21].

Отже, для перспективного розвитку зовнішньої торгівлі Україні потрібні стратегічні перетворення в національній зовнішньоторговельній політиці, головним напрямом розвитку якої є застосування інструментів нарощування експортних обсягів товарів і послуг та зменшення імпортозалежності країни, зокрема по товарах. При цьому повинна відбуватись оптимізація структури експорту та імпорту з акцентом на зменшення обсягів останнього.

3.3. Інструментарій моделювання ефективності використання промислового виробництва України в умовах євроінтеграційних процесів

Проведення комплексного оцінювання результативності функціонування промисловості України пропонується здійснювати на основі розробки й розрахунку інтегрального узагальненого індикатора ефективності. Напрямами проведення інтегрального оцінювання результативності функціонування промисловості України є розробка відповідного інструментарію щодо оцінки результативності функціонування промисловості України й комплексності визначення ефектів, серед яких:

- генерація етапів розробки інструментарію оцінки ефективності функціонування промислового виробництва України;
- визначення сукупності індикаторів для розрахунку та їх організаційно-економічного змісту;
- представлення результативності функціонування промисловості України;
- представлення найефективніших інструментів розвитку промислового виробництва за можливими результатами проведеного компонентного аналізу на основі представлено авторського підходу;
- проведення порівняльного аналізу інструментів оцінки результативності функціонування промислового виробництва України у її динаміці. Систематизований індикатор, який є напрямом до розробки науково обґрунтованого використання адитивного заходу щодо укрупнення значень різних вихідних ознак компонентного аналізу (використання методу головних компонент).

Використання зазначеного підходу до оцінки складних життєво важливих соціально-економічних явищ та динамічних процесів сформувався у вітчизняній й зарубіжній науці для економістів та управлінців. За

загальновизнаною методикою, представленою Державною службою статистики України, проводиться розрахунок інтегральних регіональних індексів щодо економічного розвитку [39]. Практична сформованість такої методики насамперед відповідає визначеній ідеології методики розрахунку людського розвитку, представленої спільними наказами Президії Національної академії наук (НАН) й колегії Державного комітету статистики України [40]. Схожа методика використовується з метою розрахунку інтегрального показника щодо визначення рівня економічної безпеки, визначеного діючим наказом Міністерства економіки України [41], і для визначення рейтингової оцінки щодо фінансового стану вітчизняних підприємств, представлених групою спеціалістів Інституту демографії й соціальних досліджень НАН України і Державною службою статистики України [42]. Провідні міжнародні спеціалісти науковці використовують метод головних компонент з метою: виявлення закономірностей щодо макроекономічного розвитку всієї країни [43]; визначення залежностей макроекономічних показників для регіонів [44]; проведення аналізу стану промислового розвитку макрорегіонів [37] й певних видів промислової діяльності [45]. Таким чином інструментарій оцінки результативності функціонування промислового виробництва в Україні – це узагальнений (синтетичний) індикатор, сформований на основі інтеграції комплексного підходу до проведення оцінки результативності функціонування промислового виробництва в Україні із використанням спеціалізованих математичних й експертних методів. Розробка його структури включає сукупність етапів (рис. 3.26).

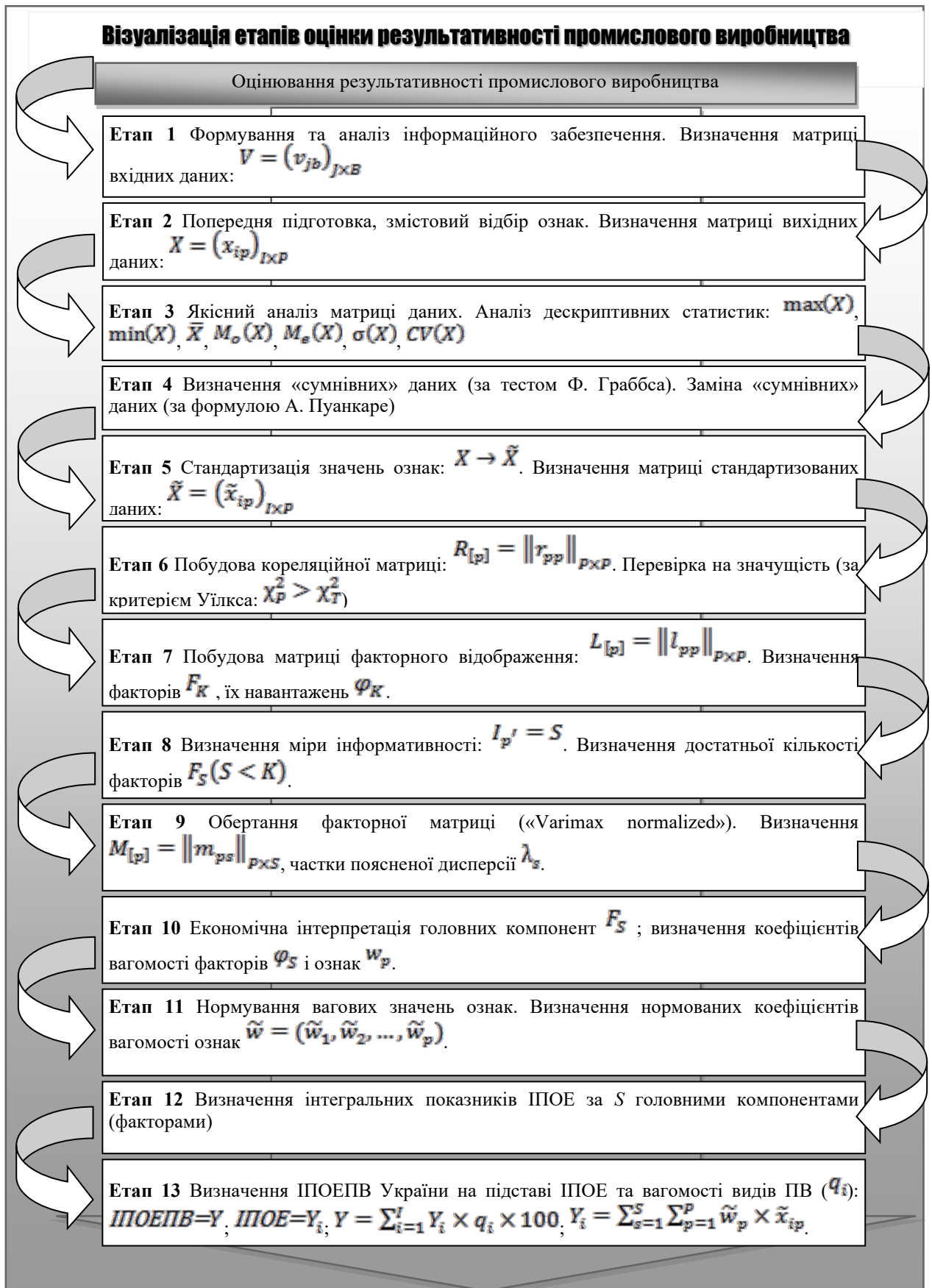

Рис. 3.26. Послідовність етапів визначення результативності функціонування промислового виробництва в Україні

Джерело: [40-45].

Етап 1. Визначення результативності функціонування промислового виробництва в Україні розпочинається на етапі розробки і аналізу інформаційно-аналітичного забезпечення. Нами визначено, що запропонована матриця представлених вихідних даних $X = (x_{ip})_{I \times P}$ репрезентується на основі використання матриці вхідних даних, що представляють ключові напрями функціонування промислових суб'єктів промислового виробництва $V = (v_{jb})_{J \times B}$.

Представлену інформацію щодо результативності функціонування промислового виробництва в Україні на макрорівні визначає Державна служба статистики. Дані задля проведення інтегрального показника визначають експертним шляхом.

Етап 2. В запропонованій матриці X визначені дані за показником P ознаками I видів промислового виробництва України за період часу T . Враховуючи специфічну особливість розробки даних (із належним чином оновленою інформацією) про промислове виробництво на макрорівні, визначеною одиницею часу є безпосередньо рік. Кількість представлених числових даних у запропонованій матриці представляється кількістю ознак, визначеною кількістю видів промислового виробництва й конкретним часовим періодом для проведеного дослідження. Їх представлення визначає масштаби запропонованої матриці X :

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1P} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2P} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{I1} & x_{I2} & \cdots & x_{IP} \end{bmatrix} \quad (3.1)$$

Відповідно де x_{ip} ($p = \overline{1, P}$; $i = \overline{1, I}$) – представлення p -ї ознаки i -го виду промислового виробництва у певний період часу t аналізованого періоду ($t = \overline{1, T}$). Отже у відповідності до формули (3.1) розробляється просторово-часова аналітична інформаційна матриця із визначеними даними.

Етап 3 – проведення якісного аналізу даних (детальний аналіз й оцінка дескриптивних статистик (аналітична статистика)). На основі проведеного якісного аналізу відбувається повне укомплектування представлених даних матриці й безпосередня заміна аномально крупних й малих значень, за умови коли такі будуть представлені на етапі використання методів сучасної статистики. Визначена описова статистика реалізується для позитивного розуміння структури проведених досліджуваних інформаційних ресурсів й подальшого стандартизування значень обґрунтованих ознак. Розраховується: максимальні $\max(X)$, визначені мінімальні $\min(X)$, середні \bar{X} , різного роду дані (модальні $M_o(X)$, медіанні $M_e(X)$), стандартні представлені відхилення $\sigma(X)$, визначені коефіцієнти для варіації $CV(X)$ представлених ознак.

Етап 4. Оцінка «сумнівних даних» та перевірка статистичної значущості відмінностей від основної сукупності даних за рахунок використання тесту Ф. Граббса. Для ідентифікації «сумнівних даних» математичні методи, найпоширенішим серед яких є застосування Т-критерію [50] виявляються найбільш універсальними; в свою чергу застосування L-критерію Тітьєна використовують для виявлення нетипових спостережень у «верхній» і «нижній» частині ранжованого ряду та при розташуванні «сумнівних» спостережень «зверху» або «знизу» ранжованого ряду [51, 52], для модифікації «сумнівних даних» - методи робастної статистики, обчислення середньоарифметичних значень за «урізаною» сукупністю, коли атипові значення відкидаються і замінюються на середні [52]. Для використання «урізаної» сукупності доречно використовувати методу Ч. Вінзора [53] (Додаток И).

$$W(a) = \frac{1}{n} \left(\sum_{i=k+2}^{n-k-1} x_i + k(x_{k+1} + x_{n-k}) \right)$$

Етап 5. Проведення процедури стандартизації шляхом здійснення порівнюваності отриманих даних матриці $X = (x_{ip})_{I \times P}$ з урахуванням різних значень (середніх, мінімальних, найвищих, нормативних): $X \rightarrow \tilde{X}$ та генерується матриця $\tilde{X} = (\tilde{x}_{ip})_{I \times P}$.

Диверсифікованість отриманих даних дає спроможність одержати загальну характеристику, представляючи значення ознак у різновекторних вимірниках. Проведення стандартизації відбувається шляхом проведення розрахунків за наведеними нижче формулами.

Етап 6 – розробка матриці різних парних кореляцій з використанням коефіцієнтів парної кореляції для обрахунку рівня залежності між визначеними початковими значеннями P отриманих ознак. Таким чином для матриці $\tilde{X} = (\tilde{x}_{ip})_{I \times P}$ із представленими стандартизованими значеннями отриманих ознак розмірності $I \times P$, представлені коефіцієнти для парної кореляції формують симетричну, відносно визначеної головної діагоналі, представлену кореляційну матрицю для розмірності $P \times P$, певним чином де елементи, представлені на головній діагоналі, дорівнюватимуть одиниці.

$$R_{[p]} = \|r_{pp}\|_{P \times P}, \quad (3.2)$$

Таким чином r_{pp} - коефіцієнт кореляції між визначеними p -ми ознаками;

$$R_{[p]} = \frac{1}{I-1} \times \tilde{X}' \tilde{X}, \quad (3.3)$$

де \tilde{X}' - інтегрована матриця розмірності $P \times I$.

З метою визначення абсолютного кількісного впливу різного роду прихованих закономірностей на рівень результативності функціонування промислового виробництва України доцільно проаналізувати значення складових елементів кореляційної матриці. Досить завищені значення розрахованих коефіцієнтів можуть також характеризувати їх мультиколінеарність для вихідних ознак. Отримані значення сформулюють негативну регресійну залежність. Імплементация методу головних компонент нейтралізує корельованість між отриманими ознаками, із безпосереднім переходом до інших узагальнених факторів, що є безпосередньо лінійними комбінаціями для вихідних ознак.

Актуальна генерація моделей із використанням актуального методу головних компонент підтверджує актуальність матриці визначених кореляцій

[46]. Можлива перевірка значущості матриці для кореляцій здійснюється на основі використання критерію Уїлкса χ^2 (*Wilks*), що визначається за відомою формулою Бартлета (*Bartlett*) [46]:

$$\chi^2 = - \left(n - \frac{1}{6} \times (2m + 5) \right) \times \ln|R|, \quad (3.4)$$

де $|R|$ - визначник матриці для коефіцієнтів кореляцій; m – представлена кількість ознак; n – визначена кількість об'єктів спостереження.

Розраховане значення порівнюють із відповідними табличним значенням χ^2 , із визначеною кількістю рівня свободи

$$v = \frac{1}{2} \times m \times (m - 1) \quad (3.5)$$

Актуальність матриці кореляцій насамперед підтверджується за $\chi_R^2 > \chi_T^2$, де χ_R^2 - розраховане значення критерію Уїлкса; χ_T^2 - представлене теоретичне значення визначеного критерію Уїлкса.

Етап 7 – ідентифікація ознак, які безпосередньо впливають на результативність функціонування промислового виробництва в Україні і їх значущості. З метою досягнення визначеної мети пропонується здійснювати компонентний аналіз, як метод головних компонент, ключовою перевагою якого є перспективна можливість визначення не лише зв'язку, а й визначеної міри такого зв'язку. На основі компонентного аналізу представляється латентний (певним чином прихований, безпосередньо не розраховується) вплив динамічних факторів на результативність функціонування промислового виробництва в Україні, а також безпосередній перехід від значної кількості ознак до різних декількох факторів.

Представлена методика використання даних компонентного аналізу визначається на припущенні, що аналізовані ознаки є тільки пояснювальними складовими різних властивостей явища, що насамперед не вимірюються. Отримані першопричини називаються динамічними факторами. Ідентифікація можливих факторів, наповнення їх різними соціально-економічними факторами відбувається на основі ознак, які представляють

найбільші факторні впливи. Отримане факторне навантаження представляє щільність зв'язку між проведеною досліджуваною ознакою і фактором, інтерпретує вплив ознаки щодо можливих латентних факторів.

На основі проведеного компонентного аналізу отримуємо факторну матрицю (формула 3.6), рядки якої характеризують безпосередньо приховані закономірності результативності функціонування промислового виробництва в Україні, а рядки – пряму щільність й характер отриманого зв'язку вихідних ключових ознак із представлених закономірностей.

$$L_{[p]} = \|l_{pp}\|_{P \times P}. \quad (3.6)$$

Ключові елементи матриці (формула 3.7) також є факторними навантаженнями, тоді l_{pp} ($p = \overline{1, P}$) визначає вагомість впливу p -ї ознаки у розробці k -ї актуальної компоненти (фактора) ($k = \overline{1, K}; P = K$), що представляє деяку не відому закономірність результативності функціонування промислового виробництва в Україні.

$$L_{[p]} = \|l_{pp}\|_{P \times P}. \quad (3.7)$$

Факторні отримані навантаження у визначеній матриці $L_{[p]}$ є складовою коефіцієнтів кореляції, що визначають зв'язок матриці $\tilde{X} = (\tilde{x}_{ip})_{I \times P}$ й ключових компонент F_K ($k = \overline{1, K}$). Тоді коефіцієнт кореляції, основні елементи матриці $L_{[p]}$ прямолінійно змінюються за даними $[-1; 1]$. У представлений моделі ключових компонент немає суттєвих залишків, тоді різні компоненти визначають загальну дисперсію представленої множини. Таким чином для відповідного p -го стовпця отриманої матриці L визначена умова $l_{1p}^2 + l_{2p}^2 + \dots + l_{pp}^2 = \lambda_k$, де λ_k – тобто дисперсією основної компоненти F_K .

Таким чином у загальній представлений дисперсії різних P ознак, що визначають результативність функціонування промислового виробництва в Україні, закрита закономірність, визначена головною компонентною F_K , який

визначає $\frac{\lambda_k}{P} \times 100\%$ – дисперсії різних значень отриманих ознак. У свою чергу l_{pp}^2 – отриманий квадрат щодо факторного навантаження, у відповідності до величини дисперсії p -ї отриманими ознаками, представленої k -тої головної компоненти, ключовим елементом якої є таке факторне навантаження. Таким чином визначений понятійний зміст головної компоненти $F_K (k = \overline{1, K})$, що представляє приховані закономірності й визначає $\frac{\lambda_k}{P} \times 100\%$ варіації для значень ознак, представляється домінантним загальним внеском квадратів відповідних факторних навантажень. Визначені стовбці матриці для факторних навантажень $L_{[p]} = \|l_{pp}\|_{P \times P}$ представляються базисом для інтерпретації ключових компонент.

Етапи 8, 9. Основна кількість отриманих ознак дорівнює абсолютній кількості ключових компонент ($P = K$). Таким чином далеко не всі компоненти варто використовувати у процесі оцінки результативності функціонування промислового виробництва в Україні. Доцільно визначити необхідну частину інформативності $I_{p'}$. З метою даного підходу використовується представлення таких компонент, загальна частка дисперсій що представляє більшу частину визначеної варіації для вхідної інформації (практично більше 75 %). Отже, за критерієм Кайзера обираються лише фактори із особистим значеннями, який дорівнюють 1 або ж більші за 1. Тоді такий вибір відбувається за кожною $\lambda_s (s = \overline{1, S})$; ($S < K$), відповідно для якої дотримується рівність $\lambda_s \geq 1$. У відповідності до методу кам'яного осипу, визначена кількість факторів таким чином добирається за відповідним місцем на графіку, відповідно де зменшення особистісних значень зліва направо належним чином уповільнюються.

Враховуючи критерії інформативності, матриця для отримання факторних представлень $L_{[p]} = \|l_{pp}\|_{P \times P}$ розмірності $P \times P$ визначається як наступна розмірність

$$P \times S: L_{[p]} = \|l_{ps}\|_{P \times S} \quad (3.8).$$

Тоді, визначені факторні навантаження із визначеної матриці $L_{[p]} = \|l_{ps}\|_{P \times S}$ також можуть рівномірно поділятися між ознаками, які певним чином ускладнюють економічну інтерпретацію основних компонент F_S . Динамічна факторна структура на етапі використання методу головних компонент дещо ускладнює процес їх ідентифікації. Безпосереднє спрощення факторної структури відбувається на основі отриманого ортогонального (варимакс, квартимакс, біквартимакс) або постійного обертання (квартимін, облімін, облімакс й інших). Основний метод – варимакс (Varimax normalized), мінімізує загальну кількість ознак, які створюють досить високе навантаження безпосередньо на фактор. На основі такого мінімізаційного фактора визначаються ознаки, які впливають активніше ніж інші. Після представлення обертання отриманої факторної матриці $L_{[p]} = \|l_{ps}\|_{P \times S}$ визначаємо нову матрицю різних факторних навантажень (формула 3.9):

$$M_{[p]} = \|m_{ps}\|_{P \times S}, \quad (3.9)$$

де m_{ps} – отримане факторне навантаження p -ї для ознаки на s -й факторів після їх обертання.

Етап 10. Представивши необхідну кількість факторів S й ознак, які безпосередньо на них мають вплив найбільше на основі факторних навантажень, проводимо процедуру щодо інтерпретації факторів. Певним чином вона залежить від рівня знань дослідника та передбачає в економічному змісті основних компонент F_S на основі їх ключових факторних навантажень $M_{[p]}$.

Етапи 11, 12. Систематизований показник s -го фактору щодо впливу на результативність функціонування промислового виробництва в Україні для кожного виду промислового виробництва обчислюємо за визначеною адитивною згорткою, реалізуючи таку композиційну модель:

$$Y_{is} = \sum_{p=1}^P \varphi_s \times F_{ps} \quad (3.10)$$

де Y_{is} – отриманий інтегральний показник за s -м фактором щодо впливу для i -го виду промислового виробництва; φ_s – ваговий коефіцієнт s -го визначеного фактора (визначає вагомість отриманого фактора у

результативності функціонування промислового виробництва в Україні); F_{ps} – s -й фактор (основна компонента) ($s = \overline{1, S}$); p – ознака, що визначає s -й фактор (основну компоненту).

Отриманий інтегральний показник для проведення оцінювання ефективності (Іпоє) i -го виду промислового виробництва за S факторами (визначає ефективність видів промислового виробництва) визначаються як

$$\text{ІПОЕ} = Y_i = \sum_{s=1}^S Y_{is}, \quad (3.11)$$

де Y_i – визначений інтегральний показник за S представленими факторами (ефективність i -го для виду промислового виробництва).

Фактори з метою кожного із представлених видів промислового виробництва визначаються за такою формулою

$$F_{ps} = \sum_{p=1}^P m_{ps} \times \tilde{x}_{ip}, \quad (3.12)$$

де m_{ps} – визначене факторне навантаження p -ї для ознаки s -го фактору вже після отримання обертання; \tilde{x}_{ip} – визначене стандартизоване значення p -ї отримані ознаки i -го виду промислового виробництва s -го фактора.

Ключовий коефіцієнт s -того для фактора φ_s представляється на основі частки для поясненої дисперсії λ_s за даними

$$\varphi_s = \frac{\lambda_s}{\sum_{s=1}^S \lambda_s}, \quad (3.13)$$

На основі представленої формули для визначення Y_{is} для i -го виду промислового виробництва набуває такого вигляду

$$Y_{is} = \sum_{p=1}^P [\varphi_1 \times |m_{p1}| + \varphi_2 \times |m_{p2}| + \dots + \varphi_s \times |m_{ps}|] \times \tilde{x}_{ip},$$

де $\sum_{s=1}^S \varphi_s \times |m_{ps}| = w_p$ – частка p -ї ознаки.

Отже, ключовий коефіцієнт для p -ї ознаки представляються за формулою

$$w_p = \varphi_1 \times |m_{p1}| + \varphi_2 \times |m_{p2}| + \dots + \varphi_s \times |m_{ps}|. \quad (3.14)$$

Варто здійснити ключову операцію нормування для вагового коефіцієнта для p -ї визначеної ознаки за такою формулою

$$\tilde{w}_p = \frac{w_p}{\sum_{p=1}^P w_s}. \quad (3.15)$$

Етап 13. Інтегральне оцінювання результативності функціонування промислового виробництва в Україні обчислюється на основі внеску різних факторів безпосереднього впливу (різних видів промислового виробництва) із урахуванням основних видів промислового виробництва за формулою

$$I\text{ПОЕПВ} = Y = \sum_{i=1}^I Y_i \times q_i \times 100, \quad (3.16)$$

де Y_i – визначений інтегральний показник за визначеними S факторами (результативність i -го виду промислового виробництва; q_i – частка i -го виду промислового виробництва, визначена на основі частки i -го виду промислового виробництва в сумі реалізованої промислової продукції (відповідно за визначеними інституціональними підходами), у свою чергу $\sum_{i=1}^I q_i = 1$.

На основі отриманих значень результативності функціонування промислового виробництва в Україні, із урахуванням вагомості представлених видів промислового виробництва, визначається внесок видів промислового виробництва в загальне промислове виробництво України g_i за такою формулою

$$g_i = \frac{Y_i \times q_i}{\sum_{i=1}^I Y_i q_i} \times 100, \text{ де } \sum_{i=1}^I q_i = 100. \quad (3.17)$$

У процесі обчислення результативності функціонування промислового виробництва в Україні за представленими показниками, їх необхідна кількість певним чином обмежена обсягом отриманих даних Державної служби статистики. Наведені в додатках показники, які є основою для проведених обрахунків та отримані з офіційного сайту Державної служби статистики [20], підібрані так, щоб максимально забезпечити практичну результативність:

– отриманих вхідних ресурсів задля функціонування (отримана продуктивність праці, у млн грн на особу (x_{i1}); отримана капіталовіддача основних засобів (x_{i2}); рівень зносу основних засобів, (x_{i3}); представлена рентабельність активів, % (x_{i4}); індикатор автономії, % (x_{i5});

– індикатори фінансових результатів для діяльності (рентабельність всієї діяльності, % (x_{i6}); питома вага підприємств, які безпосередньо одержали прибуток, % (x_{i7}));

– індикатори інвестиційної діяльності (питома вага капітальних інвестицій у розмірах реалізованої вітчизняної промислової продукції, % (x_{i8}));

– результати реалізації інноваційної діяльності (питома вага інноваційної продукції у розмірах реалізованої промислової продукції, % (x_{i9})).

Представлена сукупність вхідних показників, які формують вихідні відносні показники, які використані для розрахунку представлена у визначеній економічній змістовності у табл. 3.8.

Отримане значення індикаторів визначені й згруповані за різними видами промислового виробництва. Джерелами отриманої інформації стали дані статистичних збірників [20; 48; 49], а забезпеченням обрахунку дескриптивних статистик – програмне забезпечення «Microsoft Office Excel 2010» і «Statistica 10».

Таблиця 3.8

Економічний зміст показників, які є складовими результативності функціонування промислового виробництва в Україні

№	Показник	Норматив	Економічний зміст показників для визначення результативності промислового виробництва
1	2	3	4
1	Продуктивність праці, млн грн на 1 особу (X_{i1})	>0	Характеристика- визначає ефективність трудових ресурсів у промисловому виробництві України
2	Капіталовіддача основних засобів (X_{i2})	>0	Характеристика – визначає ефективність використання основних засобів, обґрунтовує випуск промислової продукції на 1 грн вартості основних засобів
3	Коефіцієнт зносу основних засобів (X_{i3})	0-100	Характеристика – визначає вартість основних засобів, яка списується на витрати виробництва продукції промислового призначення.
4	Рентабельність активів, % (X_{i4})	0-100	Характеристика – визначає ефективність використання активів для одержаного прибутку у промисловому виробництві.
5	Коефіцієнт автономії, % (X_{i5})	50-70	Характеристика – визначає питому вагу власного капіталу у промисловому виробництві в загальній валюті балансу. Притаманна тенденція до зростання при орієнтації до посилення фінансової незалежності
6	Рентабельність усієї діяльності, % (X_{i6})	0-100	Характеристика – визначає загальну рентабельність

1	2	3	4
7	Частка прибуткових підприємств, % (X_{i7})	0-100	Характеристика – оцінює прибутковість у промисловому виробництві
8	Частка капітальних інвестицій в обсязі реалізованої промислової продукції, % (X_{i8})	0-100	Характеристика – оцінює ефективність здійснюваної інвестиційної діяльності в промисловому виробництві
9	Частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої промислової продукції, % (X_{i9})	0-100	Характеристика – оцінює ефективність здійснюваної інноваційної діяльності у промисловому виробництві

Джерело: розроблено авторкою [41; 42; 44; 46].

Отже, на основі якісного аналізу матриці представлених вихідних даних здійснюється підтвердження використання «сумнівних» даних. Провівши перевірку вихідної інформації, зауважимо суттєве значення такого показника для відповідного виду промислового виробництва, як «Виробництво хімічних речовин та хімічної продукції» (44,9 %), пов'язуючи із відповідним від'ємним значенням отриманого показника «Власний капітал» (зменшення на 31 %). У свою чергу отримане значення є допустимим (тобто значення тесту Ф. Граббса певним чином не виділено червоним кольором), а тому «сумнівне» отримане значення певним чином не замінюємо на середнє. Аналогічною також є ситуація щодо використання наступних показників, серед яких «Продуктивність праці», рівень «Рентабельності активів», «Рентабельність діяльності» тощо. Отже, відбувається стандартизація показників. Задля забезпечення вибору способу стандартизації варто визначити тип її сукупності (однорідна або неоднорідна) на основі використання коефіцієнта варіації. У такому випадку однорідними певним чином є сукупності «Частка підприємств, що одержали прибуток» ($CV=11,16\%$) і «Коефіцієнт зносу» ($CV=32,14\%$). Отже, для показників, що мають визначене нормативне значення ($x_{i3}, x_{i4}, x_{i5}, x_{i6}, x_{i7}, x_{i8}, x_{i9}$), використовується формула щодо стандартизації. Стандартизація показників x_{i1}, x_{i2} проведена для показників -

стимуляторів. Параметри щодо стандартизації значень показників, як основних складових обчислення результативності функціонування промислового виробництва в Україні представлені у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Параметри щодо стандартизації значень отриманих показників – складових обчислення результативності функціонування промислового виробництва в Україні за 2020 р.

№ з/п	Показник для побудови ІПОЕПВ України	Нормативне значення показника	Параметри для стандартизації
1	2	3	4
1	Продуктивність праці, млн грн / особу (x_{i1})	>0	$\max(x) = 1,791$ $\min(x) = 0,137$
2	Капіталовіддача основних засобів, (x_{i2})	>0	$\max(x) = 4,312$ $\min(x) = 0,790$
3	Коефіцієнт зносу основних засобів, (x_{i3})	0–1	$norm(x) = 0,4$
4	Рентабельність активів, % (x_{i4})	-100–100	$norm(x) = 0$
5	Коефіцієнт автономії, % (x_{i5})	50–70	$norm(x) = 52,5$
6	Рентабельність усієї діяльності, % (x_{i6})	-100–100	$norm(x) = 0$
7	Частка підприємств, які одержали прибуток, % (x_{i7})	50–100	$norm(x) = 59$
8	Частка капітальних інвестицій в обсязі реалізованої продукції, % (x_{i8})	0–100	$norm(x) = 59$
9	Частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої продукції, % (x_{i9})	0–100	$norm(x) = 52$

Джерело: розроблено авторкою [41; 42; 44; 46].

Матриця визначених стандартизованих даних $\tilde{X} = (\tilde{x}_{ip})_{I \times P}$ на основі стандартизованих даних $\tilde{X} = (\tilde{x}_{ip})_{I \times P}$ визначена у такий спосіб: $R_{[p]} = \|r_{pp}\|_{P \times P}$. Аналіз отриманих коефіцієнтів проведеної кореляції показав, що безпосередньо між різними показниками існує їх тісна залежність. Такі показники, залежність відповідно між якими визначились відносно слабкою, використано в компонентах аналізу.

Досить щільна взаємозалежність використовується між показниками, які належним чином характеризують фінансовий стан та отримані фінансові

результати у функціонуванні промислового виробництва України. Отриманий коефіцієнт кореляції між значеннями «Рентабельністю активів» та «Рентабельністю діяльності» складає більше ніж 75 %, «Рентабельністю активів» та «Коефіцієнтом автономії» майже 90 %. Тоді «Капіталовіддача основних засобів» також перебуває у безпосередній залежності із «Часткою підприємств, які безпосередньо одержали прибуток» (близько 50 %). Тоді залежність «Коефіцієнта зносу» й «Продуктивності праці» із іншими показниками є не суттєвою.

Актуальність кореляційної матриці $R_{[p]} = \|r_{pp}\|_{P \times P}$ також перевіряють на основі критерію Уїлкса. Актуальність підтверджується, за умови $X_p^2 > X_T^2$. Визначення проведені із використанням програми «Microsoft Office Excel 2010» (використовується математична функція «МОПЕД» – як основу для знаходження значення кореляційної матриці $R_{[p]} = \|r_{pp}\|_{P \times P}$; «LN» – з метою розрахунку десяткового логарифму представленого визначника; «ХИ2.ОБР.ПХ» – щоб визначити теоретичне значення X_T^2). Вважаємо $X_p^2 = 101,12$. Тоді, отримане табличне значення щодо розподілу отриманого рівня ймовірності надає помилку α та отриману кількість рівнів свободи ν дорівнює 35,59; отриманий рівень ймовірності $\alpha = 0,05$, тобто табличне значення для критерію Уїлкса складає $X_T^2 = 50,99$. Отже, $X_p^2 > X_T^2$, $102,34 > 49,87$, отримана кореляційна матриця є суттєвою, а отримані результати щодо компонентного аналізу за відповідним методом ключових компонент визначається їх надійністю.

Використовуючи комп'ютерну обробку даних за відомим методом головних компонент інтерпретуючи програмне забезпечення «Statistika 10», проведено перехід від дев'яти представлених вихідних показників до основних факторів $F_1, F_2, \dots, F_k, \dots, F_K$, де $K=8$. Так, як міру інформативності I_p (необхідна кількість факторів) є не встановленою, припускаємо, такі показники представити у вигляді факторів ($K=P$).

Таким чином, у вікні «Результати факторного аналізу» представлено інформаційне повідомлення щодо: (1) «Number of variables» - визначення кількості аналізованих змінних; (2) «Method» - використання методу аналізу для визначення ключових компонент; (3) «Log(11) determination of correlation matrix» - використання ідентифікованого десяткового логарифму щодо детермінант кореляційної матриці; (4) «Number of Factor extraction» - визначення кількості факторів: 10; (5) «Eigenvalues» - здійснення власних обрахунків (Додаток К).

Рис. 3.27. Отриманий результат компонентного аналізу для сукупності показників щодо обрахунку результативності функціонування промислового виробництва в Україні, 2020 р.

Джерело: обчислено авторкою.

Визначимо необхідну кількість факторів, а саме рівень інформативності I_p' . На основі використання критерію Кайзера зауважимо, що для проведення аналізу є достатньою три фактори, адже безпосередній внесок компонент для отриманого «Factor 4» = 0,877079, «Factor 5» = 0,587937 тощо, тобто отримане його значення <1 також зменшуються до рівня 0,007892.

Для проведення комплексної перевірки необхідності кількості факторів використаємо графічний метод «кам'яного осипу» (рис. 3.28). Із використанням графіка отримаємо висновок, що основними є три фактори.

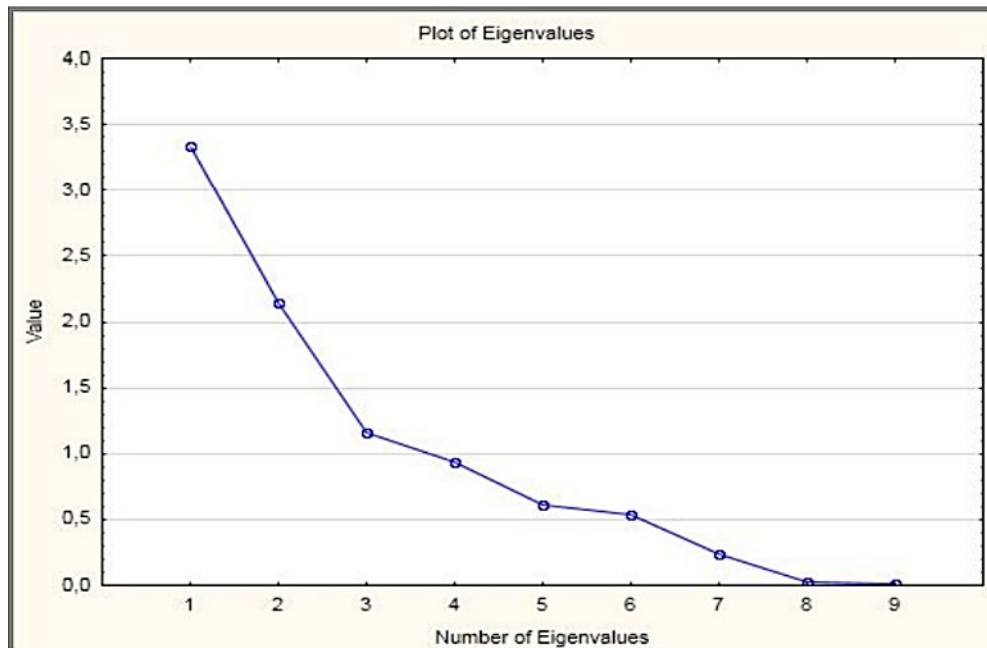

Рис. 3.28. Графік власних оброблених значень факторів, отриманих за методом певного «кам'яного осипу» на етапі обчислення результативності функціонування промислового виробництва в Україні, 2020 р.

Джерело: побудовано авторкою.

На основі використання різних представлених методів визначена актуальна кількість факторів (F_S), $S=3$. Представлений внесок «Factor 4» < 1 , тому на перспективу визначення його практично не використовуємо. Часткою для інформативності $I_{p'}$ відповідно відповідає кількість основних факторів F_S , $P' = S = 3$ ($S > K$).

Отримані фактори також пояснюють практично 60% варіації для отримання вихідної інформації $\sum \text{Prp.Totl}=0,738727$. Практично отримана решта компонент також не одержали його аналітичного застосування за рахунок значно меншого внеску у загальну варіацію для вихідної інформації, що у підсумку пояснює лише 2,51 % від загальної варіації.

На основі одержаної практичної факторної матриці не доцільно достовірно провести точну інтерпретацію представлених факторів, тому необхідно провести практичне обертання факторної матриці безпосередньо методом «Varimax normalized» (факторні навантаження також нормалізуються, а саме діляться на корінь квадратний для відповідної дисперсії).

Важливе значення також має оцінка щодо взаємозв'язку для вихідних ознак із представленими головними компонентами. Представлена оцінка також передбачає організаційно-економічне змістове обґрунтування основних компонент (табл. 3.9).

На основі отриманих даних табл. 3.9, можна стверджувати, що показники, які беруть безпосередню участь у генеруванні першої головної компоненти, практично на 93,89 % представляють величину дисперсії для вихідних показників. У свою чергу внесок F_1 у загальній варіації вихідних показників, на основі яких обчислення результативності функціонування промислового виробництва в Україні за 2020 р. за видами промислового виробництва, склав 28,98 %. Саме у формуванні такої головної компоненти приймають участь показники щодо рентабельності, вона також визначена як ключовий фінансовий фактор.

Таблиця 3.10

*Економічна інтерпретація ключових компонент
у процесі обчислення результативності функціонування промислового
виробництва в Україні за 2020 р.*

№ з/п	Фактор F_s	Показники, які формують головну компоненту, та їх факторні навантаження після	Дисперсії, %	Економічна інтерпретація
1	2	3	4	5
1	F_1	Рентабельність активів (x_4 , 0,990520); коефіцієнт автономії (x_5 , 0,925392), рентабельність усієї діяльності (x_6 , 0,985727)	97	Фінансовий фактор (F)
2	F_2	Капітал віддача основних засобів (x_2 , 0859284); частка прибуткових підприємств (x_7 , 0859682); частка капітальних інвестицій в обсязі реалізованої продукції (x_8 , 0670857); частка інноваційної продукції в обсязі інноваційної продукції (x_9 , 072127)	95	Інвестиційно-інноваційний фактор (I)
3	F_3	Продуктивність праці (x_1 , 0683208); коефіцієнт зносу основних засобів (x_3 , 0794811)	94	Ресурсний фактор (R)

Джерело: обчислено авторкою .

Отримані показники, які представляють третю ключову компоненту F_3 , представляють людський ресурс для функціонування промислового виробництва та рівень зносу основних засобів. Відповідно вони на 92,19 % представляють загальну дисперсію, безпосередньо яку F_3 представляє на 17,87 %. Ключова компонента представлена як ресурсний фактор. Отже, з урахуванням вагомості факторів φ_S та нормативних представлених значень наведемо значення обрахованих коефіцієнти: 0,37; 0,31; 0,11.

Після цього розраховується узагальнений показник для кожного окремого фактора впливу. Так, у нашому випадку $S = 3$, тобто, за кожним визначеним фактором розраховуємо три узагальнені показники.

Враховуючи економічну інтерпретацію кожного такого фактора визначається практична приналежність для таких вихідних показників. Тоді до «Factor 1» безпосередньо належать такі три показники (x_4, x_5, x_6); до Factor 2 – чотири (x_2, x_7, x_8, x_9); тоді до «Factor 3» – вже два (x_1, x_3).

Представлені узагальнені показники фінансового фактора $Y_{i(F)}$ оцінюються з метою розвитку промисловості та розраховується на основі стандартизованих значень в розрізі представлених нормованих значень зазначених коефіцієнтів. Тобто $Y_{\text{добувна промисловість}(F)}$ дорівнює 0,29. Представлені розраховані значення для різних інших видів промислового виробництва, які наведені в додатку були основою для проведення комплексного оцінювання ефективності промислового виробництва у 2020 році та їх групування за рівнями ефективності: «високий» рівень ефективності (відсутні види промислового виробництва); «вищий за середній» (3 види промислового виробництва); «середній» рівень ефективності (12 видів); «нижчий від середнього» рівень ефективності (1 вид промислового виробництва); «низький» рівень ефективності (відсутні).

Найвагоміший внесок у ЕПВ України здійснили переробна промисловість; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; добувна промисловість і розроблення кар'єрів; водопостачання, каналізація, поводження з відходами.

Отже, проведене комплексне оцінювання результативності функціонування промислового виробництва України, яке здійснене на основі розробленого методичного підходу щодо розбудови інтегрального індикатора результативності функціонування промислового виробництва України й визначення ефективності діяльності різних видів промислового виробництва із використанням динамічного компонентного аналізу (методу основних компонент). Інтегральний індикатор результативності функціонування промислового виробництва України представлено як адитивну згортку відносних показників. Визначено, що найбільш результативним видом промислового виробництва є виробництво продукції машинобудування, виробництво хімічної промисловості та виробництво фармацевтичних продуктів. Таким чином науково й практично доведено використання значних резервів щодо забезпечення розвитку промислового виробництва України, безпосереднє використання яких суттєво залежить від результативності проведення державної промислової політики і її реалізації в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Фінансова глобалізація і євроінтеграція / за ред. О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко ; ДННУ “Акад. фін. управління”. Київ, 2015. 496 с.
2. Акименко О. Ю. Global experience of industry foreign economic activity regulation. *Фінансові дослідження*. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/find_2019_2_5 (дата звернення: 12.02.2021).
3. Рейтинг країни. 2021 index of economic freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/ranking> (дата звернення: 12.02.2021).
4. Гавловская Н. И., Рудниченко Е. М. Организация процессов внутрикластерного взаимодействия предпринимательских структур - субъектов внешнеэкономической деятельности при выходе на внешние

рынки. *Вестник Технологического университета Подолья. Экономические науки*. 2017. №4 (250). URL: <https://www.elibrary.ru/contents.asp?titleid=37652> (дата звернення: 12.02.2021).

5. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

6. Закон про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

7. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

8. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

9. Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті: Постанова Національного банку України від 02.01.2019 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19#n12>. (дата звернення: 12.02.2021).

10. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.1992 № 2673-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

11. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

12. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

13. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України: колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН України Т. О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2019. 350 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/310.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).

14. Doing Business. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/rankings> (дата звернення: 12.02.2021).

15. Wall Street Journal. <https://gtmarket.ru/ratings/gross-domestic-product-ranking> (дата звернення: 12.02.2021).

16. Індекс сприйняття корупції 2020. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/> (дата звернення: 12.02.2021).

17. Україна у 2020-2021 роках: наслідки пандемії. Консервус-прогноз. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування № 51. Київ. 2020. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5d3fea53-45e7-4641-8d48-f0c865a24471&title=VipuskukrainaU2020-2021-Rokakh-Na> (дата звернення: 12.02.2021).

18. Стратегія діяльності Transparency International 2019-2021. URL: <https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2019/04/Stratehiya-2019-2021.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).

19. Зовнішньоекономічна діяльність. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.02.2021).

20. Збірник Статистичний щорічник України / І. Є. Вернер. Київ : ДП "Держаналітінформ". URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

21. Аналітичний огляд "Місце України у рейтингу світового банку "Doing Business". URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9cd60d26-fa44-481c-bb2a-1b28c713081f&title=AnalitichniiOgliadmistseUkrainiUReitinguSvitovogoBankud oingBusi> (дата звернення: 12.02.2021).

22. Нова індустріалізація – реальний шанс для України. URL: https://uspp.ua/assets/doc/maket_nov_2019.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

23. Стан промисловості України після початку функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС за підсумками I півріччя 2020 року. Аналітичний центр економіко-правових досліджень та прогнозування. DI - DANSK INDUSTRI. 2020. URL: https://fru.ua/images/doc/analitics/Stan_promyslovosti_1-2020.pdf. (дата звернення: 12.02.2021).

24. Новий економічний курс України. Стратегія інноваційного розвитку / за наук. ред. Т. Є. Унковської. URL: https://nku.com.ua/wp-content/themes/nku/img/NKU_book.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

25. Ганзюк С. М. Методологічно-синергетичний підхід щодо інноваційного розвитку економічної системи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 24. С. 14-16.

26. Амоша О. І., Булеєв І. П., Шевцова Г. З. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2573/st_36_01_NEW.pdf?sequence=4. (дата звернення: 12.02.2021).

27. Філіппова, С. В., Черкасова, С. О. Оцінювання та аналіз конкурентоспроможності промислових підприємств як основні функції управління процесом її організаційно-економічного забезпечення. *Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування*. 2016. № 3(53), Ч. 3. С. 110–115. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2010-3\(53\)](https://doi.org/10.26642/jen-2010-3(53)).

28. Концептуальні засади теорії реформування економічної системи України : навч.-наук. вид. / [авт. кол. : К. М. Бліщук, Є. М. Борщук, З. М. Бурик та ін.] ; за наук. ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук, проф. В. С. Загорського. Київ ; Львів : НАДУ, 2012. 476 с.

29. Свидрук І. І. Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика: колективна монографія / за ред. проф. Кузнєцова Е. А. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 424 с.

30. Гурвич Ж. Диалектика и социология / пер. с фр. Gurvitch G. *Dialectique et sociologie*. Краснодар : Кубанский госуниверситет, НИЦ «Регион-Юг», 2001. 294 с.

31. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи : [монографія] / [Н. В. Тарасова, Л. П. Клименко, В. М. Ємельянов та ін.]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 320 с.

32. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств : [монографія]. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.

33. Вишне夫斯基 В. П. Глобальная неоиндустриализация и ее уроки для Украины. *Економіка України*. 2016. № 8. С. 26-43.

34. Ляшенко В. І., Котов Є. В. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? : монографія. Київ, 2015. 196 с.

35. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л. В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2018. 158 с.

36. Інформаційна довідка: валовий внутрішній продукт у 2010–2018 рр. / за заг. ред. В. М. Мазярчука. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/2018-05-13-gdp.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).

37. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.02.2021).

38. Аналітична частина проекту Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/analityka.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).

39. Про затвердження методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку : Наказ Державного комітету статистики України (від 15 квітня 2003 року) № 114. URL: http://uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcpog/.(дата звернення: 12.02.2021).

40. Про методологічні засади вимірювання людського розвитку для регіонів України : Постанова Колегії Державного комітету статистики України та Президії НАН України (від 14.03/05.04.2001 року) № 76/182. URL: <http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=516410&menu=109675> (дата звернення: 12.02.2021).

41. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України (зі змінами і доповненнями) : Наказ міністерства економічного розвитку і торгівлі України (від 29 жовтня 2013) № 1277. URL: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Metodichni_Rekomendatsii (дата звернення: 12.02.2021).

42. Методика розрахунку рейтингової оцінки фінансового стану підприємств / В. Г. Саріогло, М. В. Леснікова, І. М. Жук, О. В. Сулімов, Н. С. Власенко. Київ, 2007. 15 с.

43. Ульянов И. С. Текущие экономические показатели : Некоторые результаты факторного анализа : Stat Soft. База примеров. URL: http://www.statsoft.ru/solutions/ExamplesBase/branches/detail.php?ELEMENT_ID=651 (дата обращения: 12.02.2021).

44. Кузнецова В. Е., Сивелькин В. А., Мхитарян В. С. Исследования зависимостей макроэкономических показателей региона. *Вопросы статистики*. 2001. № 9. С. 16–20.

45. Заказчикова Н. А. Многомерный статистический анализ деятельности предприятий целлюлозно-бумажной промышленности. *Вопросы статистики*. 2007. № 6. С. 54–59.

46. Иберла К. Факторный анализ / пер с нем. В. М. Ивановой ; предисл. А. М. Дуброва. Москва : Статистика. 1980. 398 с. (Математико-статистические методы за рубежом).

47. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних сполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.

48. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання». URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/Arch_dsg_bl.htm (дата звернення: 12.02.2021).

49. Економічна статистика / Наука, технології та інновації. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm (дата звернення: 12.02.2021).

50. Grubbs F. E. Sample Criteria for Testing Outlying observations. *Ann. Math. Statist.* 1950. Vol. 21, № 1. Pp. 27–58.

51. Дубров А. М., Мхитарян В. С., Трошин Л. И. Многомерные статистические методы : учебник. Москва : Финансы и статистика, 2003. 352 с.

52. Многомерный статистический анализ в экономике : учеб. пособие / Л. А. Сошникова, В. Н. Тамашевич, Г. Уебе, М. Шеффер ; под ред. В. Н. Тамашевича. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 598 с.

53. Айвазян С. А., Енюков И. С., Мешалкин Л. Д. Прикладная статистика: Основы моделирования и первичная обработка данных : справочное издание. Москва : Финансы и статистика, 1983. 471 с.

РОЗДІЛ 4

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

4.1. Досвід державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва в зарубіжних країнах та напрями його адаптації в Україні

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувався суттєвими геополітичними змінами. Завершення “холодної війни” і розпад СРСР змінили ялтинсько-потсдамську систему міжнародних відносин, біполярність якої замінена постбіполярною моделлю. І саме в контексті глобальних міжнародних пертурбацій, з характерним поглибленням європейсько-атлантичних інтеграційних процесів, виникла незалежна Україна, яка, опинившись в епіцентрі радикальних геополітичних зрушень, постала перед викликом та необхідністю розробки ефективної стратегічної адаптації в умовах нової геополітичної дійсності та необхідності запровадження стратегії міжнародної суб’єктності.

Саме важкість геополітичного становища України стала причиною суперечливості, складності та довготривалості процесу формування її зовнішньої політики, перетворення від багатовекторності до безальтернативного курсу на європейсько-атлантичну інтеграцію.

Відповідно, участь України у будь-яких інших інтеграційних процесах, окрім ЄС і НАТО, була неприйнятною, а пріоритетний вибір зовнішньої політики держави в контексті європейсько-атлантичного напрямку передбачав поглиблення зв’язків зі структурами ЄС та НАТО, активну участь у виробленні загальноєвропейської моделі безпеки, економічну інтеграцію України до ЄС за рахунок передбаченої в Угоді про асоціацію з ЄС Зони вільної торгівлі (DCFTA), і найголовніше - врахування світового досвіду в питаннях регулювання ЗЕД.

Отже, глобалізаційні й лібералізаційні процеси, до яких приєдналася і наша країна, набирають швидких темпів зростання, включаючи в процес все більшу кількість держав та прив'язуючи їх господарства до економіки світового рівня. Однозначно є країни, яких вважають «старожилами» у міжнародній співпраці, і які задають темп розвитку подій у зовнішньоекономічній політиці й торгівлі, а також є країни, яких вважають «новачками» зовнішньоекономічного співробітництва. Тому набутий досвід європейських країн, які пройшли певні етапи розвитку й регулювання ЗЕД промислового виробництва, вартує вивчення, аналізу та імплементації.

Дослідження проблематики стану та динаміки ЗЕД в різних країнах світу, методів та форм її регулювання досі залишається актуальним, про що свідчать публікації таких науковців, як, Б. Мельнікас, П. Баклі, К. Пасс, К. Прескот та ін. Проте, серед українських учених також є дослідники окремих аспектів цього питання. Так, В. Новицький систематизував особливості міжнародної економічної діяльності України на сучасному етапі в комплексі різноманітних форм співробітництва, інструментів макроекономічного регулювання та комерційної діяльності, взаємини з іншими країнами, їх угрупованнями та міжнародними економічними організаціями [1].

Дослідженням цієї проблеми також займаються і І. Майбуров, Ю. Іванов, А.Крисоватий, які дослідивши перспективні теоретичні конструкції проблемних аспектів податкового реформування, сформуvalи нові методологічні положення реформування податкових систем в умовах посткризового розвитку та представили моделі основних процесів реформування [2].

У процесі дослідження теоретико-методологічних та практичних аспектів розбудови митної системи в контексті підвищення рівня економічної безпеки держави, В. Мартинюком було обґрунтовано підходи до вдосконалення методики інтегральної оцінки рівня економічної безпеки держави, з'ясовано міру впливу митної системи на окремі її складові; досліджено митне регулювання в прикладному значенні й митний контроль в умовах членства України в СОТ [3].

Проте, незважаючи на наявність наукових праць із досліджуваної проблематики, завдання вивчення зарубіжного досвіду та визначення правил державного регулювання ЗЕД в різних країнах є важливим, актуальним та доречним. Отже, назріла необхідність врахування зарубіжного досвіду побудови, розвитку й регулювання ЗЕД в умовах глобалізаційних викликів для України.

У теперішній час ЗЕД, як вид економічних зв'язків з багатовіковою історією, вирізняється швидкими змінами та зростанням перспектив на міжнародних ринках. Але, тривалий час ці економічні зв'язки існували переважно як зовнішньоторговельні, маючи на меті вирішення проблеми забезпечення населення товарами, яких національна економіка виробляла недостатньо або не робила зовсім. Подальший розвиток зовнішньоекономічних зв'язків характеризувався перетворенням від зовнішньої торгівлі в інтегровану сукупність міжнародних економічних відносин - світове господарство із зосередженням інтересів усіх держав світу, які для досягнення своїх результатів повинні здійснити регулювання своєї ЗЕД.

Світовий досвід вказує на те, що навіть промислово розвинені країни потребують державного регулювання ЗЕД, через те держава виступає в ролі представника, покликаного захищати інтереси своїх виробників, схвалювати заходи для збільшення експортних операцій, заохочення іноземних інвесторів, регулювання платіжного балансу, валютного впливу за здійснення ЗЕД, що особливо важливо – ухвалення законодавчих актів щодо правил здійснення ЗЕД і контролю за їх неухильним дотриманням.

Протягом останнього часу у світовій практиці накопичився достатній досвід щодо наявних важелів експортно-імпортного регулювання, здатних через державу впливати на рівень конкурентоспроможності своїх виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках. Поряд із цим, необхідно зазначити, що стимулювання експортного виробництва та його забезпечення виробничими ресурсами, захисту внутрішнього ринку й споживачів від

небажаної конкуренції, окремі країни застосовуються різні механізми, стандарти (технічні, екологічні, санітарні та фітосанітарні) та засоби впливу на процеси інвестування, серед яких:

- ✓ використання системи спеціальних знижок – Тайвань;
- ✓ застосування компенсації виплаченого мита - Південна Корея;
- ✓ затвердження схем тимчасового безмитного ввезення - Мексика, Марокко;
- ✓ звільнення від мита - Індонезія, Таїланд;
- ✓ видача ліцензій на імпорт усіх виробничих ресурсів при умові, що виробники експортують виготовлену продукцію - Індонезія, Індія, Туреччина;
- ✓ процедури повної заборони діяльності іноземних інвесторів або часткове обмеження їх втручання у стратегічно важливі сектори економіки для захисту економічних інтересів та підвищення рівня економічної безпеки, а саме:
 - в транспорті, зв'язку і комунальному господарстві - США, Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Бразилія, Мексика;
 - оборонному комплексу - США, Японія, Франція, Канада, Італія, Китай;
 - атомній енергетиці - США, Японія, Франція, Мексика;
 - банківській сфері - Бразилія, Італія, Канада, Японія;
 - страхуванні – Канада;
- ✓ залучення прямих інвестицій в перспективні для подальшого розвитку сфери економіки (або відстаючі):
 - в експортноорієнтовані галузі - Гвінея, Індія, Мексика, Сенегал;
 - в нові пріоритетні галузі - Малайзія,
 - аграрний сектор - Південна Корея,
 - відсталі райони - Великобританія, Мексика, Італія, Китай,
 - для заохочення підприємств здійснювати НДДКР – Велика Британія, Мексика, Німеччина, Сінгапур, США, Японія.
- створення нових робочих місць - у більшості країн світу [4].

Відповідно, регулювання зовнішньої торгівлі здійснюється відповідними міністерствами, в США – Міністерством торгівлі, у Великобританії - Міністерством торгівлі і промисловості, в Японії - Міністерством зовнішньої торгівлі та промисловості. Головним напрямком роботи всіх цих міністерств є забезпечення збалансованого розвитку промисловості, внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

У відповідності з міжнародним досвідом забезпечення економічної безпеки зовнішньоторговельної діяльності, державне регулювання міжнародної торгівлі може бути:

— одностороннім – характеризується використанням урядом країни інструментів державного регулювання в односторонньому порядку без узгодження чи консультацій з її торговими партнерами;

— двосторонніми – притаманна узгодженість заходів торгової політики між країнами - торговими партнерами;

— багатосторонніми – координація торгової політики багатосторонніми угодами.

Приклади багатосторонньої політики включають Генеральну угоду про тарифи і торгівлю (ГАТТ), угоди в сфері торгівлі країн - членів Європейського союзу (ЄС) та ін. [5].

Беззаперечно, вивчення досвіду таких передових країн, як Японія, США, Німеччина, Франція, Великобританія, Канада, Італія, КНР та визначення можливості його адаптування в Україні є надзвичайно важливим.

На особливу *увагу* в контексті цього дослідження *заслугує досвід* країни, яка залишається одним із основних інвесторів та торговельним партнером для більшості країн-членів СОТ, єдиної країни в Азії, яка наклала різні санкції проти РФ після окупації Криму та агресії на сході України – Японії. Ця країна надає Україні велику фінансову допомогу, всіляко підтримує її суверенітет та територіальну цілісність. Упродовж останніх п'яти років українсько-японські відносини значно зміцнилися в різних сферах, починаючи з людського виміру і до безпекового.

Японська практика фінансово-економічного регулювання ЗЕД здійснюється з використанням досконалої нормативно-правової бази. Система заходів регулювання законодавчого та адміністративно-правового характеру являє собою узагальнюючу ієрархічну піраміду, завершується яка законом про валютний обмін і зовнішню торгівлю, з включенням в систему загальної концепції державного регулювання. На думку більшості японців, це надає можливість своєчасної та адекватної реакції на зміни в міжнародній законодавчій ситуації та нові тенденції в розвитку національного господарства. Також законодавство становлять закони, які регулюють основні блоки фінансово-економічного регулювання ЗЕД: експортно-імпортні операції; митно-тарифна сфера.

Розв'язанню поставлених завдань сприяє широка диференціація ставок митного тарифу, який в Японії передбачає використання великої різноманітності мит, котрі диференціюються залежно від методу визначення тарифної ставки, тим самим забезпечуючи високий рівень надійності захисту внутрішньої сільськогосподарської продукції у процесі світових цінових коливань або завезення дешевого імпорту на територію країни. Слід відмітити використання специфічних мит, базою для визначення яких є загальний обсяг товару (кількість одиниць, геометричний об'єм, вага тощо); сезонних тарифів на певні товари, які змінюються в Японії залежно від пори року; тарифних квот, використання яких регулює ввезення до Японії деяких сільськогосподарських товарів та які визначаються відніманням обсягу внутрішнього виробництва з обсягу попиту на даний товар усередині країни (встановлюються щорічно); спеціальних мит, які включають компенсаційні мита, антидемпінгові мита та надзвичайні мита; тарифних ставок, мета яких полягає у захисті національної промисловості, розвитку торгівлі, науки, соціального забезпечення, недопущенні подвійного оподаткування. Система регулювання експорту також вважається в Японії ефективною зважаючи на принципи вільної торгівлі.

Отже, до основних пріоритетів японської зовнішньоекономічної політики слід віднести: гарантування економічної безпеки фінансово та економічно розвинутої країни з високим рівнем технологічної потужності, за рахунок утримання її провідного положення у світовій економіці, інтеграційних процесах в АТР та подальше зміцнення ключового місця головного гравця у світовій торгівлі і інвестиціях. За рахунок зваженої зовнішньоекономічної політики Японії головним джерелом фінансування розвитку економіки став саме японський експорт, а заохочення ввезення в країну необхідних сировинних і інших ресурсів визначається головною метою імпортової політики. Саме прискорена індустріалізація, монополізація, ввезення необхідної для промисловості сировини, пояснюють торгову експансію та суттєве збільшення обсягів зовнішньої торгівлі в Японії.

З метою розуміння членами СОТ формування та реалізації Японією її політики (торговельної, економічної та інвестиційної), структурних реформ, пов'язаних з торгівлею, метою яких є реалізація підвищення стійкості та продуктивності праці, представниками СОТ періодично проводиться огляд її торговельної політики [6]. Так, у 2017 р. рівень зростання ВВП Японії досяг свого найвищого значення за останні роки і склав 1,9 % при щорічному середньому значенні цього показника на рівні 1,1 % у 2016-2018 рр. У 2018 р. Японія зберегла свою позицію як третьої за величиною та п'ятою за рівнем конкурентоспроможності економікою у світі. У 2019 р. за Індексом глобальної конкурентоспроможності Японія завоює шосте місце серед 141 країни світу. Рівень безробіття у 2018 р. мав тенденцію до зниження і становив 2,4 % [7].

Однак, в сфері експорту Японії є певні труднощі. Найбільш суттєвими з них є: зниження обсягу японського експорту в країни Південно - Східної Азії; продовження "торгові війни" Японії з США і країнами, що входять в ЄС. Небезпечні наслідки, пов'язані із зменшенням експорту Японії, пояснюються тим, що в японській моделі економічного зростання експорт є однією з рушійних сил розвитку. Зниження японського експорту було обумовлене

процесом інтернаціоналізації виробництва японських компаній, які переводили свою виробничу базу в країни і регіони збуту товарів (США, Європу), або в країни Південно-Східної Азії з більш низькими витратами по оплаті праці [8].

Слід зазначити, що одним з основних інструментів торговельної політики Японії залишається митний тариф, хоча і виступає незначним джерелом надходжень до бюджету (за прогнозом у 2019 р. частка таких надходжень становитиме лише 1,65 % від загального обсягу податкових надходжень).

Японія має стійке положення в системі міжнародного розподілу праці як експортер капіталів. Держава є найбільшим чистим кредитором у світовій економіці. На його частку припадає 53 % обсягів міжнародного кредитування. Крім того, зважаючи на різні обмеження на зовнішню торгівлю як в розвинутих, так і в країнах, що розвиваються, Японія входить на ринки інших країн через прямі зарубіжні і портфельні інвестиції [9, с. 297].

Характерною рисою нової моделі розвитку Японії виступає зміна зовнішньоекономічної стратегії, зорієнтована на експорт капіталу на противагу експорту товарів, шляхом здійснення за кордоном широкомасштабних інвестицій (прямих та портфельних). Ставку було зроблено спочатку на ринки Південно-Східної Азії, США, пізніше – Західної Європи.

Доречно також взяти до уваги досвід формування зарубіжних податкових систем, що функціонують за принципами фіскального федералізму, у результаті чого переміщення оподатковуваних доходів, майна і власності між окремими адміністративно-територіальними одиницями виникає у межах однієї держави (США); системи фінансування і страхування ЗЕД (Німеччина); французької моделі фіскального регулювання ЗЕД, яка характеризується надзвичайно широкими для ринкової економіки масштабами діяльності держави (Франція); італійської моделі фіскального регулювання ЗЕД, яка характеризується особливостями південно-європейської соціально-економічної моделі, як і інші країни європейського Середземномор'я; політики поміркованого протекціонізму Великої Британії.

Сучасний стан економіки нашої держави зобов'язує зосереджувати увагу на проблемах оподаткування, формуванні розумного підходу до вирішення проблем податкового навантаження на суб'єктів господарювання ЗЕД з урахуванням специфіки проведення податкової політики у високо розвинутих країнах світу. Вивчення зарубіжного досвіду «податкових гігантів», до яких по праву відноситься і Великобританія, дає можливість застосовувати світовий досвід та враховувати найголовніші ідеї в процесі створення та реформування податкової системи України, в тому числі - в сфері ЗЕД [10].

Світові аналітики, досліджуючи податкову систему Великобританії та акцентуючи увагу на змінах та нововведеннях в податковій системі, законно вважають її однією з найсприятливіших у світі для ведення бізнесу, в тому числі ЗЕД. Так, у рейтингу легкості ведення бізнесу *Doing Business 2020* від Світового банку, країна займає восьме місце; у рейтингу глобальної конкурентоспроможності – дев'яте; за показником ведення бізнесу - друге місце серед країн Великої сімки (після США) та друге місце у Західній Європі (після Данії) [11]. Приділимо увагу аналізу податкової системи Великобританії.

Дослідивши класифікаційні ознаки британської податкової системи, дізналися, що вона складається з прямих податків на доходи, непрямих та місцевих податків. Отже, фізичні та юридичні особи є платниками прибуткового, корпоративного податку, податку на додану вартість, податку на приріст капіталу, гербового збору, податку на спадщину та дарування, податку на дивіденди, митного податку, податку на страхову премію та екологічного податку [4-10]. Отже, наведемо характеристику найголовніших із них.

Прибутковий податок (*Income tax*) – прогресивний податок, що сплачується з доходів фізичних осіб, в тому числі з багатьох видів державних допомог (табл. 4.1). Податку підлягають: зароблений на місці працевлаштування дохід; отриманий прибуток (якщо мова йде не про найманого працівника), в тому числі прибуток від послуг, які реалізуються

через веб-сайти або додатки; деякі державні пільги; більшість пенсій (включаючи державні пенсії, корпоративні та особисті пенсії і пенсійні виплати); дохід від оренди (якщо ви не є домовласником, які проживають в квартирі, і отримуєте менше, ніж ліміт оренди кімнати); дохід від трасту; відсотки за заощадженнями понад розміру ощадної допомоги.

У справлянні даного податку є певні особливості. Так, оподаткуванню не підлягають:

- перші 1000 фунтів стерлінгів доходу від самозайнятості («допомога на торгівлю»);
- перші 1000 фунтів стерлінгів доходу від орендованого майна (якщо не використовується схема оренди кімнати);
- доходи із звільнених від оподаткування рахунків, таких як Індивідуальні ощадні рахунки (ISA) та Національні ощадні сертифікати;
- дивіденди від акцій компанії за вашим розміром дивідендів;
- деякі державні пільги;
- виграш облігацій преміум-класу або Національної лотереї;
- оренда, отримувана від мешканця орендованої квартири, якщо вона нижча за ліміт оренди.

Корпоративний податок (Corporation Tax) сплачують прибуткові підприємства в результаті ведення бізнесу, інвестування та продажу активів за ціною, що перевищує їх вартість. Ставка корпоративного податку на прибуток – 19 %.

Податок на додану вартість (VAT) у Великій Британії має основну ставку – 20 %, знижену – 5 % та нульову. Єдину (фіксовану) ставку ПДВ можуть застосовувати підприємства з річним оподатковуваним оборотом, який не перевищує 150 000 фунтів стерлінгів. Вона є значно нижчою за основну та залежить від типу бізнесу платника податку (табл. 4.1-4.2).

Таблиця 4.1

Ставки прибуткового податку у Великобританії [16; 17]

Оподатковуваний дохід	Ставка податку, %
До 12570 фунтів стерлінгів	0
Від 12 571 до 50 270 фунтів стерлінгів	20
Від 50 271 до 150 000 фунтів стерлінгів	40
Більше 150 000 фунтів стерлінгів	45

Гербовий збір (SDLT) сплачується при придбанні нерухомості або земельних ділянок Великобританії (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Ставки гербового збору у Великобританії [16; 17]

Сума придбаної нерухомості, земельної ділянки	SDLT курс, %
До 150000 фунтів стерлінгів	0
Наступні 100 000 фунтів стерлінгів (частина від 150001 до 250000 фунтів стерлінгів)	2
Від 250000 фунтів стерлінгів	5

Гербовий збір виплачується одноразово в останній момент укладання угоди як резидентами, так і нерезидентами країни, залежить від суми угоди (табл. 4.2). Існують пороги при яких податок не сплачується (якщо ціна нерухомості або земельних ділянок не перевищує їх значення).

Податок на спадщину та дарування (Inheritance tax) - сплачується прямим спадкоємцем майна та/або грошових коштів в разі смерті власника (табл. 4.3).

Однак, податком не обкладається спадок загальною вартістю £ 325000. Все майно і активи, які оцінюються в більш високу суму, оподатковуються за ставкою 40%. Податок стягується з суми перевищення над граничною вартістю спадщини або дарування. Даний податок є одним з найвищих в Європі. Для подружніх пар, в разі смерті одного з подружжя, з 2007 року

неоподатковувана база на спадщину та дарування становить £ 650000. Існує також правило 7-ми років, згідно з яким дарування майна, яке відбулося більш ніж 7 років до смерті дарувальника, обкладається за ставкою 0%.

Таблиця 4.3

Схема правила «7 років» для податку на спадщину у Великобританії [16; 17]

Роки між даруванням та смертю	Ставка податку	Роки між даруванням та смертю	Ставка податку, %
Менше 3	40%	Від 5 до 6	16
Від 3 до 4	32%	Від 6 до 7	8
Від 4 до 5	24%	Більше 7	0

Податок на дивіденди - нараховується у разі отримання суми дивідендів що перевищує 2000 фунтів стерлінгів та сплачується із суми перевищення над цим граничним показником. В залежності від розмірів дивідендів ставки податку становитимуть - 7,5, 32,5 та 38,1 %.

Стосовно оподаткування митом слід зазначити, що ставка мита у Великобританії різниться від 0-17% в залежності від групи товарів.

Податок на страхові внески (IPT) містить 2 тарифи: стандартна ставка (12 %) та більш висока ставка (20 %), яка застосовується на страхування подорожей, страхування механічних або електричних приладів і страхування деяких транспортних засобів. Існують певні винятки в оподаткуванні страхових внесків, які стосуються довгострокового страхування; перестраховування; страхування комерційних судів і літаків; страхування комерційних вантажів при міжнародному транзиті та ін.

Запровадження екологічного податку спонукає представників бізнесу до запровадження більш екологічно чистого виробництва, розраховуючи при цьому на отримання пільг (або звільнення від оподаткування) для різних типів і розмірів бізнесу. Це ймовірно при виконанні однієї з наступних умов, по-перше, підприємство витрачає багато енергії через характер бізнесу; по-

друге, у підприємства невеликий бізнес, який не споживає багато енергії; третє, підприємство купує енергоефективні технології для свого бізнесу. Класифікація екологічного податку здійснюється в залежності від видів забруднень (податок на звалища; збір за зміну клімату; збір за викиди CO₂ та шкідливих речовин у повітря; збір за зміну рельєфів).

Поза всяким сумнівом, податкова система Великобританії, сформована ще у XVII сторіччі, визнана найстабільнішою у всьому світі завдяки прогресивності характеру більшості податків та їх зростанню у відповідності із збільшенням бази оподаткування. Саме дворівнева система оподаткування у поєднанні з пільговими режимами стали ідеальною основою економічного розвитку країни, залучення іноземного капіталу та зміцнення інвестиційної конкурентоспроможності країни.

Разом з тим участь Великобританії в інтеграційних процесах в Європі супроводжується певним зближенням британської і континентальної моделей. Національні господарські механізми і економічна політика все більш трансформуються під впливом вимог органів ЄС. Глобалізація і європеїзація сприяють ерозії багатьох традиційних цінностей і “модернізації” британської моделі, не відмінюючи її специфіки [16-19].

Безумовно, реалізація на практиці британського досвіду реформування податкової системи сприятиме оновленню моделі оподаткування та переходу до нової сталої системи оподаткування, яка базуватиметься на синергії передових методів та запозичених позитивних елементів із досвіду податкових систем зарубіжних країн.

Наступною країною, яка привертає увагу до методів і моделей державного регулювання міжнародних торгових операцій, є США – країна, яка тривалий час була економічно «закритою», в якій якісно змінилась за останні два десятиріччя роль світогосподарських зв'язків в економічному розвитку. Володіючи величезним, багатосекторним внутрішнім ринком є високо забезпеченою сировинними ресурсами [13].

Початок епохи перетворення в національному господарстві країни, який припадає на період 1980 – 1990 рр., характеризується формуванням розгалуженої системи зовнішньоекономічних зв'язків, пов'язаної з активізацією спільного бізнесу американських компаній із зарубіжними партнерами, як на території своєї країни, так і за її межами [22].

Протекціоністський характер політики США неодноразово підкреслюється удосконаленням нормативно-правової бази для збільшення кількості товарів оподаткованих митними платежами та регулювання їх розмірів. Визначальним було над зростання експорту над імпортом, в першу чергу – для промислового виробництва, що активізувало експортну спрямованість промисловості США. Слід зазначити велику зовнішню заборгованість США, одночасно з якою відбувалося збільшення ввезення капіталу. США орієнтувалися на зміцнення своїх економічних позицій на своєму континенті [23, 24].

Визначальними позиціями в зовнішньоекономічних зв'язках відрізняються американські транснаціональні компанії, які при цьому володіють мережею з'єднаних кооперативними зв'язками підприємств по всьому світу. У результаті діяльності цих гігантів бізнесу американська економіка все більш інтегрується в світове господарство [24]. Слід також відзначити, що в прикордонних із США районах Мексики на базі прямих інвестицій американських ТНК створена могутня виробнича база з виготовлення готових товарів з імпортних комплектуючих з подальшим їх експортом в США [25].

Економічна стратегія Німеччини враховує високу залежність розвитку зовнішньоекономічних зв'язків від стану економіки країни та результатів її участі у світогосподарських зв'язках. Отже, фундаментом зовнішньоекономічної політики Німеччини є розвиток на довгострокову перспективу економічних зв'язків з найважливішими зовнішньоекономічними партнерами, серед яких: країнами ЄС, США і Японія. Велику увагу уряд також приділяє розширенню присутності

німецьких фірм на ринках країн Південно-Східної Азії, Латинської Америки, півдня Африканського континенту, Східної і Центральної Європи. Першочергове значення в зовнішньоекономічній політиці Німеччини надається зміцненню ЄС, в якому Німеччина посідає ключове місце, будучи локомотивом західноєвропейської інтеграції Пруссія, а згодом об'єднана Німеччина, у перші роки свого існування проводила політику вільної торгівлі, оскільки була зацікавлена в експорті сільськогосподарської продукції з Великобританії. Крім того, 98% капіталу, який вивозився з Німеччини, були вкладені в освоєння джерел сировини і ринків збуту в залежних країнах (Туреччина, Китай та ін.) [25, 26].

В умовах структурної перебудови, що відбувається в економіці Франції, усе зростаючу роль відіграють зовнішньоекономічні зв'язки, і перш за все зовнішня торгівля – найбільш динамічна галузь і головна форма участі країни в системі світогосподарських відносин. За цей період відслідковується тенденція до випереджального зростання експортних і імпортних операцій порівняно із загальними темпами економічного розвитку Франції, а період 1980–1990 рр. відзначено подальшим посиленням залежності французької економіки від світового ринку [26-28].

Останніми роками здійснюються чуттєві зміни в механізмі державного регулювання зовнішньоторговельних операцій країни, і, перш за все, експорту. Регулювання, яке в першу чергу має на меті підвищити конкурентоспроможність французьких товарів, відрізняється комплексністю і зачіпає як сферу реалізації товарів, так і стадію експортного виробництва. Розширена структура методів та засобів державного втручання вирізняється селективністю і цілеспрямованістю. Також зростає взаємозв'язок його основних важелів у сферах кредитно-фінансового та адміністративного спрямування. Експортна спрямованість Франції в інші країни ЄС складається в основному з товарів високого ступеня спеціалізації, проте недостатньо представлене в структурі високоякісне устаткування і продукти

масового споживання. Також країни Європейського Союзу є і основною сферою французького зарубіжного інвестування капіталів (близько 70 % від об'єму зарубіжних інвестицій). Основні об'єми французького капіталу інвестовані в економіку Німеччини і Великобританії [29].

Французька модель державного регулювання ЗЕД відрізняється впливом післявоєнного періоду на її становлення та характеризується незвичайно широкими для ринкової економіки масштабами діяльності держави. На противагу німецькій та англійській економіці, ринкові регулятори уряду країні слабші, що зближує господарський механізм Франції з його південно-європейськими варіантами (відносна слабкість національних підприємців, функції яких значною мірою бере на себе держава, у соціальному відношенні – наявність впливових лівих політичних сил). У довгостроковій перспективі французький господарський механізм поступово спрямовується в сторону посилення потужності господарюючих суб'єктів і перерозподілу функцій між ними і державою. Проте через суспільство і підприємництво, “рух до ринку” відрізняється сповільненістю і непослідовністю. Враховуючи надмірно сильну роль держави в економіці, діяльність підприємств непомірно регламентована [30].

Канада в даний час користується на світових товарних ринках сприятливою для неї кон'юнктурою: економічний підйом країн Європи та США створює попит на канадську продукцію, особливо на інвестиційні товари. Приріст канадського експорту в середині 1990-х рр. склав близько 20 %, проте криза в азіатському і латиноамериканському регіонах в кінці 1990-х рр. дещо послабила позиції канадських виробників на ринках цих країн, але із закінченням кризи в 1999 р. відбулася нова хвиля канадського експорту, яка продовжується і надалі [9]. Канада також є найбільшим експортером сирої нафти в США: близько половини всієї канадської нафти і газу поступає в Сполучені Штати. Крім того, за об'ємом двостороннього обміну товарами і послугами США і Канада є найбільшими зовнішньоторговельними партнерами у світі. Слід зазначити, що, незважаючи на сировинну орієнтацію

економіки, частка готових виробів в товарному експорті переважає. Географічно, окрім США (83 %), канадський експорт розподіляється також за такими країнами і регіонами як Європейський Союз (4,5 %, у т.ч. Великобританія – 1,5 %) і Японія (4,5 %). Зовнішньоторговельна стратегія Канади побудована на участі країни як у процесі глобалізації світової економіки (участь у Великій сімці, ВТО), так і на регіональній орієнтації розвитку (велика частина зовнішньої торгівлі доводиться на США) [9].

Більшість науковців впевнено стверджують, що пік у розвитку зовнішньої торгівлі Канади вже пройдений, і підтримувати колишні темпи зростання експорту їй буде досить важко. Починаючи з 1996 р., намітилася тенденція до плавного скорочення експорту. Відповідно, і економічна ситуація у відкритій економіці Канади повинна незабаром зазнати зміни. Резерви зростання тепер слід шукати в збільшенні споживання на внутрішньому ринку. Канаді просто вдалося вдало скористатися короткостроковими ефектами утворення Північноамериканської Зони Вільної Торгівлі і порівняно низьким курсом канадського долара в середині 1990-х рр. [9]. При цьому в науковій літературі існують й інші більш оптимістичні прогнози розвитку зовнішньоторговельних відносин даної країни, які базуються на тому, що Канада є потужною промисловою державою з багатими сировинними запасами і має всі необхідні умови для посилення своєї експансії на міжнародному ринку [6; 12].

У 1950-х рр. в Італії з приводу її зовнішньої політики у сфері регулювання торгівлі переважали настрої, направлені проти економічної інтеграції країн у міжнародну торгівлю.

Експортує Італія продукцію машинобудування і металообробної промисловості, швейні, текстильні і взуттєві вироби, хімічну продукцію, продовольство, будівельні матеріали, офісну оргтехніку, руди чорних і кольорових металів. Асортимент імпорту, мабуть, за винятком енергоносіїв, повністю співпадає з експортом. Основними зовнішньоторговельними партнерами Італії є країни ЄС, головним чином, Німеччина, Франція і Великобританія, а також Швейцарія і США [6].

Італійській моделі властиві: переважання “сімейного” типу власності, що супроводжується високим рівнем концентрації капіталу у верхній ланці виробничої структури при надзвичайному його розпорощенні в нижньому, базовому ешелоні; пряма і активна участь держави у виробничому процесі; випереджаючі темпи зростання ВВП протягом усього післявоєнного періоду, разом з прискореною модернізацією соціальної сфери; експортна спеціалізація на галузях середнього технологічного рівня, включаючи деякі види послуг (туризм), при хронічно негативному сальдо обміну технологією з країнами-лідерами. Разом з тим, у регіоні зберігаються національні особливості [2].

У сучасних умовах господарювання Україна окрему увагу приділяє процесу розвитку торговельно-економічного співробітництва з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону [28], що зумовлено рядом причин, першочерговою серед них є зацікавленість в настанні «Тихоокеанської ери» та встановленні провідної ролі регіону на світовій арені як “Центру сили”. Така зацікавленість Азійсько-Тихоокеанським регіоном пов’язана із зростанням економічної та політичної ваги окремих країн регіону, серед яких Китай займає провідне місце, а співробітництво України з Китаєм розглядається як переважний напрямок зовнішньоекономічної діяльності, задекларований як співробітництво стратегічного партнерства [28; 31].

Для України зазначений напрямок співпраці повною мірою відповідає пріоритетам зовнішньої політики в Азійсько-Тихоокеанському регіону, та представляє собою неабияку можливість реалізації свого економічного потенціалу через співробітництво з КНР. У свою чергу офіційний Пекін, розглядає Україну не лише в якості країни, що є своєрідним містком для транспортування товарів до Європи, але й в якості надійного та прогнозованого партнера. Дипломатичні відносини між країнами було встановлено 27 грудня 1991 року. Вже з 1992 р. функціонує Посольство КНР у Києві, а з березня 1993 відкрито Посольство України в КНР. Генеральне консульство України в Шанхаї функціонує з серпня 2001 р. З 2006 р. функціонує Генеральне консульство КНР у м. Одеса [28; 29].

Спрямованість України в здійсненні зовнішніх зв'язків з Китаєм має на меті досягнення вищого рівня соціально-економічного, культурного, науково-технічного розвитку шляхом проведення відповідного діалогу з країною-партнером.

Гончарук А. відзначає, що задля досягнення Україною її стратегічної мети, а саме здобути повноправне членство у світовій та економічній спільноті максимально реалізувавши власні інтереси в частині технологічної модернізації виробництва, залучення інвестицій, розвитку зовнішньоекономічних відносин, одним із основних векторів зовнішньої політики України має стати розвиток співробітництва з країнами Азії, а саме з локомотивом азіатського розвитку - Китайською Народною Республікою [25].

На сьогодні вражаючим для світової спільноти є стрімкий розвиток ЗЕД Китаю, який в останню чверть ХХ ст. показав надзвичайно високі темпи економічного розвитку й наблизився до могутніх країн, зберігаючи при цьому позитивний баланс у зовнішньоторговельних відносинах і майже стовідсотковий контроль над ринком Східної Азії та динамічне завойовування ринків Східної Європи, Росії й Америки.

Ліберальність зовнішньоекономічної політики Китаю виявилася ще більше після вступу країни до СОТ, що стало наслідком зниження тарифних і нетарифних обмежень та створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій. Наявність значного внутрішнього ринку Китаю та ліберальної інвестиційної політики дало змогу вийти на друге місце у світі (після США) за щорічним залученням іноземного капіталу в економіку країни.

З часів проголошення Урядом КНР зовнішньополітичного курсу спрямованого на здійснення політики реформ та відкритості, сьогодні Китай почесно займає лідируючу позицію в азіатському регіоні, а також по праву вважається одним з найбільших світових гравців.

Починаючи з 1979 року Китаєм було здійснено ряд заходів задля підтримання розвитку зовнішньої торгівлі зокрема, здійснено зміни в сфері зовнішньоторговельних повноважень. Розширено коло підприємств яким

надавалось право займатись зовнішньоекономічною діяльністю. З метою розширення зовнішньої відкритості, стимулювання розвитку зовнішньої торгівлі, захисту прав та інтересів учасників було прийнято Закон “Про зовнішню торгівлю КНР”; знижений рівень митної протекції; поступове зменшення митних бар’єрів; здійснювались заходи із стимулювання експортної діяльності.

О. Олійник відзначається, що урядова політика Китаю стосовно зовнішньої торгівлі базується на освоєнні загальноприйнятних у міжнародній практиці форм та методів здійснення зовнішньої торгівлі. Домінуючим напрямом КНР у сфері відкритості зовнішньому світу стала децентралізація системи управління зовнішньоекономічним комплексом, яка здійснювалася за двома напрямками: галузевим – створення торговельно-промислових підприємств та регіональним – надання різного ступеню автономії щодо здійснення зовнішньої торгівлі [27-29].

Одним із яскравих прикладів результативності регіональної політики КНР це створені вільні економічні зони (ВЕЗ), яких наразі налічується понад 180. Завдяки створенню ВЕЗ забезпечувались наступні цілі: залучення іноземного капіталу, технологій та створення наукомістких підприємств; залучення КНР до міжнародного географічного поділу праці та розширення зовнішньоекономічного вектору, забезпечення роботою населення.

Виділяють, в основному, три типи ВЕЗ:

1. Спеціальні економічні зони (СЕЗ) – до основних рис відносять наявність багатогалузевої економіки, експортоорієнтованість, географічне розташування (Шеньджен, Чжухай, Шаньтоу, Сяминь, о. Хайнань, Пудун), незалежність від влади з питань які стосуються створення підприємств із іноземним капіталом, встановлення пільг, оподаткування.

2. Відкриті портові міста – території із власним законодавством та кордонами які мають значні привілеї в сфері здійснення зовнішньоекономічної політики. Всього налічують 14 міст які розташовані

вздовж Жовтого, Східнокитайського та Південно-Китайських морів. На зазначені міста припадає майже 100% вантажообігу морських портів та 40% експорту [9; 23].

3. Зони та райони техніко-економічного розвитку (ЗТЕР та РТЕР). У географічному плані зазначені ЗТЕР та РТЕР розташовані в східній, центральній та західних частинах КНР. ЗТЕР часто ототожнюють із технопарками розташованими в Однім із позитивних зрушень у розвитку торговельних операцій також необхідно відмітити вступ КНР до СОТ. Завдяки вступу до організації Китай відкрив свій ринок для інших країн, відповідно до вимоги СОТ, та в подальшому мав внести зміни в свою політику. З огляду на те, що китайський ринок є дуже перспективним та беручи до уваги неухильне дотримання Урядом КНР вектору на поглиблення політики відкритості Китай якомога швидше інтегруватиме у світову економіку [23].

Досліджуючи тематику зовнішньої торгівлі Китаю з країнами світу дістали висновку, що вагому роль у формуванні політики у сфері зовнішньої торгівлі відіграє протекціонізм який реалізується завдяки нетарифним інструментам.

Вважаємо, що раціональні елементи фінансово-економічного регулювання ЗЕД у зарубіжних країнах можуть бути використані в Україні з метою подальшого нарощування темпів економічної співпраці з партнерами з ЄС та іншими сильними державами світу. Однак, цього можливо досягнути лише при умові якомога скорішого закінчення Україною започаткованих реформ усередині країни, а саме, поліпшення ділового клімату, зменшення рівню корупції, зміцнення демократії та посилення самоврядування.

Вдале використання Україною світового досвіду в регулюванні зовнішньоторговельної діяльності дасть змогу підвищити рівень економічної безпеки національної економіки, збільшити інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг, забезпечити доступ до сучасних технологій та методів прийняття оптимальних управлінських рішень.

З вищевикладеного можна зробити висновок про те, що розглянуті країни застосовували в цілому схожу політику під час ведення

зовнішньоекономічної діяльності. Вона була направлена на збільшення експорту готової продукції і зниження вивозу з країни сировини. У той же час у цих країнах значно зріс імпорт комплектувальних матеріалів, напівфабрикатів і природних ресурсів. Крім того, урядом цих країн вживалися заходи з розвитку науки і техніки, заохочувалися наукові розробки, введення нових технологій і ресурсозберігаючого виробництва.

Необхідно відзначити, що для виходу з кризи урядами всіх практично розглянутих вище країн були використані заходи жорсткого протекціонізму, що привело до стабілізації економіки і розвитку промисловості. Проте в даний час з чотирьох провідних країн Західної Європи три (Німеччина, Франція і Італія) близькі до моделі, в якій провідна роль регулювання зовнішньої економіки належить державі, а одна (Великобританія) – розвиває модель сучасного ліберального капіталізму.

Аналізуючи світовий досвід, встановлено, що практично всі країни здійснюють державне регулювання та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності промисловості, формуючи національну систему державної підтримки, в яку можуть входити елементи, наведені в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Система державної підтримки зовнішньоекономічної діяльності

Елемент	Характеристика елемента
1	2
Торгово-політична підтримка експорту	Розробка та укладання угод з іноземними державами і угод на міжвідомчому рівні про розвиток ЗЕД; підтримка експорту товарів, включаючи захист інтересів експортерів по капіталовкладеннях; усунення адміністративних перешкод на національному рівні, що стримують експорт товарів (митні формальності, внутрішні адміністративні розпорядження і правила); підтримка та розвиток державних зовнішньоторговельних представництв за кордоном; активна діяльність у міжнародних економічних організаціях (ЮНКТАД, регіональні економічні комісії ООН, а також в ОЕСР та СОТ); реформування митно-тарифного регулювання при виробництві конкурентоспроможної експортної продукції (сировина, компоненти експортних товарів і т.д.

1	2
Фінансування і страхування експортних операцій	<p>Часткове покриття інвестиційних виробничих або маркетингових витрат, що виникають у зв'язку з розвитком експортного виробництва;</p> <p>фінансування науково-дослідних робіт, результати яких використані для підвищення конкурентоспроможності експортної продукції;</p> <p>надання експортних кредитів, що направляються на фінансування продажів на експорт і виробництво експортної продукції;</p> <p>державне страхування окремих видів ризиків, включаючи валютні ризики, а також некомерційних ризиків;</p> <p>державне страхування приватних експортних кредитів і довготермінового лізингу;</p> <p>субсидування послуг, пов'язаних з пошуком джерел фінансування експортно-орієнтованих проєктів, допомога в організації інформаційно-аналітичних центрів;</p> <p>сприяння виставково-ярмаркової діяльності</p>
Податкове стимулювання експортних операцій	Розвиток системи пільгового оподаткування для виробників експортної продукції
інформаційна підтримка експортних операцій	<p>Збір, аналіз і поширення інформації про умови реалізації товарів за кордоном (структура попиту, екологічні та санітарно-ветеринарні вимоги та ін.).</p> <p>інформація про заходи економічної та торговельної політики зарубіжних держав щодо імпорту товарів;</p> <p>моніторинг, маркетинговий консалтинг, контроль якості товарів призначених для конкретних ринків збуту;</p> <p>поширення інформації про вітчизняні експортні товари, експортний потенціал, наукові і виробничі можливості підприємств;</p> <p>створення системи державного заохочення кращих експортерів, включаючи встановлення спеціальних премій за внесок у розвиток експорту;</p> <p>допомога в організації підготовки кадрів для зовнішньої торгівлі</p>
Розвиток інфраструктури експорту	Розвиток транспорту і засобів комунікацій для забезпечення якості експортних угод

Джерело: [22-25].

Система державної підтримки експорту в Україні знаходиться на етапі формування, і в ній присутні лише окремі елементи стимулювання ЗЕД, що знижує ефективність діяльності експортно-орієнтованих компаній і підприємств. Механізм державної підтримки підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, повинен мати впорядковану систему управління з інституційної точки зору. Необхідно в першу чергу координувати

діяльність як державних, так і недержавних структур (міністерств і відомств, експертних центрів, фінансові і підприємницькі структури, галузеві та регіональні асоціації, спілки промисловців і підприємців, виробників і експортерів і т.д.), націлити їхню діяльність на підвищення конкурентоспроможності української промислової і сільськогосподарської продукції. Для цього доцільно розглянути створення Координаційного комітету по розвитку зовнішньоекономічної діяльності на державному і регіональному рівнях [10].

Світовий досвід регулювання ЗЕД промислового виробництва значну роль відіграє у підтримці національного експорту відводить асоціативним структурам. Використання таких структур в економіці України дозволить активізувати діяльність українських учасників зовнішньоекономічної діяльності. Формування асоціативних об'єднань (у формі некомерційних підприємств, спілок), необхідно для вирішення цілої низки проблем на державному і регіональному рівнях: ведення моніторингу за кон'юнктурою світових товарних ринків, забезпечення статистичною інформацією, інформаційно-консультаційне сприяння, підготовка та перепідготовка кадрів, створення системи державного заохочення кращих учасників ЗЕД.

Впровадження кращого світового досвіду дозволить значно (як мінімум удвічі) збільшити число організацій-експортерів, істотно наростити обсяги українського несировинного експорту, в тому числі поставок інноваційної продукції, переломити тенденцію до зниження в експорті частки товарів високого ступеня обробки і вийти на показник диверсифікації експорту, зіставний з аналогічними показниками для розвинених країн. Доцільно сформувати експорт, який стимулює інституційне середовище, що забезпечує конкурентоздатні умови діяльності українських компаній на світовому ринку. У фокусі ініціативи повинно бути - (1) ключові елементи інфраструктури підтримки експорту, що надають фінансові, організаційні, маркетингові, інформаційні послуги експортерам; (2) усунення митних, адміністративних і фіскальних бар'єрів для розвитку експорту; (3) значне посилення промоутерської, торгово-політичної діяльності по просуванню й

закріпленню українського експорту на зовнішніх ринках; (4) посилення координації і взаємодії всіх зацікавлених структур у розвитку експорту.

Тому на основі вивчення досвіду розвинених країн можна запропонувати напрями та заходи його адаптації в Україні:

1. Формування загальнонаціональної системи підтримки експорту.

1.1. Розробка національної експортної стратегії та механізму її реалізації – підготувати за участю бізнесу програмний документ про пріоритети експортної діяльності;

1.2. Впровадження єдиних стандартів у сфері надання експортних послуг, включаючи розробку стандартних пакетів послуг для експортерів, доступних на рівні держави;

1.3. Впровадження системи моніторингу та експертизи бізнес-спільнотою якості експортних послуг, які надаються державою - розробити механізм моніторингу та зворотного зв'язку з використанням технологій краудсорсингу;

1.4. Посилення стратегічного планування та координації у сфері підтримки експорту - створити Раду з розвитку експорту, створити окремий Департамент для реалізації завдань з розвитку ЗЕД, підтримці та просуванню експорту в структурі Міністерства економіки України;

1.5. Посилення міжрегіональної координації в сфері підтримки експорту - створити механізм для більш активного залучення регіональних органів виконавчої влади у сферу підтримки і розвитку ЗЕД.

2. Спрощення та прискорення адміністративних і фіскальних процедур при експорті.

2.1. Впровадження спрощених митних процедур при експорті в частині визначення порядку дій посадових осіб митних органів при зборі та обробці інформації для визначення ступеня вибіркової застосування заходів щодо мінімізації ризиків у відношенні осіб, що здійснюють вивіз власної продукції

2.2. Створення єдиної інформаційної експортної системи для цілей оптимізації державного контролю у цій сфері, організації ефективного електронного міжвідомчого інформаційного обміну між митними органами, а також між митними та податковими органами.

3. Розширення асортименту і підвищення доступності фінансових послуг для експортерів

3.1. Удосконалення механізму державної гарантійної підтримки експорту - забезпечити адаптацію цього механізму у відповідності з міжнародними зобов'язаннями України у зв'язку зі вступом до СОТ і ОЕСР і його розвиток відповідно до потреб експортерів у отриманні конкурентоспроможного експортного фінансування

3.2. Впровадження нових фінансових продуктів для експортерів, в тому числі орієнтованих на малі та середні компанії, початківців експортерів;

3.3. Стимулювання кредитних організацій до розробки та впровадження інноваційних інструментів фінансування експорту;

3.4. Розвиток ринку та культури експортного фінансування;

4. Розвиток інформаційних ресурсів та інформаційного середовища у сфері експортної діяльності

4.1. Створення каталогу експортно-орієнтованих товарів і послуг та його систематичне оновлення

4.2. Створення сервісу типових інформаційних послуг для експортерів, розроблення регламенту надання послуг

4.5. Створення онлайн-консалтингового сервісу для експортерів

4.6. Розвиток незалежних інформаційних ресурсів у сфері розвитку ЗЕД - створити реєстр джерел інформації з ЗЕД

5. Розвиток регіональної інфраструктури підтримки експорту

5.1. Розробка та прийняття Концепції розвитку національної інфраструктури підтримки ЗЕД

5.2. Завершення формування організаційно-правової бази функціонування регіональних центрів підтримки експорту, включаючи розробку та прийняття стандартів і регламентів їхньої діяльності, механізму взаємодії з іншими інститутами у сфері розвитку ЗЕД

6. Розвиток інститутів і механізмів промисловської підтримки експорту та ін.

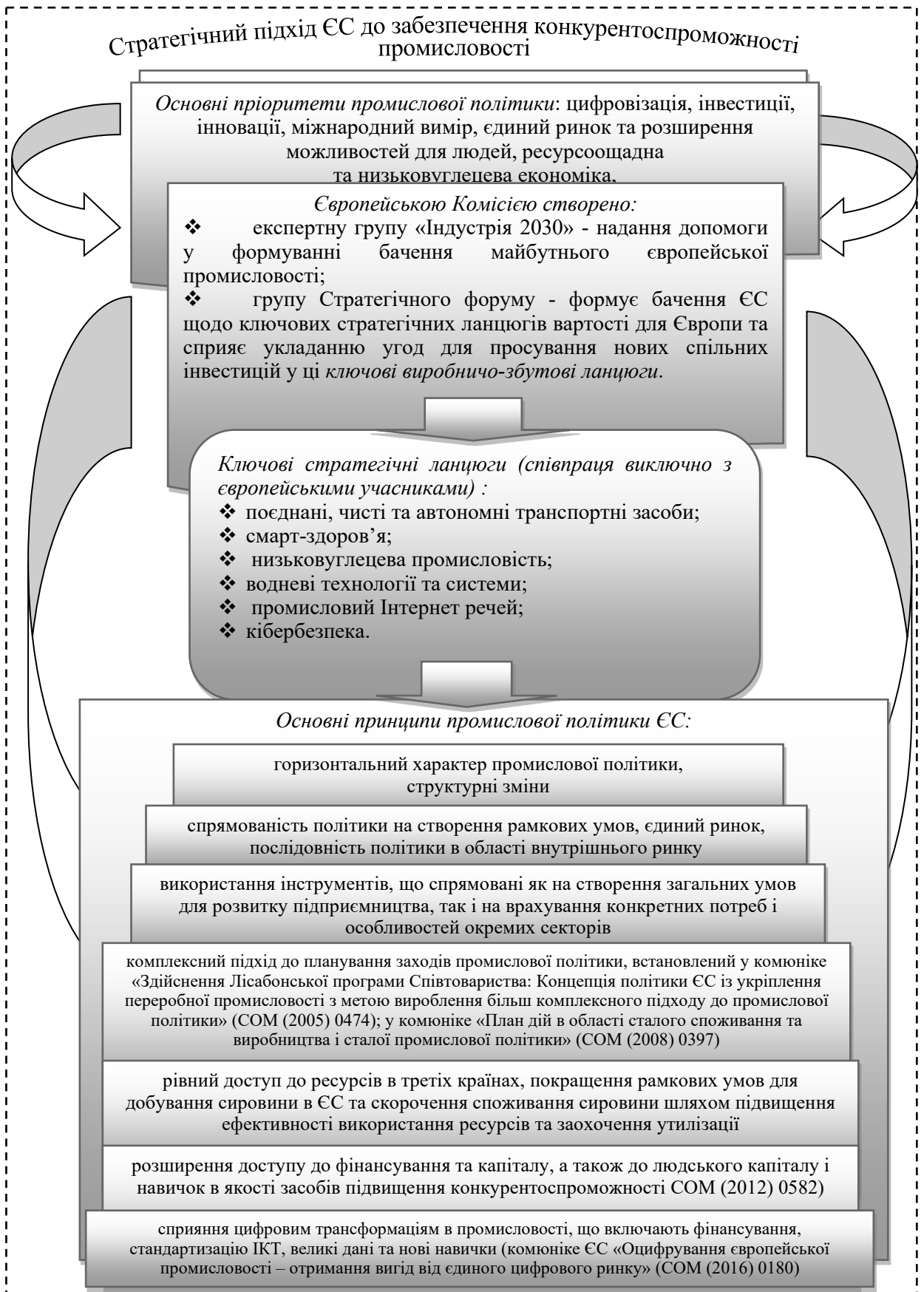
Таким чином, глобальний характер ринків та широке розповсюдження останньої кризи підкреслюють спрямований зовні вплив, який економічна діяльність в одній країні може чинити вплив на ринки в іншій [13].

Для ефективного застосування правил конкуренції вкрай важливо, щоб країни не тільки переслідували свої власні національні інтереси, але і займали більш широку позицію. Оскільки криза вийшла за межі окремих країн і набула глобального характеру. Істотне значення в зовнішньоекономічній діяльності має посилення координації та співпраці.

Обрання країною стратегічного орієнтира на євроінтеграцію та необхідність зміни пріоритетів промислового розвитку з усвідомленням важливості парадигми індустріального розвитку на якісно нових засадах, вимагає розробки та затвердження оновленої промислової політики, що буде вирішувати не лише проблеми функціонування відповідного сектора економіки, а і виступатиме важливою координуючою компонентою та платформою для створення інших видів державної політики.

Актуальним для впровадження в Україні принципово оновленої промислової політики, що зможе знизити чутливість вітчизняної економіки до загроз внутрішнього та глобального змісту, тим самим забезпечити збалансованість економічного зростання та рішучість економіки до викликів майбутнього, є дослідження і практичне використання досвіду успішної імплементації промислових політик в зарубіжних країнах з урахуванням принципів промислової політики Європейського Союзу (далі, ЄС) [9]. Європейська модель промислової політики (рис. 4.1) базується на паритетному партнерстві держави і бізнес-структур, на створенні сприятливих передумов для подальшого розвитку усіх галузей економіки з урахуванням основних цілей промислової політики, серед яких:

- прискорення адаптації промисловості до структурних змін;
- створення зручного середовища для активізації та піднесення підприємництва в рамках всього ЄС (особливо малих та середніх підприємств);
- створення відповідних умов для співпраці між підприємствами;
- налаштування на більш ефективне використання промислового потенціалу в галузі досліджень, розробок та інновацій [9].

*Рис. 4.1. Європейська модель промислової політики
як ключ до сталого та інклюзивного зростання*

Джерело: побудовано автором на основі [10; 11; 12].

Саме підписанням Маастрихтського договору, який започаткував утворення ЄС та окреслив основні напрями співпраці в правовій, політичній, економічній та оборонній сферах, було розпочато еволюцію сучасного дизайну промислової політики ЄС. Створення та функціонування ЄС засновувалося на демократичних принципах, які тісно пов'язані із лібералізацією економіки. Але ж сучасну економічну діяльність ЄС пов'язують із реалізацією Стратегії «Європа 2020» (2010 рік), яка була розроблена під впливом неоліберальних ідей. Направленість даної стратегії була спрямована на підвищення зайнятості (що призводить до збільшення витрат підприємств на оплату праці), врахування нових правил захисту довкілля (що є занадто витратною статтею для підприємств), зміцнення позиції осіб з вищою освітою (що не асоціюється з поточними потребами промисловості) та зниження бідності. Не можна обійти той факт, що саме соціальну та екологічну модель розвитку, а не формування індустріальної моделі репрезентувала дана стратегія [13].

Далі Європейською Комісією впроваджено економічну категорію «стала промислова політика Європейського Союзу», а Радою ЄС розширено її до терміну «нова європейська промислова конкурентна політика». Єврокомісією запропоновано партнерство у промисловій політиці (2012 рік) та передбачено її фокусування на інвестуванні і інноваціях у шести видах діяльності наступної пріоритетності: передових обробних та ключових технологіях, біологічних продуктах, сталій промисловій та будівельній політиці, екологічно чистому транспорті та розумних мережах.

При цьому було передбачено частку обробної промисловості, яка стабільно зменшувалася (з 16 до 20 % ВВП), збільшити, по-перше, за рахунок обсягу інвестицій; по-друге, за рахунок розширення внутрішньої торгівлі товарами; по-третє, за рахунок суттєвого збільшення підприємств-експортерів у треті країни.

І нарешті, новації відбулися в ЄС у вересні 2017 року шляхом визначення нових пріоритетів стратегії промислової політики – «Інвестиції у розумну, інноваційну та стійку промисловість», серед яких були названі наступні: міжнародний вимір, єдиний ринок і розширення можливостей для людей, цифровізація, циркулярна та низьковуглецева економіка, інвестиції, інновації [14]. Остаточна нова промислова політика ХХІ ст. у Європі оголошена в маніфесті, узгодженому Францією та Німеччиною у лютому 2019 року, в якому концептуально наголошено на необхідності справжньої промислової політики, яка стане ключем до потужної промисловості, сталого та інклюзивного зростання. В маніфесті проголошено наступні фундаментальні заходи:

1) запровадження стратегії щодо фінансування технологій за рахунок залучення інвестицій в інновації; посилення відповідальності за руйнівні інновації у рамках Європейської інноваційної ради; задоволення світового лідерства у сфері штучного інтелекту; підтримка інновацій та розробка передових технологій у промислових секторах європейськими фінансовими ринками;

2) створення необхідної нормативної бази щодо субсидіювання підприємств та посилення систем контролю на державному рівні у рамках процедур поглинання та злиття; відновлення положень щодо злиття (регламент №139/2004); застосування правил надання державної допомоги;

3) негайне вжиття заходів щодо захисту промисловості з використанням скрінингу іноземних інвестицій; формування ефективного механізму взаємності державних закупівель із третіми країнами; сприяння спільній торговельній політиці ЄС з третіми країнами, що не входять до Союзу; забезпечення постійного контролю та адаптації торговельної політики для захисту стратегічної автономності, у тому числі термінова модернізація нормативних документів СОТ для запобігання практикам, які спотворюють міжнародну торгівлю [9].

Також фокус глобалізації підкреслено розробкою коаліцією Industry4Europe колективного звернення (березень 2019 року) до голів держав та урядів країн ЄС із закликом представити промисловість в основі майбутнього розвитку ЄС. Документ, що був підтриманий більшістю промислових об'єднань, включає ряд вимог, що висувають європейські промисловці до уряду ЄС: по-перше, зобов'язати наступний склад Єврокомісії включити до п'яти ключових пріоритетів порядку денного питання індустріалізації; по-друге, створити посаду віце-президента щодо регулювання питань індустріального розвитку; по-третє, зобов'язати Єврокомісію виробити таку стратегію індустріального розвитку, яка б містила чіткі індикатори ефективності; по-четверте, зобов'язати Європейську Раду звітувати про результати реалізації такої стратегії [35].

Позиціонування Єврокомісією поточного стану підтримки розвитку промисловості в контексті наступного бюджетного циклу 2021-2027 та бачення подальших перспективних напрямів розвитку розміщено в документі «EU Industrial Policy» (13 березня 2019 рік), в якому зосереджено увагу на стратегічних ланцюгах створення цінностей, ресурсоефективній та чистій економіці (на що буде виділено 25% бюджету), оновленні нормативної бази публічних закупівель, скрінінгу іноземних інвестицій, інструментах торговельного захисту та сприянні конкуренції для підтримки глобальної конкурентоспроможності [16]. Отже, модель промислової політики ЄС дедалі більше націлена на виклики глобалізації, поглиблюючи ліберальні основи функціонування підприємств, галузей та ринків.

Як вже підкреслювалося раніше, для України в умовах зміни геоекономічного вектору в контексті інтеграційних процесів до європейського простору та імплементації нових, європейських цінностей, важливим аспектом є відходження від розуміння промислової політики в галузевому контексті та гармонізація із європейською практикою підходів до промислової політики.

4.2. Інституційні засади реалізації державної політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва

Об'єктивна необхідність інтеграції України у сучасні інституціональні структури глобальної економіки, світової торгівлі, яка охоплює не тільки торгівлю товарами, але і транскордонні потоки послуг та інтелектуальної власності, реальна можливість використання вигід участі в СОТ з точки зору національних інтересів, зміцнення національної конкурентоспроможності, повернення втрачених і завоювання нових позицій на світових ринках, обумовили необхідність активізації регулюючої ролі держави у поглибленні ринкових перетворень економіки, визначили нові вимоги до системи державного управління зовнішньоекономічними процесами. Широкомасштабна модернізація національної економіки нерозривно пов'язана з реформуванням процесу прийняття відповідальних рішень на різних щаблях державного управління, що вимагає суттєвого поглиблення взаємозв'язку теорії з практикою ринкових перетворень в Україні через механізми та інститути регулювання економіки, реалізації економічної політики [10, с. 12; 32].

В процесі проведення нашого дослідження під інституціоналізацією формування і реалізації зовнішньоекономічної політики розумівся процес впорядкування норм, правил і процедур формування суспільних відносин у галузі регулювання ЗЕД, що спрямовані на досягнення прогресивних зрушень у вирішенні існуючих проблем.

Відсутність під час проведення господарських реформ узгодженої, системної, законної діяльності держави та її інституцій щодо поступового еволюційного розвитку правил і процедур у сфері зовнішньоекономічної діяльності, санкцій і стимулів, стримувань і противаг у діяльності всіх зацікавлених сил суспільства з метою мінімізації невизначеності (в тому числі і незаконності) в процесах і результатах виробництва, розподілу, обміну, споживання благ, значно поглибило і подовжило економічний спад в Україні [35].

У результаті утворилася суперечність між новими ринковими відносинами, орієнтованими на широку участь суб'єктів господарювання у світових процесах, і діючою системою управління, яка весь час відстає від бурхливого перебігу економічних перетворень і фактично їх загальмовує [43, с. 3].

Розв'язання даної суперечності потребує формування сучасної парадигми державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності на основі інноваційного розвитку, встановлення державно-підприємницького партнерства, становлення суспільних інститутів реальної участі громадянського суспільства в державному управлінні, спрямованих на реалізацію моделі випереджаючого розвитку економіки і забезпечення на цій основі якісного зростання загального добробуту.

Раціональне втручання органів державної влади в управління зовнішньоекономічними процесами повинно зосереджуватися, насамперед, на чіткому визначенні пріоритетів та виборі алгоритмів їх реалізації з огляду на сучасні умови участі України в інтеграційних процесах, специфіку розвитку різних галузей і секторів економіки, перспективи розвитку товарних ринків, впровадження креативних інноваційних технологій в державному менеджменті.

Виникнення нових і розвиток існуючих державних інститутів організації і управління, розглядається, по-перше, як необхідність, що закладає інституціональні засади забезпечення потрібними умовами функціонування ринкової економіки і додає відносинам між державою, суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іншими учасниками господарських взаємовідносин адекватне інституційне оформлення. По-друге, інституційні перетворення за своїм змістом є частиною системної трансформації українського суспільства і в цьому сенсі утворюють напрям удосконалення механізмів державного управління – інституціональну трансформацію органів державного управління. У третіх, у рамках інституційної трансформації формуються та розвиваються ключові суб'єкти державного регулювання економіки, її головні дійові особи, від складу і характеру яких залежать стратегічні моделі та вектори розвитку нашої країни.

Кожна держава, втілюючи стратегії і програми, обов'язково формує необхідні інституції, без яких розвиватися й втілювати державні плани і задуми неможливо. Ці інституції у своїй сукупності та взаємодії створюють організаційні основи системи державного регулювання економіки. При цьому, від ефективності діяльності кожної з них у результаті залежатиме загальна ефективність державного управління. Монографічні напрацювання у сфері дослідження теоретичних основ та інституційних чинників формування ефективної системи державного регулювання економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій, розвитку зовнішньоекономічної політики в системі єдиної загальнодержавної політики, значення контролюючих органів в інституціональному механізмі формування та реалізації митної політики здійснювали такі науковці, як І. Бережнюк, В. Бодров, В. Воротін, А. Гальчинський, С. Дегтярьова, С. Ківалов, О. Козирін, С. Львовчкін, В. Науменко, П. Пашко, Л. Пісьмаченко, Д. Приймаченко, В. Семиноженко та багато інших. Зважаючи на особливе значення ефективного розвитку зовнішньоекономічної сфери, організації контролю і регулювання у цьому напрямі та підтримання економічної безпеки держави з метою загального економічного розвитку, чимало відомих сучасних науковців звертають увагу на дослідження даних питань [44-47]. Причому всі теоретичні розробки у цій площині так чи інакше пов'язані з питаннями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності як основи державної політики у сфері зовнішньоекономічних відносин та ролі державних та недержавних інститутів у її забезпеченні. Безсумнівно, зміни в чинному національному законодавстві, які відбулися останнім часом, трансформація ролі державних органів у процесі побудови демократичної, соціальної, правової держави виявили коло проблем в побудові інституційного механізму, які потребують свого нагального вирішення.

Враховуючи зростаючу відкритість національної економіки, вихід на світові ринки нових активних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, дедалі глибшу взаємодію національної та світової економіки, наростаючу глобалізацію

останньої, – держава повинна сформувати по суті оновлену систему інститутів та інфраструктуру державного зовнішньоекономічного регулювання для моделі сучасної відкритої економіки через розвиток інституціонального механізму державного управління як сервісної служби, залучення громадянського суспільства та надання більших повноважень недержавним інституціям у формуванні та реалізації зовнішньоекономічної і митної політики.

До структури інституцій, які уповноважені регулювати зовнішньоекономічну діяльність та захищати економічні інтереси держави, входять Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ, Державна регуляторна служба, Державний комітет України з питань регуляторної політики, Державна митна служба, Державна податкова служба, Національний банк України, Експортно-імпорتنний банк, Державна служба статистики України, Антимонопольний комітет, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі та інші. Кожен із органів державного регулювання у сфері ЗЕД виконує тільки йому делеговані функції, закріплені у законодавстві. Окрім того, на ведення зовнішньоекономічної політики можуть мати вплив органи місцевого самоврядування, недержавні органи управління економікою (біржі, торговельні палати, асоціації, спілки, ради), суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності та громадяни.

Разом з тим, невідповідність між великою кількістю структур у державних органах влади, до повноважень яких відноситься забезпечення економічних інтересів та безпеки України у сфері зовнішньоекономічної діяльності, регулювання зовнішньої торгівлі та захист внутрішнього ринку, розвиток національної економіки та її інтеграція до світової економіки, та наявністю існуючих проблем у функціонуванні механізмів державного регулювання у сфері ЗЕД підтверджують необхідність розробки і впровадження раціональних та прозорих механізмів управління, які базуються на пошуку балансу інтересів та встановлення партнерських відносин держави і бізнесу. Адже, результативність ринкових перетворень

досягається там і тоді, де і коли реформатори, не піддаючись спокусам неоліберальних або тоталітарних доктрин, відшуковують методом ретельного підбору об'єктивні межі державної участі в економіці країни, застосовуючи гнучкі механізми державного управління.

Вважаємо конструктивною пропозиції вчених, які з метою підвищення науковості такого підбору пропонують застосовувати загальносистемні підходи, а саме: комплексний підхід, який передбачає вивчення компонентів системи, що мають самостійні цілі, завдання і структуру; структурний підхід, що передбачає дослідження складу і структури інституцій, які створюють оптимальне організаційне забезпечення дії механізму; цілісний підхід, що відстежує взаємозв'язок і взаємодію між елементами системи.

Комплексний характер системи зовнішньоекономічного регулювання полягає у тому, що державою забезпечується комплекс взаємопов'язаних методів і інструментів, який побудований на основі єдиної мети, методології та організаційної структури, яка включає державні установи, громадські організації та інші інституції. Весь цей комплекс зі своєю системою інститутів і організацій з відпрацьованими технологіями й механізмами регулювання правової, організаційної діяльності створює інституційний механізм, який на сьогодні вже повинен ґрунтуватись на чіткому виконанні процедурних правил СОТ та орієнтуватись на відповідність нормам ЄС [27], що стосуються не тільки законів й відомчих нормативних актів, але й організаційного забезпечення, дій посадових осіб, участі громадянського суспільства у процесах державного управління, сучасного інформаційно-технологічного забезпечення.

Основними організаційно-правовими формами державного впливу на ЗЕД є створення нормативно-правової бази для їх регламентації та організація й функціонування системи державних органів, що беруть участь у її реалізації [26]. У сукупності ці інститути забезпечують легітимність суспільних відносини у зовнішньоекономічній сфері, захист національних

інтересів держави, прав і законних інтересів учасників під час реалізації митної справи, їх відповідальність за недотримання чи неналежне виконання норм законодавства.

Аналізуючи інституційний механізм державного регулювання з точки зору структурного аспекту зазначимо, що до кола суб'єктів (рис. 4.2), у межах компетенції і професійних інтересів яких знаходяться питання регулювання ЗЕД, державної політики в галузі митної справи, належать органи державної влади, що прямо чи опосередковано беруть участь у формуванні і реалізації митної політики, різноманітні громадсько-політичні організації, фінансово-економічні інституції та інші суб'єкти, які репрезентують інтереси окремих верств суспільства, діяльність яких має важливе значення для прийняття рішень пов'язаних з формуванням зовнішньоекономічної політики та державної політики у сфері державної митної справи. З цієї причини виникають певні складнощі стосовно чіткого визначення суб'єктного складу механізму формування зовнішньоекономічної та митної політики, а формування механізму реалізації здійснюється за умов суттєвого впливу політичних, економічних і організаційних факторів та залежить від характеру економіко-політичних взаємозв'язків у державі.

Досліджуючи структуру інституціонального механізму ми дійшли висновку про доцільність виділення не лише суб'єктів державного регулювання у сфері зовнішньоекономічної політики, а й об'єктів (рис. 4.1), оскільки їхня участь у формуванні та реалізації державної політики є надзвичайно важливою – саме їх участь є визначальною у тому, наскільки правильними й ефективними будуть дії самого механізму. Зауважимо, що ефективність інституційного механізму формування та реалізації зовнішньоекономічної політики залежить насамперед від того, чи будуть поєднані єдиною метою всі учасники суспільних відносин у галузі зовнішньоекономічної діяльності. Саме з цих позицій до структури зазначеного механізму включені недержавні громадські організації, що представляють інтереси суб'єктів господарювання.

Цілісний підхід до формування інституціонального механізму з формування та реалізації зовнішньоекономічної політики полягає у створенні системи взаємопов'язаних суб'єктів (інститутів), які, взаємодіючи, забезпечують цілісність, безперервність процесу регулювання суспільних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності [26], а також створюють необхідні умови для задоволення постійно виникаючих і найбільш значущих потреб для об'єктів зовнішньоекономічної та митної політики.

Рис. 4.2. Структурна схема організаційного забезпечення інституціонального механізму формування та реалізації зовнішньоекономічної політики держави

Джерело: [23-26].

Визначаючи напрями формування інституційного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та аналізуючи його стан, було виявлено ряд системних проблем, що потребують свого вирішення. По-перше, існуюча організаційна структура інституційного механізму є надзвичайно розгалуженою, що обумовлено різноманітністю залучених у цю сферу суб'єктів і об'єктів зовнішньоекономічної політики за видами діяльності, за способами їх участі у реалізації зовнішньоекономічної політики, за необхідністю різноаспектного забезпечення реалізації механізму державного управління: організаційного, інформаційного, технологічного тощо.

Велика кількість нормативно-правових документів, виданих такою розгалуженою організаційною структурою, не дозволяє точно розуміти сферу їх дії, поле їх перетину і взаємозв'язку, міру компетенції суб'єктів зовнішньоекономічної політики, міру відповідальності об'єктів їх застосування тощо. В результаті утворюється інформаційний ризик у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який посилює невпорядкованість заходів державного регулювання та необхідність розробки нових і нових законодавчих та нормативних актів, їх постійну зміну. Так, наприклад, на початок 2003 року в повсякденній роботі щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств та організацій використовувалося близько [25]: 600 Законів України; 800 постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України; 150 Указів Президента України; 600 наказів Держмитслужби України; 3000 листів Держмитслужби України (які носять інформаційний та роз'яснювальний характер); більше ніж 550 наказів міністерств та відомств України. До листопада 2011 року кількість лише наказів Держмитслужби України збільшилась до 875. До цього слід додати, що митниці також видають накази, які регулюють особливості проведення митного контролю та митного оформлення товарів та предметів у зоні їхньої діяльності.

Сплеск видання нормативних документів свідчить про невідповідність існуючого нормативно-правового забезпечення стану ЗЕД, а зменшення кількості документів з митного регламентування свідчать про адаптацію суб'єктів господарювання до застосовуваних правил.

На часі приведення до систематизованого й упорядкованого стану усіх видів забезпечення процесу регулювання у сфері ЗЕД. Тому побудова інституційного механізму на основі концепції єдиного і комплексного підходу до розподілу функцій з регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноважень і відповідальності за якість виконання обов'язків, а також перерозподілу функцій і відповідальності у забезпеченні інформаційної взаємодії органів державного управління і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, дозволить визначити центри відповідальності за забезпечення функціонування механізмів державного регулювання ЗЕД та впорядкувати законні і підзаконні нормативно-правові акти, внести узгоджені зміни та доповнення до чинних актів, що значно сприятиме їх розумінню та підвищенню ефективності їх застосування.

По-друге, низька ефективність інституалізації зовнішньоекономічної діяльності пояснюється низкою причин: недостатнім рівнем усвідомлення усіх наслідків дії правового механізму в умовах тотальної тінізації економіки, несистематичністю роботи над правовим забезпеченням у сфері зовнішньоекономічної діяльності, відсутністю аналізу впливу організаційних заходів на якість впровадження правового механізму, відсутністю відповідальності за прийняті рішення та впливом деяких інших суб'єктивних факторів, наприклад, кон'юнктурного лобізму з боку окремих груп, корупційних дій чиновників, байдужості суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності унаслідок втрати економічної зацікавленості тощо.

По-третє, аналіз практики функціонування інституціонального механізму формування та реалізації зовнішньоекономічної політики виявив низку суттєвих факторів, що заважають її адаптації до нових економічних, соціально-політичних умов та міжнародних стандартів у цій сфері. Основним

із них є обмеження ролі органів виконавчої влади в процесі формування митної політики, що суперечить загальносвітовим тенденціям. Так, наприклад, російські науковці, спираючись на аналіз державно-правового механізму митної політики зарубіжних країн, зазначають, що рамковий характер законів, які приймаються парламентом у сфері зовнішньоекономічної діяльності, потреба швидкого, оперативного втручання в питання митного регулювання, а також специфіка самої митної справи, що передбачає спеціальну підготовку для прийняття більшості рішень у цій сфері, призводять до стрімкого зростання ролі Уряду та окремих міністерств у правотворчості з питань митно-правового регулювання суспільних відносин. Відповідно до нормотворчої практики розвинених країн згода парламенту потрібна лише для прийняття найбільш важливих, кардинальних рішень з питань митної політики. У всіх інших випадках повноваження, що стосуються митної політики держави, передаються Уряду держави як найвищому органу виконавчої влади. Таким чином, делегування правотворчих повноважень забезпечує еластичність правової регламентації митної політики. На жаль, в Україні такий підхід не знайшов належного втілення. На сьогодні до прерогативи Верховної Ради України законодавство зараховує переважну більшість питань щодо правового регулювання митної діяльності, а до повноважень Кабінету Міністрів України належать фактично тільки координуючі та технологічні функції.

У четвертих, суперечливим є перерозподіл функцій і повноважень між міністерствами та відомствами при формуванні та реалізації зовнішньоекономічної та митної політики [25]. Зазначимо, що у цьому процесі беруть участь державні інституції спеціальної компетенції: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України, митними й податковими органами.

Міністерство економіки України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції економіки

України у світову економіку, співробітництва із СОТ, а також міжвідомчої координації з питань економічного і соціального співробітництва України з Європейським Союзом [25]. Міністерство фінансів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної податкової і митної політики (крім адміністрування податків, зборів, митних платежів та реалізації податкової і митної політики), який здійснює нормативно-правове регулювання у фінансовій, бюджетній, податковій, митній сферах, крім адміністрування податків, зборів, митних платежів [25]. Державна податкова служба України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань: забезпечення формування єдиної державної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової, державної митної політики, а також забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового та митного законодавства.

Таким чином міністерствам, для яких регулювання у сфері митної політики не є основним видом діяльності, необхідно формувати й реалізовувати митну політику. А Державна митна служба України, на яку від початку створення митних органів в Україні було покладено організацію здійснення митної політики, забезпечення ефективного функціонування митної системи, організацію і контроль виконання актів законодавства України про митну справу, узагальнення практики застосування законодавства з питань, що входять до його компетенції, розробку пропозицій щодо вдосконалення законодавства з питань митної справи та внесення їх на розгляд Кабінету Міністрів України, сьогодні підпорядкована започаткованому Міністерству доходів і зборів, до компетенції якого відноситься адміністрування митних платежів. Тож суперечливим є перерозподіл повноважень Державної митної служби України між іншими органами державної виконавчої влади.

Застереженням щодо завчасності передання функцій з формування митної політики Мінфіну та Міністерству економіки є те, що забезпечуючи реалізацію державної митної політики [25] митна служба України однією з найперших державних інституцій стикається з проблемами практичного застосування засобів митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, питаннями, пов'язаними зі здійсненням митного контролю і митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України, боротьбою з контрабандою та порушеннями митних правил. Оперативність реагування на недоліки і прогалини інституціонального механізму значно могла би зменшити бюрократичні формальності, необхідність вникати в суть проблеми іще декільком управлінським ланкам та розробляти методологічне забезпечення інших нових структур тощо.

Аналіз практики діяльності окремих органів виконавчої влади свідчить про те, що велику частку питань з формування та реалізації митної політики певною мірою вирішують саме Міністерство економіки України і Міністерство фінансів України, які у межах своїх повноважень беруть безпосередню участь у формуванні державної митної політики. Адже, основні зусилля Міністерства фінансів спрямовані на розроблення та проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової й митної політики. Забезпечення формування єдиної державної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової, державної митної політики сьогодні покладено на ДПС. І саме включення до структури Міндоходів Держмитслужби України завершило ланцюг збирання податків і формування бюджету, що в принципі забезпечує потребу у формуванні єдиної державної фінансово-економічної політики, яка об'єднує фінансову, податкову, митну і бюджетну політики держави разом. Застереження викликає той факт, що надзвичайно великий вплив адміністративних важелів і гіпертрофований акцент діяльності митних органів у бік фіскальної складової стане іще більшим тягарем і для

підприємств, і пересічних громадян, які споживають імпортовані товари. Це окреслює наступну п'яту проблему – невизначеність першочерговості цілей зовнішньоекономічної та митної політики: регуляторної чи фіскальної.

У шостих, у сфері застосування державних органів з регулювання зовнішньоекономічної діяльності спостерігається суперечливість між делегуванням функцій у сфері формування та реалізації зовнішньоекономічної політики Міністерству економіки та наявністю повноважень та здійсненням реального впливу на зовнішньоекономічну діяльність ДПС через органи державної митної та податкової служби. Від початку трансформація зазначених інституційних повноважень була спрямована на посилення ролі Міністерства економіки України як основного органу у сфері реалізації державної регуляторної й зовнішньоекономічної політики. У модернізованому міністерстві була розширена зовнішньоекономічна складова департаментами державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, державного регулювання ЗЕД, з питань торговельного захисту, торговельно-економічних відносин з країнами СНД та Російською Федерацією, двостороннього торговельно-економічного співробітництва, співробітництва з Європейським Союзом та департаментом торговельних переговорів та співробітництва з СОТ (додаток 3). Окремі департаменти Міністерства економіки, що відповідають за формування державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності беруть безпосередню участь у розробці державної митної політики, здійснюючи [25] аналіз застосування інструментів зовнішньоекономічної політики, підготовку пропозицій та вживаючи заходи щодо формування системи тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Не менш важливим напрямом діяльності Міністерства [25] є застосування комплексу регуляторних, реєстраційно-дозвільних та контрольно-наглядових повноважень щодо ліцензування і квотування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, аналіз стану використання експортно-імпортних квот, розробка і впровадження заходів щодо їх

ефективного розподілу і використання; щодо застосування торговельного режиму з країнами Митного Союзу, з Європейським Союзом, іншими країнами світу, СОТ, проведення антидемпінгових, спеціальних, антисубсидійних розслідувань тощо.

Таким чином було сконцентровано всі основні функції щодо регулювання питань у сфері зовнішньоекономічної політики України в межах одного державного органу. Ця ситуація дозволила частині науковців [48] відвести Міністерству економіки України важливу роль серед органів виконавчої влади в механізмі формування зовнішньоекономічної та митної політики [25], і провідного органу у системі центральних органів виконавчої влади у забезпеченні реалізації єдиної державної політики економічного і соціального розвитку України. Разом з тим намагання ДПС у будь-що наповнити державний бюджет та надання великих повноважень контролюючим органам зводять нанівець всі зусилля зі створення нормальних умов для функціонування і розвитку суб'єктів господарювання, у тому числі і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Наступною проблемою є формальна участь громадянського суспільства у регуляторних процесах у сфері зовнішньоекономічної діяльності, хоча залучення різних фахівців, суб'єктів ЗЕД, громадян до вирішення проблем реалізації зовнішньоекономічної та державної політики у сфері державної митної справи є додатковим резервом підвищення якості державного управління зовнішньоекономічними процесами. В Україні сьогодні, разом із становленням її як цивілізованої, високо розвинутої, правової держави, відбувається поступовий процес становлення громадянського суспільства, який ще дуже далекий від завершення і досконалості. Для громадянського суспільства характерна система представництва інтересів різних груп суб'єктів ЗЕД у вигляді громадських організацій, які виражають інтереси та формулюють пріоритети певних економічних груп, сприяють належному встановленню каналів зв'язку між державою і громадянами. Саме через участь громадських організацій у процесі формування і реалізації державної політики

у сфері державної митної справи забезпечується участь громадськості у прийнятті рішень з питань формування митної політики. Це робить можливим урахувати інтереси різних категорій підприємців і громадян, створювати засади легітимності прийнятих рішень органами державної влади у сфері митно-правового регулювання зовнішньоекономічних відносин, підвищувати відповідальність громадянського суспільства за стан проблем у сфері митного регулювання. Хоча рішення цих органів мають рекомендаційний характер, але за умови налагодження неформальної участі в обговоренні проблемних питань та активної взаємодії між державними органами та операторами зовнішньоекономічної діяльності можливо істотно підвищити якість державних інституцій у плані оптимального використання державних ресурсів, урахування специфічних аспектів проблеми, виявлення суперечностей тощо.

Необхідно особливо загострити увагу на негативних впливах хронічного запізнювання інституційних реформ; простого наслідування у вибудовуванні інститутів форм і методів командно-адміністративного устрою або копіювання своєрідного інваріанта західних формаційних моделей вчорашнього дня; інституційної нестабільності, перманентного “перетрушування” в системі владних інститутів, як в частині персоналій, так і у відношенні організаційних структур органів державного управління, що призводять до лихоманки реорганізацій у складі як вищих ешелонів влади, міністерств і відомств, так і у складі оперативних підрозділів, що фактично реалізують зовнішньоекономічну політику держави.

Таким чином, основні ключові напрями інституційних перетворень у досліджуваній сфері ми вбачаємо у розробці і впровадженні механізмів державного управління, які базуються на платформі консолідації зусиль у реалізації загальнодержавної зовнішньоекономічної політики, чіткого розмежування та закріплення функцій органів управління з аналізом дій керівних посадових осіб щодо досягнення поставленої мети, розподілу

повноважень і відповідальності за оперативне адміністрування, координації дій всіх учасників управління, пошуку балансу інтересів та встановлення партнерських відносин держави і бізнесу.

Послідовність зазначених перетворень нами представляється у вигляді спеціальних матриць, у яких по горизонталі фіксуються державні органи і громадські групи, а по вертикалі – функції, що здійснюються в процесі регулювання ЗЕД. Матриці мають формуватися пошарово у відповідності до поставлених завдань і відображатимуть: повноту розподілу функцій за державними органами влади, наявність необхідних повноважень у відповідних структурах, встановлення відповідальності за виконання завдань і отримання очікуваних результатів, наявність необхідних стимулів та відповідних санкцій, наявність відпрацьованих і зрозумілих процедур та методологічного їх забезпечення, дотримання встановлених правил і процедур (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Інтегрована інституційна матриця систематизації процесу державного управління у сфері регулювання ЗЕД

Джерело: розроблено авторкою.

Поступовий перерозподіл відбувається між державними органами та недержавними інституціями (приватними, громадськими) з розвитком державно-приватницького партнерства.

Комплекс шарів з окремих матриць утворює інституційний механізм, який в процесі функціонування показуватиме чарунки, що не працездатні й потребують негайного виправлення. Зазначений адаптивний підхід дозволяє з'ясувати надмірно зрегульовані ситуації, прогалини у системі управління, підвищити транспарентність правил і процедур, показати їх взаємозв'язок, оптимізувати систему санкцій і стимулів, стримувачів і противаг.

Разом з тим зрозуміло, що за наявності будь-яких різновидів суб'єктивного лобізму в органах законодавчої і виконавчої влади, відсутності прозорості і сприйняття громадськістю справедливості дій уряду, інституційної непорядкованості, про розвиток повноцінного державно-приватницького партнерства говорити зарано.

Нестабільність інститутів влади передається тісно переплетеному з ними і залежному від них українському бізнесу. Іншими словами, економіка і політика повинні бути забезпечені необхідними і достатніми інституційними основами, прозорими і зрозумілими, чітко розподіленими між впливовими й зацікавленими силами, досяжними і вигідними правилами і процедурами взаємодії, санкціями і стимулами, стримувачами і противагами, які дозволяють побудувати більш досконалу ієрархію управління досягненням позитивного результату. Адже, інституційна недосконалість державного регулювання створює хаотичність і безсистемність, та провокує кримінал і корупцію, що формує стійкі характерні інтереси окремих суб'єктів, специфічну ментальність суспільства з відповідними реакціями і формами соціальної активності. Запропонований підхід дозволить упорядкувати законодавчу базу, яка забезпечить чітке розмежування функцій і повноважень органів державної влади у галузі зовнішньоекономічної політики, прискорить її імплементацію до міжнародних стандартів, у тому числі і стандартів ЄС; узгодить дії державних органів і налагодить ефективну взаємодію між ними;

підвищить якість функціонування механізму за рахунок запровадження інноваційних технологій управління та ініціативності управлінських кадрів; дозволить зосередити зусилля на активізації процесу самоорганізації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності для переведення деяких функцій державного регулювання у сферу реалізації недержавних інституцій.

Недостатня ефективність існуючої системи інститутів з державного управління є причиною і наслідком обмеженого надходження повної та своєчасної інформації про стан та перспективи розвитку об'єктів регулювання в момент прийняття державних управлінських рішень. Тому одним із найважливіших етапів формування інституційних механізмів державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності є удосконалення концепції формування і використання інформації як важливого ресурсу розвитку національної системи управління.

4.3. Глобалізаційні процеси у державній політиці регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва в умовах діджиталізації

На сучасному етапі світового розвитку важко недооцінити роль інформації для сучасного суспільства. Цифровізація (діджиталізація) економіки стає пріоритетом розвитку більшості цивілізованих країн. Сінгапур, Великобританія, Нова Зеландія, ОАЕ, Естонія, Японія, Ізраїль — країни-лідери з розвитку цифрової економіки, які вже взяли курс на цифровий розвиток у сферах транспорту, освіти, електронних засобів і новітніх технологій. По всьому світові частка традиційної економіки зменшується, а цифрової — збільшується, надаючи величезні переваги для країн та бізнесу. Це свідчення того, що закордонні економіки здійснюють потужну цифрову і технологічну модернізацію.

Україна за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій посіла 64-ту рейтингову позицію серед 139 країн світу, про що значиться у Глобальному звіті про розвиток інформаційних технологій – 2016 (The Global Information Technology Report), опублікованому Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum). Зокрема, серед причин таких позицій України у рейтингу є відставання за складовими, що характеризують: політичне і регуляторне середовище; низьку ефективність українських законотворчих органів, судової системи; проблеми із захистом інтелектуальної власності; низький рівень освоєння бізнесом нових технологій; низький рівень впливу ІТ на появу нових бізнес-моделей, вплив кадрового капіталу.

Вважаємо за доцільне ініціювати розгляд заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 67 від 17 січня 2018 року «Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 — 2020 роки» розпочато рух України у напрямку розбудови цифрової економіки - економіки, де ключовими факторами та засобами виробництва є цифрові дані (бінарні, інформаційні тощо) та мережеві транзакції, а також їх використання як ресурсу, що дає змогу істотно збільшити ефективність та продуктивність діяльності та цінність для отриманих продуктів та послуг [25].

9 липня 2018 року відбувся 20-й саміт “Україна - ЄС”, на якому учасники привітали незмінну готовність України надалі наближувати своє законодавство до законодавства ЄС відповідно до УА/ПВ ЗВТ, зокрема в галузі цифрового ринку [25].

У січні 2019 р. відбулося чергове засідання Координаційної ради, до порядку денного якого були включені актуальні питання: Концепція та структура проекту закону “Про цифрову економіку України”; Цифрова інфраструктура (Широкопasmуговий доступ до Інтернету); Концепція розвитку

безготівкових розрахунків в Україні (Програма “Cashless Economy”); Цифровий розвиток регіонів (Програми “Smart City”); Програма Європейського Союзу – EU4Digital [25]. Тобто адаптація до цифрового інфраструктурного середовища, повільно, але триває.

Але повна адаптація до цифрового інфраструктурного середовища вимагає необхідних цифрових знань. Так, експерти виокремлюють головні рушійні сили, що зумовлюють необхідність розвивати навички праці і цифрові знання в майбутньому, серед яких: зростаюча глобалізація; подовження тривалості людського життя; автоматизація робочих місць; швидке поширення датчиків і обчислювальних потужностей; засоби комунікації і засоби масової інформації з використанням ІКТ; безпрецедентна реорганізація роботи завдяки новим технологіям і соціальним медіа, які значно розширюють можливості співпраці. Очевидно, що найголовнішою умовою розвитку цифрового ринку будь-якої країни стане розвиток цифрових навичок, які вважаються вихідною рамковою умовою для розвитку всіх інших пріоритетів у сфері гармонізації цифрових ринків країн ЄС та Східного Партнерства.

Аналіз документів щодо створення цифрових просторів в Європі та світі дозволив розробникам проекту “Цифрова адженда України – 2020” сформулювати основні принципи цифровізації України, дотримання яких буде визначальним для створення, реалізації, користування перевагами, що надають «цифрові технології». У такий спосіб, основними принципами цифровізації вважаються наступні:

1. доступність - забезпечення кожного громадянина рівними можливостями доступу до інформації, знань, послуг, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних технологій, через консолідацію зусиль політиків, державної влади, бізнесу, громадськості;

2. націленість (цифрове призначення) - створення відповідних переваг у різних аспектах повсякденного життя та різноманітних сферах життєдіяльності людини та країни з метою підвищення якості охорони

здоров'я, створення нових робочих місць, розвитку підприємництва, сільського господарства, транспорту, захисту навколишнього середовища і керування природними ресурсами, підвищення культури, сприяння подоланню бідності, запобігання катастроф тощо;

3. забезпечення економічного зростання шляхом використання цифрових технологій – досягнення «цифрової» трансформації існуючих галузей економіки, сфер діяльності, їх нової якості та властивостей (використання не вибіркової «клаптевої» інформатизації, а всеохоплюючої «цифровізації», що дозволить трансформувати існуючі системи та сфери у нову цінність).

4. свобода друку, інформації (незалежність, різноманітність засобів масової інформації) - сприяння побудові та розвитку інформаційного суспільства, засобів масової інформації, «креативного» середовища та «креативного» ринку з визначенням головної ролі створення, поширення і збереження змістовної частини, тобто контенту на різних мовах та форматах із належним визнанням прав авторів, що сприятиме соціальному, культурному та економічному розвитку, зміцненню інформаційного суспільства (адже ключовим фактором здорового розвитку інформаційного суспільства є свобода пошуку, одержання, передачі і використання інформацію для створення, накопичення й поширення знань);

5. відкритість та співпраця – орієнтація на міжнародне, європейське, регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, входження в європейський і світовий ринок електронної комерції та послуг, банківської і біржової діяльності, співробітництво та взаємодія на регіональних ринках, бо саме глобалізація і є результатом розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій.

6. стандартизація - розробка і використання відкритих, функціонально сумісних недискримінаційних стандартів є базовим елементом розвитку та поширення цифрових технологій;

7. безпека та довіра - підвищення та зміцнення довіри до безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій (далі, ІКТ) шляхом впровадження національної культури кібербезпеки (інформаційна безпека, кібербезпека, захист конфіденційності персональної інформації, недоторканності особистого життя та прав користувачів ІКТ - є передумовою одночасного розвитку та безпеки цифровізації);

8. комплексність та системність - зосередження впливу державного управління на процесах розробки, просування, впровадження національних цифрових стратегій з метою зняття бар'єрів на шляху до цифровізації країни, корегування вад ринкових механізмів, підтримка добросовісної конкуренції, залучення інвестицій, розвиток цифрової інфраструктури та цифрової економіки.

Цифрові перетворення є складним завданням для України, але не зважаючи на це, вони повинні відбуватися не тільки за технологічним напрямом, але й за інституційно-економічним та виробничим. А цифрові команди мають зосереджуватись на трьох ключових функціональних видах діяльності, а саме: розвивати цифрову стратегію, управляти цифровою діяльністю через їхні національні компанії, а також перетворювати в операційну перевагу їх цифрове виконання [45-51].

Щодо сценаріїв розвитку цифрової економіки України залежно від оцінки критичності та необхідності здійснення кардинальних змін у економічному укладі, то їх, вірогідніше всього, існує два - інерційний (еволюційний) та цільовий (форсований).

Реалізація інерційного (еволюційного) сценарію передбачає інерційне продовження тенденцій минулого, завдяки чому українська економіка залишиться неефективною, триватиме трудова міграція, «відтік мізків», українська продукція програє конкуренцію на зовнішніх ринках. Здійснюваних державою кроків в частині нормативного забезпечення буде недостатньо для зростання ВВП. Україна залишиться на задвірках цивілізації.

У разі реалізації цільового (форсованого) сценарію, ключовою стратегією України при якому має стати фокус на внутрішньому ринку, передбачається: по-перше, забезпечення верховенства права та усунення інституційних (законодавчих, податкових тощо) бар'єрів, що перешкоджають розвитку цифрової та інноваційної економіки; по-друге, системне державне стимулювання цифровізації секторів економіки та бізнесу; по-третє, ініціація державою масштабних трансформаційних ініціатив та проектів цифровізації. Як наслідок, розвиток української економіки буде мотивований, в її структурі з'явиться значна частка цифрової економіки (до 65% ВВП), очікуване досягнення у 2030Е номінального ВВП України - 1 трлн дол. США.

Здатність цифрових технологій стрімко збільшувати продуктивність та ефективність економіки та бізнесу виступає головною мотивацією держави щодо обрання цільового сценарію розвитку задля зростання доходів громадян, капіталізації бізнесу, податкових надходжень до бюджету. Отже, цифрова епоха змінює підхід до ведення бізнесу, а також вимоги до використовуваних інформаційних технологій: систем управління маркетингом, продажами і сервісом; телефонії і messenger; системам документообігу і управління персоналом; облікових систем та ін. Наразі вже використовуються цифрові технології, продукти і послуги, які вважаються інноваційними трендами сучасного соціально-економічного середовища (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

*Цифрові технології як інноваційні тренди
сучасного соціально-економічного середовища*

Вид продукту/ послуги	Загальна характеристика продукту/послуги цифрової економіки
1	2
RetailTech	Від англ. “retail” – “роздрібний”, “tech” – “технологія”. RetailTech – startup, розроблений безпосередньо для сфери торгівлі, має на меті 3D сканування тіла, відслідковування споживачів асистентами з підтримкою AI, виступає в якості помічника роздрібним торговцям і споживачам. AI (Adobe Illustrator) – формат файлу, розроблений Adobe Systems для зберігання векторних зображень у якості файлів з розширенням .ai., яке підтримують практично всі програми, пов'язані з векторною графікою. Цей формат є найкращим посередником при передачі зображень з однієї програми в іншу. Поступається тільки CorelDRAW в ілюстративних можливостях, відрізняється стабільністю і сумісністю з мовою PostScript, на яку орієнтуються практично всі видавничо-поліграфічні додатки.

1	2
BioTech	Від грец. “bios” – “життя”, “techne” – “мистецтво, майстерність” – синергія застосування високих технологій, живих організмів, біологічних процесів у виробництві, сільському господарстві та медицині. На сучасному технічному рівні біотехнологічні процеси з використанням мікроорганізмів і ферментів широко застосовуються у харчовій промисловості.
GovTech	Включає усі ІТ-продукти, рішення, розробки, сервіси, що допомагають вирішити проблеми держсектора. Розв’язують проблеми: партисипації, під якою розуміють створення платформ для колаборації громадян, електронних петицій, краудсорсингу; забезпечує розширення можливостей електронної ідентифікації (найбільш відомі під поняттям CivicTech); інфраструктури – в частині застосування цифрових датчиків, контрольних сенсорів; надання послуг в освіті, охороні здоров’я; регулювання – прийняття рішення для оцінки об’єктів, проведення перевірок; адміністрування – питання ліцензування, управління хмарними технологіями, програмного забезпечення.
NanoTech	Являють собою високотехнологічні центри, підприємства, що займаються розробкою, корпусуванням, тестуванням мікроелектронної продукції, а саме напівпровідних пластин, кремнієвих кристалів, інтегральних мікросхем з високими стандартами контролю якості. Нанотехнології – це технологія колоїдних систем, колоїдної хімії, колоїдної фізики, молекулярної біології, мікроелектроніки.
FinTech	Технологічні проекти в сфері фінансових сервісів, найперспективніший напрямок для стартапів, який характеризується складнощами держрегулювання. Virізняють два основних види продуктів на базі FinTech: (1) характеризується давньою історією представлення на ринку та використанням для забезпечення софт і послуг фінансових сервісів (використання моделі B2B); (2) характеризується активним розвитком останнім часом та орієнтацією на кінцевого споживача (охоплює ринок B2C), прагне скласти конкуренцію традиційним постачальникам фінансових послуг в боротьбі за масового клієнта.
LegalTech	Цифрові технології для юридичної сфери бізнесу, які спеціалізуються на інформаційно-технологічному обслуговуванні професійної юридичної діяльності, також на наданні споживачам юридичних послуг з використанням інформаційних технологій. Можливий прояв on-line-посередництва між замовником та юридичною фірмою або надання інструментів для юридичного самообслуговування, що виключають необхідність звернення до професійних юристів. Крім того, прийнятним є рух legal tech, метою якого є впровадження сучасних інформаційних технологій в сфері правових послуг.
InsurTech	Процес впровадження інноваційних рішень, покликаних максимізувати ефективність використання нових технологій на страховому ринку. Insurtech – це з’єднання і взаємопроникнення традиційного поняття страхування з новітніми технологіями за аналогією з поняттям Fintech, застосовується в сфері новітніх страхових технологій. InsurTech дає можливість змінити “правила гри” для страховиків через впровадження інновацій, підвищення актуальності пропозицій і зростання. InsurTech отримує фінансування поряд з інвестиціями в FinTech-сектор. Великі можливості InsurTech приховуються в можливості докорінно змінити продукт або процес укладення договору та на порядок поліпшити якість обслуговування клієнта.

Джерело: [52].

Активне розгортання високошвидкісних мереж залежить від державного стимулювання: зосередивши увагу на формуванні оптимальних ринкових умов, отримуємо можливість створити стимули для могутньої експансії на даному ринку приватного капіталу. Такими ключовими стимулами є ініціативи щодо формування серед громадян України стійких потреб у “цифрових” технологіях через такі сфери, як освіта, медицина, туризм, транспорт, електронне урядування, “старт-сіті” тощо. Адже кінцева мета – не просто дати громадянам інфраструктуру фіксований широкосмуговий доступ (ШСД), а зробити так, щоб у громадян виникали потреби у ньому, особливо ті, що спрямовані на покращення життя, комфорт, освіту, бізнес, розвиток і т. ін.

Необхідно організувати механізм, якій би допоміг громадянам поліпшити навички в цифровій сфері. Певні ініціативи з боку держави вже відбулися. Так, затвердження 18 вересня 2019 року Кабінетом Міністрів України постанови України №856 про діяльність Міністерства цифрової трансформації поклало початок роботи нового органу, яке відповідатиме за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, відкритих даних, національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, впровадження електронних послуг, електронних довірчих послуг тощо [42; 43; 50]. Також Мінцифри займатиметься розвитком цифрових навичок громадян.

Формування та реалізація державної політики в певних сферах є основним завданням Міністерства цифрової трансформації. Чинним нормативним актом до даних сфер віднесено:

- сферу цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства;
- сферу розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян;

- сфери відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури ширококутного доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу;

- сферу надання електронних та адміністративних послуг;
- сфери електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації;
- сферу розвитку ІТ-індустрії.

Своїми головними цілями Міністерство цифрової трансформації вбачає створення 100 публічних послуг для громадян та бізнесу у цифровому вигляді, під'єднання 100% міст до нормального мобільного зв'язку та інтернету, навчання 6 мільйонів українців базовим цифровим навичкам, збільшення долі ІТ у ВВП країни до 10%.

Розвиток електронного урядування, швидке та якісне надання громадянам послуг завдяки використанню інформаційних технологій – це один із важливих напрямків співпраці між Європейським Союзом і Україною. В основі його лежать складні для розуміння більшістю технічні процеси, однак результати їх значно спрощують життя кожного.

Зареєструвати без бюрократичної тяганини нерухомість чи бізнес, отримати паспорт, оформити допомогу по народженню дитини і вирішувати сотні інших повсякденних питань – це все про електронний уряд.

Крім переваг для пересічних громадян, розвиток цифрової інфраструктури означитиме зменшення корупції, поліпшення бізнес-клімату, створення нових робочих місць (відповідно, припинення міграції), скорочення економічного відставання України від розвинутих країн та подальше стале, інноваційне та інтенсивне зростання економіки.

Події останніх років в Україні переконливо показали, що відсутність надійної системи інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері зовнішньоекономічної діяльності супроводжується високим ступенем невизначеності, конфліктності та зумовленим ними ризиком та є джерелом необґрунтованих, помилкових рішень і дій, які не тільки несумісні з цілями і

завданнями державного управління [48], а й можуть негативно вплинути на політичний і економічний стан у країні [44-45]. В умовах ускладнення зовнішньоекономічних процесів необхідно не просто удосконалювати існуючу інформаційну систему державного управління, а впроваджувати систему інформатизації державного управління на якісно новій науково-методологічній і технічній платформі, запускати в дію спеціальні механізми державного регулювання, які на основі всебічної інформації у максимально стислі терміни нададуть максимальну ефективність, обґрунтованість і оперативність усім ланкам складного процесу прийняття рішень у системі державного управління.

У вітчизняній науковій думці усе частіше піднімається питання важливості інформації як фактора підвищення ефективності управлінської діяльності. До дослідження впливу інформатизації суспільства на механізми державного управління зверталися Т. Гаман, Н. Грицяк, П. Пашко, А. Пугач, О. Скаленко та інші. Науковці одноголосні у тому, що сучасний рівень інформатизації державного управління не відповідає стрімкому розвитку інформаційного суспільства й обумовлює необхідність перегляду ставлення до цього важливого управлінського ресурсу та реформування системи державного управління за усіма рівнями та на усіх напрямках. Одним із вагомих напрямів, що потребує забезпечення процесу управління якісною інформацією, є зовнішньоекономічна діяльність.

Про необхідність реформування державної функціонально-комунікативної системи неодноразово заявлялося на вищих рівнях управління державою. Вже зроблені певні кроки у напрямі забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень, створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Разом з тим нарікання суб'єктів господарювання щодо недостатньо продуманих і обґрунтованих дій уряду у застосуванні обмежуючих та фіскальних інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності свідчать про відсутність системного підходу до інформаційного забезпечення відповідних державних органів повною,

об'єктивною, достовірною, актуальною, своєчасною інформацією під час прийняття управлінських рішень та здійснення своїх функцій.

Сучасне державне управління різними галузями економіки функціонує в умовах високої складності, невизначеності й динамічності навколишнього соціально-економічного середовища. Розвиток загального рівня інформатизації дає змогу отримати практично миттєвий доступ до будь-якої інформації, зумовлює доцільність формування єдиного інформаційного простору і створення єдиної автоматизованої інформаційної системи державних органів України [25]. Національним планом дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [25] передбачено забезпечення розбудови інформаційного суспільства, орієнтованого на інтереси людей, відкритого і спрямованого на розвиток шляхом реалізації Концепції запровадження електронного врядування в Україні. Однак, не лише міркуваннями комунікативних зручностей для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, оптимізації управлінського апарату продиктована необхідність запровадження інформаційної системи. Сьогодні особливо актуальним є створення в особі держави помічника і захисника національного бізнесу, який пам'ятає, що згаяний час – це втрачені можливості розвитку, а хто стоїть на місці – той рухається назад. І для держави, і для бізнесу надзвичайно важливо, щоб органи управління приймали вчасні й обґрунтовані рішення.

У зазначеному контексті на перший план виходить зміст і якість інформації. На даний час особлива увага приділяється інформації щодо перспектив і стану виконання плану з наповнення державного бюджету. Зовнішньоекономічна діяльність стала інструментом фінансового забезпечення соціальних програм. Інформація, яка формується й узагальнюється державними органами, і повинна використовуватися в інтересах зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків, поліпшення тарифного та нетарифного регулювання, захисту внутрішньої економіки країни, подальшої інтеграції

України у загальносвітову систему економічних відносин, не отримує необхідної аналітичної обробки й інтерпретації в процесі державного регулювання, надходить переважно в узагальненому вигляді, що не дає змоги відстежити реальний вплив заходів державного управління на економічні структури. Час від часу науковими колективами й окремими науковцями надаються аналітичні оцінки стану і перспектив розвитку економічних процесів в країні, але вони є здебільшого науковими працями, які надзвичайно далекі від реального процесу управління і не є системною інформаційною підтримкою конкретних управлінських рішень або аналізом застосування конкретних інструментів державного регулювання та обґрунтування наступних управлінських коректив. На наш погляд, саме наукові оцінки і прогнози можуть стати тією частиною інформаційного забезпечення, яка дозволить формувати державні регуляторні заходи на випередження.

Серед перспективних механізмів державного управління, які працюють на підвищення ефективності процесу регулювання зовнішньоекономічної діяльності, ми виділяємо спеціальний інформаційний механізм побудований на основі методології контролінгу зовнішньоекономічних процесів, запровадження і ефективне функціонування якого можливе лише за умови системного і комплексного використання інформаційного забезпечення. Такий механізм дозволяє побудувати інформаційний простір прийняття управлінських рішень, який у необхідний момент дозволяє отримати інформацію щодо системи індикаторів ризиків і загроз, кількісно-якісних характеристик економічних процесів внутрішнього і зовнішнього середовища; забезпечення оперативною аналітичною інформацією про стан ключових товарних ринків, напрямів застосування державних цільових програм у сфері зовнішньоекономічної діяльності; інформування щодо відібраних характерних суб'єктів ринку для аналізу дії державних регуляторів; запровадження системи інформаційної підтримки управлінських рішень за вибраним сценарієм застосування механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Важливою рисою інформаційного забезпечення спеціальних механізмів державного управління є те, що інформація актуалізується у конкретній відповідності з інформаційними потребами суб'єктів державного управління, які відповідають за досягнення очікуваних результатів після застосованих державних інструментів. Шляхом зіставлення зміни показників у сфері зовнішньоекономічних операцій до застосування регуляторного заходу та в процесі його дії, не тільки на загальнодержавному рівні, а й на рівні регіонів і областей, і навіть ключових або характерних підприємств, можна оцінити ефективність державного регулювання. Систематичність інформаційного моніторингу і аналізу зовнішньоекономічних процесів є необхідною умовою функціонування регуляторного механізму, оскільки лише за такого підходу досягається безперервність контролю за дією заходів державного управління та оперативність їх удосконалення.

В Україні створена та функціонує система інформаційного забезпечення даними, які містяться в єдиній автоматизованій інформаційній системі (ЄАІС) митних органів України та автоматизованих інформаційних системах державних органів влади: Міністерства фінансів, Міністерства економіки, ДПС, Державної служби фінансового моніторингу, Державної служби статистики, Національного банку, Міністерства аграрної політики та продовольства, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ, Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами, Державної прикордонної служби, Укрзалізниці та інших.

Ця система базується на укладених з вище переліченими міністерствами і відомствами Угодах про інформаційне співробітництво та протоколах до них. Протоколами визначаються реквізити, форми та терміни передачі інформації від митних органів до відповідних державних структур. З метою більш ефективної інформаційної взаємодії була розроблена Концепція системи інформаційного обміну при попередньому інформуванні, яка визначає принципи побудови єдиного інформаційного простору для взаємодії митних органів та агентів інформаційного обміну [25]. На сьогодні

здійснюється надання інформації на виконання 14 угод. Разом з тим необхідно зауважити, що інформаційної підтримки потребують і суб'єкти ЗЕД, оскільки їх результати господарювання та проблеми державного характеру в значній мірі залежать від володіння об'єктивною, актуальною і достовірною інформацією.

Інформаційний ризик суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності створюється переважно тим, що законодавчі та нормативно-правові акти, а також роз'яснювальні документи Держмитслужби, що використовуються в практичній роботі підприємствами й організаціями України, мають здебільшого невпорядкований, а іноді й суперечливий характер. З метою зменшення ризику інформаційної необізнаності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з питань нормативно-правового забезпечення був удосконалений сайт, на якому надається інформація щодо змін у законодавчих актах, механізмах митного контролю, митного оформлення, надаються консультації з проблемних питань.

Також для уникнення ризику зриву або затримки зовнішньоекономічної операції в наслідок складної процедури заповнення митної декларації (єдиного адміністративного документу), для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності був розроблений пакет прикладних програм, який підтримує фаховість осіб, що здійснюють декларування. Складність заповнення митних декларацій зумовлено передусім залежністю порядку заповнення її граф і розділів від митних режимів, у які розміщуються товари й предмети, від особливостей переміщення товарів через митний кордон України, великою кількістю класифікаторів, що використовуються під час заповнення митних декларацій, та інших факторів, які повинні враховуватися під час декларування. Серед існуючих на ринку України програмних продуктів найпопулярнішим є інформаційно-аналітична програма автоматизованого заповнення митних декларацій QD Professional. Програма призначена для використання її суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності у процесі

здійснення експортно-імпортних операцій [25], декларантами – при здійсненні декларування товарів, власниками митних ліцензійних складів – при здійсненні операцій з товарами, що розміщуються на такі склади, а також міжнародними перевізниками, юридичними конторами та іншими підприємствами, що мають відношення до зовнішньоекономічної діяльності.

У програмі QD Professional міститься [44] необхідна довідкова база, яка складається з митних та інших класифікаторів, що використовуються під час декларування, УКТЗЕД, база даних законодавчих і нормативно-правових актів, якими регулюється зовнішньоекономічна діяльність в Україні, а використання цієї програми дає можливість декларанту заповнювати митні декларації на товари, розміщені в будь-який митний режим, і формувати її електронну копію для подання митному органу.

З метою підвищення ефективності роботи митних органів під час митного контролю та митного оформлення митними органами було розроблено і запроваджено автоматизовану систему аналізу і управління ризиками, що представляє собою сукупність програмно-інформаційних комплексів і здійснює систематичне виявлення умов і факторів, що впливають на виникнення ризиків; визначення областей та індикаторів ризику; здійснення оцінки ймовірності виникнення ризиків та можливої шкоди у разі їх прояву. Така система дозволяє аналізувати, виявляти та оцінювати ризики, розробляти і реалізовувати практичні заходи у напрямі митного контролю та виконання митних формальностей митними органами; перевірки правильності класифікації товарів згідно з УКТЗЕД; перевірки правильності визначення країни походження товарів; перевірки правильності визначення митної вартості товарів; справляння митних платежів, контролю правильності обчислення, своєчасності та повноти їх сплати; застосування передбачених законом заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, здійснення контролю за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та

громадянами встановлених законодавством заборон та обмежень щодо переміщення окремих видів товарів через митний кордон України; заходів щодо недопущення переміщення через митний кордон України товарів, на які встановлені заборони та/або обмеження щодо переміщення через митний кордон України, а також товарів, які не відповідають вимогам якості та безпеки; контролю за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України; сприяння захисту прав інтелектуальної власності, вжиття заходів щодо запобігання переміщенню через митний кордон України товарів з порушеннями охоронюваних законом прав інтелектуальної власності; запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил; контролю діяльності підприємств, які надають послуги з декларування товарів, перевезення та зберігання товарів, що переміщуються через митний кордон України чи перебувають під митним контролем, та здійснюють інші операції з такими товарами; контролю за доставкою зазначених товарів до митного органу призначення; документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи; аналізу та управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю; ведення митної статистики та обміну даними митної статистики з митними органами інших країн.

Одне з головних завдань функціонування такої розвиненої інформаційної системи є управління ризиками, яке здійснюється на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях. На стратегічному рівні управління ризиками митні органи за результатами аналізу, виявлення та оцінки ризиків визначають пріоритетні напрями реалізації заходів з управління ризиками; на тактичному рівні – розробляються заходи з управління ризиками; на оперативному рівні управління ризиками митні органи застосовують індикатори і профілі ризику, а також орієнтування щодо конкретних випадків переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Akymenko O. Global experience of industry foreign economic activity regulation. *Фінансові дослідження*: науковий журнал. 2019. № 2 (7). URL: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/22410?show=full>. (дата звернення: 12.03.2021)
2. Melnikas B. The National Economy and Its Efficiency: Specialization, Economic “Oases” and Regional Clusterization. *Ekonomika*. 2004. № 66. P. 1–20.
3. Buckley P.J., Pass C.L., Prescott K. Measures of International Competitiveness: A Critical Survey. *Journal of Marketing Management*. 1988. Vol. 4. № 2. P. 175–200.
4. Новицький В. Міжнародна економічна діяльність України: підручник. Київ: КНЕУ, 2003. 560 с.
5. Майбуров И.А. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика: монография. Киев: Кондор, 2011. 352 с.
6. Мартинюк В.П. Фінансові аспекти розбудови митної системи в інтересах економічної безпеки України: монографія. Київ: Кондор, 2011. 326 с.
7. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія / [О.С. Власюк, А.І. Мокій, О.І. Іляш, В.І. Волошин, М.І. Флейчук, Т.О. Власюк та ін.] / за заг. ред. О.С. Власюка. – К. : НІСД, 2017. – 384 с.
8. Домбровська С. М. Напрями державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні Вісник НУЦЗУ. Серія: Державне управління. Вип. 1(6), 2017. URL: [https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol6\(17\)/Visnik_NUCZU_1%20\(6\)_2017_Dombr.pdf](https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol6(17)/Visnik_NUCZU_1%20(6)_2017_Dombr.pdf) (дата звернення: 12.03.2021).
9. Франчук В. І., Шупрудько Н. В. Зарубіжний досвід фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності та можливості його використання для зміцнення економічної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія :*

Економіка і управління. 2018. Т. 29(68), № 6. С. 6-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29%2868%29_6_4 (дата звернення: 12.03.2021)

10. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). Редакція від 15.04.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_264 (дата звернення: 12.03.2021)

11. Українсько-японські відносини. Посольство України в Японії. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/ukrayina-yaponiya/ukrayinsko-yaponski-vidnosini> (дата звернення: 12.03.2021)

12. Огляд торговельної політики Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a2910718-dcd0-4bd5-8940-f4964f63f1b0&title=Ogliad> (дата звернення: 12.03.2021)

13. Гужва І.Ю. Актуалітети зовнішньоторговельної політики України: [моногр.] / Ігор Юрійович Гужва. – К.: Національна академія управління, 2017. – 298 с.

13. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>. (дата звернення: 12.03.2021)

14. Акименко О., Давиденко І. Податкова система Великобританії як вагомий фактор стимулювання інвестиційної активності : світовий досвід для України. *Принципи формування зовнішньої політики держави: економічні та інституціональні аспекти* : матеріали доповідей міжн. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 14-15 травня 2021 р.) / за заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, В. В. Химинець та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С.103-107 с.

15. Рейтинг країн. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/rankings> (дата звернення 11.02.2021 р.)

16. Офіційний інформаційний сайт Департаменту Великобританії. URL: <https://www.gov.uk/> (Дата звернення 5.03.2021 р.).

17. Інформація щодо ведення бізнесу у Великій Британії. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=743d92d9->

8f35-40f3-9967-

2960bb3bf516&title=InformatsiiaSchodoVedenniaBiznesuUVelikiiBritanii (дата звернення 05.03.2021).

18. Nesterchuk Y.O., Prokopchuk O.T., Vechko V.P. Adaptation of national practice of indirect taxation to European experience. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 5 (155). С. 426–431.

19. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): монографія / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.

20. Charles Wilson The Economic Decline of the Netherlands, *Economic History Review* 9. № 2 (May 1939). PP. 111-127; idem, Taxation and the Decline of Empires, an Unfashionable Theme, в кн. *Economic History and the Historian: Collected Essays* (New York: Praeger, 1969). – pp. 116-125.

21. Райнерт Э.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. Москва: Изд. дом Гос. Ун-т – Высшая школа экономики, 2011. 384 с.

22. Юхименко П.І. Історія економічних вчень: навч. посіб. [3-тє вид., випр.]. Київ: Знання-Прес, 2002. 514 с.

23. Платонова І.О. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: дис. ... канд. наук з дер. упр. 2020. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disPlatonova.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).

24. Мовсесян А.Г. Некоторые особенности экономики США на рубеже веков. *США-Канада. Экономика, политика, культура*. 20010. № 4. С. 64-75.

25. Кузнецова Н.В. Вплив прямих іноземних інвестицій на економічний розвиток країн, що розвиваються (на прикладі Мексики). URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2019/2019_5/27.pdf (дата звернення: 12.03.2021).

25. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2021).

26. Алимова О. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю: зарубіжний досвід та його імплементація в Україні. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_04\(15\)/12aoodiu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_04(15)/12aoodiu.pdf) (дата звернення: 12.03.2021).

27. Борисенко О. П. Інформаційне забезпечення спеціальних механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. URL: https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermgmt/2012/194-182-15.pdf?fbclid=IwAR1WWNaIfGKD2HnahSA0DCcE3pViK5evKxsM-_yna2GEouzg1YW2MkINQ (дата звернення: 12.03.2021).

28. Скрябіна Д. С. Зарубіжний досвід державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Держава та регіони*. 2011. № 1. URL: http://ra.stateandregions.zp.ua/archive/1_2011/23.pdf (дата звернення: 12.03.2021)

29. Западноевропейские модели социально-экономического развития / отв. ред. Гутник В.П. М., ИМЭМО РАН, 2000, 18,4 п.л.

30. France: economy overview. URL: www.eubusiness.com/europe/france. (дата звернення: 12.03.2021).

31. П'янькова О. В. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України та Канади у вимірі стратегічного партнерства. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5594> (дата звернення: 12.03.2021).

32. Завада К., Прядко О. ЗВТ з Канадою, чого чекати Україні від вільної торгівлі? *Укрінформ*. 2015. URL: www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1870380-zvt_z_kanadoyu_chogo_chekati_ukraini_vid_vilnoii_torgivli_2080534.html (дата звернення: 12.03.2021).

33. Панченко Ю. Вільна торгівля з Канадою – подарунок від діаспори. *Європейська правда*. 2015. URL: www.evrointegration.com.ua/experts/2015/0/15/7035920 (дата звернення: 12.03.2021).

34. Яценко О.М. Реалізація цілей торговельно-економічного співробітництва України та Канади у континентально-інтеграційному

контексті. *Зовнішня політика та дипломатія: традиції, тренди, досвід*. 2016. Вип. 22. Ч.3. С. 95-101.

35. Експортна стратегія України (“дорожня карта” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки, затв. розп. Кабінету Міністрів від 27 грудня 2017 р. №1017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2021).

36. Меліхова Т. О., Масленнікова І. А. Удосконалення обліку, оподаткування та аудиту товарів при здійсненні експортно-імпортних операцій для ефективного податкового планування на торговельних підприємствах. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?fbclid=IwAR30d3aEjW0HDxdAWr7zBzTWkEtIukAa_lF_pWnola54JlgeARta9kSxWaM (дата звернення 30.05.2021).

37. Державна служба статистики України. Економічна статистика. Країни за товарною структурою зовнішньої торгівлі. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/kr_tstr/arh_kr_2019.htm (дата звернення: 12.03.2021).

38. Industrial Policy. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy_en (дата звернення: 12.03.2021).

39. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. С 326/47. 26.10.2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>. (дата звернення: 12.03.2021).

40. Gouardères F. General principles of EU industrial policy. Fact Sheets on the European Parliament. May, 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/61/general-principles-of-eu-industrial-policy>. (дата звернення: 12.03.2021).

41. The Global Information Technology Report 2016. Innovating in the Digital Economy. URL:

http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf (дата звернення: 12.03.2021).

42. Про концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 — 2020 роки, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 67 від 17 січня 2018 року. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2021).

43. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org>. (дата звернення: 12.03.2021).

44. Проблеми та перспективи гармонізації цифрового ринку України з ринками ЄС та країн СхП: аналітичний звіт. URL: <https://cid.center/wp-content/uploads>. (дата звернення: 12.03.2021).

45. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу: аналіт. зап. / [В. С. Куйбіда, О. М. Петроє, Л. І. Федулова, Г. О. Андросчук]. Київ : НАДУ, 2019. 28 с.

46. «Цифрова адженда України – 2020. Проект («Цифровий порядок денний – 2020)», - ГС «ХАЙ-ТЕК ОФІС УКРАЇНА», 2016. URL: <https://uccs.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 12.03.2021)

47. Краус Н.М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (дата звернення: 12.03.2021).

48. Державне управління в умовах розвитку інформаційного суспільства : навч. посіб. / за заг. ред. д.держ.упр., професора Н. В. Грицяк. Київ : Вид-во К.І.С., 2015. 108 с.

49. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII із змінами, внесеними згідно із Законами № 2756-VI від 02.12.2010 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2021).

50. Положення про Міністерство цифрової трансформації України, постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2021).

51. Митний кодекс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 12.03.2021).

52. Akymenko O., Petrovska A., Zholobetska M., Skrytskyi D. Digital Development of the Economy and its Role in Improving the Competitiveness of Ukraine at the International Level. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2019. Volume-8, Issue 3C, November 2019. URL: <https://www.ijrte.org/download/volume-8-issue-3c/> (дата звернення: 12.03.2021).

53. Акименко О. Ю., Скрицький Д. П. Створення ефективної системи оподаткування в умовах євроінтеграційного курсу. *Теорія та практика управління розвитком економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (10 жовтня 2019 р.; м. Київ) / відпов. за вип. С. Остапчук. Київ : ТОВ «ВІПО», 2019. С. 84-86. <http://repository.vsau.org/getfile.php/23184.pdf>* (дата звернення: 12.03.2021).

54. Акименко О. Ю., Скрицький Д. П. Закон України «Про валюту і валютні операції» як основа нової ліберальної моделі валютного регулювання / *Юність науки – 2020 : соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23 квітня 2020 р.) : у 2 ч. / Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2020. С. 164-166.*

55. Акименко О. Ю. Концептуальні підходи до виявлення специфічних ознак нової індустріалізації промислового комплексу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3. С. 157-169.

56. Акименко О. Ю. Вплив цифровізації на формування цілісної системи обліково – аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання. *Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27 листопада 2019 р.). Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 53-55. URL: https://www.stu.cn.ua/media/files/conference/bo0aa19_tezi.pdf* (дата звернення: 12.03.2021).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу вирішити важливу науково-практичну проблему розробки теоретико-методологічних засад і прикладних рекомендацій щодо формування механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва.

Отримані результати дають підстави для таких висновків:

1. Доведено необхідність розгляду зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва з позиції виходу суб'єктів господарювання на зовнішні ринки в контексті запропонованих підходів: інформаційно-глобалізаційного, комунікаційно-мотиваційного та інституційно-організаційного. Запропоновано під зовнішньоекономічною діяльністю розуміти діяльність, орієнтовану на довгострокове співробітництво учасників зовнішньоекономічної діяльності (держави на всіх рівнях управління, суб'єктів господарювання, міжнародних організацій, громадськості, засобів масової інформації тощо) та організацію взаємовигідного співробітництва з іншими країнами для досягнення соціально-економічного зростання в умовах глобалізації, інтернаціоналізації та цифровізації. Рекомендовано регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва розглядати як процес пристосування вітчизняних товаровиробників до зовнішніх нестабільних умов, спричинених, в першу чергу, наслідками пандемії COVID-19, тиском військової та торговельної агресії з боку Російської Федерації, що передбачає зміни в системі загального та функціонального управління суб'єктів господарювання та забезпечує стійкість функціонування та розвитку соціально-економічної системи в довгостроковій перспективі.

2. Досліджено існуючі науково-теоретичні розробки щодо класифікації методів державного регулювання ЗЕД промислового виробництва та запропоновано авторський підхід до класифікації шляхом формування класифікаційних груп, які є найбільш близькими до систематизації таких

методів, а саме: 1) *базові*: правові (розробка та дотримання вітчизняної й міжнародної нормативно-правової бази, регламентація нормативних режимів для суб'єктів господарювання резидентів та резидентів); організаційно-адміністративні (інструменти у напрямку регулювального типу – ембарго, різні дозволи, митні режими; обмежувальні – ліцензування, валютні обмеження, квотування; приховані захисні інструменти – норми й нормативи, специфічні вимоги до промислового товару, технічні бар'єри); фінансово-економічні (захисні – митні тарифи, митні збори; стимулюючі – субсидії, експортні кредити, гранти, імпорتنі депозити, пільги, страхування, державні закупівлі, інвестування; ринкові – цінова, антимонопольна й антикорупційна політики, конкуренція); 2) *специфічні* (маркетингові дослідження, міжнародна реклама, консультаційне забезпечення, інформаційна інфраструктура, підготовка фахівців у сфері зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва).

3. Структуровано процес регулювання ЗЕД як синергію методів, функцій, інструментів, принципів регулювання ЗЕД, з окресленням власних принципів, серед яких: структуралістичність – принцип, що відображає формування багаторівневих відносин як інститутів влади (на всіх рівнях управління), господарюючих суб'єктів, так і міжнародних інституцій, членом яких є Україна, з обов'язковим виокремленням сутнісних ознак стійких зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів ЗЕД; онтологічна алгоритмічність – принцип спільного використання суб'єктами ЗЕД загального розуміння структури інформації, яка формується відповідно до міжнародного географічного поділу праці та формування різноманітних господарських зв'язків різних країн та формалізування складних процедур відбору; колегіальна компліментарність – принцип взаємодоповнення, що ґрунтується на зв'язках і взаємодіях суб'єктів ЗЕД, які мають впорядкований характер, об'єднані на постійній основі спільною місією і таких, що забезпечують цілісність, внутрішню диференціацію, самоідентифікацію і саморозвиток економічних систем у процесі поступової комплементарної інтеграції українських підприємств до системи економічних зв'язків і залучення

іноземних підприємців до діяльності в Україні; ідентично-консюмерський принцип - принцип забезпечення прав споживача з огляду на захист його інтересів, посилення ролі та правових позицій у системі ринкових відносин враховуючи політику протекціонізму, забезпечуючи цим самим рівноправність вітчизняних підприємств у міжнародній торгівлі шляхом усунення перешкод для доступу української промислової продукції на ринки інших країн.

4. Аргументовано засади методології дослідження механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва на основі структуризації змістових та функціональних компонентів, які дозволяють конкретно сформулювати ієрархію цілей й завдань, проводити розподіл напрямів впливу інструментів його реалізації. Обґрунтовано, що доцільною є структуризація методології формування та реалізації механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва за такими блоками: базисний (мета, завдання), структурний (об'єкт, предмет, суб'єкт), концептуальний (загальнонаукова, конкретнонаукова та спеціальна методології) та функціонального (методи, інструменти, забезпечення). Такий підхід орієнтований на систематизацію й врахування всіх елементів дослідження, ідентифікувати їхні особливості та взаємозв'язки між ними, насамперед ті, які забезпечують синергетичний ефект.

5. Обґрунтовано концептуальні засади регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, які полягають у тому, що стратегічні цілі та завдання мають належним чином забезпечувати розробку цілісних стратегічних орієнтирів ЗЕД промисловості. Це актуалізує необхідність визначення як об'єкта регулювання комплексного підходу до удосконалення відповідного механізму зовнішньоекономічної діяльності. На основі зазначеного запропоновано концепцію регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва на довгострокову перспективу, що враховує сучасний стан розвитку промислового виробництва і перспективи нарощування його економічного потенціалу в умовах глобалізації. Використання такого підходу в умовах

реалізації представленої концепції регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва значно підвищить реалістичність, оперативність та стратегічність коригування інструментів її реалізації в контексті стратегії підвищення результативності промислового виробництва.

6. Представлено науково-методичний підхід до оцінки стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва, який становить базис для досягнення довгострокової мети дослідження – удосконалення механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва. Реалізація представленого індикативного методу оцінювання стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва надасть перспективну можливість отримати узагальнюючу характеристику сучасного стану внутрішнього й зовнішнього середовища промислового виробництва з погляду його перспективних можливостей до впровадження відповідних змін у процесі розвитку ЗЕД промисловості.

7. Виявлено закономірності сучасного розвитку світової торгівлі, які суттєво впливають на трансформаційні зміни, що відбуваються в Україні під впливом як зовнішніх чинників і існуючих внутрішніх суперечностей. Втрати, які економіка понесла від завданих збитків на сході та внаслідок кризи, не були компенсовані зростанням, яке спостерігається протягом аналізованого періоду. Встановлено, що відбувається повільна переорієнтація вітчизняних виробників на ринки країн Європи: якщо порівнювати питому вагу експорту товарів та послуг до країн ЄС, то у 2015 році цей показник становив – 32,77 %, а у 2020 році – 37,20 %. Таким чином, за п'ять років відбулося зростання на 4,43 відсоткових пункти (на 6745,7 млн дол. США). Після складного для країни 2015 року, зростання імпорту відбувалося у 2016–2019 роках. Так, у 2020 році спостерігається скорочення імпорту, причому як за товарами і послугами разом, так і окремо, а також як на ринках країн СНД, так і на ринках ЄС та ринках інших країн.

8. З'ясовано причини скорочення потоків імпорту в Україну, ключовими з яких є: пандемія COVID-19, яка стала ключовим фактором впливу у 2020 році на міжнародну торгівлю (тимчасові зупинки виробництва, нові обмеження на кордонах, розірвані логістичні ланцюжки та ін.); звуження внутрішнього споживчого попиту на імпортні товари із боку населення унаслідок зниження купівельної спроможності; зменшення потреби у сировині, матеріалах, комплектуючих тощо із боку національних товаровиробників, яке спричинено скороченням обсягів промислового виробництва в Україні. Проаналізовано стан і виявлено домінуючі тенденції розвитку промислового виробництва України, який свідчить про необхідність нарощування технологічної та ресурсної бази для модернізації промисловості, зумовлене інноваційним розвитком та переходом до цифровізації промислового виробництва.

9. Аналіз функціонування і розвитку ЗЕД промислового виробництва в Україні дозволив ідентифікувати нагальні проблеми, які необхідно врахувати на етапі розробки механізму регулювання: продовження структурної й організаційної деградації промисловості з посиленням його експортно-сировинної орієнтації й відповідно залежності від впливів зовнішньої кон'юнктури; невідповідність наявного внутрішнього виробництва актуальним потребам населення; висока зношеність основних засобів і інвестиційна непривабливість; зростання масштабів щодо техногенного забруднення довкілля й відсутності потужностей для переробки й утилізації промислових відходів; значне порушення фінансової дисципліни; наявна нестабільність й неврегульованість правового поля тощо.

ДОДАТКИ

*Визначення сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність»
представниками різних економічних шкіл*

№	Автор, джерело	Визначення
1	2	3
1.	Господарський кодекс України [46]	Господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у частині першій статті 139 цього Кодексу, та/або робочою силою.
2.	Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [7]	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце на території України, так і за її межами.
3.	Бабицький А.Ф. [47]	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України (частіше підприємств) та іноземних суб'єктів господарської діяльності (іноземних підприємств), яка заснована на відносинах і здійснюється або на території України, або за її межами
4.	Баскаков А.П. [46]	діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України із суб'єктами ЗЕД інших країн, що виникає у процесі виробництва, реалізації, розподілу та споживання продукції на основі взаємної вигоди; – система економічних відносин, яка виникає внаслідок руху товарних і фінансових ресурсів
5.	Багірова І.В.[48]	Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарської діяльності України (частіше підприємств) та іноземних суб'єктів господарської діяльності (іноземних підприємств), яка базується на взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або за її межами [4, с. 50].
6.	Багрова І. [50]	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України (частіше підприємств) та іноземних суб'єктів господарської діяльності (іноземних підприємств), яка базується на, взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або за її межами
7.	Борисов А. Б. [40]	Одна із сфер економічної діяльності держави, підприємств, фірм, тісно пов'язаної із зовнішньою торгівлею, експортом та імпортом товарів, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних з іншими державами проектів
8.	Васюренко В. [51]	Частина господарської діяльності даного суб'єкта, що визначається через сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій у процесі реалізації зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з участю цього суб'єкта у зовнішньоекономічних операціях згідно із завданнями щодо його розвитку.
9.	Вітлінський В. [52, с. 11]	Процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, тобто торгівля, спільне підприємництво, надання послуг, співробітництво
10.	Волкова І. [53]	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними, є сукупністю виробничо-господарських, організаційно-економічних та комерційних функцій, які забезпечують обмін продукцією в матеріально-речовій формі, та має місце як на території України, так і за її межами. Зовнішньоекономічна діяльність представляє собою заходи та дії по реалізації зовнішньоекономічних зв'язків.
11.	Гребельник О. [54, с. 644–645]	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудований на відносинах між ними, що має місце на митній території України та за її межами
12.	Дегтярова О., Полянова Т., Саркісов С. [55, с. 8–9]	Діяльність державних органів влади та управління і господарських організацій. У першому випадку вона спрямована на встановлення державних основ співробітництва, створення правових та торговельно-політичних механізмів, що стимулюють розвиток та підвищення ефективності економічних зв'язків; у другому – на укладання та виконання контрактів та інших договорів у межах цивільного права

1	2	3
13.	Дроздова Г.М. [56]	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства, пов'язаних з його виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях
14.	Завадський Й. С. [43]	сукупність експортноімпортних операцій міністерств, відомств, підприємств, державних, кооперативних та інших організацій
15.	Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [58]	Діяльність вітчизняних та чужоземних суб'єктів господарювання, що базується на взаєминах між ними і здійснюється як на території України, так і поза її межами
16.	Зосімова Ж. С., Шталь Т. В. [59]	«сукупність видів діяльності суб'єктів господарювання, які виникають внаслідок взаємодії із зарубіжними партнерами та контрагентами як на території України, так і за її межами, з метою ефективного використання переваг міжнародного поділу праці»
17.	Козак Ю. [21]	Система економічних відносин, які складаються в процесі обміну ресурсами всіх видів між державами та економічними суб'єктами.
18.	Леонов Я. [60]	Форма господарювання, яка виходить за межі національних кордонів і пов'язана із залученням до багатоетапного циклу економічних відносин різнонаціональних їхніх суб'єктів
19.	Машталір Я.П. [51]	Сукупність зовнішньоекономічних операцій у сфері господарської діяльності, які здійснює підприємство з метою отримання прибутку через створення та реалізацію конкурентних переваг внаслідок виходу на світовий ринок
20.	Мочерний С.В. [44, с. 264]	Розуміння поняття ЗЕД дається з погляду сфери економічної діяльності підприємств, фірм, компаній і держави, пов'язаної із зовнішньою торгівлею, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних з іншими країнами проектів тощо. У цьому визначенні вже містяться конкретні напрямки здійснення означеної діяльності
21.	Прокушев Є. [60]	Сукупність форм прояву міжнародних економічних відносин, що визначає її як процес становлення і функціонування господарських зв'язків між суб'єктами міжнародної економіки та процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків
22.	Покровська В. [63]	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій підприємства, пов'язаних з його виходом на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях
23.	Пісьмаченко Л. [36]	Поняття зовнішньоекономічна діяльність є складовою агрегованою економічною категорією, яка складається з окремих елементів і класифікується за типами, формами та видами
24.	Орловська Ю.[41]	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій, обов'язковими супутніми умовами якої є виконання певних операцій.
25.	Федорець Л. [64]	Сукупність видів діяльності суб'єктів господарювання усіх форм власності спрямованих на організацію взаємодії із зарубіжними партнерами та контрагентами з метою отримання прибутку.
26.	Фатенок-Ткачук А.О. [65]	Система міжнародних економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання країн світу внаслідок виробництва, обміну і споживання товарів, послуг та ідей в умовах необмеженості потреб та ресурсів і на основі міжнародного поділу праці внаслідок виходу за межі національних господарств із метою максимізації прибутку. ЗЕД як процес є складним ланцюгом дій – від пошуку (зародження) підприємницької ідеї до її втілення в конкретний проект, який забезпечує виготовлення товарів, виконання роботи та надання послуг, конкурентоспроможних на міжнародних ринках
27.	Швайка Л. [66]	Сукупність відносин суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарювання, побудованих на принципах взаємної вигоди, еквівалентного обміну і дотримання положень міжнародного права

**Двосторонні міжнародні договори між державами
та між урядового характеру**

Назва міжнародного договору	Дата підписання міжнародного договору	Стан виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання міжнародним договором чинності	Дата набрання чинності
1	2	3	4
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Австрія про адміністративну допомогу та співробітництво у митних справах	17 травня 2000 року	Затверджена постановою КМУ від 11 липня 2001 року № 785 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Австрія про адміністративну допомогу та співробітництво у митних справах»	1 вересня 2001 року
Угода між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво у митних справах	24 березня 1997 року	-	24 березня 1997 року
Угода між Україною та Аргентинською Республікою про взаємну адміністративну допомогу з питань запобігання, розслідування та припинення митних правопорушень	16 квітня 2016 року	Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Аргентинською Республікою про взаємну адміністративну допомогу з питань запобігання, розслідування та припинення митних правопорушень» від 16 березня 2016 року № 1025-VIII	16 квітня 2016 року
Угода про взаємну адміністративну допомогу в митних справах між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Бельгія	1 липня 2002 року	Затверджена постановою КМУ від 27 серпня 2003 року № 1364 «Про затвердження Угоди про взаємну адміністративну допомогу в митних справах між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Бельгія»	1 серпня 2007 року
Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво з прикордонних і митних питань	17 грудня 1992 року	-	17 грудня 1992 року
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво і взаємну допомогу в митних справах	22 вересня 2000 року	Затверджена постановою КМУ від 21 червня 2001 року № 675 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво і взаємну допомогу в митних справах»	25 серпня 2001 року
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Болгарія щодо співробітництва у митних справах	24 березня 1998 року	-	2 серпня 1998 року
Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії про адміністративну взаємодопомогу між митними службами	16 січня 1998 року	-	2 липня 1998 року
Протокол II Про взаємну адміністративну допомогу до Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю і стратегічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії	08 жовтня 2020		1 січня 2021 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода між Урядом України і Урядом Республіки Вірменія про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах	7 жовтня 1994 року	-	7 жовтня 1994 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про співробітництво та взаємну адміністративну допомогу в митних справах	22 березня 2010 року	Затверджена постановою КМУ від 1 грудня 2010 року №1087 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про співробітництво та взаємну адміністративну допомогу в митних справах»	14 січня 2011 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Грецької Республіки про співробітництво в митних справах	6 листопада 2000 року	Затверджена постановою КМУ від 9 серпня 2001 року N 995 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Грецької Республіки про співробітництво в митних справах»	9 серпня 2001 року
Угода між Урядом України і Урядом Грузії про співробітництво у митних справах	14 лютого 1997 року	-	14 лютого 1997 року
Угода між Урядом України і Урядом Естонської Республіки про співробітництво у боротьбі з порушеннями митного законодавства	6 липня 1993 року	-	13 січня 1995 року
Угода між Урядом України і Урядом Держави Ізраїль щодо взаємної допомоги у митних питаннях	25 листопада 1996 року	-	6 серпня 1997 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісламської Республіки Іран про взаємну допомогу в митних справах	28 серпня 2000 року	Затверджена постановою КМУ від 29 квітня 2002 року № 588 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісламської Республіки Іран про взаємну допомогу в митних справах»	23 березня 2005 року
Угода між Україною та Королівством Іспанія про співробітництво та взаємну допомогу в митних справах	10 вересня 2020 року	Для проведення правової експертизи з метою отримання юридичного висновку Держмитслужбою направлено до Мініюст проект Указу Президента України «Про затвердження Угоди між Україною та Королівством Іспанія про співробітництво та взаємну допомогу в митних справах». Отримано позитивний юридичний висновок до проекту Указу Президента.	НЕ ЧИННА станом на 10.07.2021
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Італійської Республіки про адміністративну взаємодопомогу у попередженні, розслідуванні та припиненні митних порушень	13 березня 2003 року	Затверджена постановою КМУ від 7 серпня 2003 року №1373 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Італійської Республіки про адміністративну взаємодопомогу у попередженні, розслідуванні та припиненні митних порушень»	1 квітня 2005 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода між Кабінетом Міністрів України та Йорданським Хашимітським Королівством про взаємну допомогу в митних справах	30 листопада 2005 року	Затверджена постановою КМУ від 12 липня 2006 року №975 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Йорданського Хашимітського Королівства про взаємну допомогу в митних справах»	7 серпня 2010 року
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Казахстан про співробітництво у митних справах	17 вересня 1999 року	-	27 квітня 2000 року
Угода між Урядом України і Урядом Китайської Народної Республіки про взаємодопомогу у митних справах	22 грудня 1997 року	-	18 червня 1998 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Корея про співробітництво та взаємну допомогу в митних справах	30 травня 2003 року	Затверджена постановою КМУ від 3 березня 2004 № 227 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Корея про співробітництво та взаємну допомогу в митних справах»	27 квітня 2004 року
Угода між Урядом України і Урядом Республіки Куба про взаємну допомогу в боротьбі з порушеннями митного законодавства	13 жовтня 2000 року	-	18 жовтня 2001 року
Угода між Урядом України і Урядом Латвійської Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях	23 травня 1995 року	-	7 січня 1996 року
Угода між Урядом України і Урядом Литовської Республіки про співробітництво в боротьбі з порушеннями митного законодавства	4 серпня 1993 року	-	6 січня 1994 року
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Ліванської Республіки про співробітництво в митних справах	8 липня 2003 року	Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2004 року №299 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Ліванської Республіки про співробітництво в митних справах»	21 березня 2006 року
Угода між Урядом України та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про взаємну адміністративну допомогу у попередженні, розслідуванні та припиненні митних порушень	6 квітня 2004 року	Затверджена постановою КМУ від 5 квітня 2006 року № 444 «Про затвердження Угоди між Урядом України і Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про взаємну адміністративну допомогу у попередженні, розслідуванні та припиненні митних порушень»	1 червня 2006 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Македонія про співробітництво в митних справах	21 вересня 2007 року	Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 18 червня 2008 року №551 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Македонія про співробітництво в митних справах»	3 серпня 2008 року

Продовження табл. Б.1

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво і взаємодопомогу в митних справах	18 серпня 1999 року	-	30 липня 2000 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Монголії про взаємодопомогу та співробітництво в митних справах	10 жовтня 2002 року	Затверджена постановою КМУ від 17 липня 2003 року №1104 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Монголії про взаємодопомогу та співробітництво в митних справах»	НЕ ЧИННА (станом на 22.12.2016). Угода застосовується тимчасово.
Угода між Україною та Королівством Нідерландів про взаємну адміністративну допомогу в митних справах	7 червня 2006 року	Затверджена Указом Президента України від 20 березня 2007 року № 219 «Про затвердження Угоди між Україною та Королівством Нідерландів про взаємну адміністративну допомогу в митних справах»	1 червня 2007 року
Угода між Урядом України та Урядом Королівства Норвегія про взаємодопомогу в митних справах	15 червня 2004 року	Затверджена постановою КМУ від 14 лютого 2007 року №209 «Про затвердження Угоди між Урядом України та Урядом Королівства Норвегія про взаємодопомогу в митних справах»	1 травня 2007 року
Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах	18 грудня 1995 року	-	22 квітня 1996 року
Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах	24 червня 1993 року	-	9 вересня 1993 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво і взаємодію у сфері розбудови пунктів пропуску через українсько-російський державний кордон	Дата підписання – 18 жовтня 2011 року.	Затверджена постановою КМУ від 06.06.2012 №501-р «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво і взаємодію у сфері розбудови пунктів пропуску через українсько-російський державний кордон»	18 червня 2012 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємодопомогу в митних справах	19 червня 2000 року	Затверджена постановою КМУ від 6 травня 2001 року № 431 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Румунії про взаємодопомогу в митних справах»	23 грудня 2001 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Сербія про взаємну допомогу в митних справах	5 березня 2010 року	Угоду затверджено Постановою КМУ № 821 від 05.09.2012	01 листопада 2012 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Сирійської Арабської Республіки про співробітництво в митних справах	5 червня 2003 року	Затверджена постановою КМУ від 5 квітня 2006 року № 443 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Сирійської Арабської Республіки про співробітництво в митних справах»	13 липня 2007 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода між Україною і Словацькою Республікою про співробітництво і взаємодопомогу в галузі митної справи	15 червня 1995 року	Ратифікована Законом України від 12 липня 1996 року № 333/96-ВР «Про ратифікацію Угоди між Україною і Словацькою Республікою про співробітництво і взаємодопомогу в галузі митної справи»	6 квітня 1997 року
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Словенія про взаємну допомогу в митних справах	4 лютого 2004 року	Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2006 року №445 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Словенія про взаємну допомогу в митних справах»	1 серпня 2006 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом США про взаємну допомогу між їх митними адміністраціями	Дата підписання – 23 травня 2016 року	Затверджена постановою КМУ від 7 грудня 2016 року № 914 «Про затвердження Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про взаємну допомогу між їх митними адміністраціями»	13 грудня 2016 року
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про співробітництво у митних справах	6 липня 2001 року	Затверджена постановою КМУ від 11 квітня 2002 року №492 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Таджикистан про співробітництво у митних справах»	20 квітня 2002 року
Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях	27 листопада 1996 року	-	5 липня 1997 року
Угода між Урядом України і Урядом Туркменістану про проведення узгодженої митної політики	10 жовтня 1992 року	-	10 жовтня 1992 року
Угода між Урядом України та Урядом Туніської Республіки про співробітництво та взаємну допомогу в митних справах	28 червня 2019 року	Для проведення правової експертизи з метою отримання юридичного висновку Держмитслужбою направлено до Мінюст проєкт Закону України «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туніської Республіки про співробітництво та взаємну допомогу в митних справах» та проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про подання до Верховної Ради України проєкту Закону України «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туніської Республіки про співробітництво та взаємну допомогу в митних справах». Отримано позитивні юридичні висновки до зазначених проєктів актів.	НЕ ЧИННА станом на 09.07.2020
Угода між Урядом України і Урядом Туркменістану про співробітництво і взаємодопомогу у митних справах	29 січня 1998 року	-	29 січня 1998 року
Угода між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про взаємодопомогу в митних питаннях	19 травня 1995 року	-	31 березня 1996 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода між Урядом України і Урядом Республіки Узбекистан про співробітництво у митних справах	5 грудня 1996 року	-	5 грудня 1996 року
Угода між Урядом України і Урядом Фінляндської Республіки про взаємодопомогу в митних справах	1 липня 1997 року	-	13 квітня 1998 року
Угода між Урядом України і Урядом Французької Республіки про взаємну адміністративну допомогу з метою запобігання митним порушенням, їх розслідування та припинення	9 липня 1997 року	-	1 травня 1998 року
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Хорватія про взаємну допомогу в митних справах	31 травня 2007 року	Затверджена постановою КМУ від 27 серпня 2008 року №743 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Хорватія про взаємну допомогу в митних справах»	1 листопада 2008 року
Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Хорватія про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Хорватія про взаємну допомогу в митних справах	21 листопада 2016 року	Затверджений постановою КМУ від 20.06.2018 № 494 «Про затвердження Протоколу між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Хорватія про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Хорватія про взаємну допомогу в митних справах»	15 серпня 2018 року.
Угода між Урядом України і Урядом Чеської Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях	19 березня 1997 року	Затверджена постановою КМУ від 16 листопада 2001 року № 1483 «Про затвердження Угоди між Урядом України і Урядом Чеської Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях»	16 листопада 2001 року
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чорногорії про взаємну допомогу в митних справах	17 червня 2009 року	Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2009 року №1283 «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чорногорії про взаємну допомогу в митних справах»	1 червня 2010 року

ДВОСТОРОННІ МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ МІЖВІДОМЧОГО ХАРАКТЕРУ

Назва міжнародного договору	Дата підписання міжнародного договору	Стан виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання міжнародним договором чинності	Дата набрання чинності
1	2	3	4
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Азербайджанської Республіки про митне оформлення транзитних вантажів і багажу громадян	20 травня 1993 року	-	20 травня 1993 року
Угода про процедуру митного оформлення транзитних вантажів і багажу, а також взаємодію митних органів України та Азербайджанської Республіки при такому оформленні	20 травня 1993 року	-	20 травня 1993 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Азербайджанської Республіки про взаємне визнання митних документів та митних забезпечень	20 травня 1993 року	-	20 травня 1993 року
Угода між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Азербайджанської Республіки про співробітництво в боротьбі з контрабандою і порушеннями митних правил, а також з незаконним обігом зброї, боєприпасів, вибухових речовин, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів	3 червня 2004 року	Затверджена наказом Держмитслужби від 13 серпня 2004 року №600	27 вересня 2004 року
Угода між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів	7 вересня 2004 року	-	7 вересня 2004 року
Меморандум про порядок надання взаємодопомоги між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Азербайджанської Республіки	30 липня 1999 року	-	30 липня 1999 року
Протокол про взаємодію між Державною фіскальною службою України та державним митним комітетом Азербайджанської Республіки у сфері боротьби з митними правопорушеннями, пов'язаними з переміщенням товарів повітряним транспортом	14 липня 2016 року.	Затверджений наказом ДФС від 29.11.2016 №974 «Про затвердження міжвідомчого Протоколу між митними адміністраціями України та Азербайджанської Республіки»	9 грудня 2016 року
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Республіки Білорусь. (Стосується реалізації Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про вільну торгівлю від 17 грудня 1992 року та Угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах від 15 квітня 1994 року, укладену урядами держав-учасниць СНД)	6 лютого 1998 року	-	6 лютого 1998 року
Протокол про режим роботи пунктів місцевого (спрощеного) пропуску через українсько-білоруський державний кордон	27 січня 2000 року	-	27 лютого 2000 року
Протокол між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Республіки Білорусь про реалізацію Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво й взаємодопомогу в митних справах від 22 вересня 2000 року	16 жовтня 2001 року	-	16 жовтня 2001 року
Протокол між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Республіки Білорусь про взаємодію з питань контролю митної вартості товарів, що переміщуються через митний кордон України і Республіки Білорусь	27 серпня 2004 року	-	27 серпня 2004 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Протокол між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Республіки Білорусь про обмін інформацією про товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України і Республіки Білорусь	27 серпня 2004 року	-	12 вересня 2004 року
Протокол про взаємодію Міністерства доходів і зборів України та Державного митного комітету Республіки Білорусь у сфері митної статистики взаємної торгівлі	7 жовтня 2013 року	-	7 жовтня 2013 року
Протокол між Державною фіскальною службою України та Державним митним комітетом Республіки Білорусь про взаємодію у сфері боротьби з митними правопорушеннями, пов'язаними з переміщенням товарів повітряним транспортом	28 червня 2019 року	-	28 червня 2019 року
Протокол між Державною митною службою України та Національним митним агентством Республіки Болгарія про реалізацію Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Болгарія щодо співробітництва у митних справах	4 вересня 2001 року	-	4 вересня 2001 року
Меморандум про порядок подання взаємодопомоги між Державною митною службою України і Міністерством з державних доходів Республіки Вірменія	1 березня 2001 року	-	1 березня 2001 року
Протокол про порядок взаємодії між Державною митною службою України та Комітетом державних доходів при Уряді Республіки Вірменія з питань обміну митною статистичною інформацією	15 жовтня 2009 року	Протокол затверджений наказом Держмитслужби від 10.12.2009 №1175 «Про затвердження Протоколу про порядок взаємодії між Державною митною службою України та Комітетом державних доходів при Уряді Республіки Вірменія з питань обміну митною статистичною інформацією від 15.10.2009»	9 березня 2010 року
Протокол про узгодження форми і реквізитів інформації, яка передається між Державною митною службою України і Комітетом державних доходів при Уряді Республіки Вірменія	27 жовтня 2010 року	-	9 лютого 2011 року
Протокол між Державною митною службою України та Генеральним департаментом в'єтнамських митниць про взаємодію з питань обміну даними митної статистики двосторонньої торгівлі	22 березня 2010 року	-	22 березня 2010 року
Угода між Державним митним комітетом України і Митним комітетом Республіки Грузія про співробітництво в боротьбі з незаконним обігом наркотиків і психотропних речовин	13 квітня 1993 року	-	13 квітня 1993 року
Меморандум про порядок подання взаємодопомоги між Державною митною службою України і Митним департаментом Міністерства податкових доходів Грузії	4 серпня 2000 року	-	4 серпня 2000 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Протокол між Державною митною службою України та Міністерством фінансів Грузії про порядок співробітництва з питань обміну митною статистичною інформацією	22 травня 2006 року		22 травня 2006 року
Протокол між Державною митною службою України і Службою доходів Міністерства фінансів Грузії щодо організації обміну попередньою інформацією про товари й транспортні засоби, що переміщуються через державні кордони України та Грузії	29 жовтня 2009 року	-	29 жовтня 2009 року
Меморандум між Державною митною службою України та Службою доходів Міністерства фінансів Грузії про співробітництво в галузі професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів	22 вересня 2010 року	-	22 вересня 2010 року
Протокол про узгодження форми і реквізитів інформації, яка передається між Державною митною службою України та Службою доходів Міністерства фінансів Грузії	6 грудня 2010 року	-	6 грудня 2010 року
Протокол між Державною митною службою України та Службою доходів Міністерства фінансів Грузії про взаємне визнання окремих результатів митного контролю товарів та транспортних засобів, а також накладеного митного забезпечення під час здійснення митних операцій	6 грудня 2010 року	-	16 грудня 2010 року
Угода між Державною митною службою України та Департаментом митних акцизів Гонконгу, Китай, про співробітництво та взаємну адміністративну допомогу в митних справах	4 вересня 2010 року	-	4 вересня 2010 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним департаментом Естонської Республіки про взаємне визнання митних документів та митних забезпечень	3 червня 1993 року	-	3 червня 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним департаментом Естонської Республіки про митне оформлення транзитних вантажів і багажу громадян	3 червня 1993 року	-	3 червня 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Міністерством фінансів Республіки Казахстан про співробітництво у боротьбі з контрабандою і порушеннями митних правил	22 лютого 1993 року		22 лютого 1993 року
Протокол між Державним митним комітетом України та Міністерством фінансів Республіки Казахстан про митне оформлення транзитних вантажів і багажу громадян	22 лютого 1993 року	-	22 лютого 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Міністерством фінансів Республіки Казахстан про визнання митних документів та митних забезпечень	22 лютого 1993 року	-	22 лютого 1993 року
Угода про процедуру митного оформлення транзитних вантажів та співпраці митних органів України та Республіки Казахстан при такому оформленні	22 лютого 1993 року	-	22 лютого 1993 року
Протокол між Державною митною службою України та Міністерством фінансів Республіки Казахстан про порядок взаємодії з питань обміну митною статистичною інформацією	6 червня 2006 року	-	6 червня 2006 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода між Державною фіскальною службою України і Міністерством фінансів Республіки Казахстан про організацію обміну попередньою інформацією про товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон	18 квітня 2019 року	-	18 квітня 2019 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державною митною інспекцією при Уряді Республіки Киргизстан про співробітництво у боротьбі з контрабандою і порушеннями митних правил	23 лютого 1993 року	-	23 лютого 1993 року
Протокол між Державним митним комітетом України та Державною митною інспекцією при Уряді Республіки Киргизстан про митне оформлення транзитних вантажів	29 січня 1993 року	-	29 січня 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державною митною інспекцією при Уряді Республіки Киргизстан про взаємне визнання митних документів та митних забезпечень	23 лютого 1993 року	-	23 лютого 1993 року
Угода про процедуру митного оформлення транзитних вантажів та співпраці митних органів України та Республіки Киргизстан при такому оформленні	23 лютого 1993 року	-	23 лютого 1993 року
Протокол між Державною митною службою України та Державною митною інспекцією при Уряді Киргизької Республіки про співробітництво в галузі обміну даними митної статистики зовнішньої торгівлі	27 травня 2005 року	-	27 травня 2005 року
Протокол між Державною митною службою України та Генеральною митною адміністрацією Китайської Народної Республіки про співробітництво при обміні статистикою зовнішньої торгівлі	17 вересня 2004 року	-	17 вересня 2004 року
Протокол між Державною митною службою України та Генеральною адміністрацією митниць Китайської Народної Республіки щодо взаємної допомоги в перевірці достовірності задекларованої вартості товарів	2 вересня 2010 року	-	2 вересня 2010 року
Меморандум про виконання Угоди між Урядом України і Урядом Латвійської Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях	8 квітня 1998 року	-	9 травня 1998 року
Меморандум про порядок надання взаємодопомоги між Державним митним комітетом України та Митним департаментом при Міністерстві фінансів Литовської Республіки	18 квітня 1995 року	-	18 квітня 1995 року
Угода між Державним департаментом митного контролю Республіки Молдова і Державним митним комітетом України про взаємне визнання митних документів та митних забезпечень	20 березня 1993 року	-	20 березня 1993 року
Угода між Державним департаментом митного контролю Республіки Молдова та Державним митним комітетом України про співробітництво у боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил	20 березня 1993 року	-	20 березня 1993 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Протокол між Державним департаментом митного контролю Республіки Молдова і Державним митним комітетом України про митне оформлення транзитних вантажів і багажу громадян	20 березня 1993 року	-	20 березня 1993 року
Порядок взаємодії Державної митної служби України і Департаменту митного контролю Республіки Молдова з питань обміну митною статистичною інформацією	14 липня 2000 року	-	14 липня 2000 року
Протоколом про взаємодію Державної фіскальної служби України та Митної служби при Міністерстві фінансів Республіки Молдова при виникненні позаштатних ситуацій при здійсненні обміну попередньою інформацією про товари і транспортні засоби, які переміщуються через державний кордон України та Республіки Молдова	18 грудня 2014 року	-	18 грудня 2014 року
Технологічна схема взаємодії митної варті Державної митної служби України та спеціального підрозділу ескортування і нагляду Митного департаменту Республіки Молдова	3 липня 2001 року	-	3 липня 2001 року
Меморандум про порядок подання взаємодопомоги Державною митною службою України й Департаментом митного контролю Республіки Молдова	10 липня 2001 року	-	10 липня 2001 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною митною службою України і Департаментом прикордонних військ Республіки Молдова, Митним департаментом Республіки Молдова про організацію спільного контролю в міжнародному пункті пропуску для автомобільного сполучення „Мамалига - Крива”	12 січня 2004 року	-	12 січня 2004 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною митною службою України і Департаментом прикордонних військ Республіки Молдова, Митним департаментом Республіки Молдова про організацію спільного контролю в місцевому пункті пропуску для автомобільного сполучення „Зелена - Медвеже”	12 січня 2004 року	-	12 січня 2004 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною митною службою України і Департаментом прикордонних військ Республіки Молдова, Митним департаментом Республіки Молдова про організацію спільного контролю в міжнародному пункті пропуску для автомобільного сполучення „Росошани - Брічень”	12 січня 2004 року	-	12 січня 2004 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною митною службою України і Департаментом прикордонних військ Республіки Молдова, Митним департаментом Республіки Молдова про організацію скитільного контролю в міжнародному пункті пропуску для автомобільного сполучення „Кельменці-Ларга”	12 січня 2004 року	-	12 січня 2004 року
Протокол про узгодження форми і реквізитів інформації, яка передається між Державною митною службою України і Митним департаментом Республіки Молдова	8 квітня 2004 року	-	8 квітня 2004 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Протокол між Державною митною службою України й Митним департаментом Республіки Молдова про взаємне визнання товаротранспортних, комерційних і митних документів та митних забезпечень	15 травня 2003 року	-	25 травня 2003 року
Протокол між Державною митною службою України й Митним департаментом Республіки Молдова про співробітництво в боротьбі з незаконним обігом зброї, боєприпасів, вибухових речовин, наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів	15 травня 2003 року	-	25 травня 2003 року
Протокол між Державною митною службою України та Митною службою Республіки Молдова про організацію обміну попередньою інформацією про товари та транспортні засоби, переміщувані через державний кордон України та Республіки Молдова	21 листопада 2006 року	-	21 листопада 2006 року
Протокол між Державною митною службою України й Митною службою Республіки Молдова про взаємодію з питань контролю митної вартості товарів, які переміщуються через державний кордон між Україною та Республікою Молдова	27 квітня 2006 року	-	27 квітня 2006 року
Протокол між Державною митною службою України і Митною службою при Міністерстві фінансів Республіки Молдова про взаємодію у пунктах пропуску через українсько-молдовський державний кордон	20 липня 2010 року	-	20 липня 2010 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною митною службою України та Прикордонною службою Республіки Молдова, Митною службою Республіки Молдова про проведення експерименту щодо здійснення спільного контролю в пункті пропуску «Росошани – Брічень» на території України	20 грудня 2011 року	-	20 грудня 2011 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною фіскальною службою України і Департаментом прикордонної поліції Міністерства внутрішніх справ Республіки Молдова, Митною службою при Міністерстві фінансів Республіки Молдова щодо організації спільного контролю у міжнародному пункті пропуску «Кучурган-Первомайськ» на території України	4 листопада 2015 року	-	4 листопада 2015 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України спільно з Державною фіскальною службою України і Департаментом прикордонної поліції Міністерства внутрішніх справ Республіки Молдова, Митною службою при Міністерстві фінансів Республіки Молдова щодо організації спільного контролю у міжнародному пункті пропуску «Маяки – Паланка – Удобне» на території Республіки Молдова	5 червня 2017 року	-	5 червня 2017 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України спільно з Державною фіскальною службою України і Департаментом прикордонної поліції Міністерства внутрішніх справ Республіки Молдова, Митною службою при Міністерстві фінансів Республіки Молдова щодо організації спільного контролю у міжнародному пункті пропуску «Рені – Джорджюлешть» на території України	5 червня 2017 року	-	5 червня 2017 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода між Державною митною службою України та Міністром Фінансів Республіки Польща щодо обміну інформацією про товари і транспортні засоби, які перетинають українсько-польський державний кордон	6 червня 2003 року	-	6 червня 2003 року
Протокол між Державною митною службою України та Міністром Фінансів Республіки Польща про засвідчення документів при перевезенні товарів автомобільним транспортом в пунктах пропуску для автомобільного сполучення	14 квітня 2004 року	-	14 квітня 2004 року
Протокол між Державною митною службою України та Міністром Фінансів Республіки Польща про співробітництво у сфері митної статистики	14 квітня 2004 року	-	14 квітня 2004 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Російської Федерації про митне оформлення транзитних вантажів	21 липня 1992 року	-	21 липня 1992 року
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Російської Федерації щодо реалізації Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах	28 травня 1998 року	-	28 травня 1998 року
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Російської Федерації про співробітництво в боротьбі з контрабандою культурних цінностей	28 травня 1998 року	-	28 травня 1998 року
Протокол між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Російської Федерації про співробітництво в галузі соціального забезпечення співробітників митних органів	28 травня 1998 року	-	28 травня 1998 року
Протокол між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Російської Федерації про співробітництво в галузі підготовки і підвищення кваліфікації кадрів	28 травня 1998 року	-	28 травня 1998 року
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Російської Федерації про впорядкування переміщення через українсько-російський державний кордон алкогольних та тютюнових виробів	28 травня 1997 року	-	28 червня 1997 року
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Російської Федерації щодо методологічної та інформаційної взаємодії у сфері митної статистики зовнішньої торгівлі	5 червня 2002 року	-	5 червня 2002 року
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Російської Федерації щодо організації обміну інформацією про товари та транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон України і Російської Федерації	5 червня 2002 року	-	5 червня 2002 року
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Російської Федерації про взаємодію при проведенні митного контролю за енергоносіями	5 червня 2002 року	-	5 червня 2002 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Російської Федерації про розвиток обміну інформацією щодо товарів та транспортних засобів, які переміщуються через кордон України і Російської Федерації	24 грудня 2003 року	-	24 грудня 2003 року
Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Російської Федерації щодо взаємодії з питань контролю митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України і Російської Федерації	24 грудня 2003 року	-	24 грудня 2003 року
Протокол про узгодження форми і реквізитів інформації, що передається між Державною митною службою України та Федеральною митною службою Російської Федерації	19 січня 2006 року	-	19 січня 2006 року
Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною митною службою України і Федеральною службою безпеки Російської Федерації, Федеральною митною службою Російської Федерації про режим роботи пунктів пропуску через державний кордон між Україною і Російською Федерацією	25 квітня 2008 року	-	25 квітня 2008 року
Протокол між Державною митною службою України і Федеральною митною службою (ФМС Росії) щодо організації обміну попередньою інформацією про товари та транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон України і Російської Федерації	11 листопада 2008 року	-	11 листопада 2008 року
Протокол між Державною митною службою України і Федеральною митною службою (ФМС Росії) про співробітництво в галузі проведення експертиз товарів при їх митному контролі та оформленні	9 жовтня 2009 року	-	9 жовтня 2009 року
Меморандум про взаєморозуміння між Державною митною службою України та Федеральною митною службою (Російська Федерація) зі здійснення спільного митного контролю в пунктах пропуску через українсько-російський державний кордон	27 жовтня 2010 року	-	27 жовтня 2010 року
Протокол між Державною митною службою України та Федеральною митною службою Російської Федерації про взаємне визнання окремих результатів митного контролю товарів і транспортних засобів, а також накладеного митного забезпечення при здійсненні митних операцій при перетині українсько-російського державного кордону	27 жовтня 2010 року	-	7 листопада 2010 року
Протокол між Державною митною службою України та Федеральною митною службою Російської Федерації про взаємне визнання окремих результатів митного контролю товарів і транспортних засобів при здійсненні митних операцій при перетині українсько-російського державного кордону	18 жовтня 2011 року	-	28 жовтня 2011 року
Протокол між Державною митною службою України та Федеральною митною службою (Російська Федерація) про взаємодію в галузі попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій в автомобільних пунктах пропуску на українсько-російському державному кордоні	22 червня 2012 року		7 липня 2012 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Протокол між Державною фіскальною службою України і Митною адміністрацією Міністерства фінансів Республіки Сербія про співробітництво у сфері обміну митною статистичною інформацією	Дата підписання – 03 липня 2018 року	-	03 липня 2018 року
Протокол між Державною митною службою України та Митною адміністрацією Сирійської Арабської Республіки про порядок взаємодії з питань обміну даними митної статистики взаємної торгівлі	9 жовтня 2008 року		9 жовтня 2008 року
Меморандум між Державною митною службою України і Митним директором Словацької Республіки щодо практичної реалізації положень Угоди між Україною і Словацькою Республікою про співробітництво та взаємодопомогу в галузі митної справи	4 квітня 2001 року	-	4 квітня 2001 року
Протокол між Державною митною службою України та Митним директором Словацької Республіки про організацію обміну попередньою інформацією про товари та транспортні засоби, що переміщуються через державний кордон України і Словацької Республіки	18 вересня 2009 року	-	18 вересня 2009 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Республіки Таджикистан про співробітництво у боротьбі з контрабандою і порушеннями митних правил	20 квітня 1993 року	-	20 квітня 1993 року
Угода про процедуру митного оформлення транзитних вантажів і багажу, а також про взаємодію митних органів України та Республіки Таджикистан при такому оформленні	20 квітня 1993 року	-	20 квітня 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Республіки Таджикистан про взаємне визнання митних документів та митних забезпечень	20 квітня 1993 року	-	20 квітня 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України і Державним митним комітетом Республіки Таджикистан про співробітництво у боротьбі з незаконним обігом наркотиків і психотропних речовин	20 квітня 1993 року	-	20 квітня 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України і Державним митним комітетом Республіки Таджикистан про митне оформлення транзитних вантажів і багажу громадян	20 квітня 1993 року	-	20 квітня 1993 року
Протокол між Державним митним комітетом України та Державною митницею Туркменістану щодо митного оформлення транзитних вантажів	28 січня 1993 року	-	28 січня 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державною митницею Туркменістану про співробітництво в боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил	25 лютого 1993 року	-	25 лютого 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державною митницею Туркменістану про взаємне визнання митних документів і митних забезпечень	25 лютого 1993 року	-	25 лютого 1993 року
Угода про процедуру митного оформлення транзитних вантажів та взаємодію митних органів України і Туркменістану при такому оформленні	25 лютого 1993 року		25 лютого 1993 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Республіки Узбекистан про співробітництво у боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил	20 лютого 1993 року	-	20 лютого 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Республіки Узбекистан про взаємне визнання митних документів та митних забезпечень	20 лютого 1993 року	-	20 лютого 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Республіки Узбекистан про митне оформлення транзитних вантажів і багажу громадян	20 лютого 1993 року	-	20 лютого 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Республіки Узбекистан про співробітництво у боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин	20 лютого 1993 року	-	20 лютого 1993 року
Угода між Державним митним комітетом України та Державним митним комітетом Республіки Узбекистан про співробітництво в галузі затримання та повернення культурних цінностей, що були незаконно вивезені і ввезені	20 лютого 1993 року	-	20 лютого 1993 року
Меморандум між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Республіки Узбекистан про порядок надання взаємодопомоги	20 травня 1999 року	-	20 травня 1999 року
Протокол між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Республіки Узбекистан з питань митної оцінки і верифікації	20 травня 1999 року	-	20 травня 1999 року
Протокол між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Республіки Узбекистан про організацію обміну попередньою інформацією про товари та транспортні засоби, що переміщуються через державні кордони України і Республіки Узбекистан	22 червня 2012 року	-	22 червня 2012 року
Протокол про порядок взаємодії між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Республіки Узбекистан з питань обміну митною статистичною інформацією	19 лютого 2007 року	-	19 лютого 2007 року
Протокол між Державним комітетом у справах охорони державного кордону України, Державним митним комітетом України і Прикордонною охороною Угорської Республіки, Управлінням митно-фінансової охорони Угорської Республіки про спільні заходи щодо упорядкування руху автотранспорту через українсько-угорський державний кордон	13 грудня 1993 року	-	13 грудня 1993 року
Протокол між Державною митною службою України та Митною і фінансовою охороною Угорської Республіки щодо організації обміну інформацією про товари та транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон України і Угорської Республіки	11 листопада 2002 року	-	11 листопада 2002 року
Меморандум між Державною митною службою України і Митною і фінансовою охороною Угорської Республіки щодо практичної реалізації положень Угоди між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про взаємну допомогу в митних питаннях	11 листопада 2002 року	-	11 листопада 2002 року

1	2	3	4
Протокол між Державною митною службою України і Службою Митної і Фінансової Охорони Угорської Республіки про порядок взаємодії з питань обміну даними митної статистики зовнішньої торгівлі	8 грудня 2003 року	-	1 січня 2004 року
Протокол між Державною митною службою України та Митною і фінансовою охороною Угорської Республіки про співробітництво в галузі контролю митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України та Угорської Республіки	8 грудня 2003 року	-	8 грудня 2003 року
Меморандум про практичне застосування Угоди між Урядом України і Урядом Фінляндської Республіки про взаємну допомогу в митних справах	28 вересня 2000 року	-	28 жовтня 2000 року
Протокол між Державною митною службою України, Державним комітетом статистики України, Чеським статистичним управлінням і Генеральним митним директором Чеської Республіки про співробітництво у сфері обміну митною та статистичною інформацією	17 вересня 2009 року	-	17 вересня 2009 року
Меморандум про взаєморозуміння між Державною митною службою України та Всесвітньою митною організацією про створення Регіонального навчального центру Всесвітньої митної організації в Україні	26 червня 2010 року	-	26 червня 2010 року

БАГАТОСТОРОННІ МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ МІЖУРЯДОВОГО ТА МІЖВІДОМЧОГО ХАРАКТЕРУ

Назва міжнародного договору	Дата підписання міжнародного договору	Стан виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання міжнародним договором чинності	Дата набрання чинності
Конвенція про створення Ради Митного Співробітництва 1952 р. Неофіційна назва - Конвенція про Раду Митного Співробітництва 1952 року	Приєднання України відбулось згідно з Постановою Верховної Ради України від 19 червня 1992 року №2479 «Про приєднання України до Конвенції про створення Ради митного співробітництва 1950 року»	Виконано	Дата набрання чинності для України – 26 червня 1992 року. Термін дії цієї Конвенції не обмежений, однак у будь-який час по закінченні п'яти років із дня набрання нею чинності згідно з пунктом а) Статті XVII кожна Договірна Сторона може вийти з цієї Конвенції
Міжнародна Конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства. Неофіційна назва – Найробіська Конвенція 1977 року.	Приєднання України відбулось згідно з Указом Президента України від 23 травня 2000 року №699/2000 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї»	Виконано	Дата набрання чинності для України – 11 липня 2000 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів 1986 року. Неофіційна назва – Конвенція ГС 1986 року	Приєднання України відбулось згідно з Указом Президента України від 17 травня 2002 року №466 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів»		Дата набрання чинності для України – 1 січня 2004 року
Конвенція про тимчасове ввезення. Неофіційна назва - Стамбульська Конвенція 1990 року	Приєднання України відбулось згідно із Законом України від 24 березня 2004 року №1661-IV «Про приєднання України до Конвенції про тимчасове ввезення»	Виконано	Дата набрання чинності для України – 22 вересня 2004 року
Митна конвенція, що стосується контейнерів 1972 року. Неофіційна назва – Женевська Конвенція 1972 року	Україна підписала цю Конвенцію 22 жовтня 1973 року. Конвенцію ратифіковано Президією Верховної Ради УРСР 26 липня 1976 року	Виконано	Дата набрання чинності для України – 1 березня 1977 року
Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП Неофіційна назва – Конвенція МДП 1975 року	Правонаступництво України оформлено згідно із Законом України від 15 липня 1994 року №117 «Про участь України у Митній конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенції МДП 1975 року)»	Виконано	Дата набрання чинності для України – 8 грудня 1982 року. Дата набрання чинності для України після оформлення правонаступництва – 11 жовтня 1994 року
Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах. Неофіційна назва – Женевська Конвенція 1982 року	Приєднання України відбулось згідно з Указом Президента України від 04 липня 2002 року №616/2002 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах»	Виконано	Дата набрання чинності для України – 12 грудня 2003 року
Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (переглянута у 1999 році) Неофіційна назва – Кіотська конвенція	Дата підписання Конвенції – 18 травня 1973 року. Дата підписання Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур – 26 червня 1999 року. Приєднання України згідно із Законом України від 15 лютого 2011 року N 3018-VI «Про внесення змін до Закону України «Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур»	Виконано	Дата набрання чинності для України – 15 вересня 2011 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода про застосування статті VII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року	Прийнята в рамках Світової організації торгівлі		Дата набрання чинності для України - 15.04.1994
Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів	Укладена в Женеві 19 травня 1956 року; набрала чинності 2 липня 1961; СРСР приєднався до неї 1983 року.	Виконано	Дата набрання чинності для України – 17 травня 2007 року
Протокол II про взаємну адміністративну допомогу в митних справах (невід'ємна частина Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони)	Дата підписання - 21 березня 2014 року та 27 червня 2014 року у м.Брюссель.	Ратифікована згідно із Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. №1678-VII)	01 вересня 2017 року
Угода про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах	Дата підписання - 15 квітня 1994 року. Ратифікована згідно із Законом України від 15 грудня 1999 року №1301-XIV «Про ратифікацію Угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах»	Держмитслужбою розроблено проєкт Закону України «Про вихід з Угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах від 15 квітня 1994 року» та проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про подання до Верховної Ради України проєкту Закону України «Про вихід з Угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах від 15 квітня 1994 року». Завершено внутрішньодержавні процедури погодження зазначених проєктів актів. На сьогодні проєкт Закону знаходиться на розгляді в ВРУ.	Набрала чинності для України - 31 січня 2000 року
1. Угода про взаємодію і співробітництво митних служб в боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин	Дата підписання – 8 липня 1994 року	-	8 липня 1994 року
2. Угода про співробітництво у сфері підготовки та підвищення кваліфікації митних працівників	Дата підписання - 23 листопада 1994 року	-	23 листопада 1994 року
3. Угода про співробітництво митних служб з питань затримання та повернення культурних цінностей, що незаконно вивозяться та ввозяться	Дата підписання – 15 квітня 1994 року. Затверджена постановою КМУ від 24 квітня 1999 року №689 «Про затвердження Угоди про співробітництво митних служб з питань затримання та повернення культурних цінностей, що незаконно вивозяться та ввозяться»	Виконано	Для України набрала чинності 14 жовтня 1999 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
4. Угода про порядок митного оформлення та митного контролю товарів, що переміщуються між державами - учасницями Угоди про створення зони вільної торгівлі	Дата підписання - 8 жовтня 1999 року Затверджена постановою КМУ від 17 лютого 2000 року №338 «Про затвердження Угоди про порядок митного оформлення та митного контролю товарів, що переміщуються між державами-учасницями Угоди про створення зони вільної торгівлі»	Виконано	Чинна для України з 13 квітня 2000 року
5. Протокол про порядок взаємодії митних служб держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав при перевезенні спеціальних вантажів і продукції військового призначення	Дата підписання - 8 жовтня 1999 року. Затверджений постановою КМУ від 17 лютого 2000 року №337 «Про затвердження Протоколу про порядок взаємодії митних служб держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав при перевезенні спеціальних вантажів і продукції військового призначення»	Виконано	Чинний для України з 30 травня 2000 року
6. Угода про порядок транзиту через території держав-учасниць СНД	Дата підписання - 4 червня 1999 року	Виконано	7 травня 2001 року
7. Протокол про співробітництво у сфері забезпечення власної безпеки митних служб держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав	12 вересня 2002 року	Виконано	12 вересня 2002 року
Протокол про обмін попередньою інформацією про товари і транспортні засоби, перемішувани через митні кордони держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав	Дата підписання - 21 листопада 2008 року	-	21 листопада 2008 року Протокол укладений на період дії Угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах від 15 квітня 1994 року
Протокол взаємодії митних служб держав-учасниць СНД у сфері митної статистики взаємної торгівлі	Дата підписання – 9 червня 2011 року	-	9 червня 2011 року
Протокол про взаємодію митних органів держав-учасниць СНД при здійсненні пост-митного контролю	6 вересня 2012 року	Виконано	24 січня 2013 року

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Угода про взаємну допомогу й співробітництво в митних справах між урядами держав-учасниць ГУУАМ	Дата підписання - 4 липня 2003 року. Затверджена постановою КМУ від 11 березня 2004 року №309 «Про затвердження Угоди про взаємну допомогу й співробітництво в митних справах між урядами держав - учасниць ГУУАМ»	-	Набрала чинності 6 липня 2004 року (для України, Азербайджанської Республіки та Республіки Узбекистан)
Меморандум про взаєморозуміння між державами-учасницями ГУУАМ зі сприяння торгівлі та транспортуванню	Дата підписання - 4 липня 2003 року	-	Чинний для України з 26 листопада 2003 року
Протокол між митними адміністраціями держав-членів ГУАМ про організацію обміну попередньою інформацією про товари та транспортні засоби, які переміщуються через державні кордони держав-учасниць ГУАМ	8 липня 2015 року.	Наказ ДФС від 26.11.2015 № 941 «Про затвердження Протоколу між митними адміністраціями держав-членів ГУАМ	14 червня 2016 року.
Протокол між митними адміністраціями держав-членів ГУАМ про взаємне визнання окремих результатів митних процедур щодо товарів і транспортних засобів, які переміщуються через державні кордони держав-членів ГУАМ	Дата підписання – 27 березня 2017 року.	Наказ ДФС від.25.05.2017 № 374 «Про затвердження Протоколу між митними адміністраціями держав-членів ГУАМ»	7 вересня 2017 року
Протоколу між митними адміністраціями держав-членів ГУАМ про взаємодію у сфері боротьби з митними правопорушеннями, пов'язаними з переміщенням товарів повітряним транспортом	Дата підписання – 5 жовтня 2018 року	Наказом ДФС від 04.01.2018 № 3 затверджено Протокол.	14 березня 2019 року
Домовленість про співробітництво між Міністерством доходів і зборів України та Європейським Офісом по боротьбі з шахрайством щодо запобігання незаконного переміщення тютюнових виробів	Дата підписання – 6 червня 2013 року	-	6 червня 2013 року
Меморандуму про взаєморозуміння між Державною фіскальною службою України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Управлінням з наркотиків та злочинності Організації Об'єднаних Націй та Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй	Дата підписання – 16 січня 2018 року	-	16 січня 2018 року

Закінчення табл. Б.1

1	2	3	4
Меморандуму про взаєморозуміння та створення Міжрегіональної мережі митних органів і підрозділів портового контролю у рамках Глобальної програми Управління з наркотиків і злочинності Організації Об'єднаних Націй та Всесвітньої митної організації з контролю за контейнерними перевезеннями між митними службами Ісламської Республіки Афганістан, Грузії, Республіки Казахстан, киргизької Республіки, ісламської Республіки Пакистан, Республіки Таджикистан, Туркменістану, Республіки Узбекистан	Дата підписання – 22 травня 2019 року	-	22 травня 2019 року

*Наукові підходи до тлумачення сутності регулювання ЗЕД
промислового виробництва*

Автор	Визначення
1	2
Алексеев С. Б. [72]	Адаптация – это процесс разработки и осуществления мероприятий, направленных на изменение внутренней среды предприятия согласно требованиям внешней с целью выживания в условиях быстрых изменений внешней среды и достижения предприятием поставленных целей.
Беник Н. Г. [73]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва суб'єкта господарювання – це адекватне формування дій суб'єкта господарювання, спрямованих на поліпшення своєї конкурентоспроможності в майбутньому при зміні конкурентного середовища.
Білошкурська Н. В. [74]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це процес пристосування суб'єкта господарювання та його діяльності до зовнішнього середовища, а також ефективне використання виробничого потенціалу.
Буднік М. М. [75]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це кінцевий етап процесу пристосування суб'єкта господарювання до ринку (досягнення тимчасової відповідності умовам середовища регулювання ЗЕД промислового виробництва).
Галушко Е. С., Галушко С. А. [76]	Под адаптацией предприятия в целом подразумеваем комплексное явление реагирования предприятия на изменения внутренней и внешней среды для достижения каскада целей (выживания, сохранения достигнутого, развития), при этом адаптацию предприятия предложено рассматривать в четырёх аспектах: как процесс, как результат, как ресурс и как способность.
Губенко В. К. [77]	Адаптация – процесс приспособления строения и функций систем к изменяющимся условиям среды с целью выживания.
Дафт Р. [78]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це властивості компанії інтерпретувати та перекладати сигнали зовнішнього середовища у нові поведінкові відповіді.
Денисов В. Т., Грищенко О. В., Слюсарев А. В. [79]	Под адаптацией промышленного предприятия следует понимать процесс приспособления подсистем и элементов социально-экономической системы и функций, ими выполняемых, к изменениям внешней среды.
Довгань Л. Є., Мохонько Г. А. [80]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – здатність суб'єкта господарювання підтримувати зміни стратегії відповідно до цілей організації в умовах зміни зовнішнього середовища для забезпечення стратегічної стійкості.
Ждамірова А. О. [81]	Адаптацію в широкому значенні розуміють як пристосування системи до зміни умов.
Калінчик М. В. [82]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це пристосування в процесі еволюції будови, функцій, поведінки організмів до певних умов існування
Кизим Н. А. [83]	Адаптивный комплекс мероприятий рассматривается как возможность предприятия приспособливаться к изменениям конъюнктуры рынка, появлению новых рынков и другим проявлениям изменения внешней среды.
Клунко Н. С. [84]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – процес пристосування до динамічного функціонування глобальної світової промисловості на засадах впровадження постійних змін (інновацій), що дозволяє підтримувати належний рівень конкурентоспроможності продукції в умовах підвищеної інноваційної активності інших суб'єктів світового ринку.
Козаченко Г. В. та інші [85]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це внесення змін в діяльність суб'єкта господарювання з метою забезпечення економічної безпеки.
Колодіна О. М. [86]	Під адаптацією в економіці варто розуміти сукупність цілеспрямованих заходів одного суб'єкта економічних відносин щодо іншого в ході взаємообміну ресурсами (активами, інформацією тощо) з метою здійснення повного циклу адаптивних процесів, які б забезпечили пристосованість життєзабезпечуючих елементів об'єкта регулювання ЗЕД промислового виробництва в ході його функціонування та розвитку.
Кравченко С. А. [87]	Адаптация – это диалектически целостная подсистема трансформируемых первичных экономических процессов, отражающая механизмы воздействия рыночной среды и устанавливающая равновесие в отношениях и связях (финансовых, налоговых, ценовых, кредитных).

1	2
Крисько Ж. [88]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це здатність своєчасно проводити адекватні зміни для корекції діяльності суб'єкта господарювання у відповідності до вимог зовнішнього середовища.
Кузькін Є. Ю. [89]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це процес пристосування функціональних підсистем економічної системи суб'єкта господарювання до динамічних умов зовнішнього середовища шляхом узгодження цілей, завдань, принципів, методів, інструментів, процесів і ресурсного забезпечення підсистем з аналогічними складовими системо утворюючих елементів зовнішнього середовища.
Макаренко П. М. [90]	Адаптация являет собой приспособление к реальным условиям и чаще всего применяется при характеристике биологической системы.
Мельник А. О. [91]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва передбачає організацію та управління суб'єктів господарюванням, які спрямовані на внутрішню якісну перебудову, її використання дозволяє підвищити ефективність діяльності відповідно до сучасних вимог ринку та науково-технічного прогресу.
Мельник А. О. [92]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це процес управління, спрямований на розробку та впровадження системи антикризових заходів, які б забезпечували ефективну роботу суб'єкта господарювання в умовах кризи.
Пушкарь А. И. та інші [93, с. 216]	Адаптация представляет собой процесс формирования и реализации стратегии, которая предполагает концентрацию усилий на преобразовании некоторых или большинства кризисообразующих факторов систем, чтоб они соответствовали желаемой для предприятия стратегии.
Овечко А. В. та ін. [94]	Под адаптацией понимается такая реакция системы на изменение условий деятельности, которая противодействует снижению или возможному снижению эффективности её функционирования.
Панкратова Л. А. [95]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це безперервний процес сукупності активних заходів, які забезпечують зміни в режимі функціонування виробничо-господарського суб'єкта, його структурі та ресурсному потенціалі, що дасть змогу ефективно пристосовуватись до змін кон'юнктури ринку та нестабільної політики держави.
Пастухова Е. А. [96]	Адаптация – это качественные признаки экономической системы, её подсистем и отдельных элементов, обеспечивающие их выживание и видоизменение.
Пашнюк Л. О. [97]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це складне явище, яке вміщує в собі і різноманітність умов, до яких може пристосовуватись система; і здатність до виживання, тобто міцність системи, яка полягає в збереженні в ході перебудови певних стійких характеристик; і безпосередньо сам процес пристосування.
Соколова Л. В. [98]	Регулювання ЗЕД промислового виробництва – це процес приведення можливостей суб'єкта господарювання у відповідності зі змінами бізнес-середовища та активного впливу на нього з метою задоволення потреб споживачів і забезпечення життєдіяльності і розвитку у майбутньому, справджування очікувань його власників відносно зростання ринкової вартості бізнесу та постійного підвищення якості життя його працівників
Чиженькова Е. [99]	Адаптация – процесс приспособления параметров субъектов хозяйствования к неопределенным условиям окружающей среды, который обеспечивает повышение эффективности их функционирования на протяжении всего жизненного цикла.
Швиндина А. А. [100]	Адаптация предполагает частые и решительные трансформации системы целей и системы учений, навыков по достижению поставленных целей.
Янченко Н. В. [101]	Адаптацію в широкому значенні розуміють як пристосування системи під нові умови зовнішнього середовища так, щоб в цих умовах суб'єктів господарювання функціонувало оптимально, забезпечуючи стабільність існування на ринку.
Ячменьова В. М., Османова З. О. [102]	Під адаптацією будь-якої системи розуміється процес її пристосування до нових умов існування або діяльності.

**ІНДЕКС ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ КРАЇН
РЕГІОНУ ЄВРОПИ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ
(група за рейтингуванням - переважно невольні країни)**

Місце в рейтингу	Країна Регіону	Загальний індекс економічної свободи		+\- до минулого року
		2020 рік	2019 рік	
1	2	3	4	5
98	Гондурас	59,8	58,5	-1,3
99	Південна Африка	59,7	60,6	0,9
100	Бенін	59,6	64,0	4,4
101	Гана	59,2	59,0	-0,2
102	Тринідад і Тобаго	59,0	59,7	0,7
103	Папуа-Нова Гвінея	58,9	59,4	0,5
104	Гамбія	58,8	61,3	2,5
105	Нігерія	58,7	60,2	1,5
106	Уганда	58,6	57,7	-0,9
107	Китай	58,4	57,3	-1,1
108	Узбекистан	58,3	59,4	1,1
109	Бутан	58,3	54,5	-3,8
110	Габон	58,1	59,5	1,4
111	Сенегал	58,0	58,0	0,0
112	Мадагаскар	57,7	54,9	-2,8
113	Ідті	57,5	60,9	3,4
114	Беліз	57,5	57,6	0,1
115	Тонга	57,5	56,2	-1,3
116	Гайана	57,4	58,6	1,2
117	Нігер	57,3	59,9	2,6
118	Камбоджа	57,3	57,3	0,0
119	Туніс	56,6	57,4	0,8
120	Бангладеш	56,5	56,6	0,1
121	Індія	56,5	56,5	0,0
122	Соломонові острови	56,5	60,1	3,6
123	Гвінея	56,5	56,5	0,0
124	Буркіна-Фасо	56,5	56,3	-0,2
125	Нікарагуа	56,3	55,4	-0,9
126	Джібуті	56,2	59,5	3,3
127	Україна	56,2	57,5	1,3
128	Мавританії	56,1	56,9	0,8
129	Сан-Томе і Принсіпі	55,9	55,6	-0,3
130	Єгипет	55,7	57,4	1,7
131	Шрі Ланка	55,7	54	-1,7
132	Коморські острови	55,7	57,7	2,0
133	Малі	55,6	55,3	-0,3
134	Таджикистан	55,2	58,2	3,0
135	Бірма	55,2	56,4	1,2

Закінчення табл. Г.1

1	2	3	4	5
136	Мальдіви	55,2	53,9	-1,3
137	Есватіні	55,1	54,9	-0,2
138	Кенія	54,9	54,5	-0,4
139	Гвінея-Бісау	54,9	56,5	1,6
140	Ангола	54,2	56,2	2,0
141	Лаос	53,9	52,3	-1,6
142	Лесото	53,5	52,5	-1,0
143	Бразилія	53,4	53,1	-0,3
144	Камерун	53,4	53,2	-0,2
145	Малаві	53	53,2	0,2
146	Афганістан	53	51,3	-1,7
147	Домініка	53	45,2	-7,8
148	Аргентина	52,7	52,3	-0,4
149	Еквадор	52,4	53,5	1,1
150	Сьєрра-Леоне	51,7	55,4	3,7
151	Ефіопія	51,7	49,8	-1,9
152	Пакистан	51,7	48,6	-3,1
153	Мозамбік	51,6	52,7	1,1
154	Ліван	51,4	51,1	-0,3
155	Гаїті	50,8	49,3	-1,5
156	Республіка Конго	50,7	59,6	8,9
157	Непал	50,7	47,2	-3,5
158	Чад	50,4	50,6	0,2
159	Замбія	50,4	47,3	-3,1
160	Мікронезія	50,4	48,8	-1,6

Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010)

Основні промислові групи (ОПГ)		
Агреговане угруповання	КВЕД-2010 (NACE Rev.2)	КВЕД-2010 (NACE Rev.2) Найменування
1	2	3
Товари проміжного споживання	07	Добування металевих руд
	08	Добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів
	09	Надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів
	10.6	Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів
	10.9	Виробництво готових кормів для тварин
	13.1	Підготування та прядіння текстильних волокон
	13.2	Ткацьке виробництво
	13.3	Оздоблення текстильних виробів
	16	Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів і
	17	Виробництво паперу та паперових виробів
	20.1	Виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах
	20.2	Виробництво пестицидів та іншої агрохімічної продукції
	20.3	Виробництво фарб, лаків і подібної продукції, друкарської фарби та мастик
	20.5	Виробництво іншої хімічної продукції
	20.6	Виробництво штучних і синтетичних волокон
	22	Виробництво гумових і пластмасових виробів
	23	Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції
	24	Металургійне виробництво
	25.5	Кування, пресування, штампування, профілювання; порошкова металургія
	25.6	Оброблення металів та нанесення покриття на метали; механічне оброблення металевих виробів
	25.7	Виробництво столових приборів, інструментів і металевих виробів загального призначення
	25.9	Виробництво інших готових металевих виробів
	26.1	Виробництво електронних компонентів і плат
	26.8	Виробництво магнітних і оптичних носіїв даних
	27.1	Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів, електророзподільної та контрольної апаратури
	27.2	Виробництво батарей і акумуляторів
	27.3	Виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв
	27.4	Виробництво електричного освітлювального устаткування
	27.9	Виробництво іншого електричного устаткування
Енергія	05	Добування кам'яного та бурого вугілля
	06	Добування сирої нафти та природного газу
	19	Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення
	35	Постачання, електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря
	36	Забір, очищення та постачання води
Інвестиційні товари	25.1	Виробництво будівельних металевих конструкцій і виробів
	25.2	Виробництво металевих баків, резервуарів і контейнерів

1	2	3
	25.3	Виробництво парових котлів, крім котлів центрального опалення
	25.4	Виробництво зброї та боєприпасів
	26.2	Виробництво комп'ютерів і периферійного устаткування
	26.3	Виробництво обладнання зв'язку
	26.5	Виробництво інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації; виробництво годинників
	26.6	Виробництво радіологічного, електромедичного й електротерапевтичного устаткування
	28	Виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.
	29	Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів
	30.1	Будування суден і човнів
	30.2	Виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу
	30.3	Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування
	30.4	Виробництво військових транспортних засобів
	32.5	Виробництво медичних і стоматологічних інструментів і матеріалів
	33	Ремонт і монтаж машин і устаткування
Споживчі товари тривалого використання	26.4	Виробництво електронної апаратури побутового призначення для приймання, записування та відтворення звуку й зображення
	26.7	Виробництво оптичних приладів і фотографічного устаткування
	27.5	Виробництво побутових приладів
	30.9	Виробництво транспортних засобів, н.в.і.у.
	31	Виробництво меблів
	32.1	Виробництво ювелірних виробів, біжутерії та подібних виробів
	32.2	Виробництво музичних інструментів
Споживчі товари короткострокового використання	10.1	Виробництво м'яса та м'ясних продуктів
	10.2	Перероблення та консервування риби, ракоподібних і моллюсків
	10.3	Перероблення та консервування фруктів і овочів
	10.4	Виробництво олії та тваринних жирів
	10.5	Виробництво молочних продуктів
	10.7	Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів
	10.8	Виробництво інших харчових продуктів
	11	Виробництво напоїв
	12	Виробництво тютюнових виробів
	13.9	Виробництво інших текстильних виробів
	14	Виробництво одягу
	15	Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів
	18	Поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації
	20.4	Виробництво мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних і косметичних засобів
	21	Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів
	32.3	Виробництво спортивних товарів
32.4	Виробництво ігор та іграшок	
32.9	Виробництво продукції, н.в.і.у.	

Індекси промислової продукції за видами діяльності за 2013-2020 роки

	Код за КВЕД-2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Промисловість	В+С+D	95,7	89,9	87,7	104,0	101,1	103,0	99,5	95,5
Добувна та переробна промисловість	В+С	95,2	89,3	87,9	104,1	102,4	103,0	100,2	95,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	В	100,8	86,3	89,8	101,1	96,5	103,4	98,4	97,0
Переробна промисловість	С	92,7	90,7	86,9	105,6	105,2	102,9	100,9	94,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	10–12	95,0	102,5	89,1	107,4	106,3	98,7	103,3	99,2
Виробництво харчових продуктів	10	96,4	104,6	88,6	108,9	107,1	98,5	103,9	99,5
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	10.1	110,5	100,5	100,2	104,1	104,3	99,9	102,0	100,0
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	10.2	105,1	98,7	78,5	128,4	109,2	114,1	104,0	97,4
Перероблення та консервування фруктів і овочів	10.3	99,8	102,9	84,7	106,0	101,6	109,9	99,4	105,6
Виробництво олії та тваринних жирів	10.4	92,6	121,5	85,9	118,4	117,5	97,9	113,7	104,8
Виробництво молочних продуктів	10.5	100,5	100,1	91,7	99,7	100,8	101,7	95,1	100,2
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	10.6	96,7	100,6	101,1	103,1	98,9	89,2	104,1	93,6
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості	10.61	102,0	100,5	94,7	97,7	95,1	91,2	104,2	87,0
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	10.7	96,5	89,5	85,3	97,6	98,5	95,0	94,0	95,7
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання	10.71	93,6	93,5	87,4	96,0	95,4	93,2	91,1	95,3
Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання	10.72	100,8	82,0	80,7	101,4	105,1	99,2	99,3	96,5
Виробництво інших харчових продуктів	10.8	85,5	110,8	77,6	111,3	102,2	98,3	93,4	87,1
Виробництво цукру	10.81	58,9	166,8	69,1	133,6	100,9	89,6	82,8	67,0
Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	10.82	100,5	76,2	83,2	97,2	106,5	107,7	111,3	98,8
Виробництво чаю та кави	10.83	110,7	106,1	93,6	103,6	95,1	104,0	97,3	93,2
Виробництво прянощів і приправ	10.84	98,6	93,1	84,2	100,8	103,3	100,0	101,6	104,4
Виробництво інших харчових продуктів, н.в.і.у.	10.89	119,6	112,6	74,7	93,8	102,3	104,9	64,1	92,6
Виробництво готових кормів для тварин	10.9	92,1	102,8	99,5	106,5	104,2	100,0

Продовження табл. Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Виробництво напоїв	11	90,8	91,7	90,3	96,3	100,8	100,8	99,7	96,7
Дистиляція, ректифікація та змішування спиртних напоїв	11.01	84,3	93,7	91,8	86,4	88,7	93,3	95,6	100,4
Виробництво виноградних вин	11.02	94,3	97,1	131,4	103,5	97,2	88,0	85,6	80,2
Виробництво безалкогольних напоїв; виробництво мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки	11.07	93,1	93,9	92,8	105,6	114,9	111,2	107,7	99,1
Виробництво тютюнових виробів	12	91,8	104,5	108,2	102,2	95,3	91,4	87,6	100,2
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13–15	94,1	98,6	96,5	107,9	109,7	96,6	92,5	93,9
Текстильне виробництво	13	93,4	103,9	99,7	104,2	116,2	99,6	92,2	98,3
Ткацьке виробництво	13.2	85,4	98,1	102,6	101,0	110,6	97,0	87,0	91,9
Виробництво інших текстильних виробів	13.9	95,9	104,5	97,2	106,7	118,5	100,7	92,9	99,6
Виробництво одягу	14	95,2	102,0	94,7	107,7	107,3	95,6	89,8	89,6
Виробництво одягу, крім хутряного	14.1	96,3	95,6	94,0	109,4	108,1	95,3	90,2	89,9
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	15	92,7	84,0	97,1	112,3	108,3	95,4	97,9	97,0
Дублення шкір і оздоблення шкіри; виробництво дорожніх виробів, сумок, лимарно-сідельних виробів; вичинка та фарбування хутра	15.1	113,2	81,4	99,8	119,0	120,5	95,7	95,5	121,7
Виробництво взуття	15.2	82,6	85,7	95,8	108,7	101,1	95,3	99,6	80,4
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	16–18	102,7	96,0	77,4	98,7	108,8	102,2	94,8	97,1
Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння	16	100,7	103,0	101,3	107,5	105,4	109,2	96,0	91,6
Лісопильне та стругальне виробництво	16.1	93,7	104,2	106,7	116,9	100,0	123,1	102,6	91,7
Виготовлення виробів з деревини, корка, соломки та рослинних матеріалів для плетіння	16.2	104,6	102,4	98,7	102,7	108,5	101,7	91,8	91,4
Виробництво паперу та паперових виробів	17	105,2	94,3	70,5	95,5	108,4	97,8	92,9	101,7
Виробництво паперової маси, паперу та картону	17.1	102,1	93,3	95,9	103,2	110,4	103,9	96,7	101,2
Виготовлення виробів з паперу та картону	17.2	105,7	94,5	69,3	95,0	108,2	97,3	92,6	101,7
Поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації	18	98,3	87,1	80,0	97,6	117,7	108,3	99,6	90,6
Поліграфічна діяльність і надання пов'язаних із нею послуг	18.1	99,0	87,2	80,1	97,7	117,7	108,4	99,6	90,7
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	19	89,2	78,7	82,7	106,8	93,4	106,8	103,1	98,0
Виробництво коксу та коксопродуктів	19.1	92,9	78,1	83,7	110,7	81,4	104,5	92,9	95,1
Виробництво продуктів нафтоперероблення	19.2	77,3	81,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	80,7	85,8	81,9	103,2	102,3	115,3	112,9	105,1
Виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах	20.1	69,4	76,3	82,0	101,3	98,6	123,7	124,6	106,4

Продовження табл. Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Виробництво пестицидів та іншої агрохімічної продукції	20.2	133,9	106,7	137,6	129,2	86,5	140,7
Виробництво фарб, лаків і подібної продукції, друкарської фарби та мастик	20.3	94,6	92,7	88,8	113,2	103,4	102,9	115,8	115,8
Виробництво мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування, парфумних і косметичних засобів	20.4	109,2	97,8	77,9	99,0	100,3	104,8	89,4	101,9
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	111,8	101,9	91,9	110,4	103,6	95,0	103,7	103,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	22,23	97,4	91,2	95,0	111,1	105,3	100,8	106,7	100,1
Виробництво гумових і пластмасових виробів	22	99,5	90,8	92,1	111,2	106,2	104,3	102,7	98,4
Виробництво гумових виробів	22.1	103,4	84,7	79,2	136,3	93,9	99,5	107,5	95,3
Виробництво пластмасових виробів	22.2	98,9	91,8	93,5	108,8	107,6	104,8	102,2	98,7
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	23	96,3	91,5	97,0	111,1	104,8	98,6	109,4	101,2
Виробництво скла та виробів зі скла	23.1	92,5	89,6	88,9	102,1	107,3	99,2	115,4	97,0
Виробництво вогнетривких виробів	23.2	102,2	90,0	84,8	113,5	117,1	96,1	95,1	93,5
Виробництво будівельних матеріалів із глини	23.3	96,4	92,6	90,4	104,8	109,8	99,0	93,7	89,9
Виробництво керамічних плиток і плит	23.31	94,5	86,3	88,2	101,4	115,4	102,8	92,6	93,4
Виробництво цегли, черепиці та інших будівельних виробів із випаленої глини	23.32	100,0	103,9	95,5	112,1	98,7	90,2	96,5	80,9
Виробництво іншої продукції з фарфору та кераміки	23.4	97,2	94,8	101,1	90,4	96,3	105,2	91,0	84,0
Виробництво цементу, вапна та гіпсових сумішей	23.5	94,9	92,3	97,4	105,7	101,4	99,2	99,2	107,1
Виготовлення виробів із бетону, гіпсу та цементу	23.6	96,3	94,1	100,0	118,6	98,8	97,0	127,7	90,5
Різання, оброблення та оздоблення декоративного та будівельного каменю	23.7	58,4	108,0	129,0	94,3	94,6	103,7
Виробництво абразивних виробів і неметалевих мінеральних виробів, н.в.і.у.	23.9	103,4	77,9	118,5	121,2	117,4	100,7	99,3	143,5
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	24,25	94,7	85,5	86,4	105,0	97,4	100,8	98,6	91,3
Металургійне виробництво	24	94,4	85,3	86,9	105,2	94,5	99,9	97,8	91,5
Виробництво чавуну, сталі та феросплавів	24.1	99,3	85,6	86,3	106,4	90,0	99,3	98,0	92,0
Виробництво труб, порожнистих профілів і фітінгів зі сталі	24.2	80,8	88,5	69,9	103,6	124,9	108,2	92,0	85,3
Виробництво іншої продукції первинного оброблення сталі	24.3	85,4	85,2	85,3	120,5	105,4	92,9	100,5	111,2
Виробництво дорогоцінних та інших кольорових металів	24.4	95,8	86,6	109,8	84,5	126,1	101,3	95,6	83,7
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	25	95,8	86,1	83,6	104,0	118,5	105,5	103,3	90,2
Виробництво будівельних металевих конструкцій і виробів	25.1	87,0	71,8	71,6	94,8	112,5	123,8	110,6	74,3

Продовження табл. Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Виробництво металевих баків, резервуарів і контейнерів	25.2	91,2	82,8	84,1	81,0	135,4	96,3	104,0	76,7
Виробництво парових котлів, крім котлів центрального опалення	25.3	58,5	80,9	219,5	72,6	109,4	68,2
Виробництво зброї та боеприпасів	25.4	103,5	108,4	130,7	115,2	100,3	74,9
Кування, пресування, штампування, профілювання; порошкова металургія	25.5	81,7	54,9	71,9	136,4	113,7	112,5	112,6	65,6
Оброблення металів та нанесення покриття на метали; механічне оброблення металевих виробів	25.6	101,0	90,8	86,3	124,9	104,7	108,9	124,4	100,0
Виробництво інших готових металевих виробів	25.9	100,4	91,3	88,6	105,1	109,9	103,1	91,0	105,2
Машинобудування	26–30	86,4	79,4	85,2	101,8	111,7	112,4	97,8	82,4
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	86,0	77,9	71,0	109,3	119,6	122,8	91,6	75,2
Виробництво електронних компонентів і плат	26.1	81,3	133,0	86,1	100,1	113,6	83,8
Виробництво електронної апаратури побутового призначення для приймання, записування та відтворення звуку й зображення	26.4	98,5	71,6	35,9	38,7	119,1	113,6	97,5	88,2
Виробництво інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації; виробництво годинників	26.5	76,0	131,4	108,0	119,6	75,6	116,6
Виробництво радіологічного, електромедичного й електротерапевтичного устаткування	26.6	35,0	44,2	132,4	141,0	84,0	90,4	102,8	289,6
Виробництво електричного устаткування	27	91,1	100,9	83,0	107,7	113,0	105,2	94,7	99,1
Виробництво електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури	27.1	98,9	116,5	73,1	116,3	120,2	105,5	90,3	94,8
Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів	27.11	107,6	114,2	65,0	121,4	122,3	106,6	91,7	74,0
Виробництво електророзподільчої та контрольної апаратури	27.12	85,8	120,9	95,6	106,6	115,6	102,8	87,2	146,7
Виробництво батарей і акумуляторів	27.2	93,0	55,8	79,9	106,5	93,4	77,4	97,0	118,1
Виробництво проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв	27.3	74,1	86,5	94,7	95,2	103,6	106,0	127,6	95,3
Виробництво електричного освітлювального устаткування	27.4	97,4	87,8	89,3	108,4	69,4	91,0	86,3	108,1
Виробництво побутових приладів	27.5	91,0	84,4	89,3	118,9	113,8	108,5	90,3	117,2
Виробництво іншого електричного устаткування	27.9	69,4	101,0	103,5	83,6	123,1	111,8	71,0	90,3
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	93,5	88,7	91,1	100,0	104,4	110,7	102,5	84,0
Виробництво машин і устаткування загального призначення	28.1	109,6	87,6	93,3	87,4	94,1	107,3	94,3	81,0
Виробництво інших машин і устаткування загального призначення	28.2	86,3	97,0	94,9	103,5	112,2	108,2	103,2	92,5
Виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства	28.3	87,6	86,8	105,3	120,5	101,2	85,4	90,2	86,8
Виробництво металообробних машин і верстатів	28.4	62,3	75,6	101,9	99,5	105,1	101,8	107,2	66,0

Закінчення табл. Е.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Виробництво інших машин і устаткування спеціального призначення	28.9	84,3	86,6	77,7	113,9	118,7	131,3	115,6	81,9
Виробництво машин і устаткування для металургії	28.91	84,9	93,2	93,2	106,4	103,6	99,7	109,5	87,4
Виробництво машин і устаткування для добувної промисловості та будівництва	28.92	81,8	82,0	59,0	103,5	129,7	102,8	104,1	85,4
Виробництво машин і устаткування для виготовлення харчових продуктів і напоїв, перероблення тютюну	28.93	81,5	74,4	108,3	127,7	100,7	100,2	94,4	92,4
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	29.30	79,8	64,3	84,4	99,0	116,6	115,3	96,8	74,6
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	29	89,3	90,3	94,4	94,8	111,6	101,8	74,3	85,6
Виробництво автотранспортних засобів	29.1	68,3	54,2	42,3	74,7	162,3	89,7	130,2	81,2
Виробництво кузовів для автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	29.2	110,1	105,9	104,4	95,7	80,7	94,0
Виробництво вузлів, деталей і приладдя для автотранспортних засобів	29.3	93,3	96,5	140,5	99,6	101,6	106,2	58,5	87,5
Виробництво інших транспортних засобів	30	78,4	59,9	81,5	100,4	118,2	119,3	102,5	72,5
Будування суден і човнів	30.1	89,3	98,9	113,4	108,6	116,4	79,1
Виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу	30.2	65,5	37,3	46,7	133,9	196,9	132,4	104,1	50,6
Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування	30.3	87,1	90,9	99,3	117,4	100,7	83,3
Виробництво військових транспортних засобів	30.4	160,6	115,6	99,9	95,4	98,3	93,3
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	31–33	90,9	93,0	83,0	106,2	111,9	110,4	103,0	89,6
Виробництво меблів	31	102,8	98,4	88,7	103,6	120,3	101,6	110,3	95,4
Виробництво іншої продукції	32	94,7	91,5	72,1	100,7	106,3	106,0	102,4	91,4
Виробництво медичних і стоматологічних інструментів і матеріалів	32.5	98,6	88,1	56,5	87,8	103,4	99,7	100,9	95,1
Ремонт і монтаж машин і устаткування	33	87,9	91,9	82,0	109,5	107,2	118,5	98,1	84,8
Ремонт і технічне обслуговування готових металевих виробів, машин і устаткування	33.1	94,3	91,5	81,4	106,6	105,2	120,0	98,3	83,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	98,9	93,4	87,0	103,1	94,0	103,0	95,6	99,1
Виробництво, передача та розподілення електроенергії	35.1	99,3	93,9	88,0	103,0	93,9	103,5	96,4	98,3
Виробництво електроенергії	35.11	100,2	93,7	86,2	104,0	91,4	104,0	99,8	96,4
Розподілення електроенергії	35.13	97,5	94,4	90,7	101,5	97,6	102,7	91,4	101,3
Виробництво газу; розподілення газоподібного палива через місцеві (локальні) трубопроводи	35.2	94,4	87,5	79,4	103,7	95,5	98,6	88,1	107,3

Видобуток (випуск) основних видів продукції добувної промисловості

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Вугілля кам'яне, млн.т	22,3	2,0	97,3	87,1
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінозних, тис.т	1665,6	138,6	98,6	97,5
Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, тис.т	735,4	60,1	90,6	101,5
Газ природний скраплений або в газоподібному стані, млрд.м ³	19,9	1,6	95,5	97,8
Руди та концентрати залізні агломеровані, млн.т	50,9	4,8	122,0	98,4
Вапняк, флюс вапняковий та інший вапняковий камінь для виготовлення вапна й цементу (крім подрібненого вапнякового наповнювача та каменю вапнякового заданих розмірів), млн.т	6,9	0,6	110,7	101,9
Піски будівельні, такі як глинисті, каолінові, полевошпатові (крім кременистих та металоносних пісків), млн.т	12,8	1,2	117,2	113,7
Каолін, крім кальцинованого, тис.т	1644,6	121,8	240,0	94,4
Сіль (включаючи сіль денатуровану) і хлорид натрію чистий, розчинені або не розчинені у воді, з вмістом або ні речовин, які запобігають злипанню чи забезпечують сипучість, тис.т	1276,4	164,3	88,2	61,0

Виробництво основних видів продукції переробної промисловості

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Яловичина і телятина, свіжі чи охолоджені - туші, напівтуші, четвертини необвалені, тис.т	37,3	3,3	74,3	70,2
Свинина свіжа чи охолоджена - туші, напівтуші (уключаючи оброблені сіллю чи консервантами для тимчасового зберігання), тис.т	205,2	20,9	112,0	99,9
Яловичина і телятина заморожені - туші, напівтуші, четвертини, відруби, тис.т	9,0	1,1	85,4	66,3
Свинина заморожена - туші, напівтуші, тис.т	13,3	2,0	417,3	245,8
М'ясо курей, курчат, свіже чи охолоджене - тушки, тис.т	218,4	19,9	108,2	90,4
М'ясо курей, курчат, свіже чи охолоджене - частини тушок, тис.т	339,6	27,8	99,97	87,5
М'ясо курей, курчат, заморожене - тушки, тис.т	152,4	16,2	177,3	117,5
Вироби ковбасні та подібні продукти з м'яса, субпродуктів чи крові тварин та подібні вироби і харчові продукти на їхній основі (крім виробів ковбасних з печінки та страв готових), тис.т	233,9	20,3	105,0	101,4
Сік томатний, млн.л	41,8	4,2	112,2	92,3
Сік яблучний, млн.л	53,6	2,9	68,4	63,1
Суміші соків фруктових та овочевих, млн.л	170,8	17,4	104,1	91,9
Пюре та паста томатні концентровані, тис.т	128,1	2,5	203,8	118,7
Овочі (крім картоплі), фрукти, горіхи, гриби та частини рослин їстівні інші, приготовлені чи консервовані з додаванням оцту чи оцтової кислоти, тис.т	27,3	2,2	133,3	98,4

Олії соняшникова та сафлорова та їх фракції, нерафіновані (крім хімічно модифікованих), тис.т	5897,4	556,4	91,5	103,6
Маргарин і продукти пастоподібні зі зниженим чи низьким вмістом жирів (крім маргарину рідкого), тис.т	117,7	9,3	81,9	85,3
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю не більше 1%, у первинних пакуваннях об'ємом нетто більше 2 л, тис.т	392,9	27,6	91,1	91,1
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю більше 1%, але не більше 6%, у первинних пакуваннях об'ємом нетто не більше 2 л, тис.т	461,4	40,3	96,6	95,5
Масло вершкове жирністю не більше 85%, тис.т	85,5	5,9	86,2	94,6
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; уключаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), тис.т	78,6	6,5	105,4	107,0
Сир тертий, порошок, голубий та інший неплавлений (крім свіжого сиру, сиру із молочної сироватки та кисломолочного сиру), тис.т	78,1	5,5	88,1	92,0
Молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, тис.т	264,4	20,2	87,9	95,1
Йогурт рідкий та сквашене молоко ароматизовані (молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, ароматизовані або з додаванням фруктів, горіхів або какао), тис.т	134,0	9,9	99,5	99,3
Борошно пшеничне чи пшенично-житне, тис.т	1372,4	105,4	76,0	82,6
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання, тис.т	750,3	64,3	89,5	87,5
Печиво солодке (уключаючи сендвіч-печиво; крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао), тис.т	152,1	12,4	108,9	97,2
Вафлі та вафельні облатки (уключаючи солоні; крім частково чи повністю покритих шоколадом або іншими сумішами, що містять какао), тис.т	56,0	4,3	101,1	107,3
Цукор білий рафінований буряковий у твердій формі, тис.т	981,5	120,7	115,3	66,7
Цукерки шоколадні (крім цукерок із вмістом алкоголю, шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках), тис.т	67,3	7,9	104,7	102,0
Вироби кондитерські з цукру чи його замінників, з вмістом какао (уключаючи шоколадну нугу; крім білого шоколаду), тис.т	28,1	2,8	61,9	59,8
Гумки, фруктові желе та фруктові пасти у вигляді кондитерських виробів з цукру (крім жувальної гумки), тис.т	46,4	3,7	96,2	97,6
Карамелі, тофі (ірис) та солодощі аналогічні, тис.т	73,4	5,5	86,4	94,7
Соуси і продукти для приготування соусів; приправи та прянощі змішані інші (крім соєвого соусу, кетчупу і соусів томатних інших, борошна та порошку гірчичних, гірчиці готової), тис.т	159,1	20,1	109,4	106,5
Спреди, з масовою часткою загального жиру від 50% до 85%, у тому числі молочного жиру в жировій фазі не менше ніж 25%, та суміші жирові, з масовою часткою загального жиру не менш ніж 99,0%, у тому числі молочного жиру в жировій фазі не менше ніж 25%, тис.т	17,3	1,7	74,2	57,4

Горілка з вмістом спирту не більше 45,4%, млн.л чист.спирт	44,5	4,4	95,4	101,8
Лікери та інші спиртні напої (крім спиртів дистильованих з вина виноградного, вичавок винограду або фруктів; віскі, рому, тафії, джину, ялівцевої настоянки, горілки з вмістом спирту не більше 45,4%, спиртів дистильованих із фруктів), тис.л чист.спирт	9660,2	989,8	110,1	111,1
Пиво солодове (крім пива безалкогольного і пива з вмістом алкоголю не більше 0,5%), млн.дал	179,6	12,8	96,5	99,5
Води натуральні мінеральні негазовані, млн.дал	57,5	4,3	93,0	92,2
Води натуральні мінеральні газовані, млн.дал	84,2	5,8	99,8	95,5
Води з додаванням цукру і речовин підсолоджувальних чи ароматизуючих інших, тобто напої безалкогольні типу лимонаду, оранжаду (уключаючи мінеральні й газовані), млн.дал	152,8	11,3	107,1	99,4
Сигарети, які містять тютюн, або суміші тютюну з заміниками тютюну, млрд.шт	65,0	5,2	75,6	95,0

Виробництво основних видів текстильної продукції

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Пряжа вовняна кардочесана або з тонкого волосу тварин, не розфасована для роздрібної торгівлі, т	1501,1	154,4	81,7	83,5
Тканини з ниток синтетичних та штучних комплексних високої міцності, тканини з ниток стрічкових чи подібних (уключаючи нейлон, інші поліаміди, віскозний (штучний) шовк), млн.м ²	71,4	4,9	153,1	109,4
Ковдри та пледи дорожні вовняні або з волосу тварин тонкого (крім електроковдр), тис.шт	1638,2	199,3	92,2	74,4
Білизна постільна бавовняна (крім трикотажної машинного чи ручного в'язання), т	2203,6	229,9	142,2	113,6
Матеріали неткані без покриття з поверхневою щільністю більше 150 г/м ² (уключаючи вироби з нетканних матеріалів; крім предметів одягу), т	11659,9	1270,2	140,5	117,3
Жакети та блейзери трикотажні машинного або ручного в'язання, жіночі та дівчачі, тис.шт	634,5	68,7	260,2	197,4
Сукні трикотажні машинного або ручного в'язання, жіночі та дівчачі, тис.шт	1187,4	120,6	140,1	96,1
Пальта, півпальта, плащі, накидки тощо, чоловічі та хлопчачі, тис.шт	263,5	7,1	42,5	73,4
Жилети, анораки, лижні куртки, куртки вітрозахисні та подібні вироби (крім піджаків та блейзерів, трикотажних, просочених, з покриттям, ламінованих або гумованих), чоловічі та хлопчачі, тис.шт	281,2	23,8	62,8	71,3
Костюми та комплекти (крім трикотажних), чоловічі та хлопчачі, тис.шт	125,3	13,8	96,5	54,2
Піджаки та блейзери (крім трикотажних), чоловічі та хлопчачі, тис.шт	488,4	47,3	69,7	67,3
Пальта та плащі тощо, жіночі та дівчачі, тис.шт	507,8	28,9	75,7	75,7
Жакети та блейзери (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	754,0	68,5	65,3	75,2
Сукні (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	1074,0	99,0	80,0	64,6
Футболки, майки й подібні вироби, трикотажні машинного або ручного в'язання, тис.шт	5103,6	558,0	138,4	104,7

Колготки із синтетичних волокон трикотажні машинного або ручного в'язання з лінійною щільністю до 67 децитекс, млн.шт	15,8	1,0	60,2	74,3
Панчішно-шкарпеткові вироби інші (уключаючи шкарпетки), млн. пар	51,7	4,2	108,2	99,0
Взуття з верхом із гуми або полімерних матеріалів, призначене для носіння на вулиці, тис. пар	4512,4	196,6	74,8	83,5
Взуття, призначене для носіння на вулиці, з верхом зі шкіри натуральної, чоловіче (уключаючи чоботи, півчоботи та черевики; крім водонепроникного взуття та взуття із захисним металевим підноском), тис. пар	353,6	41,0	72,8	70,1
Взуття, призначене для носіння на вулиці, з верхом зі шкіри натуральної, жіноче (уключаючи чоботи, півчоботи та черевики; крім водонепроникного взуття та взуття із захисним металевим підноском), тис. пар	484,1	28,7	60,9	64,7
Тапочки та інше домашнє взуття (уключаючи кімнатні та танцювальні тапочки, пантофлі без задника), з верхом з текстильних матеріалів, тис. пар	4600,6	447,5	73,0	68,4
Взуття з верхом з текстильних матеріалів інше (крім тапочок та іншого домашнього взуття, а також взуття на підшві з гуми, матеріалів полімерних або шкіри натуральної або композиційної), тис. пар	2482,3	291,7	109,7	78,7

Виробництво окремих видів продукції деревообробної промисловості

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Деревина з ялини та смереки уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи луцена, завтовшки більше 6 мм, тис.м ³	251,7	23,4	115,8	93,1
Деревина із сосни уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи луцена, завтовшки більше 6 мм, тис.м ³	1433,7	116,7	99,7	101,6
Деревина хвойних порід уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи луцена, завтовшки більше 6 мм (крім деревини із ялини, смереки та сосни), тис.м ³	213,2	15,8	66,4	57,8
Деревина (крім хвойних чи тропічних порід) уздовж розпиляна чи розколота, розділена на шари чи луцена, завтовшки більше 6 мм (крім брусків, планок та фриз для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, дубових), тис.м ³	286,4	24,3	81,5	87,4
Деревина хвойних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги, незібрані, тис.т	37,9	3,2	98,1	113,4
Деревина, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги, незібрані, у вигляді погонажу (шпунтована, рифлена, фальцована, стесена, з V - подібним пазом, фасонна, закруглена тощо) уздовж будь-якого з ребер, торців чи площин, стругана або нестругана, шліфована або з'єднана в шип (крім хвойних порід та бамбука), тис.т	98,0	7,9	95,4	96,1
Плити деревостружкові з деревини, тис.м ³	1934,8	204,6	103,7	80,9

Фанера клеєна, панелі фанеровані та матеріали шаруваті подібні, з деревини інших порід, тис.м ³	189,5	17,9	121,1	106,5
Шпон, листи для фанери клеєної, деревина інша, уздовж розпиляна, розділена на шари чи луцена, завтовшки 6 мм і менше, з деревини листяних порід, тис.м ³	195,7	17,1	108,6	99,6
Паркет дерев'яний щитовий для мозаїчних підлог, тис.м ²	335,4	24,6	82,6	110,0
Вікна, двері балконні та їх рами, з деревини, тис.шт	741,3	62,8	90,9	70,7
Двері та їх коробки та пороги, з деревини, тис.шт	1002,5	102,3	100,8	89,2
Папір побутового та санітарно-гігієнічного призначення інший, тис.т	134,7	11,7	99,3	102,1
Папір та картон некрейдовані інші, н.в.і.у., щільністю 150 г/м ² і менше, у рулонах чи аркушах (крім паперу для писання, друкування чи іншого графічного призначення), тис.т	292,3	26,4	103,8	99,2
Папір та картон некрейдовані інші, н.в.і.у., щільністю більше 150, але менше 225 г/м ² , у рулонах чи аркушах (крім паперу для писання, друкування чи іншого графічного призначення), тис.т	96,1	9,4	136,7	103,3
Папір і картон гофровані, у рулонах або в аркушах, тис.т	148,3	13,9	99,4	100,3
Коробки та ящики, з паперу або картону гофрованих, тис.т	462,1	41,2	102,0	101,5
Коробки та ящики, складані, з паперу або картону негофрованих, тис.т	78,6	8,1	94,0	90,4
Папір туалетний (у рулонах завширшки 36 см і менше або розрізаний за розміром або формою), тис.т	105,1	9,0	99,4	97,4
Шпалери та вироби з паперу для покриття стін подібні; папір прозорий для вікон, тис.т	34,0	1,8	83,9	91,4

Виробництво окремих видів нафтопереробної галузі

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Кокс і напівкокс з вугілля кам'яного; кокс газовий, млн.т	9,5	0,8	108,0	94,9
Смоли кам'яновугільні, буровугільні або торф'яні; смоли мінеральні інші, тис.т	448,1	40,0	122,3	100,7
Брикети, котуни та подібні види твердого палива, з торфу, тис.т	158,8	21,0	97,7	61,6
Оливи та мастила нафтові; дистилати нафтові важкі, н.в.і.у., тис.т	92,5	7,7	60,6	68,7
Пропан і бутан скраплені, тис.т	304,7	26,8	111,7	92,7

Виробництво основних видів продукції хімічної галузі

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Кислота сірчана; олеум, тис.т H ₂ SO ₄	683,4	51,2	127,4	101,4
Бензол, толуол та ксилол чистотою менше 95 мас. %, тис.т	69,3	5,8	140,3	90,7
Спирт етиловий неденатурований із вмістом спирту не менше 80 об. %, млн.дал	9,4	1,0	113,5	138,0
Полівінілхлорид пластифікований, у суміші з іншими речовинами, у первинних формах, тис.т	53,6	4,5	119,8	84,9
Смоли карбамідні та тіокарбамідні, у первинних формах, тис.т	68,6	6,9	127,4	81,5

Поліуретани в первинних формах, тис.т	10,8	0,9	55,2	61,3
Фарби та лаки на основі поліакрилових чи вінілових полімерів, дисперговані чи розчинені у водному середовищі (включаючи емалі та політури), тис.т	78,3	4,3	108,6	102,6
Фарби та лаки, включаючи емалі та політури, на основі складних поліефірів, дисперговані чи розчинені в летких органічних розчинниках (крім тих, які з вмістом розчинника більше 50% маси розчину), тис.т	46,8	2,1	84,8	97,8
Мило та речовини поверхнево-активні органічні в брусках та подібних формах, н.в.і.у. (крім для туалетних цілей), тис.т	9,9	0,7	94,4	103,8
Засоби мийні та для чищення, які містять або не містять мило, включаючи допоміжні засоби, для миття, розфасовані для роздрібною торгівлі (крім тих, що їх використовують як мило та поверхнево-активні речовини), тис.т	192,7	14,5	89,4	106,8
Вода туалетна, тис.дал	30,5	1,8	119,3	104,2
Засоби косметичні для макіяжу чи догляду за шкірою, у т.ч. засоби сонцезахисні та для засмаги (крім препаратів лікарських, засобів косметичних для макіяжу губ і очей, засобів для манікюру й педикюру, пудри косметичної й туалетної, тальку), тис.т	6,6	0,5	105,2	98,0
Мило та речовини поверхнево-активні органічні у вигляді брусків, брикетів, фігурних формованих виробів або у інших формах, для туалетних цілей, тис.т	13,3	0,9	102,6	101,1
Речовини поверхнево-активні органічні та засоби для миття шкіри, які містять або не містять мило, розфасовані для роздрібною торгівлі, тис.т	14,1	1,2	107,4	99,2
Препарати лікарські, що містять інші антибіотики, розфасовані для роздрібного продажу, т	1683,0	271,8	276,5	153,1
Препарати лікарські, що містять кортикостероїдні гормони, їх похідні та структурні аналоги, і не містять антибіотики, для терапевтичного або профілактичного застосування, в дозованому вигляді чи розфасовані для роздрібного продажу, т	131,1	15,4	200,9	114,9
Препарати лікарські інші, що містять змішані чи незмішані продукти, н.в.і.у., розфасовані для роздрібного продажу, тис.т	45,2	4,7	120,6	100,01

Обсяги виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Суміш гумова з додаванням вуглецевої сажі чи діоксиду кремнію невулканізована, т	6471,4	574,4	159,2	129,3
Суміш гумова невулканізована інша в первинних формах або у вигляді пластин, листів чи стрічок (у т.ч. розчини та дисперсії), т	2107,7	177,9	81,0	59,0
Шланги та рукави з гуми вулканізованої (крім із гуми твердої), армовані текстильними матеріалами, т	2637,2	228,7	148,4	128,8
Шланги та рукави з гуми вулканізованої (крім із гуми твердої) у зборі з фітінгами, т	489,5	30,5	144,6	110,0

Плити, листи, плівка, фольга і стрічки, з полімерів етилену, неармовані або не з'єднані з іншими матеріалами, завтовшки 0,125 мм і менше, тис.т	80,0	6,8	99,9	99,7
Плити, листи, плівка, фольга і стрічки, з полімерів стиролу, неармовані або не з'єднані з іншими матеріалами, непоруваті, тис.т	27,0	2,2	126,1	103,7
Мішки та пакети (у т.ч. конусоподібні), з полімерів етилену (не включаючи із синтетичних текстильних матеріалів), тис.т	66,0	6,6	103,4	96,3
Бутлі, пляшки, флакони, фляги та вироби подібні для транспортування або пакування продукції (стакани для сметани, йогурту тощо), місткістю 2 л і менше, з пластмас, млн.шт	5095,1	323,4	81,7	99,0
Посуд столовий і кухонний, з пластмас, тис.т	8,2	0,6	107,3	101,6
Вироби домашнього вжитку та вироби для туалетних кімнат, з пластмас (крім посуду столового та кухонного; ванн, душів та раковин, біде, унітазів, сидінь та кришок для унітазів, бачків змивних та виробів санітарно-технічних подібних), тис.т	10,2	0,9	88,4	92,2
Вироби багатошарові ізолюючі зі скла, тис.м ²	2564,2	244,7	100,9	100,2
Банки зі скла для консервування; пробки, кришки та засоби для закупорювання інші, зі скла, тис.т	285,5	21,3	131,5	129,5
Пляшки зі скла безбарвного, місткістю менше 2,5 л, для напоїв та харчових продуктів (крім пляшок із покриттям з натуральної або композиційної шкіри; пляшечок дитячих для годування), млн.шт	1468,0	128,9	95,8	99,7
Плитки та плити, керамічні, млн.м ²	46,6	4,4	118,7	93,4
Цегла невогнетривка керамічна будівельна (крім виробів з борошна кам'яного кремнеземистого чи ґрунтів діатомітових), тис.м ³	1427,7	125,3	92,5	80,8
Портландцемент, тис.т	9534,8	516,3	118,9	107,2
Вапно негашене, тис.т	2342,5	216,0	120,3	106,1
Блоки та цегла з цементу, бетону або каменю штучного для будівництва, тис.т	3046,3	252,2	90,9	92,6
Елементи конструкцій збірні для будівництва з цементу, бетону або каменю штучного, тис.т	3399,8	301,5	91,9	87,0
Розчини бетонні, готові для використання, млн.т	16,5	1,5	95,8	94,8
Суміші будівельні сухі (крім розчинів бетонних, готових для використання), тис.т	2854,9	244,0	234,6	135,8
Вироби з асфальту або матеріалів подібних (нафтового бітуму, кам'яновугільного пеку), в рулонах, млн.м ²	25,2	1,6	121,5	100,7
Суміші асфальтові для дорожнього покриття, тис.т	8749,2	1005,4	337,3	181,9

Виробництво основних видів продукції металургії

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Чавун переробний і дзеркальний у чушках, болванках чи формах первинних інших, млн.т	20,2	1,8	112,2	100,9
Напівфабрикати зі сталі нелегованої плоскі, тис.т	10072,8	957,5	125,2	106,5
Зливки, форми первинні інші, напівфабрикати для виробництва труб безшовних, зі сталі нелегованої, тис.т	5923,5	569,6	125,4	89,8
Зливки, форми первинні та напівфабрикати, інші, зі сталі нелегованої, тис.т	4971,3	384,4	87,0	100,8
Напівфабрикати зі сталі легованої (крім неіржавної) плоскі, тис.т	1084,0	93,2	132,9	87,3

Зливки, форми первинні інші, напівфабрикати для виробництва труб безшовних, зі сталі легованої (крім неіржавної), тис.т	1381,7	62,6	30,0	40,6
Зливки, форми первинні та напівфабрикати, інші, зі сталі легованої (крім неіржавної), тис.т	1664,6	211,2	191,2	182,3
Труби обсадні, насосно-компресорні та бурильні для буріння нафтових і газових свердловин, безшовні, зі сталі іншої, крім неіржавної, тис.т	60,4	5,7	80,4	40,2
Труби і трубки, круглого поперечного перерізу, піддані гарячій обробці, безшовні, зі сталі іншої, крім неіржавної (крім труб для нафто- та газопроводів, обсадних та труб, які використовуються для буріння нафтових і газових свердловин), тис.т	321,7	22,3	89,5	83,2
Труби і трубки, зварні, круглого поперечного перерізу, гарячого або холодного формування, із зовнішнім діаметром не більше 406,4 мм, зі сталі іншої, крім неіржавної, тис.т	167,3	14,4	162,8	119,8
Труби і трубки, зварні, гарячого або холодного формування, прямокутного або квадратного поперечного перерізу, із зовнішнім діаметром не більше 406,4 мм, з товщиною стінки не більше 2 мм, зі сталі іншої, крім неіржавної, тис.т	224,8	17,8	119,9	108,5
Труби і трубки, зварні, гарячого або холодного формування, прямокутного або квадратного поперечного перерізу, із зовнішнім діаметром не більше 406,4 мм, з товщиною стінки більше 2 мм, зі сталі іншої, крім неіржавної, тис.т	144,2	11,1	153,0	94,1
Дріт із заліза або сталі нелегованої з вмістом вуглецю менше 0,25 мас.%, уключаючи дріт гофрований (крім дроту скрученого, колючого (для загорожі), подвійного, пилкоподібного, електричного ізоляованого), тис.т	196,2	15,9	100,4	104,9
Конструкції збірні будівельні з чавуну чи сталі, тис.т	41,7	4,2	81,6	76,3
Устаткування для металевих риштувань, опалубок, підпірок або кріплень для шахт, у т.ч. шахтні каркаси і надземні конструкції; висувні балки облицювального кріплення, трубчасті будівельні риштування та устаткування подібне, з металів чорних, тис.т	71,6	6,8	101,5	85,2
Конструкції, виготовлені виключно або переважно з листового матеріалу, з металів чорних, інші, тис.т	123,3	13,1	107,5	94,1
Водозливи, шлюзи, шлюзні ворота, дебаркадери, доки стаціонарні, конструкції для морських та водних споруд інші, з металів чорних; конструкції інші та їх частини, з металів чорних, н.в.і.у., тис.т	82,2	5,6	47,0	45,6
Радіатори центрального опалення без електричного підігріву, їх частини, з металів чорних, тис.т	26,0	5,0	355,9	163,1
Котли центрального опалення, тис.шт	86,9	6,5	125,1	57,3
Резервуари, цистерни, баки та подібні ємності для рідин, з металів чорних, місткістю понад 300 л (крім з облицюванням чи з теплоізоляцією, оснащених механічним і тепловим обладнанням), т	6192,0	580,1	98,4	82,7
Резервуари, цистерни, баки та подібні ємності для твердих речовин, з металів чорних, місткістю понад 300 л (крім оснащених механічним і тепловим обладнанням), т	12834,1	700,2	100,4	103,8

Виробництво основних видів продукції машинобудування

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Схеми друковані багатошарові, які складаються тільки зі струмопровідних елементів і контактів, тис.шт	366,0	48,1	185,4	107,6
Схеми друковані, які складаються тільки зі струмопровідних елементів і контактів (крім багатошарових), тис.шт	197,9	21,9	61,1	33,0
Схеми пасивні (уключаючи схеми з резисторів та/або конденсаторів; крім матричних мікросхем з резисторів та конденсаторів; схем, що містять елементи активні; схем інтегрованих гібридних), тис.шт	2845,2	256,7	87,5	91,1
Пристрої для приймання, перетворення та передачі або відновлення голосу, зображень та іншої інформації (уключаючи пристрої для комутації та маршрутизації), тис.шт	123,2	4,2	106,3	105,6
Прилади електричні сигналізаційні для захисту від крадіжки або пожежі та апаратура подібна для використання в будівлях, тис.шт	3160,9	383,8	97,6	90,8
Гідрометри, гігрометри та психрометри, неелектронні (уключаючи гігрографи, термогігрографи та баротермогігрографи, актинометри, пагоскопи; крім радіозондів для атмосферного зондування), тис.шт	1012,0	68,0	63,0	60,6
Газоміри (уключаючи калібрувальні), тис.шт	388,4	36,6	94,2	87,2
Лічильники електроенергії (уключаючи калібрувальні; крім вольтметрів, амперметрів, ватметрів тощо), тис.шт	1026,4	69,4	121,8	98,0
Інструменти й апаратура для автоматичного регулювання та керування, н.в.і.у., тис.шт	112,2	10,1	115,1	98,1
Електродвигуни змінного струму однофазні потужністю не більше 750 Вт, тис.шт	37,8	2,5	168,1	103,3
Трансформатори інші, н.в.і.у., потужністю не більше 1 кВ·А, млн.шт	10,8	1,0	119,2	95,6
Апаратура високовольтна та прилади комутаційні інші для кіл електричних на напругу більше 1 кВ, тис.шт	23,8	1,8	83,6	66,7
Вимикачі автоматичні низьковольтні на напругу не більше 1 кВ для сили струму не більше 63 А, тис.шт	2443,8	188,7	92,1	99,7
Реле на напругу більше 60 В, але не більше 1 кВ, тис.шт	3877,3	143,0	45,9	85,6
Основи апаратури електричної для контролю та розподілення електроенергії інші, на напругу не більше 1кВ, тис.шт	723,4	70,2	250,9	166,4
Щити, шафи і комбінації подібні апаратури електричної для контролю або розподілу струму електричного на напругу більше 1 кВ, але не більше 72,5 кВ, тис.шт	24,4	2,1	82,9	113,7
Проводи ізольовані обмоткові, т	4185,0	212,1	66,3	108,9
Провідники електричні інші на напругу не більше 1 кВ, не оснащені елементами з'єднувальними, тис.т	151,1	27,7	255,3	101,7
Провідники ізольовані електричні на напругу більше 1 кВ (крім проводу ізольованого обмоткового, кабелів коаксіальних та провідників коаксіальних електричних інших, комплектів проводів для свічок запалювання для двигунів та комплектів проводів інші для засобів транспортних, апаратів літальних та суден), т	17419,6	1661,7	152,2	95,2

Апаратура для вмикання електричних кіл електрична на напругу не більше 1 кВ (уключаючи перемикачі кнопочові, поворотні; крім реле), млн.шт	13,6	1,1	93,2	86,0
Прилади побутові з металів чорних на газовому паливі (уключаючи обігрівачі, топки, печі та каміни, радіатори на газовому та інших видах палива; крім приладів для підігрівання та приготування їжі), тис.шт	46,2	5,0	134,9	117,8
Циліндри гідравлічні, тис.шт	177,4	15,1	115,8	96,6
Насоси відцентрові занурені, одноступінчасті дренажні та каналізаційні, тис.шт	40,2	3,1	108,5	100,1
Насоси відцентрові занурені, багатоступінчасті, тис.шт	137,3	7,5	81,6	112,3
Вали інші (крім колінчастих і карданних), т	342,1	60,9	471,9	45,0
Конвеєри та елеватори безперервної дії для товарів або матеріалів інші (крім конвеєрів та елеваторів пневматичних, призначених для шахт і інших підземних робіт, ковшових та стрічкових), шт	1606	73	63,5	73,8
Обладнання для підіймання, переміщення, навантажування та розвантажування, н.в.і.у., шт	1052	97	63,0	97,1
Машини бухгалтерські та подібні, з лічильними пристроями, тис.шт	49,6	6,6	596,3	284,9
Обладнання холодильне та морозильне інше, тис.шт	93,0	10,5	124,9	116,1
Вентилятори відцентрові (крім настільних, підлогових, настінних, віконних, стельових вентиляторів або вентиляторів для дахів з вбудованим двигуном потужністю не більше як 125 Вт), тис.шт	148,9	15,5	86,9	66,2
Устаткування й апаратура для фільтрування та очищення води, тис.шт	262,3	27,6	154,1	174,7
Устаткування й апаратура для поділення на рідку і тверду фази та очищення, центрифуги та відцентрові сушарки, масляні/бензинові фільтри для двигунів внутрішнього згорання, шт	1987	143	220,0	100,8
Трактори з потужністю двигуна більше 59 кВт (крім тракторів, керованих водієм, який іде поруч, тракторів-тягачів колісних для напівпричепів, тракторів гусеничних), шт	827	98	73,1	60,3
Плуги, шт	1877	226	125,6	80,1
Розпушувачі та культиватори, шт	2420	215	87,0	70,8
Борони дискові, шт	2191	170	309,1	111,2
Сівалки, саджалки та машини розсадосадильні, шт	3173	211	128,7	104,4
Верстати для оброблення деревини, корка, кістки, ебоніту, твердих пластмас і матеріалів твердих подібних, н.в.і.у., шт	461	39	66,1	54,0
Конвертери і машини ливарні, виливниці й ковші, що використовуються в металургії та в ливарному виробництві, шт	2628	106	34,2	72,3
Валки до прокатних станів, шт	4665	376	77,4	77,8
Обладнання машинне для сортування, просіювання, сепарації, промивання, подрібнення, розмелювання, змішування або перемішування ґрунту, каміння, руд чи інших мінеральних копалин (крім бетонозмішувачів чи розчинозмішувачів, обладнання для змішування мінеральних копалин з бітумом), шт	1496	147	128,9	96,6
Бетонозмішувачі чи розчинозмішувачі, шт	5854	315	150,0	96,5
Обладнання для борошномельної промисловості або інше обладнання для оброблення зернових чи сухих бобових культур (крім машин, що використовуються на сільськогосподарських фермах), шт	8454	478	117,7	137,8

Обладнання промислове для перероблення м'яса або птиці, шт	6883	1009	124,3	69,8
Машини для очищення, сортування або калібрування насіння, зерна або культур бобових сушених, шт	2610	194	61,4	112,8
Засоби автотранспортні для перевезення 10 і більше осіб, шт	1013	101	68,2	94,0
Контейнери, спеціально розроблені та оснащені для транспортування вантажів одним чи декількома видами транспорту (уключаючи контейнери для перевезення рідин), шт	4512	414	199,0	108,6
Причепи та напівпричепи, н.в.і.у., тис.шт	16,5	1,0	100,5	89,2
Вагони вантажні та вагони-платформи, залізничні або трамвайні, несамохідні, шт	3241	197	37,0	29,9

Виробництво електроенергії

	Вироблено за		Грудень 2020 у % до грудня 2019	2020 у % до 2019
	2020	грудень 2020		
Електроенергія, млрд.кВт·год	142,2	15,0	106,5	93,4
у т.ч. вироблена				
тепловими електростанціями	54,9	7,1	145,4	94,5
атомними електростанціями	76,2	7,0	83,6	91,8
гідроелектростанціями	7,5	0,6	99,95	96,1
вітровими електростанціями	1,9	0,3	142,2	110,8
сонячними електростанціями	1,6	0,03	59,4	106,0

Обсяг і структура реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності

	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу за 2020		З нього обсяг продукції, реалізованої за межами країни	
	млн.грн	у % до всієї реалізованої продукції	млн.грн	у % до обсягу реалізованої промислової продукції за видом діяльності
Промисловість	2479337,0	100,0	710363,2	28,7
Добувна та переробна промисловість	1958818,7	79,0	707952,4	36,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів з неї	355018,0	14,3	125707,9	35,4
добування кам'яного та бурого вугілля	57065,2	2,3	–	–
добування сирової нафти та природного газу	84598,6	3,4	–	–
добування металевих руд	175196,1	7,1	118543,9	67,7
Переробна промисловість	1603800,7	64,7	582244,5	36,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	571081,0	23,0	168772,0	29,6
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	23863,0	1,0	10030,8	42,0
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	85530,1	3,4	31429,3	36,7
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	59634,9	2,4	3738,6	6,3

Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	70653,0	2,8	17835,1	25,2
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	40909,5	1,7	5362,3	13,1
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	155848,5	6,3	22379,2	14,4
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	371573,6	15,0	226969,6	61,1
Машинобудування	172914,8	7,0	80399,8	46,5
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	12302,2	0,5	2580,7	21,0
виробництво електричного устаткування	31471,7	1,3	11553,7	36,7
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	60297,1	2,4	28966,8	48,0
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	68843,8	2,8	37298,6	54,2
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	51792,3	2,1	15327,8	29,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	485435,5	19,6	к	к
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	35082,8	1,4	к	к

Примітка. Дані за видами діяльності сформовано за однорідними продуктами.

Обсяг реалізованої промислової продукції добувної та переробної промисловості за основними промисловими групами

	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу за 2020		З нього обсяг продукції, реалізованої за межі країни	
	млн грн	у % до всієї реалізованої продукції	млн грн	у % до обсягу реалізованої промислової продукції за групою
Добувна та переробна промисловість	1958818,7	100,0	707952,4	36,1
Товари проміжного споживання	932224,1	47,6	432606,0	46,4
Інвестиційні товари	185152,1	9,5	74374,1	40,2
Споживчі товари короткострокового використання	611855,3	31,2	181687,6	29,7
Споживчі товари тривалого використання	28288,5	1,4	15546,1	55,0
Енергія	201298,7	10,3	3738,6	1,9

**Індекс обороту продукції добувної та переробної промисловості
за основними видами діяльності**

	Індекс обороту		З нього індекс зовнішнього обороту	
	грудень 2020 до			
	листопада 2020	грудня 2019	листопада 2020	грудня 2019
Добувна та переробна промисловість	111,2	128,5	111,9	159,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів з неї	112,3	138,9	119,1	257,3
добування кам'яного та бурого вугілля	103,3	91,5	–	–
добування сирової нафти та природного газу	108,7	114,9	–	–
добування металевих руд	122,0	192,2	121,5	280,4
Переробна промисловість	110,9	126,4	110,4	146,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	104,2	123,3	96,8	158,1
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	116,6	148,3	107,7	141,7
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	102,3	122,9	94,1	153,1
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	106,2	119,8	130,6	103,5
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	117,7	127,2	145,2	139,1
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	116,0	119,9	151,4	141,3
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	89,1	132,4	84,1	145,9
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	116,6	141,5	124,2	149,7
Машинобудування	134,3	118,8	119,5	127,7
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	122,5	122,1	102,9	134,6
виробництво електричного устаткування	121,4	118,5	91,2	128,3
виробництво машин і устаткування, не віднесені до інших угруповань	139,3	105,9	134,4	99,6
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	138,6	128,6	121,3	155,6
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	136,3	109,9	102,9	113,5

**Індекс обороту продукції добувної та переробної промисловості
за основними промисловими групами**

	Індекс обороту		З нього індекс зовнішнього обороту	
	грудень 2020 до			
	листопада 2020	грудня 2019	листопада 2020	грудня 2019
Добувна та переробна промисловість	111,2	128,5	111,9	159,1
Товари проміжного споживання	109,7	144,1	118,1	172,3
Інвестиційні товари	138,5	112,6	126,9	116,2
Споживчі товари короткострокового використання	105,7	122,7	97,3	156,4
Споживчі товари тривалого використання	105,2	137,5	93,1	168,3
Енергія	106,7	108,9	130,6	103,5

Математичні методи для якісного аналізу даних

№ з/п	Алгоритм	Характеристика
1	2	3
1	Ідентифікація «сумнівних» даних	
1.1	$T_n = \frac{x-\bar{x}}{s}$, де x – середнє значення, $\bar{x} = \sum_{i=1}^n \frac{x_i}{n}$; s – вибіркове середньоквадратичне відхилення. Одержане значення порівнюють із табличним значенням Смирнова– Граббса: якщо $T_n > T_{кр}$, то досліджуване значення є «сумнівним» і належить до класу атипових відхилень. При цьому, якщо $T_n < T_{кр}$ ($\alpha=0.10$), спостереження не порушує однорідності вибірки і не відсівається в жодному разі; якщо $T_n > T_{кр}$ ($\alpha=0,025$), спостереження значною мірою відхиляється від середнього значення, а отже, є грубою похибкою і відсівається як нетипове.	Найпоширенішим способом для обчислення вважається Т-критерій Граббса [50];
1.2	$L = \frac{\sum_{i=1}^{n-k} (x_i - \bar{x}_k)^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$, де x_i – ознака спостереження j -го об'єкта; n - обсяг вибірки; k – кількість «сумнівних» спостережень; \bar{x}_k – середнє значення, обчислене за $n-k$ спостереженнями, які залишились після вилучення k атипових спостережень «зверху» ранжованого ряду; $\bar{x}_k = \frac{\sum_{i=1}^{n-k} x_i}{n-k}$.	Для виявлення нетипових спостережень у «верхній частині» ранжованого ряду даних використовують L -критерій Тітьєна–Мура [51, с. 306; 52, с. 199];
1.3	$L' = \frac{\sum_{i=k+1}^n (x_i - \bar{x}_k)^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$, де \bar{x}_k – середнє значення, обчислене за $n-k$ спостереженнями, які залишились після вилучення k атипових спостережень «знизу» ранжованого ряду; $\bar{x}_k = \frac{\sum_{i=k+1}^n x_i}{n-k}$.	Для виявлення нетипових спостережень у «нижній частині» ранжованого ряду даних використовують L' - критерій Тітьєна–Мура [51, с. 306; 52, с. 199];
1.4	$E = \frac{\sum_{i=k+1}^{n-k} (x_i - \bar{x}_{k'})^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$, де $\bar{x}_{k'}$ - середнє значення, обчислене за типовими даними, після вилучення атипових найбільших (k) і найменших (k') значень. Зазначені критерії мають критичні значення для заданого рівня значущості α , за відомого обсягу вибірки n і попередньо визначених K «сумнівних» спостереженнях.	Якщо є «сумнівні» спостереження з найбільшими і найменшими даними, тобто розташовані «зверху» і «знизу» ранжованого ряду, для ідентифікації використовують E -критерій Тітьєна–Мура [51, с. 307; 52, с. 199];
1.5	Якщо у множині даних є «сумнівні» спостереження розташовані «зверху» і «знизу» ранжованого ряду, для ідентифікації використовують E -критерій Тітьєна–Мура [60, с. 307; 188, с. 199]: $E = \frac{\sum_{i=k+1}^{n-k} (x_i - \bar{x}_{k'})^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$, де $\bar{x}_{k'}$ - середнє значення, обчислене за типовими даними, після вилучення атипових найбільших (k) і найменших (k') значень. Зазначені критерії мають критичні значення для заданого рівня значущості α , за відомого обсягу вибірки n і попередньо визначених K «сумнівних» спостереженнях.	
2	Модифікація «сумнівних» даних	
2.1	Методи робастної статистики передбачають для кожного атипового значення вкремлення «істинного» значення ознаки та її помилки: $x = x_{іст} + \xi$, де ξ – викривлений («сумнівний») елемент. Здійснення модифікації даних таким чином, щоб ξ одержав нормальний закон розподілу з нульовим математичним сподіванням. Як наслідок для сукупності спостережень $X = (x_i)_{i \in I}$ з атиповими значеннями сума $\sum \xi \rightarrow 0$, а оцінки \hat{x} наближаються до істинних значень параметрів вибіркової сукупності.	

2.2	<p>А. Пуанкаре запропонував формулу для обчислення середнього арифметичного значення за «урізаною» сукупністю (де атипові значення відкидаються і замінюються на середні): $T(a) = \frac{1}{n-2k} \sum_{i=k+1}^{n-k} x_i$, де k – кількість «сумнівних» спостережень; $k \leq an$ – ціла частина від an; n – обсяг вибіркової сукупності; a – деяка функція наявності атипових значень вибірки (значення a знаходять у спеціальних таблицях; зазвичай a перебуває у межах від 0 до 0,5).</p>	
2.3	<p>Обчислення середнього арифметичного значення за «урізаною» сукупністю Ч.Вінзора [3, с. 343]: $W(a) = \frac{1}{n} \left(\sum_{i=k+2}^{n-k-1} x_i + k(x_{k+1} + x_{n-k}) \right)$.</p>	
2.4	<p>$\hat{\theta} = \frac{1}{n} (\sum_{ x_i - \theta < k} x_i + (n_2 + n_1)k)$, де $\hat{\theta}$ – стійка оцінка, визначена на підставі ітеративних процедур; k – допустиме відхилення атипових значень від центру розподілу, має постійні значення з урахуванням частки атипових значень у сукупності ξ; n_1 – кількість спостережень зі сукупності, які відрізняються найменшими значеннями: $x_i < \theta - k$, чи значення в інтервалі $(-\infty; \theta - k; n_2)$; n_2 – кількість спостережень із сукупності, які відрізняються найбільшими значеннями: $x_i > \theta + k$, чи значення в інтервалі $(\theta + k; \infty)$. У процесі обчислення як θ може використовуватися середнє арифметичне значення чи медіана за даними вибірки.</p> <p>Наступним етапом є розподіл вибіркової сукупності на три частини: в одну потрапляють ознаки, які залишаються без змін ($x_i - \theta < k$), в інші дві (для $x_i > \theta + k$ і $x_i < \theta - k$) потрапляють атипові модифіковані значення, обчислені як $x_i - k$ і $x_i + k$. На кожному етапі серед ознак, які залишилися без змін («істинних»), і модифікованих здійснюється нова оцінка середнього значення θ і процедура повторюється. Ітерації повторюються, якщо усі спостереження потраплять в інтервал $x_i - \theta < k$.</p>	<p>Згідно підходу П. Хубера для модифікації використовується деяка величина K, яка визначається з урахуванням ступеня наявності атипових значень сукупності вибірки ξ і визначає їхній крок модифікації [51, с. 289–294; 52 с. 201–202]. Недоліком запропонованого методу є втрата оптимальних властивостей зі збільшенням частки атипових значень в сукупності ξ.</p>

*Відображення послідовності обчислення інформаційно-аналітичної системи показників
оцінювання ефективності промислового виробництва України у 2020 р.*

Код за КВЕД-010	Місце в рейтингу	Factor 1			Yi (F)	Factor 2				Yi(I)	Factor 3		Yi(R)	ШОЕ (Yi)
		$\tilde{x} \tilde{w}$	$\tilde{x} \tilde{w}$	$\tilde{x} \tilde{w}$		$\tilde{x} \tilde{w}$	$\tilde{x} \tilde{w}$	$\tilde{x} \tilde{w}$	$\tilde{x} \tilde{w}$		$\tilde{x} \tilde{w}$			
Промисловість за основними видами діяльності														
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів (B)	8	0,11	0,12	0,20	0,43	0,00	0,00	0,01	0,00	0,03	0,02	0,04	0,06	0,52
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (10-12)	3	0,13	0,10	0,12	0,35	0,08	0,06	0,01	0,02	0,17	0,04	0,07	0,11	0,63
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (13-15)	4	0,13	0,11	0,11	0,35	0,07	0,08	0,02	0,01	0,17	0,00	0,06	0,06	0,58
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність (16-18)	11	0,11	0,10	0,11	0,32	0,04	0,05	0,03	0,01	0,13	0,01	0,01	0,02	0,47
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення (19)	5	0,10	0,09	0,11	0,30	0,07	0,08	0,00	0,03	0,18	0,06	0,05	0,11	0,59
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (20)	16	0,00	0,01	0,00	0,01	0,05	0,07	0,01	0,02	0,11	0,03	0,06	0,09	0,21
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (21)	1	0,15	0,14	0,11	0,40	0,05	0,08	0,02	0,01	0,16	0,03	0,05	0,08	0,64
Виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої продукції (22-23)	14	0,09	0,08	0,05	0,22	0,03	0,05	0,02	0,02	0,12	0,02	0,07	0,09	0,43
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування (24, 25)	10	0,11	0,11	0,09	0,30	0,02	0,06	0,03	0,01	0,12	0,05	0,03	0,08	0,50
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (26)	7	0,07	0,10	0,11	0,28	0,07	0,06	0,00	0,02	0,16	0,00	0,06	0,06	0,50
Виробництво електричного устаткування (27)	12	0,08	0,11	0,09	0,28	0,04	0,08	0,01	0,00	0,13	0,02	0,06	0,08	0,49
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (28)	6	0,12	0,11	0,10	0,34	0,03	0,07	0,01	0,02	0,14	0,01	0,06	0,07	0,53
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (29-30)	15	0,10	0,10	0,05	0,25	0,03	0,06	0,01	0,03	0,12	0,02	0,03	0,05	0,42
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування (31-33)	2	0,11	0,11	0,11	0,33	0,12	0,08	0,00	0,01	0,21	0,00	0,05	0,05	0,59
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (D)	9	0,11	0,13	0,11	0,35	0,01	0,01	0,01	0,01	0,04	0,03	0,05	0,07	0,46
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	13													

Наукове видання

Акименко Олена Юріївна

**РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Монографія

Підписано до друку 15.06.2021. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. – 23,13. Тираж 300 пр. Замовлення № 47/21.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.